

EDUKACJA PRAWNA W SZKOLE

Poradnik
dla nauczycieli

Poradnik dla nauczycieli IV etapu edukacyjnego „Edukacja prawna w szkole” powstał we współpracy Ośrodka Rozwoju Edukacji, Centrum Edukacji Prawnej Krajowej Rady Radców Prawnych oraz Polskiego Stowarzyszenia Edukacji Prawnej

Autorzy i autorki części teoretycznej poradnika:

adw. Grzegorz Borek – Polskie Stowarzyszenie Edukacji Prawnej
dr Małgorzata Dziewanowska – Polskie Stowarzyszenie Edukacji Prawnej
Agnieszka Świderek – Polskie Stowarzyszenie Edukacji Prawnej

Autorzy i Autorki scenariuszy lekcji:

Dorota Batóg – Samorządowy Ośrodek Doradztwa Metodycznego i Doskonalenia Nauczycieli w Kielcach
Barbara Galant – Powiatowy Ośrodek Doradztwa i Doskonalenia Nauczycieli w Busku Zdroju
Ewa Kondrat – Kujawsko-Pomorskie Centrum Edukacji Nauczycieli w Toruniu
Marcin Kopczyński – Zespół Szkół Zawodowych w Wodzisławiu Śląskim
r.pr. Jolanta Kucharzak – Centrum Edukacji Prawnej Krajowej Rady Radców Prawnych
Agnieszka Leszczyńska – Centrum Edukacji Prawnej Krajowej Rady Radców Prawnych
Elżbieta Leszczyńska – Centrum Edukacji Prawnej Krajowej Rady Radców Prawnych
Maria Pacholska – Centrum Edukacji Prawnej Krajowej Rady Radców Prawnych
Grzegorz Pielak – Miejski Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Opolu
r.pr. Anna Stawicka – Centrum Edukacji Prawnej Krajowej Rady Radców Prawnych
Elżbieta Straszak – Regionalny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli WOM w Częstochowie

Autorki kazusów prawnych:

r.pr. Jolanta Kucharzak – Centrum Edukacji Prawnej Krajowej Rady Radców Prawnych
Agnieszka Leszczyńska – Centrum Edukacji Prawnej Krajowej Rady Radców Prawnych
Elżbieta Leszczyńska – Centrum Edukacji Prawnej Krajowej Rady Radców Prawnych
Maria Pacholska – Centrum Edukacji Prawnej Krajowej Rady Radców Prawnych
r.pr. Anna Stawicka – Centrum Edukacji Prawnej Krajowej Rady Radców Prawnych

Redakcja merytoryczna poradnika:

r.pr. Jolanta Kucharzak
r.pr. Anna Stawicka
Agnieszka Świderek

Opracowanie graficzne i skład:

Karolina Pospischil

Redakcja językowa:

Iwona Zarzycka

ISBN: 978-83-64915-85-7

Ośrodek Rozwoju Edukacji, 2016

SPIS TREŚCI

Rozdział I „Młody obywatel w urzędzie”	s. 6
Scenariusze	14-31
Kazusy	32-36
Biblioteczka rozdziału	244-273
Rozdział II „Prawo i sądy”	s. 37
Scenariusze	61-83
Kazusy	84-93
Biblioteczka rozdziału	274-288
Rozdział III „Bezpieczeństwo”	s. 94
Scenariusze	103-109
Kazusy	110-114
Biblioteczka rozdziału	289-302
Rozdział IV „Edukacja i praca w Unii Europejskiej”	s. 115
Scenariusze	130-161
Kazusy	162-175
Biblioteczka rozdziału	303-331
Rozdział V „Prawa człowieka”	s. 176
Scenariusze	194-201
Kazusy	202-212
Biblioteczka rozdziału	332-342
Rozdział VI „Ochrona praw i wolności w Polsce”	s. 213
Scenariusze	225-230
Kazusy	231-242

WPROWADZENIE

Ignorantia iuris nocet.
Nieznajomość prawa szkodzi.

Łacińska paremia *ignorantia iuris nocet*, czyli nieznajomość prawa szkodzi, w pełni oddaje sens edukacji prawnej, która jest ważnym elementem przygotowania młodych ludzi do dorosłego życia, uczenia ich odpowiedzialności za własne decyzje i czyny. Praktyczny wymiar prawa, wprowadzony w przestrzeń edukacji formalnej, pozwala na wyposażenie uczniów w podstawy wiedzy prawnej, kształtuje umiejętność rozwiązywania problemów oraz krytycznego myślenia. Znajomość tych podstaw jest niezbędna dla obywatela, który chce swobodnie poruszać się we współczesnym świecie i świadomie uczestniczyć w funkcjonowaniu państwa. Edukacja prawna młodzieży szkolnej dostarcza wiedzy i kształtuje świadomość, która zapobiega wykluczeniu prawnemu w dorosłym życiu

Ośrodek Rozwoju Edukacji wraz z Polskim Stowarzyszeniem Edukacji Prawnej oraz Centrum Edukacji Prawnej Krajowej Rady Radców Prawnych przygotował dla nauczycieli wersję pilotażową publikacji *Edukacja prawna w szkole. Poradnik dla nauczycieli*.

Poradnik stanowi zbiór zaktualizowanych materiałów z zakresu różnych dziedzin prawa, wypracowanych w ramach projektu edukacji prawnej, realizowanego przez ORE od 2011 r. Autorami materiałów dla nauczycieli są praktycy – eksperci prawa, edukatorzy, nauczyciele konsultanci, doradcy metodyczni z placówek doskonalenia nauczycieli. Publikacja stanowi materiał uzupełniający do podręczników szkolnych, zawierający narzędzia pomocne w planowaniu pracy nauczyciela, stanowiący inspirację do lekcji, działań projektowych czy zajęć pozalekcyjnych z młodzieżą.

Poradnik podzielony jest na dwie części. Część teoretyczna to zbiór aktualnych przepisów prawnych (stan na marzec 2016). Drugą część poradnika stanowią kazusy prawne oraz scenariusze lekcji, które dają możliwość wszechstronnego i praktycznego wykorzystania ich w szkole.

Poradnik łączy przekazywanie wiedzy prawnej z kształceniem umiejętności i rozwijaniem postaw obywatelskich. Obejmuje zagadnienia odnoszące się do treści nauczania zawartych w podstawie programowej Wiedzy o Społeczeństwie.

Zamierzeniem autorów – teoretyków i praktyków prawa, nauczycieli konsultantów i doradców metodycznych było podzielenie się z Państwem swoją wiedzą, by mogła służyć jako inspiracja do pracy z uczniami w zakresie edukacji prawnej.

Zespół autorów

PODZIĘKOWANIA

W pracę nad publikacją *Edukacja prawna w szkole* zaangażowanych było wiele osób. Dziękujemy autorom publikacji – pomysłodawcom i twórcom materiałów dla nauczycieli – przedstawicielom środowiska prawniczego (adwokatom i radcom prawnym z Instytucji Partnerskich ORE) i systemu doskonalenia nauczycieli (konsultantom, doradcom metodycznym, specjalistom wiedzy o społeczeństwie z zakresu edukacji prawnej). Szczególne podziękowania, za cenne uwagi i wskazówki metodyczne, kierujemy do grupy nauczycieli szkół, którzy testowali z uczniami materiały na etapie ich powstawania:

- Agata Bałaga – Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych nr 1 w Busku Zdroju
- Krzysztof Bartoszyński – Zespół Szkół Przemysłu Spożywczego i VIII Liceum Ogólnokształcące w Toruniu
- Dorota Batóg – Liceum Ogólnokształcące im. J. Śniadeckiego w Kielcach
- Anna Bączek – I LO im. Mikołaja Kopernika w Bielsku-Białej
- Krzysztof Bilski – XXI LO w Łodzi
- Agnieszka Borowik – VIII Liceum Ogólnokształcące w Częstochowie
- Seweryn Bosak – X LO im. Józefa Wybickiego w Kielcach
- Krzysztof Chodorowski – I LO im. Mikołaja Kopernika w Bielsku-Białej
- Jolanta Ciba – I Liceum Ogólnokształcące w Busku Zdroju
- Ewa Derecka – Łódzkie Centrum Doskonalenia Nauczycieli i Kształcenia Praktycznego w Łodzi
- Barbara Galant – Powiatowy Ośrodek Doradztwa i Doskonalenia Nauczycieli w Busku Zdroju
- Tomasz Galant – I Liceum Ogólnokształcące w Busku Zdroju
- Małgorzata Grabska – I Liceum Ogólnokształcące w Busku Zdroju
- Maria Jadczak – V Liceum Ogólnokształcące w Toruniu
- Jarosław Jelski – I LO w Ełku
- Witold Juwa – I Liceum Ogólnokształcące w Busku Zdroju
- Mirosław Kaczmarek – LO UŁ
- Janusz Kaps – II LO im. A. Asnyka w Bielsku-Białej
- Ewa Kondrat – Kujawsko-Pomorskie Centrum Edukacji Nauczycieli w Toruniu
- Zbigniew Kowalski – I Liceum Ogólnokształcące im. S. Żeromskiego w Kielcach
- Aleksandra Krawczyk – Regionalny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli WOM w Częstochowie
- Sławomir Lelek – Szkoła Mistrzostwa Sportowego w Rzeszowie
- Zbigniew Matuszewicz – Zespół Szkół nr 1 w Toruniu
- Barbara Muras – Łódzkie Centrum Doskonalenia Nauczycieli i Kształcenia Praktycznego w Łodzi
- Joanna Olejniczak – VII LO im. J. Piłsudskiego w Kielcach
- Jolanta Osieńska – Gimnazjum Publiczne w Nowej Wsi Królewskiej
- Joanna Ostrowska – Zespół Szkół Budowlano-Drzewnych w Żywcu
- Justyna Radaszewska – Zespołu Szkół nr 6 w Ełku
- Barbara Rogala-Kupczewska – Gimnazjum im. gen. K. Tańskiego w Chmielniku
- Urszula Rukasz – Regionalny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli WOM w Bielsku-Białej
- Jacek Rutkowski – Warmińsko-Mazurski Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Olsztynie, Filia w Olecku
- Radosław Rybacki – Zespół Szkół Ogólnokształcących i Technicznych nr 13 w Toruniu
- Katarzyna Sajdak – Zespół Szkół Ogrodniczych w Bielsku Białej
- Dorota Siwik – Zespół Szkół Ogólnokształcących im. AK w Bielsku-Białej
- Dorota Sobala – ZSO nr 3 w Rzeszowie
- Elżbieta Straszak – Regionalny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli WOM w Częstochowie
- Aneta Szczepańska – VI Liceum Ogólnokształcące im. Jarosława Dąbrowskiego w Częstochowie
- Urszula Szymańska-Kujawa – Podkarpackie Centrum Doskonalenia Nauczycieli w Rzeszowie
- Jacek Tymiński – V Liceum Ogólnokształcące w Toruniu
- Piotr Wanat – II LO w Rzeszowie
- Magdalena Włodarczyk – Zespół Szkół Katolickich im. Św. S. Kostki w Kielcach
- Małgorzata Zaradzka-Cisek – XXI LO w Łodzi
- Piotr Zych – ZSP nr 5 w Krośnie

Ius est ars boni et aequi.

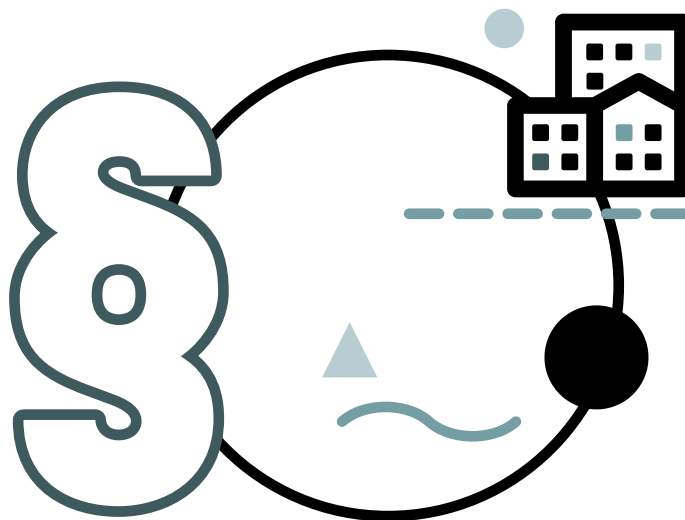
Prawo jest sztuką stosowania tego, co dobre i słuszne.

Młody obywatel w urzędzie

Rozdział I

Rozdział I

Młody obywatel w urzędzie

1. Jak nabywa się obywatelstwo polskie i unijne?

Nabywanie obywatelstwa polskiego uregulowane jest w ustawie z dnia 2 kwietnia 2009 r. o obywatelstwie polskim (Dz.U.2012.161 ze zm.).

Obywatelstwo polskie nabywa się:

1. z mocy samego prawa;
2. przez nadanie obywatelstwa polskiego (właściwy jest Prezydent);
3. przez uznanie za obywatela polskiego (właściwy jest wojewoda);
4. przez przywrócenie obywatelstwa polskiego (właściwy jest minister).

Nabycie obywatelstwa. Najbardziej powszechnym sposobem uzyskania obywatelstwa jest nabycie go z mocy prawa przez *ius sanguinis* (prawo krwi), tj. w wypadku, gdy co najmniej jedno z rodziców dziecka jest obywatelem polskim. Obywatelstwo z mocy prawa nabywa się także na zasadzie *ius soli* (prawo ziemi), jeśli rodzice są nieznanymi.

[więcej na s. 244] »

Nadanie obywatelstwa następuje w sposób uznaniowy przez Prezydenta RP (co oznacza, że Prezydent RP może, ale nie musi, nadać obywatelstwo).

[więcej na s. 245] »

Uznanie obywatelstwa to typowy sposób, w jaki mogą je nabyć osoby imigrujące do Polski. Wymaga to jednak spełnienia wymogów ustawy z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach (Dz.U.2013.1650) odnośnie do okresu legalnego nieprzerwanego pobytu w kraju oraz posiadania urzędowego poświadczenia znajomości języka polskiego. Procedurę tę prowadzi wojewoda. [więcej na s. 246] »

Zatem na przykład osoba, która przez trzy lata przebywa w Polsce na podstawie zezwolenia na pobyt stały i która posiada stabilne i regularne źródło dochodu oraz umowę najmu lokalu (lub jest właścicielem lokalu), może wnioskować o przyznanie jej obywatelstwa. Jest to tzw. wtórne nabycie obywatelstwa. Wniosek o takie nadanie obywatelstwa składa się na odpowiednim formularzu do wojewody. Do wniosku trzeba dołączyć dokumenty potwierdzające spełnienie przesłanek do nabycia obywatelstwa oraz zdjęcie. Wojewoda nadaje obywatelstwo w formie decyzji administracyjnej, wydanej po przeprowadzeniu postępowania.

Przywrócenie obywatelstwa dotyczy osób, które je utraciły na mocy ustaw w XX wieku. Aktualnie utracić obywatelstwo można tylko przez jego dobrowolne zrzeczenie się, na co musi wyrazić zgodę Prezydent RP, ale wcześniejsze ustawy przewidywały także przymusową utratę obywatelstwa (co dotyczyło najczęściej osób z mniejszości etnicznych). Nie przywraca się obywatelstwa osobom, które działały na szkodę Polski. [więcej na s. 247] »

Obywatelstwo Unii Europejskiej uregulowane jest w Traktacie o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz.U.2004.90.864/2). Nie ma ono samodzielnego charakteru, lecz przysługuje z mocy prawa każdej osobie, która posiada obywatelstwo jakiegokolwiek kraju UE. Nie można się zrzec samego obywatelstwa UE, natomiast utrata obywatelstwa polskiego będzie skutkowałą także utratą obywatelstwa UE. [więcej na s. 248] »

2. W jakim urzędzie i w jaki sposób uzyskuje się dowód osobisty, paszport, prawo jazdy, jak rejestruje się motocykl i samochód?

Dowód osobisty wydaje wójt, burmistrz/prezydent miasta, co oznacza, że uzyskuje się go w urzędzie gminy/urzędzie miasta. Kwestię tę reguluje ustawa z dnia 6 sierpnia 2010 roku o dowodach osobistych (Dz.U. 167. 1131 ze zm.). [więcej na s. 249-251] »

Paszport wydaje wojewoda. Kwestię tę reguluje ustawa z dnia 13 lipca 2006 r. o dokumentach paszportowych (tj. Dz.U.2013.268 ze zm.). [więcej na s. 252-254] »

Prawo jazdy wydaje starosta (a więc w miastach na prawach powiatu – prezydent miasta), co reguluje ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. o kierujących pojazdami (tj. Dz.U.2015.155). [więcej na s. 255-256] »

Rejestracji pojazdów również dokonuje starosta (prezydent miasta w miastach na prawach powiatu), co reguluje ustawa z dnia 20 czerwca 1997 r. Prawo o ruchu drogowym (tj. Dz.U.2012.1137 ze zm.). [więcej na s. 257-258] »

Pełne objaśnienie wszystkich elementów procedur określonych w podstawie programowej wymagałoby omówienia między innymi następujących tematów:

- podział na administrację rządową i samorządową,
- poziomy samorządu,
- administracja zespolona i niezespolona,
- konkretne przepisy dotyczące prawa materialnego odnośnie do poszczególnych zagadnień,
- zasady uiszczania opłaty skarbowej,
- zasady postępowania z k.p.a.

Należy poinformować uczniów o tym, że najczęściej Biuletyn Informacji Publicznej (BIP) danego podmiotu zawiera tzw. karty informacyjne o sposobie załatwiania spraw – dokumenty określające dokładnie procedurę i podstawę prawną do załatwienia danej sprawy oraz precyzujące wzory wniosków przy tym stosowane. Wystarczy o tym wiedzieć i odpowiednio korzystać z wyszukiwarki internetowej, by móc sobie poradzić nie tylko z procedurami wymienionymi w podstawie programowej, lecz także wieloma innymi sprawami administracyjnymi.

3. Formalne warunki, jakie spełnić musi obywatel, by wziąć udział w wyborach

Formalne warunki udziału w wyborach określa ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. Kodeks wyborczy (Dz.U. 21.112 ze zm.). [więcej na s. 259] »

Prawo głosowania w wyborach ma wyborca, który:

- najpóźniej w dniu głosowania kończy 18 lat,
- nie został pozbawiony praw publicznych prawomocnym orzeczeniem sądu,
- nie został ubezwłasnowolniony prawomocnym orzeczeniem sądu,
- nie został pozbawiony praw wyborczych prawomocnym orzeczeniem Trybunału Stanu,
- jest wpisywany do spisu wyborców.

Oprócz tego konieczne jest również:

- posiadanie obywatelstwa polskiego w wyborach:
 - do Sejmu,
 - do Senatu,
 - Prezydenta Rzeczypospolitej,
 - rady powiatu,
 - sejmiku województwa.

- obywatelstwo polskie lub obywatelstwo Unii Europejskiej i stałe zamieszkanie w Polsce w wyborach:
 - do Parlamentu Europejskiego,
 - rady gminy,
 - wójta/burmistrza/prezydenta miasta.
- Głosować można osobiście w lokalu wyborczym, przez pełnomocnika (tylko osoby niepełnosprawne lub osoby starsze niż 75 lat) albo korespondencyjnie (trzeba się zgłosić do urzędu gminy lub urzędu miasta na 15 dni przed wyborami, by otrzymać tzw. pakiet wyborczy).

4. Uzyskanie informacji publicznej na zadany temat w odpowiednim urzędzie

Kwestię uzyskiwania informacji publicznej reguluje przede wszystkim ustawa z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej (tj. Dz.U.2015.2058 ze zm.), a odnośnie do informacji o środowisku: ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (tj. Dz.U.2013.1235 ze zm.).

Omówione zostaną przepisy pierwszej z tych ustaw, ponieważ one są stosowane w znacznie szerszym zakresie.

Na mocy ustawy udostępniane powinny być nie tylko istniejące dokumenty czy pliki, lecz także każda informacja, o ile tylko istnieje. Oznacza to, że można żądać nawet podania informacji, która jeszcze nie jest spisana.

Nie można natomiast żądać podania przyszłych niesprecyzowanych planów i zamiarów administracji publicznej. [więcej na s. 260] »

Dostęp do informacji publicznej jest powszechny i przysługuje każdemu, a więc nawet osobom niebędącym polskimi obywatelami. Nie jest jednoznaczne, czy osoby poniżej 18 roku życia mogą korzystać z ustawy (choć przeważają argumenty za takim rozwiązaniem), ale ponieważ organy nie są uprawnione do kontroli wieku wnioskodawców, jest to spór w dużej mierze teoretyczny. [więcej na s. 261] »

Istnieją cztery podstawowe sposoby udostępniania informacji publicznej. Zamysłem ustawodawcy było to, żeby wszystkie informacje trafiły do BIP. Zwykle jednak o większość informacji trzeba składać wnioski. Uciążliwość rozpatrywania wniosków ma skłonić organy do zamieszczania kolejnych kategorii informacji w BIP. [więcej na s. 262] »

Nie można wnioskować o informację, która już jest w BIP. Informacja musi być udostępniona „od ręki”, jeśli tylko jest to możliwe. [więcej na s. 263] »

Wniosek może być złożony w dowolnej formie: ustnie, pisemnie albo przez e-mail. Jednak ze względu na pomocnicze stosowanie k.p.a. (Kodeks postępowania administracyjnego) przez niektóre organy wniosek powinien zawierać adres korespondencyjny osoby wnoszącej – nawet w e-mailu, gdzie nie jest on przecież do niczego potrzebny.

We wniosku można wskazać, jak chce się otrzymać informację publiczną. Do wyboru są dwie formy: elektroniczna (przez e-mail, przez FTP, na płycie CD) i papierowa. [więcej na s. 263] »

Za dostęp do informacji publicznej nic się nie płaci. Wyjątkiem jest sytuacja, gdy przetworzenie informacji do żądanej formy wymaga poniesienia kosztów przez organ. Organ nie może jednak obciążać wnioskodawcy kosztami swojego typowego funkcjonowania (drukowanie, praca urzędnika). Typowo koszty występują przy informacji, która istnieje w szczególnej formie (np. drukowanie dużych map na ploterze). Koszty to np. 50 zł za mapę z plotera, 10 zł za płytę CD, 30 zł za kolorowe zdjęcie lotnicze.

Mechanizm ustalania kosztów pozwala wnioskodawcy wycofać wniosek, jeśli te koszty miałyby okazać się zbyt duże. [więcej na s. 265] »

Istotną cechą postępowania o udostępnienie informacji publicznej jest to, że organ nie ma prawa pytać, do czego dana informacja jest wnioskodawcy potrzebna. Nie trzeba wykazywać ani interesu prawnego (a więc konkretnego przepisu, który uprawnia do informacji), ani nawet interesu faktycznego (czyli logicznego wytłumaczenia, do czego informacja jest potrzebna). [więcej na s. 266] »

Informacja publiczna powinna być udostępniona tak szybko, jak tylko możliwe, ale nie później niż w ciągu 14 dni. Organ może wyjątkowo wydłużyć ten termin, ale musi o tym poinformować wnioskodawcę przed jego upływem. Bezczyнность organu i przewlekłość postępowania można skarżyć, a oprócz tego nieudostępnienie informacji publicznej jest zagrożone odpowiedzialnością karną. [więcej na s. 267] »

Prawo do informacji publicznej podlega ograniczeniom. Przede wszystkim, nie można w tym trybie żądać, co jest oczywiste, informacji niejawnych (np. tajemnic państwowych). Poza tym nie można naruszać prywatności osoby fizycznej ani tajemnicy przedsiębiorcy. W tym celu organ ma obowiązek bezpłatnie zanonimizować informację publiczną przez zakrycie danych wrażliwych. Tajemnica przedsiębiorcy

to tylko takie informacje, które przedsiębiorca zabezpiecza w szczególny sposób. W kategorii tej nie mieszczą się np. umowy z organami administracji publicznej.

Istnieje też nieoczywiste ograniczenie prawa do informacji publicznej: jeśli żądana informacja publiczna wymaga przetworzenia (tj. np. sporządzenia zestawienia, przejrzania faktur, posegregowania dokumentów), to organ może żądać wykazania szczególnej istotności tej informacji dla interesu publicznego. Wymóg ten można obejść przez żądanie informacji nieprzetworzonej (a więc np. wszystkich faktur z danego okresu) i dokonanie jej obróbki już samodzielnie przez wnioskodawcę. [więcej na s. 268] »

W razie otrzymania wniosku o informację publiczną organ może tylko:

- udostępnić ją (czynność materialno-techniczna),
- wezwać do wskazania szczególnie istotnego interesu publicznego,
- poinformować o wysokości opłaty,
- przedłużyć termin załatwienia sprawy,
- odmówić udzielenia informacji w formie decyzji administracyjnej.

Od decyzji służy odwołanie, zgodnie z pouczeniem. Jeśli organ nie dokonał jednej z ww. czynności w terminie 14 dni, należy skarżyć jego bezczyнность. [więcej na s. 269] »

5. Co może zrobić obywatel, gdy nie zgadza się z decyzją urzędu?

Kwestię tę reguluje ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r.
Kodeks postępowania administracyjnego (tj. Dz.U.2013.267 ze zm.).

K.p.a. stwierdza, że postępowanie administracyjne jest dwuinstancyjne, a więc od pierwszej decyzji wydanej w sprawie można się odwołać do organu wyższego stopnia. W różnych procedurach są różne organy wyższego stopnia, określone odpowiednimi ustawami. Każda decyzja musi zawierać pouczenie o organie, do którego służy od niej odwołanie, i o sposobie i terminie jego wniesienia. [więcej na s. 270] »

Odwołania wnosi się w terminie 14 dni od otrzymania decyzji, za pośrednictwem organu, który tę decyzję

wydał. Aby odwołanie było skutecznie wniesione, wystarczy napisać, że nie zgadzamy się z otrzymaną decyzją i wnosimy o jej zmianę, jednak dla skutecznego przekonania organu drugiej instancji dobrze jest przedstawić też argumenty na poparcie swojego stanowiska.

Organ drugiej instancji powinien samodzielnie przeprowadzić postępowanie administracyjne, zebrać materiał dowodowy i całościowo go ocenić, a nie tylko kontrolować decyzję organu pierwszej instancji.

6. Sporządzenie urzędowego wniosku, skargi i odwołania

Szczegółową treść wniosku w danej sprawie regulują przepisy dotyczące danego postępowania. Inna jest treść wniosku o dowód osobisty, a inna o pozwolenie na budowę. Wspólne zasady dla wszystkich wniosków wynikają z k.p.a.:

- wniosek powinien być złożony w formie pisemnej (z podpisem własnoręcznym), chociaż za równoznaczne uznawane jest posłużenie się podpisem elektronicznym lub profilem zaufanym epuap.gov.pl;
- istotna jest treść wniosku i intencja wnioskodawcy, a nie dosłowny tytuł wniosku – organ powinien domyślać się, o co chodzi wnioskodawcy;
- wniosek można wnieść do dowolnego organu, ponieważ organy są obowiązane przekazywać wniosek według właściwości.

W k.p.a. istnieje procedura „skarg i wniosków”, która pozwala obywatelowi pisać do organów administracji publicznej z własnymi uwagami. Procedura ta nie zobowiązuje jednak organu do dokonania jakiegokolwiek innej czynności niż udzielenie odpowiedzi na skargę lub wniosek, więc jej znaczenie jest przede wszystkim medialno-polityczne, ale nie prawne. Złożenie skargi lub wniosku w tej procedurze pozwala stronie mówić, że organ został o jakimś fakcie poinformowany, ale nie pozwala jej wyegzekwować od organu zadowolającego ją efektu.

Główną różnicą między skargą a wnioskiem jest to, że wniosek składa się bezpośrednio do zainteresowanego organu, a skargę do organu nadrzędnego. De facto mogą one dotyczyć tego samego (np. skarga na nienależyte uprzążenie śmieci z ulic/wniosek o należyte uprzążenie śmieci z ulic).

[Więcej na temat wniosków na str. 271] »

[Więcej na temat skarg na str. 272-273] »

Bibliografia

1. Traktat o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz.U.2004.90.864/2).
2. Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (tj. Dz.U.2013.267 ze zm.).
3. Ustawa z dnia 20 czerwca 1997 r. Prawo o ruchu drogowym (tj.Dz.U.2012.1137 ze zm.).
4. Ustawa z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej (tj.Dz.U.2015.2058 ze zm.).
5. Ustawa z dnia 13 lipca 2006 r. o dokumentach paszportowych (tj. Dz.U.2013.268 ze zm.).
6. Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (tj. Dz.U.2013.1235 ze zm.).
7. Ustawa z dnia 2 kwietnia 2009 r. o obywatelstwie polskim (Dz.U.2012.161 ze zm.).
8. Ustawa z dnia 6 sierpnia 2010 roku o dowodach osobistych (Dz.U.2010. 167. 1131 ze zm.)
9. Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. Kodeks wyborczy (Dz.U.2011.21.112 ze zm.).
10. Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. o kierujących pojazdami (tj.Dz.U.2015.155 ze zm.).
11. Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach (Dz.U.2013.1650).

AUTOR: Dorota Batóg

ROZDZIAŁ: Młody obywatel w urzędzie

Tytuł aktywności:

Wkraczam w dorosłość z podstawowymi dokumentami – poradnik młodego obywatela

Cele:

- **Cel główny:**
zdobycie wiedzy i umiejętności związanych z wizytą w odpowiednim urzędzie w celu wydania podstawowych dokumentów.
- **Cele szczegółowe:**
Uczeń:
 - posługuje się wiedzą w zakresie organizacji oraz kompetencji administracji publicznej;
 - zna adresy poszczególnych urzędów w swoim mieście, gminie, mieście wojewódzkim;
 - jest świadomy swoich praw i obowiązków związanych z wizytą w urzędzie;
 - w samodzielny, aktywny i twórczy sposób zdobywa wiedzę i doświadczenie;
 - jest otwarty na kontakt z urzędnikiem, rozmawia, zadaje pytania, uzyskuje potrzebne informacje, formularze;
 - współpracuje w grupie, wspólnie z innymi podejmuje decyzje dotyczące rozwiązania danej kwestii;
 - dokonuje analizy i selekcji informacji, opracowuje zebrany materiał z wykorzystaniem TIK (dostępnych technologii);
 - prezentuje wyniki swojej pracy na forum klasy, szkoły.

Czas:

jedna godzina lekcyjna

Kompetencje:

- umiejętność komunikowania się w języku ojczystym, zarówno w mowie, jak i na piśmie;
- umiejętność sprawnego posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi;
- umiejętność wyszukiwania, selekcjonowania i krytycznej analizy informacji;
- umiejętność pracy zespołowej.

Materiały:

Materiały dydaktyczne/metodyczne	Materiały (dokumenty) prawne
<p>załącznik nr 1 Karta projektu</p> <p>załącznik nr 2 Karta oceny pracy uczniów</p> <p>J. Królikowski, <i>Projekt edukacyjny, materiały dla zespołów międzyprzedmiotowych</i>, Warszawa 2000</p> <p>A. Mikina, B. Zając, <i>Metoda projektów. Poradnik dla nauczycieli i dyrektorów gimnazjów</i>, Kraków 2006</p> <p>J. Strzemieczny, <i>Jak zorganizować i prowadzić gimnazjalne projekty edukacyjne. Poradnik dla dyrektorów, szkolnych organizatorów i nauczycieli opiekunów</i>, Warszawa, 2011</p>	<p>ustawa z dnia 6 sierpnia 2010 roku o dowodach osobistych (Dz.U. 167.1131 ze zm.) – rozdział 3 – zasady wydawania dowodów osobistych, art. 28 do 31 ww. ustawy</p> <p>rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 29 stycznia 2015 roku w sprawie wzoru dowodu osobistego oraz sposobu i trybu postępowania w sprawach wydania dowodów osobistych, ich utraty, uszkodzenia, unieważnienia i zwrotu (Dz.U.2015.212) – rozdział II i III od § 4 do § 14</p> <p>ustawa z dnia 5 stycznia 2011 roku o kierujących pojazdami (tj.Dz.U.2015.155 ze zm.) – rozdział 3 art. 10 i 11</p> <p>ustawa z dnia 13 lipca 2006 roku o dokumentach paszportowych (tj. Dz.U.2013 .268 ze zm.) – art. 7, 8, 13-16</p> <p>Akty prawne do pobrania na stronie www. http://isap.sejm.gov.pl/</p>

Załącznik nr 1: Karta projektu – przykład

Temat projektu:

Cel główny:

Cele szczegółowe:

Uczeń/grupa:

Zadanie do wykonania:

L.p.	Data	Etapy zadania	Stan realizacji	Termin wykonania	Uwagi

Załącznik nr 2: Karta oceny pracy uczniów

Grupa/uczeń		
Tytuł zadania		
Etapy realizacji	Umiejętności/kryteria	Ocena punktowa/opisowa
Planowanie pracy	<ul style="list-style-type: none"> • precyzyjne sformułowanie tematu • jasne określenie celów projektu • podejmowanie decyzji w sprawach grupy 	
Realizacja zaplanowanych działań	<ul style="list-style-type: none"> • analiza własnych zasobów • poszukiwanie informacji z różnych źródeł • selekcja i krytyczne przetwarzanie informacji • twórcze rozwiązywanie problemów • pozyskiwanie sojuszników 	
Praca w grupie	<ul style="list-style-type: none"> • udzielanie sobie informacji • podejmowanie decyzji w sprawie grupy • słuchanie się nawzajem • rozwiązywanie konfliktów • zaangażowanie innych w prace • samoocena postępów w pracy 	
Prezentacja i podsumowanie	<ul style="list-style-type: none"> • wybór adekwatnej do projektu formy prezentacji • wykorzystanie czasu prezentacji (organizacja) • zainteresowanie innych uczniów • sposób mówienia (akcent, precyzja wypowiedzi itp.) • sposób opracowania materiałów wizualnych 	
Inne		

Przebieg zajęć:

- nauczyciel planuje realizację tematu „Wkraczam w dorosłość z podstawowymi dokumentami. Poradnik młodego obywatela” w odpowiednim czasie (np. dwa tygodnie przed realizacją tematu), dając uczniom możliwość wykonania zadania w formie projektu edukacyjnego;
- nauczyciel dzieli uczniów/klasę na grupy 4–5-osobowe, przyporządkowując każdej z nich odpowiednie zadania do wykonania: np. wizyta w odpowiednim urzędzie i uzyskanie informacji na temat wyrobienia dowodu osobistego (1 grupa), paszportu (2 grupa), prawa jazdy (3 grupa), rejestracji motocykla i samochodu (4 grupa), przygotowania formy publicznej prezentacji np. wystąpienie, pokaz, prezentacja PP, film, inne (5 grupa);
- zadaniem każdej z grup jest wizyta w odpowiednim urzędzie, rozmowa z pracownikiem i uzyskanie informacji na temat sposobu załatwienia konkretnej sprawy, potrzebnych dokumentów, zdjęć, opłat, poprawnego wypełnienia formularzy, czasu oczekiwania i odbioru dokumentu (uczniowie sprawdzają przed wyjściem do urzędu, czy możliwe jest dokumentowanie wizyty i prezentowanie jej efektów na stronie www. szkoły – pismo/mail w tej sprawie do szefa danego urzędu);
- uczniowie pracują w grupach zadaniowych, realizują postawione wcześniej cele, konsultują z nauczycielem efekty swojej pracy;
- uczniowie publicznie prezentują poradnik młodego obywatela w klasie lub szkole,
- nauczyciel ocenia pracę uczniów;
- podsumowaniem lekcji może być dyskusja na temat: jakie trudności musi pokonać interesant, aby załatwić sprawę w urzędzie?, przygotowanie dla władz samorządowych postulatów nt. usprawnienia obsługi obywatela w urzędzie;
- praca domowa: Na podstawie własnych doświadczeń oraz dostępnych informacji odpowiedz pisemnie na pytanie: Jak obywatel może załatwić sprawę w urzędzie?

Dodatkowe informacje/komentarz:

- uczniowie bardzo chętnie biorą udział w projektach edukacyjnych, których temat i treści wskazują na uzyskanie ciekawych i praktycznych rozwiązań, przydatnych w ich codziennym życiu. Dlatego dobrym rozwiązaniem może być wspólne wyjście wszystkich uczniów klas pierwszych do najbliższego urzędu, by poznać jego pracę oraz zakres przyjmowanych i załatwianych spraw;
- podział na grupy zadaniowe może się wiązać z uzyskaniem konkretnego dokumentu, np. dowodu osobistego, prawa jazdy, paszportu, rejestracji pojazdu lub poznaniem struktury administracji publicznej i zakresu załatwianych przez nią spraw (czyli administracja rządowa oraz administracja samorządowa); dodatkową grupę mogą stanowić uczniowie opracowujący zebrany materiał w różnych formach: słownych, tekstowych lub audiowizualnych;
- czas na pracę zespołową i wykonanie w całości zadania powinien wynosić co najmniej dwa tygodnie. Czas na publiczną prezentację oraz podsumowanie zagadnienia nie powinien przekroczyć jednej godziny lekcyjnej.

AUTOR: Elżbieta Straszak

ROZDZIAŁ: Młody obywatel w urzędzie

Tytuł aktywności:

Chcę wiedzieć więcej – dostęp do informacji publicznej

Cele:

- **Cel główny:**
zapoznanie uczniów z zasadami dostępu do informacji publicznej.
- **Cele szczegółowe:**
Uczeń:
 - wyjaśnia, że może mieć dostęp do informacji publicznej, mimo że nie osiągnął pełnoletności;
 - zapoznaje się ze sposobami odwoływania się od decyzji urzędu odmawiającego dostępu do informacji publicznej;
 - dowiaduje się, w jaki sposób wykorzystać TIK na lekcji wiedzy o społeczeństwie w zakresie dostępu do informacji publicznej;
 - zapoznaje się z nową metodą projektu, tzw. WebQuestu.

Czas:

dwa tygodnie od zadania uczniom pracy.

Kompetencje:

- kształcenie umiejętności pracy w grupie;
- posługiwanie się słowem pisanym;
- czytanie – jako umiejętność rozumienia, wykorzystywania i przetwarzania tekstów w zakresie umożliwiającym zdobywanie wiedzy, podnoszenia rozwoju emocjonalnego, intelektualnego i moralnego oraz ułatwiającego uczestnictwo w życiu społeczeństwa;
- myślenie naukowe – umiejętność formułowania wniosków opartych na obserwacjach empirycznych dotyczących społeczeństwa;
- umiejętność posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi, w tym także do wyszukiwania i korzystania z informacji.

Materiały:

Materiały dydaktyczne/metodyczne	Materiały (dokumenty) prawne
<p>opis metody WebQuestu – jak przygotować uczniów i siebie do pracy tą metodą, materiał pomocniczy nr 1</p> <p>opis lekcji z przygotowanym WebQuestem, materiał pomocniczy nr 2</p> <p>strony internetowe prezentujące metodę WebQuestu</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. http://mrostkow.oeiizk.waw.pl/efs/a6/A0 2. http://webquest-kn.blogspot.com 3. http://blogiceo.nq.pl/mamtikam/2012/11/23/webquest-jak-to-latwo-powiedziec-i-zrobic <p>strony internetowe do wykorzystania</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. http://mlodyobywatelwurzecie.blogspot.com 2. www.informacjapubliczna.org.pl 3. www.edukacjamedialna.edu.pl 4. www.wykop.pl/link/1513755 5. www.mojedopiewo.pl 	<p>ustawa z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej (tj.Dz.U.2015.258 ze zm.) art. 1, art. 2, art. 7, art. 10, art. 13, art. 14, art. 16, art. 21</p> <p>Akty prawne do pobrania na stronie www. http://isap.sejm.gov.pl</p>

Materiał pomocniczy nr 1: opis metody WebQuestu

– jak przygotować uczniów i siebie do pracy tą metodą

WebQuest to nowoczesna metoda projektu, oparta na Technologiach Informacyjno-Komunikacyjnych TIK. Podstawą każdego WebQuestu jest jasna i precyzyjna instrukcja umieszczona przez nauczyciela na stronie internetowej, której adres znają także uczniowie. W WebQueście najważniejszą rzeczą jest internet i zasoby internetowe, które można, a nawet trzeba uzupełnić materiałami podręcznikowymi. Metoda ta powoduje większe zaangażowanie uczniów w proces zdobywania wiedzy. Celem WebQuestu jest rozwinięcie u uczniów umiejętności problemowego, krytycznego i twórczego myślenia oraz współpracy w zespole, a także umiejętności posługiwania się zasobami internetowymi. Projekt opierający się na pracy z komputerem determinuje aktywne działanie, pozwalając porzucić postawę biernego odbiorcy. WebQuest jest często realizowany jako ćwiczenie grupowe, w którym każda grupa realizuje inną część projektu. WebQuest może być projektem przeznaczonym dla jednej dyscypliny, ale może mieć też charakter interdyscyplinarny. Może być krótkoterminowy (1–2 godziny lekcyjne) lub długoterminowy (kilka tygodni). Produktem finalnym może być plakat, praca pisemna, prezentacja multimedialna, wystąpienie publiczne itp.

Typowa struktura WebQuestu zawiera następujące części (podstrony):

- wprowadzenie – ogólny, motywujący opis projektu;
- zadanie – polecenia dla poszczególnych grup, opis produktu, który należy stworzyć;
- proces – opis kroków, jakie należy wykonać, aby rozwiązać zadania;
- źródła (zasoby) – lista linków do zasobów dostępnych w sieci; potrzebnych do rozwiązania poszczególnych zadań;
- ewaluacja (kryteria ocen) – punktacja i sposób oceny wykonania zadań;
- konkluzja (podsumowanie) – podsumowanie projektu, czasem zawierające prezentację gotowych materiałów będących efektem pracy uczniów;
- często zamieszczana jest również podstrona zawierająca informacje o WebQueście, wskazówki dla innych nauczycieli, którzy w przyszłości chcieliby skorzystać z tak opracowanego projektu.

Materiał pomocniczy nr 2: opis lekcji z przygotowanym WebQuestem

1. <http://mlodyobywatelwurzecie.blogspot.com> – na podanej stronie znajduje się już gotowy WebQuest, który może być przykładem i inspiracją dla nauczycieli.
2. Opis WebQuest – krok po kroku.

Temat lekcji: Młody obywatel w urzędzie – dostęp do informacji publicznej

1. Wprowadzenie – ogólny, motywujący opis projektu

Zadaniem uczniów będzie znaleźć informacje na temat sposobów, w jakie prawo reguluje życie obywateli. W związku z tym uczniowie będą musieli zapoznać się z prawnymi aspektami codziennych problemów i będą musieli poszukać sposobu ich rozwiązania. Uczniowie będą musieli wykazać się, że sprawnie korzystają z procedur i możliwości, jakie stwarzają im i obywatelom instytucje życia publicznego. Zadanie to uczniowie powinni wykonywać w pięciu grupach zadaniowych.

2. Zadanie – polecenia dla poszczególnych grup, opis produktu, który należy stworzyć

Grupa 1 – uczniowie mają za zadanie dowiedzieć się, co stanowi informację publiczną. Uczniowie powinni wykorzystać wszelkie dostępne źródła.

Grupa 2 – uczniowie zastanawiają się nad odpowiedzią na pytania: kto ma prawo do informacji publicznej? jakie są sposoby uzyskiwania takiej informacji?, co oznacza skrót BIP?, dlaczego jest ważne publikowanie informacji na stronach BIP?

Grupa 3 – uczniowie na podstawie odpowiednich fragmentów tekstów, a także na podstawie wywiadu z urzędnikiem urzędu miasta lub urzędu gminy powinni odpowiedzieć na pytania: na czym polega udostępnianie informacji na wniosek?, czy uzyskanie takiej informacji jest płatne?, jak należy sformułować wniosek do urzędu i w jakich okolicznościach, czy urząd może odmówić dostępu do informacji publicznej?

Grupa 4 – uczniowie zajmują się następującymi problemami: czy organ ma prawo zadawać pytania, po co wnioskodawcy określone informacje?, jaki jest czas na udostępnienie danej informacji i co należy zrobić jeżeli urząd nie udzieli nam żadnej odpowiedzi?

Grupa 5 – uczniowie udzielają odpowiedzi na pytanie o ograniczenie w dostępie do informacji publicznej oraz zastanawiają się, co należy zrobić w przypadku podjęcia przez organ decyzji odmownej, a także wyjaśniają, jakie zasady regulują procedurę odwoławczą.

3. Proces – opis kroków, jakie należy wykonać, aby rozwiązać zadania

Aby zrealizować zadania, należy zapoznać się z Konstytucją RP, z treścią ustawy o dostępie do informacji publicznej, a także zorganizować wizytę we właściwym urzędzie. Uczniowie mogą również przeprowadzić ankietę wśród petentów urzędu na temat ich praw.

4. Ewaluacja (kryteria ocen) – punktacja i sposób oceny wykonania zadań

Ocena za wkład pracy ucznia w realizację projektu jest oceną opisową. Może być tutaj pewna dowolność, tak jak przy ocenie tradycyjnego projektu. Ważne, aby uczniowie wiedzieli wcześniej, czy będą oceniani w skali 1–6, czy będzie to ocena opisowa.

5. Konkluzja – podsumowanie projektu

Może zawierać prezentację gotowych materiałów będących efektem pracy uczniów, np. drodzy uczniowie, wykonaliście dobrą pracę. Dzięki Waszej pracy poruszanie się po urzędach w celu uzyskania jakiejś informacji lub załatwienia sprawy będzie dla was i waszych kolegów, a także nas dorosłych o wiele wygodniejsze. Dzięki wam zdobyliśmy wiedzę o prawach, jakie nam przysługują jako petentom urzędu.

Przebieg zajęć:

- nauczyciel prezentuje uczniom materiały dotyczące dostępu do informacji publicznej;
- nauczyciel prosi uczniów, aby zapoznali się z rozdanyymi materiałami i odpowiedzieli na pytania: kto i kiedy ma dostęp do informacji publicznej?
- uczniowie wraz z nauczycielem zastanawiają się wspólnie nad krokami, jakie można przedsięwziąć w sytuacji, gdy informacja nie zostanie udzielona przez organ;
- nauczyciel prosi uczniów, aby w ciągu dwóch tygodni postarali się uzyskać w urzędzie dostęp do informacji publicznej;
- nauczyciel dzieli klasę na pięć grup;
- nauczyciel zapoznaje uczniów z nową metodą pracy, tzw. WebQuestem;
- nauczyciel podaje uczniom odpowiednie adresy stron internetowych i informuje ich, że na tych stronach znajduje się szczegółowa instrukcja dotycząca realizacji WebQuestu;
- nauczyciel wyznacza uczniom dwa tygodnie na przygotowanie zadania;
- nauczyciel po upływie dwóch tygodni sprawdza na forum klasy wyniki pracy uczniów.

Dodatkowe informacje/komentarz:

- nauczyciel powinien przygotować uczniom linki do zasobów internetowych, zwłaszcza jeżeli uczniowie po raz pierwszy pracują tą metodą, i wskazuje strony internetowe, które zawierają aktualne informacje na temat prezentowanej metody. Linki należy umieścić w osobnej zakładce w WebQuestie. Nauczyciel może również tak sprecyzować poszczególne zadania, że odpowiednia zakładka będzie się otwierać dopiero po tym, jak uczniowie zrealizują wcześniejsze polecenia. Ten element WebQuestu można wykorzystać przy dłuższym wykorzystywaniu tej metody oraz gdy wszyscy uczniowie realizują to samo zadanie.

AUTOR: Grzegorz Pielak

ROZDZIAŁ: Młody obywatel w urzędzie

Tytuł aktywności/ćwiczenia:

Zgadnij kim jestem?

Cele:

- **Cel główny:**
wykorzystanie i tworzenie informacji na temat sposobu regulowania przez prawo życia obywateli.
- **Cele szczegółowe:**
uczeń rozpoznaje prawne aspekty codziennych problemów życiowych i szuka sposobu ich rozwiązania.

Czas:

jedna godzina lekcyjna.

Kompetencje:

- umiejętność komunikowania się w języku ojczystym, zarówno w mowie, jak i na piśmie;
- umiejętność wyszukiwania, selekcjonowania i krytycznej analizy informacji.

Materiały:

Materiały dydaktyczne/metodyczne	Materiały (dokumenty) prawne
<p>kartki papieru formatu A4 lub A5; na jednej kartce drukowanymi, maksymalnie dużymi literami wypisujemy jedno stanowisko urzędnicze; liczba kartek powinna odpowiadać liczbie uczniów w klasie, w licznych klasach karteczki mogą się powtarzać; proponowane stanowiska urzędnicze: PREZYDENT RP, POSEŁ RP, SENATOR RP, WOJEWODA, KONSUL, MINISTER SPRAW WEWNĘTRZNYCH, PREZYDENT MIASTA, BURMISTRZ, WÓJT, STAROSTA, RADNY GMINNY, RADNY POWIATOWY itp.</p> <p>taśma klejąca typu Scotch lub tzw. taśma pakunkowa, nożyczki, gruby pisak</p>	<p>Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej</p> <p>ustawa z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (tj.Dz.U. 2015. 1515 ze zm.)</p> <p>ustawa z dnia 5 czerwca 1998 roku o samorządzie powiatowym (tj.Dz.U.2015. 1445 ze zm.)</p> <p>ustawa z dnia 5 czerwca 1998 roku o samorządzie wojewódzkim (tj. Dz.U. 2015. 1392 ze zm.)</p> <p>Akty prawne do pobrania na stronie www. http://isap.sejm.gov.pl</p>

Przebieg zajęć:

- nauczyciel informuje uczniów, że w ćwiczeniu „Zgadnij, kim jestem?” każdy z nich będzie musiał odgadnąć, jaką pełni funkcję urzędniczą. Informacja o tym, jakim jest urzędnikiem, będzie przyklejona na jego plecach w taki sposób, aby była widoczna dla pozostałych uczniów, ale dla niego samego będzie niewidoczna. Każdy uczeń może zadawać pytania, na które odpowiedź może brzmieć wyłącznie „TAK” lub „NIE”. Nauczyciel, według własnego uznania, podaje przykłady takich pytań, np. czy w dniu mojego wyboru miałem skończone 35 lat? – TAK, – czy nadaję obywatelstwo polskie? – TAK, – czy jestem prezydentem Polski – TAK;
- nauczyciel przykleja na plecach uczniów przygotowane wcześniej karteczki ze stanowiskami;
- w momencie, gdy wszyscy uczniowie mają już na plecach karteczki, przystępują do zadawania pytań. Uczniowie mogą swobodnie przemieszczać się po klasie. Uczeń, który odgadnie, „kim jest?”, przekleja karteczkę z pleców na klatkę piersiową i dalej bierze udział w ćwiczeniu;
- ćwiczenie należy zakończyć, gdy wszyscy uczniowie odgadną swoje stanowiska;
- nauczyciel może według własnego uznania: przypomnieć kompetencje poszczególnych urzędników, także zapytać uczniów, dlaczego niektóre stanowiska udało się odgadnąć szybko, a odgadnięcie innych sprawiło trudność.

Dodatkowe informacje/komentarz:

- ćwiczenie podsumowuje dział „Młody obywatel w urzędzie”;
- warto, aby nauczyciel miał kilka karteczek zapasowych. Jeśli w trakcie przyklejania lub zadawania pytań karteczka upadnie i uczeń odczyta swoje stanowisko, to przyklejamy mu karteczkę z rezerwy z innym stanowiskiem;
- jeśli nauczyciel uzna to za przydatne, stanowiska z karteczek można wypisać na tablicy, co może w znaczny sposób ułatwić pracę uczniów;
- nauczyciel może stanowiska uczniów dostosować do nazewnictwa używanego w gminie lub w powiecie, w którym mieszka uczeń.

AUTOR: r.pr. Anna Stawicka

ROZDZIAŁ: Młody obywatel w urzędzie

Tytuł aktywności:

Nabywanie umiejętności praktycznych ułatwiających młodemu obywatelowi załatwienie spraw w urzędach

Cele:

• **Cel główny:**

uczeń zapoznaje się z różnorodnością spraw, jakie może załatwić w urzędach na poszczególnych szczeblach administracji samorządowej – poznaje zasady funkcjonowania samorządu terytorialnego: gminy, powiatu i województwa.

• **Cele szczegółowe:**

uczeń nabywa umiejętność sporządzania pism i wniosków urzędowych

wykorzystywanych w życiu codziennym, a także poznaje i utrwalą pojęcia:

- wnioskodawca, wniosek o wydanie dowodu osobistego, wniosek w postaci papierowej, wniosek w postaci elektronicznej, dowód osobisty, termin załatwienia sprawy przez organ administracji publicznej, zdolność do czynności prawnych, ograniczona zdolność do czynności prawnych, brak zdolności do czynności prawnych, odwołanie od decyzji administracyjnej w przedmiocie odmowy wydania dowodu osobistego, osoba uprawniona do złożenia wniosku o wydanie dowodu osobistego, organ odwoławczy, wymiana i unieważnienie dowodu osobistego;
- osoba uprawniona do kierowania pojazdami, prawo jazdy, prawo jazdy kategorii AM (np. motorower), A1 (np. motocykl trójkołowy o mocy nieprzekraczającej 15 kW), B (np. pojazd samochodowy o dopuszczalnej masie całkowitej nieprzekraczającej 3,5 tony z wyjątkiem autobusu i motocykla.), wymagany minimalny wiek do kierowania, organ uprawniony do wydawania prawa jazdy, warunki niezbędne do uzyskania prawa jazdy, warunki uzyskania prawa jazdy kategorii A1 przez osobę niepełnoletnią, decyzja administracyjna;
- dokument paszportowy, dane biometryczne, organ paszportowy, sporządzenie dokumentu paszportowego, utrata dokumentu paszportowego, zniszczenie dokumentu paszportowego, warunki wydania paszportu osobie małoletniej, decyzja w przedmiocie odmowy wydania dokumentu paszportowego.

Czas:

dwie godziny lekcyjne.

Kompetencje:

- czytanie – umiejętność rozumienia i wykorzystania informacji uzyskanych z treści aktów prawnych w celu aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym;
- myślenie naukowe – umiejętność wykorzystania wiedzy o charakterze naukowym w celu należytego identyfikowania i rozwiązywania problemów;
- umiejętność komunikowania się w języku ojczystym w celu samodzielnego załatwienia prostych spraw urzędowych;
- umiejętność posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi w celu złożenia wniosku w formie elektronicznej o wydanie dowodu osobistego;
- umiejętność wyszukiwania i selekcjonowania informacji;
- umiejętność pracy zespołowej.

Materiały:

Materiały dydaktyczne/metodyczne	Materiały (dokumenty) prawne
<p>wniosek o wydanie dowodu osobistego www.bip.poznan.pl // sprawy wg wydziału // wydział Spraw Obywatelskich // zakładka w urzędzie załatwianie sprawy dowodu osobistego // formularz o wydanie dowodu osobistego</p> <p>wniosek o wydanie prawa jazdy www.bip.powiat.poznan.pl // zakładka formularze // prawo jazdy // uzyskanie prawa jazdy po egzaminie KT – 26 // wniosek</p> <p>wniosek o wydanie paszportu www.gdansk.uw.gov.pl // Wydział Spraw Obywatelskich i Cudzoziemców // paszporty // pliki do pobrania // wzór wypełnionego wniosku paszportowego</p>	<p>Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej</p> <p>ustawa z dnia 6 sierpnia 2010 roku o dowodach osobistych (Dz.U.167 .1131 ze zm.) – rozdział 3 – zasady wydawania dowodów osobistych, art. 28 do 31 w/w ustawy</p> <p>rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 29 stycznia 2015 roku w sprawie wzoru dowodu osobistego oraz sposobu i trybu postępowania w sprawach wydania dowodów osobistych, ich utraty, uszkodzenia, unieważnienia i zwrotu (Dz.U.2015.212) – rozdział II i III od § 4 do § 14</p> <p>ustawa z dnia 5 stycznia 2011 roku o kierujących pojazdami (tj. Dz.U.2015 .155 ze zm.) – rozdział 3 art. 10 i 11</p> <p>ustawa z dnia 13 lipca 2006 roku o dokumentach paszportowych (tj. Dz.U.2013. 268 ze zm.), art. 7, 8, 13-16</p> <p>ustawa z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (tj.Dz.U.2015. 1515 ze zm.)</p> <p>ustawa z dnia 5 czerwca 1998 roku o samorządzie powiatowym (tj. 2015. 1445 ze zm.)</p> <p>ustawa z dnia z dnia 5 czerwca 1998 roku o samorządzie wojewódzkim (tj.Dz.U.2015.1392 ze zm.)</p>

Przebieg zajęć:

- nauczyciel omawia pojęcia wymienione w pozycji cele szczegółowe;
- uczniowie rozmawiają o tym, w sprawie uzyskania jakiego dokumentu udadzą się do urzędu w najbliższym czasie;
- uczniowie wypełniają wnioski: o wydanie dowodu osobistego, o wydanie prawa jazdy lub o wydanie paszportu;
- uczniowie zapoznają się z treścią powołanych przepisów, by spełnić wymogi obowiązujące przy składaniu wniosków.

[K] Obywatelstwo

Piotr zastanawia się nad sytuacją swojego przyjaciela Pawła. Matka Pawła po śmierci męża, a jednocześnie ojca Pawła, postanowiła ponownie wyjść za mąż. Narzeczony jest jednak narodowości francuskiej, co spowodowało wiele wątpliwości co do dalszych planów matrymonialnych. Sytuację dodatkowo skomplikował fakt, że matka Pawła zaszła w ciążę i że za miesiąc ma się urodzić Pawłowi siostra. Paweł martwi się, czy siostra po urodzeniu nabędzie obywatelstwo polskie, ponieważ słyszał, że warunkiem nabycia obywatelstwa polskiego przez dziecko jest posiadanie polskiego obywatelstwa przez oboje rodziców.

Przykłady zachowań:

- Paweł rozważa możliwość, aby po urodzeniu siostry wystąpić do wojewody o uznanie siostry za obywatela polskiego.
- Piotr po dokładnym przeanalizowaniu przepisów doszedł do wniosku, że małoletnia nabędzie obywatelstwo z mocy samego prawa i że obawy Pawła są bezpodstawne.

Pytania dla uczniów

- Który z przyjaciół ma rację, Piotr czy Paweł?
- Jakie są warunki nabycia obywatelstwa polskiego z mocy prawa?

Rozwiązanie

Piotr miał rację. Po urodzeniu siostra Pawła nabędzie polskie obywatelstwo z mocy prawa.

Podsumowanie

Celem przykładu jest wyjaśnienie uczniom, na czym polega nabycie obywatelstwa z mocy prawa i wskazanie sposobu, w jaki można nabyć polskie obywatelstwo.

Przydatne przepisy:

Patrz art. 4, 14, 15 ustawy z dnia 2 kwietnia 2009 r. o obywatelstwie polskim (Dz.U.2012.161 ze zm.). Treść przywoływanych przepisów znajdziesz w odnośnikach do części teoretycznej niniejszego rozdziału.

[K] Dowód osobisty

Dla piętnastoletniej siostry Piotra, Joanny, rodzice postanowili wyrobić dowód osobisty. Piotr wyjaśnił rodzicom, że konieczne jest, aby małaletnia udała się do urzędu wraz z rodzicami w celu złożenia wniosku o dowód osobisty. Osoba obsługująca w urzędzie przyjęła wniosek i poinformowała, że okres oczekiwania na dokument tożsamości wynosi do 30 dni. Przed upływem 30 dni od daty złożenia wniosku Piotr zadzwonił do urzędu i uzyskał informację, że dokument tożsamości jest już do odbioru. Urzędniczka poinformowała Piotra, że przy odbiorze dokumentu tożsamości niezbędna jest obecność jego małaletniej siostry. Ponieważ siostra Piotra pojechała z dziadkami na wczasy, a rodzicom Piotra bardzo zależało na odbiorze dowodu osobistego córki, poprosili Piotra, aby przeanalizował obowiązujące przepisy. Po przeczytaniu przepisów Piotr stwierdził, że obecność małaletniej przy odbiorze dokumentu nie jest obligatoryjna.

Przykłady zachowań:

- Rodzice Piotra udają się do urzędu i odbierają dowód małaletniej.
- Rodzice Piotra czekają na powrót Joanny z wczasów i dopiero wtenczas wspólnie udają się do urzędu po odbiór dowodu tożsamości małaletniej.

Pytania dla uczniów

- Czy Piotr prawidłowo zinterpretował przepisy i czy obecność jego siostry przy odbiorze dowodu osobistego nie była obligatoryjna?
- Czy osoba posiadająca ograniczoną zdolność do czynności prawnych może samodzielnie złożyć wniosek o wydanie dowodu osobistego?

Rozwiązanie

Piotr miał rację, że obecność małaletniej Joanny nie była wymagana przy odbiorze dowodu osobistego, ponieważ małaletnia była obecna przy składaniu wniosku. Osoba mająca ograniczoną zdolność do czynności prawnej nie może samodzielnie złożyć wniosku o wydanie dowodu osobistego.

Podsumowanie

Celem przykładu jest samodzielna interpretacja przepisów dotyczących składania wniosku o wydanie dowodu osobistego i wyjaśnienie pojęć prawnych, tj. pełna zdolność do czynności prawnych, ograniczona zdolność do czynności prawnych i brak zdolności do czynności prawnych.

Przydatne przepisy:

Patrz art. 24, 25, 27, 30 ustawy z dnia 6 sierpnia 2010 roku o dowodach osobistych (Dz.U.167.1131 ze zm.). Treść przywoływanych przepisów znajdziesz w odnośnikach do części teoretycznej niniejszego rozdziału.

[K] Paszport

Z okazji dwudziestych urodzin Piotr razem ze swoją przyjaciółką postanowił wybrać się na wakacje do Turcji. Tamtejsze kurorty kuszą bowiem obcokrajowców dobrą ceną, a gwarancja ładnej pogody pozwala przypuszczać, że urlop będzie udany. Ponieważ Piotr rozpoczął pracę i nie miał możliwości przyjazdu do urzędu w godzinach pracy, postanowił poprosić o pomoc ojca, aby ten złożył w jego imieniu podpisany wniosek o paszport. Niestety urzędnik poinformował telefonicznie Piotra, że niezbędna jest jego osobista wizyta w urzędzie. Piotr oburzył się na niekompetencję urzędnika, wszak przepis stanowi, że w imieniu dziecka o paszport może wystąpić przedstawiciel ustawowy.

Przykłady zachowań:

- Piotr postanowił napisać skargę na urzędnika, który okazał się niekompetentny.
- Piotr po dokładnym przeanalizowaniu przepisów doszedł do wniosku, że niestety nie miał racji. Postanowił, że od tej pory będzie czytał przepisy prawne powoli i ze zrozumieniem.

Pytania dla uczniów

- Czy skarga Piotra na urzędnika byłaby uzasadniona?
- Czy Piotr musi osobiście zgłosić się do urzędu w celu złożenia wniosku o wyrobienie paszportu?

Rozwiązanie

Piotr niestety nie miał racji. Będąc osobą pełnoletnią, jest zobowiązany osobiście stawić się w urzędzie w celu złożenia wniosku o wydanie paszportu. Rodzice są uprawnieni do złożenia wniosku o wydanie dokumentu paszportowego wyłącznie dla małoletniego.

Podsumowanie

Celem przykładu jest samodzielna interpretacja przepisów dotyczących składania wniosku o wydanie paszportu i zwrócenie uwagi uczniów na konieczność czytania przepisów ze zrozumieniem.

Przydatne przepisy:

Patrz art. 13 ustawy z dnia 13 lipca 2006 r. o dokumentach paszportowych (tj. Dz.U.2013.268 ze zm.). Treść przywoływanych przepisów znajdziesz w odnośnikach do części teoretycznej niniejszego rozdziału.

[K] Prawo wyborcze

Ze względu na zbliżające się wybory do Parlamentu Piotr zainteresował się polityką. Przestudiował Kodeks wyborczy i doszedł do wniosku, że skoro ukończył 18 lat, to przysługuje mu prawo do kandydowania do Sejmu. Piotr rozważa ten pomysł, ponieważ chciałby posiadać realny wpływ na sytuację w kraju. Przyjaciel Piotra Paweł spiera się z nim i twierdzi, że uzyskanie pełnoletności pozwala jedynie na wybieranie posłów i senatorów, a nie na samodzielne kandydowanie. Piotr zastanawia się, jakie ma prawo z chwilą uzyskania pełnoletności, i argumentuje Pawłowi, że skoro posiada pełną zdolność do czynności prawnych, to przysługuje mu prawo do kandydowania.

Przykłady zachowań:

- Piotr, mimo zapewnień Pawła, postanawia kandydować w wyborach do Sejmu.
- Piotr po przeanalizowaniu przepisów dochodzi do wniosku, że na kandydowanie do Sejmu musi poczekać do kolejnych wyborów.

Pytania dla uczniów

- Który z przyjaciół ma rację, Piotr czy Paweł?
- Czy Piotr, mając ukończone 18 lat, może kandydować na radnego powiatu?

Rozwiązanie

Piotr nie miał racji. Ukończenie osiemnastego roku życia uprawniało go wyłącznie do wybierania posłów i senatorów. Aby kandydować do Sejmu, Piotr musi mieć ukończone 21 lat, natomiast aby kandydować do Senatu, Piotr musi mieć ukończone lat 30. Piotr mógłby natomiast kandydować do Rady Powiatu.

Podsumowanie

Celem przykładu jest samodzielna interpretacja przepisów Kodeksu wyborczego i zrozumienie różnic między biernym a czynnym prawem wyborczym.

Przydatne przepisy:

Patrz art. 10, 11 ustawy z dnia 5 stycznia 2011 r. Kodeks wyborczy (Dz.U. 21.112 ze zm.). Treść przywoływanych przepisów znajdziesz w odnośnikach do części teoretycznej niniejszego rozdziału.

[K] Decyzja administracyjna

Piotr w związku z planowaną inwestycją o charakterze budowlanym – budowa budynku rekreacyjnego – wystąpił do gminy z wnioskiem o wydanie warunków zabudowy na budowę budynku rekreacji indywidualnej. Inwestycja miała być realizowana na terenach objętych formami ochrony przyrody „Program Obszar Chronionego Krajobrazu”. Zamiarem Piotra było wybudowanie trzykondygnacyjnego budynku, w którym w niedalekiej przyszłości zamierzał wynajmować pokoje gościnne. Wójt gminy wydał decyzję odmowną z powodu braku dostępu działki do drogi publicznej. Piotr nie zgadza się z decyzją wójta, przecież działka ma dostęp do drogi.

Przykłady zachowań:

- Piotr decyduje się na złożenie skargi do rady gminy z powodu naruszenia praworządności przez wójta.
- Piotr po przeanalizowaniu przepisów dochodzi do wniosku, że wydana decyzja była zgodna z prawem i postanawia zrezygnować z dalszych działań.

Pytania dla uczniów

- Czy Piotr powinien złożyć skargę do rady gminy?
- Czy Piotrowi przysługuje inna możliwość wzruszenia nieprawomocnej decyzji wójta?

Rozwiązanie

Piotr nie miał racji, składając skargę do rady gminy z powodu naruszenia praworządności. W sytuacji, gdy Piotr nie zgadzał się z decyzją wójta, przysługiwała mu możliwość złożenia odwołania do samorządowego kolegium odwoławczego w terminie 14 dni od daty otrzymania decyzji. Jeżeli działka Piotra nie posiadała jednak dostępu do drogi publicznej, to odwołanie nie odniesie pozytywnego skutku.

Podsumowanie

Celem przykładu jest zapoznanie z trybem odwołania od decyzji administracyjnej na podstawie praktycznego przykładu i jednocześnie przybliżenie pojęcia skargi w kodeksie postępowania administracyjnego.

Przydatne przepisy:

Patrz art. 127 ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (tj. Dz.U.2013.267 ze zm.). Treść przywoływanego przepisu znajduje się w odnośnikach do części teoretycznej niniejszego rozdziału.

Prawo i sądy

Rozdział II

Rozdział II

Prawo i sądy

1. Co to jest prawo i czym różnią się normy prawne od norm religijnych, moralnych i obyczajowych?

Prawo

Prawo to zbiór reguł postępowania, które określają, jakie zachowania są nakazane, zakazane lub dopuszczalne w stosunkach między określonymi podmiotami. Prawem są zarówno postanowienia dotyczące zasad funkcjonowania państwa (ujęte np. w Konstytucji RP), jak i reguły obowiązujące w szkole (zawarte w statucie), a także ustalenia poczynione przez kontrahentów w umowie (np. w umowie sprzedaży, zlecenia). Prawo jest regulatorem stosunków między członkami danej społeczności lub organizacji oraz stosunków między stronami określonego porozumienia (umowy).

Niniejsze opracowanie poświęcone jest prawu w znaczeniu przedmiotowym – rozumianemu jako system norm ustanowionych przez właściwe organy władzy publicznej w celu regulacji stosunków społecznych. [więcej na s. 274] »

Mówiąc o prawie w znaczeniu przedmiotowym, konieczne jest rozróżnienie pojęć: akt prawny, przepis prawny i norma prawna.

Akt prawny to dokument ustanawiający normy prawne (np. ustawa, dyrektywa, zarządzenie). Uprawniony organ tworzy normy prawne właśnie poprzez wydanie stosownego aktu prawnego. Akt prawny składa się z przepisów prawnych, z których należy wyinterpretować normę prawną¹.

Przepis prawny jest częścią aktu prawnego wyodrębnioną formalnie przez prawodawcę, czyli jego jednostką redakcyjną.

Do jednostek redakcyjnych aktu prawnego zaliczamy:

1. artykuł (*art.*),
2. ustęp (*ust.*),
3. paragraf (*§*),
4. punkt (*pkt*),
5. litera (*lit.*),
6. tiret (-).

Norma prawna to reguła postępowania skonstruowana na podstawie przepisów prawa. Może być w całości ujęta w obrębie jednego przepisu prawnego (np. w jednym artykule), najczęściej jednak jej poszczególne elementy są rozrzucone po różnych przepisach prawnych, a często, niestety, po różnych aktach prawnych. Normy prawne dyscyplinują adresatów do określonego zachowania, wyrażając: zakaz, nakaz lub dozwoleń. By normy prawne były skuteczne, muszą zostać ustanowione we właściwej procedurze przez organ uprawniony do ich wydania i ogłoszone w odpowiednim trybie.

Co do zasady norma prawna jest zbudowana z trzech elementów:

- **hipoteza** – wskazuje, do kogo norma jest kierowana, i określa krąg jej adresatów² oraz sytuację, w której znajduje zastosowanie;
- **dyspozycja** – informuje, w jaki sposób adresat normy ma się zachować, wyraża bowiem nakaz, zakaz lub przyzwolenie;
- **sankcja** – przedstawia konsekwencje zachowania niezgodnego z dyspozycją normy.

Przestrzeganie norm prawnych może być zagwarantowane możliwością użycia przymusu państwowego (co jest cechą wyróżniającą normy prawne od innych norm).

Aktem prawnym jest np. **ustawa z dnia 21 stycznia 2005 r. o doświadczeniach na zwierzętach** (Dz.U. z 2005 r. Nr 33, poz. 289 z późn. zm.). [więcej na s. 275] »

Artykuł 5 pkt 3 oraz artykuł 40 ustęp 1 powołanej ustawy to przykłady przepisów prawnych. Ich brzmienie jest następujące:

art. 5, pkt 3

Zabrania się (...) przeprowadzania doświadczeń w celu testowania kosmetyków lub środków higienicznych [na zwierzętach].

art. 40, ust. 1

Kto przeprowadza doświadczenia w celu testowania kosmetyków lub środków higienicznych, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku.

Treść normy prawnej, czyli jej poszczególne elementy, należy zinterpretować na podstawie przytoczonych przepisów prawnych:

- hipoteza – wyrażenie, od którego rozpoczyna się zdanie w art. 5 pkt 3, „zabrania się”, informuje nas, że adresat normy jest określony domyślnie jako „każdy” – każdemu zabrania się (brak bowiem informacji, że zakaz jest adresowany do konkretnej grupy podmiotów, np. tylko lekarzy lub pracowników firm farmaceutycznych);
- dyspozycja – z informacji o tym, że prowadzenie doświadczeń na zwierzętach w celu testowania kosmetyków lub środków higienicznych jest zakazane, dowiadujemy się, że adresat normy („każdy”) musi się od takiego postępowania powstrzymać;
- sankcja – jeżeli adresat normy naruszy zakaz prowadzenia doświadczeń na zwierzętach i będzie robił to w celu testowania kosmetyków lub środków higienicznych, to w konsekwencji może narazić się na konieczność uiszczenia grzywny, a nawet zostać skazany na karę ograniczenia wolności albo karę pozbawienia wolności do roku.

Pełna treść normy prawnej w przytoczonym przykładzie może brzmieć następująco:

Nikom nie wolno prowadzić doświadczeń na zwierzętach w celu testowania kosmetyków lub środków higienicznych. Osobę, która łamie ten zakaz, może spotkać kara w postaci grzywny, ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności na czas do jednego roku³.

System prawny a inne systemy normatywne

System prawny funkcjonuje obok wielu innych systemów normatywnych, których normy również wyznaczają zasady postępowania w określonych sytuacjach. Systemy te mogą się krzyżować albo być od siebie niezależne. Wśród regulatorów zachowań społecznych wyróżniamy obok prawa m.in. moralność, obyczajność i religię.

Normy moralne to reguły postępowania określające, co – w myśl konkretnej filozofii lub kultury – jest dobre, a co złe; skłaniają adresatów do czynienia dobra. Normą moralną są m.in. nakaz szanowania osób starszych, zakaz oszukiwania. Konsekwencją naruszenia norm moralnych może być poczucie winy (wyrzuty sumienia).

Normy obyczajowe regulują, co wypada, a czego nie wypada robić w danej społeczności. Co do zasady nie podlegają ocenie moralnej (nie odwołują się do kategorii dobra i zła), np. bekanie przy stole, dobór stroju stosownie do okoliczności, ofiarowywanie prezentów z okazji urodzin. Naruszenie norm obyczajowych nie wywołuje poczucia winy, a ewentualnie poczucie wstydu.

Normy religijne to reguły postępowania obowiązujące wyznawców poszczególnych religii. Określają, czy w świetle danego wyznania konkretne zachowanie jest dobre czy złe. Naruszenie norm religijnych może wywołać poczucie winy (wyrzuty sumienia).

Każdy człowiek podlega różnym systemom norm, gdyż przynależy do wielu grup społecznych (rodzina, szkoła, państwo, związek wyznaniowy). Między normami prawnymi, religijnymi, obyczajowymi i moralnymi mogą istnieć **związki treściowe** (np. zakaz kradzieży jest normą zarówno prawną, moralną i religijną, może również funkcjonować jako norma obyczajowa) oraz **związki funkcjonalne**, gdy systemy normatywne oddziałują na siebie, wzajemnie wspierając lub osłabiając swoją rangę (bywa, że prawo krajowe dozwala na zachowania sprzeczne z normami religijnymi, np. dopuszcza eutanazję albo sankcjonuje zachowania dopuszczalne w świetle norm obyczajowych, np. przewidując mandat za przekroczenie prędkości w terenie zabudowanym). Wprowadzanie norm prawnych sprzecznych z obowiązującą w danym społeczeństwie obyczajnością, moralnością, także religią, może prowadzić do osłabiania skuteczności prawa.

2. Podstawowe zasady prawa i konsekwencje ich łamania

Zasady prawa

Zasady prawa to dyrektywy postępowania, które prawodawca uważa za szczególnie ważne w procesie tworzenia i stosowania norm prawnych niebędących zasadami prawa. Są to zatem normy prawne, które określają, jak należy tworzyć lub egzekwować inne normy prawne. Wiele zasad prawa zostało zdefiniowanych jeszcze w starożytnym Rzymie (do tej pory na studiach prawniczych wykładany jest przedmiot prawo rzymskie, a w języku prawniczym⁴

funkcjonują paremie, czyli krótkie sentencje łacińskie, którymi wyraża się te zasady).

Poniżej omówiono podstawowe zasady prawa.

Prawo nie działa wstecz (*lex retro non agit*)

Zasada ta wyraża zakaz tworzenia przepisów prawnych, które miałyby zastosowanie do zdarzeń zaistniałych przed wejściem tych przepisów w życie. Prawo musi być przewidywalne i znane podmiotom, których dotyczy. Zasada nieretroaktywności prawa

gwarantuje jego pewność – tylko zachowanie się w sposób niezgodny z obowiązującym prawem może skutkować określonymi w prawie konsekwencjami.

W polskim prawodawstwie zasadę tę wyrażają art. 45 Konstytucji RP oraz art. 3 Kodeksu cywilnego. Zasada nieretroaktywności nie ma charakteru bezwzględnego i zdarzają się od niej odstępstwa. Niedopuszczalne jest jednak stosowanie w ten sposób prawa, które zaostrzałyby odpowiedzialność jednostki.

[więcej na s. 276] »

Domniemanie niewinności (*preasumptio boni viri*)

Zasada, w myśl której nikt nie może być uznany za winnego zarzucanych mu czynów, dopóki wina nie zostanie mu udowodniona. Domniemywa się (zakłada), że taka osoba jest niewinna. Dopiero udowodnienie winy w toku postępowania sądowego może doprowadzić do uznania przez sąd, że osoba jest winna, a w konsekwencji do zastosowania odpowiednich sankcji. Nie można nałożyć kary na osobę, której nie udowodni się winy. Zasadę tę wyrażają m.in. art. 6 ust. 2 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności i art. 1 § 3 Kodeksu karnego. [więcej na s. 276-277] »

Nie ma zbrodni bez prawa (*nullum crimen sine lege*)

Zasada ta informuje, że nie jest przestępstwem czyn, który nie był prawnie zabroniony w momencie jego popełnienia. W jej świetle nikt nie może ponieść negatywnych konsekwencji zachowania, które w świetle obowiązującego prawa nie stanowi czynu zabronionego. Dyrektywa ta chroni jednostkę przed arbitralnym postępowaniem się represją karną przez organy państwowe. Jej przejawem jest treść art. 42 Konstytucji RP. [więcej na s. 276] »

Nieznajomość prawa szkodzi (*ignorantia iuris nocet*)

W myśl tej zasady nikt nie może tłumaczyć zachowania sprzecznego z obowiązującą normą prawną tym, że nie znał tej normy; każdy musi bowiem znać obowiązujące prawo. Prawo obowiązujące to takie, które zostało podane do wiadomości adresatów normy w należyty sposób, umożliwiając zapoznanie się z jego treścią (np. rozporządzenia publikowane są w Dzienniku Ustaw). Fundamentem tej zasady jest założenie, że należyte ogłoszenie aktu prawnego umożliwia wszystkim podmiotom prawa zapoznanie się z jego treścią oraz że podmioty te faktycznie się z nim zapoznają.

3. Źródła prawa

Źródła prawa w znaczeniu formalnym to akty prawne, którymi ustanawiane są normy prawne. W świetle art. 87 Konstytucji RP źródłami powszechnie obowiązującego prawa są:

- konstytucja;
- ustawy;
- ratyfikowane umowy międzynarodowe;
- rozporządzenia na obszarze działania organów, które je ustanowiły;
- akty prawa miejscowego (uchwały organów uchwałodawczych i zarządzenia organów

wykonawczych samorządu terytorialnego oraz akty prawa miejscowego terenowych organów administracji rządowej (por. art. 94 Konstytucji RP).

Źródła prawa są hierarchicznie uporządkowane. Normy niższego rzędu muszą być zgodne z normami wyższego rzędu, co służy realizacji norm konstytucyjnych jako norm najwyższej rangi⁵. Z hierarchiczności źródeł prawa wynika także konieczność interpretowania przepisów prawa

niższego rządu w zgodzie z treścią przepisów aktów o wyższej randze. Należy zwrócić uwagę, że po wejściu Polski do Unii Europejskiej unijny system prawny stał się częścią systemu krajowego. Polski system prawny obejmuje więc nie tylko to, co uchwalił polski ustawodawca, lecz także to, co składa się na prawo Unii Europejskiej. Polska funkcjonuje w wielocentrycznym systemie prawa. Do jego źródeł w znaczeniu formalnym należy zaliczyć również unijne akty prawne (rozporządzenia, dyrektywy).

Źródła prawa w ujęciu materialnym to wszelkie czynniki, które wpływają na treść ustanawianych norm prawnych, np. wola polityczna, sytuacja gospodarcza w kraju i na świecie, stosunki społeczne i polityczne.

Wyszukiwanie aktów prawnych. Publikatory urzędowe

Szukając przepisów prawnych, które regulują interesującą nas kwestię, należy wiedzieć, gdzie są one opublikowane (ogłoszone). Prawem obowiązującym i w konsekwencji wiążącym jest bowiem tylko prawo należycie ogłoszone.

Zgodnie z ustawą z dnia 20 lipca 2000 r. o ogłaszaniu aktów normatywnych i niektórych innych aktów (t.j. z 2015.1484 ze zm.) dziennikami urzędowymi są:

- **Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U.)**, gdzie ogłaszane są zwłaszcza: Konstytucje, ustawy, rozporządzenia z mocą ustawy wydane przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, rozporządzenia;
- **Dziennik Urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej „Monitor Polski” (M.P.)**, gdzie ogłaszane są zwłaszcza: wydane na podstawie ustawy zarządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, uchwały Rady Ministrów i zarządzenia Prezesa Rady Ministrów, niektóre uchwały Sejmu i uchwały Senatu;
- **dzienniki urzędowe ministrów i urzędów centralnych**, gdzie ogłaszane są przede wszystkim akty normatywne organu wydającego dziennik urzędowy i nadzorowanych przez niego urzędów centralnych;
- **wojewódzkie dzienniki urzędowe**, w których ogłaszane są przede wszystkim akty prawa miejscowego stanowione przez wojewodę i organy administracji niespolonej, sejmik województwa, organ powiatu oraz organ gminy.

Akty prawne o charakterze normatywnym, zawierające przepisy powszechnie obowiązujące, ogłaszane w dziennikach urzędowych, wchodzi w życie co do zasady po upływie 14 dni od dnia ich ogłoszenia⁶. Teksty aktów prawnych opublikowanych w dziennikach urzędowych korzystają z tzw. domniemania autentyczności, co oznacza, że w razie rozbieżności między tekstem opublikowanym w dzienniku urzędowym a tekstem dostępnym np. w internecie lub w systemach informacji prawnej (np. LEX, LexPolonica, ISAP.) decydujące znaczenie ma zawartość dzienników urzędowych. [więcej na s. 278] »

Od 1 stycznia 2012 r. dzienniki urzędowe wydaje się wyłącznie w postaci elektronicznej, chyba że ustawa stanowi inaczej. Z tym dniem wersja papierowa tych publikatorów została pozbawiona mocy prawnej. Dniem ogłoszenia aktu jest dzień jego ogłoszenia w postaci elektronicznej na stronie internetowej organu wydającego publikatory: www.dziennikiurzedowe.gov.pl, www.dziennikustaw.gov.pl, www.monitorpolski.gov.pl

Miejsce publikacji aktu prawnego jest podawane w sposób, którego ustalenie wymaga pewnej wiedzy. By sprawnie wyszukiwać przepisy, warto wiedzieć, jak odczytywać informacje o publikatorze aktu prawnego:

Dz.U. – Dziennik Ustaw;

rok – jeżeli akt został opublikowany w innym roku niż data jego uchwalenia (tj. posiada tekst jednolity) po skrócie „Dz.U.” pojawia się informacja o roku publikacji nowej wersji tego aktu, jeżeli rok publikacji jest taki sam jak rok uchwalenia aktu prawnego, informacja o roku publikacji jest pomijana, np.

Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r., Kodeks postępowania cywilnego, (Dz.U. z 2014 r. poz. 101)

– ustawa została uchwalona w 1964 r. ale wobec wprowadzenia wielu zmian w 2014 r. wydano nowy akt, w którym uwzględniono te wszystkie zmiany.; *Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. Nr 88, poz. 553 z późn. zm.)* – pomimo wprowadzenia zmian do ustawy z 1997 r. nie została podjęta decyzja o uwzględnieniu ich w jednym akcie i brak tekstu jednolitego; [więcej na s. 279] »

Nr – numer dziennika urzędowego w danym roku (nie dotyczy dzienników urzędowych wydawanych od 1 stycznia 2012 r., gdyż od tego dnia dzienniki urzędowe są publikowane wyłącznie w wersji elektronicznej z zachowaniem pozycji w danym roku kalendarzowym, np. *Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2014 r., poz. 101)*);

poz. – pozycja, pod którą akt jest publikowany w dzienniku urzędowym;

z późn. zm. – dodatek „z późniejszymi zmianami” (w praktyce czasem jako „ze zm.”) informuje, że w danym momencie obowiązuje zmieniona w stosunku do ogłoszonej wersja aktu prawnego, tzn. że od czasu ogłoszenia aktu był on zmieniony lub wielokrotnie zmieniany (uchylono niektóre przepisy, nadano im nową treść lub brzmienie, bądź dodano nowe).

Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej

Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej (Dz.U. często też jako Dz.Urz.) jest oficjalnym zbiorem wszystkich aktów prawnych Unii. Jest publikowany w dwóch seriach:

- **seria L** obejmuje prawodawstwo (unijne akty prawne: rozporządzenia, dyrektywy, decyzje, budżety), np. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Europejskiej Nr 211/2011 z dnia 16 lutego 2011 r. w sprawie inicjatywy obywatelskiej (Dz.U. UE 2011 L 65/1);
- **seria C** to kompendium innych oficjalnych dokumentów instytucji, organów i agencji unijnych (informacje i zawiadomienia).

Dziennik publikowany jest w językach urzędowych wszystkich państw członkowskich Unii Europejskiej (z wyjątkiem języka irlandzkiego i języka maltańskiego). Od 1 lipca 2013 r. wersja elektroniczna Dziennika Urzędowego Unii Europejskiej jest autentyczna i wywołuje skutki prawne. Wersja papierowa tego publikatora została pozbawiona mocy prawnej.

4. Gałęzie prawa

Zbiór norm prawnych regulujących określoną dziedzinę życia, wyodrębniony ze względu na przedmiot regulacji nazywamy gałęzią prawa.

Wyróżniamy przede wszystkim takie gałęzie prawa, jak:

- **prawo cywilne** – podmioty stosunków cywilnoprawnych są uprawnione do samodzielnego ukształtowania relacji między sobą, a przepisy prawa cywilnego wyznaczają jedynie ogólne granice ich autonomii (mówią, co jest dozwolone w ramach swobody umów, a co zakazane jako niezgodne z prawem), np. strony umowy mogą zawrzeć ją pod warunkiem, ale warunek ten musi być możliwy do spełnienia (art. 89 w zw. z art. 94 Kodeksu cywilnego)⁷. Prawo cywilne jest gałęzią prawa prywatnego, które reguluje stosunki między podmiotami równoprawnymi (między jednostkami, a także między jednostkami i państwem w warunkach równorzędności⁸). W relacjach między stronami nie występuje element podporządkowania;
- **prawo karne** normuje kwestie odpowiedzialności karnej człowieka za popełnienie czynu zabronionego przez ustawę pod groźbą kary⁹;
- **prawo administracyjne** reguluje stosunki związane z administracyjną działalnością organów państwowych – normuje stosunki między nimi a innymi podmiotami, określa zasady organizacji, działania i strukturę tych organów. Ze względu na wielość kwestii podlegających regulacji przez prawo administracyjne jego przepisy są ujęte w wielu aktach normatywnych (brak kodyfikacji), np. w ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane¹⁰; ustawie z dnia 2 kwietnia 2009 r. o obywatelstwie polskim¹¹, czy w ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym¹².

Zarówno prawo karne, jak i prawo administracyjne to gałęzie prawa publicznego, które reguluje stosunki między państwem a jednostkami oraz między państwem i jego organami. Podmioty stosunku publicznoprawnego nie są równoprawne, gdyż państwo posiada względem jednostki pozycję nadrzędną (z możliwością zastosowania przymusu państwowego). Prawo publiczne ma na celu ochronę interesów państwa lub społeczeństwa¹³.

Prawo materialne a przepisy prawa proceduralnego

Prawo materialne bezpośrednio reguluje stosunki między określonymi podmiotami, określając ich prawa i obowiązki. Realizację norm prawa materialnego gwarantują **przepisy prawa proceduralnego**, kształtując postępowanie umożliwiające urzeczywistnienie norm prawa materialnego.

Przepisy proceduralne są zamieszczone w:

- ustawie z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego¹⁴;
- ustawie z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego¹⁵;
- ustawie z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego¹⁶.

Zależność między prawem materialnym i proceduralnym

Do zobrazowania zależności między prawem materialnym i prawem proceduralnym można posłużyć się przykładem z zakresu prawa spadkowego. Spadkobierca, czyli osoba uprawniona do dziedziczenia po zmarłym, może w ciągu sześciu miesięcy podjąć decyzję

o przyjęciu spadku albo o jego odrzuceniu. Uprawnienie takie kreuje art. 1012 w zw. z art. 1015 Kodeksu cywilnego. Jak i kogo w takim razie poinformować o podjętej decyzji? Precyzuje to art. 640 § 1 Kodeksu postępowania cywilnego, stanowiąc, że oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku należy złożyć przed notariuszem lub we właściwym sądzie rejonowym.

5. Niezależność sądów i niezawisłość sędziów jako gwarancja praworządności

Niezależny sąd i niezawisły sędzia orzekający w sprawie są koniecznymi warunkami realizacji prawa do sądu. Stosownie do brzmienia art. 45 ust. 1 Konstytucji RP każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. Uprawnienie takie wynika również z art. 6 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności¹⁷. **Prawo do sądu** ma charakter zasady uniwersalnej o charakterze międzynarodowym. Wyraża ideę zapewnienia każdemu możliwości przedstawienia swojej sprawy przed uprawnionymi organami państwa, które stwarzają gwarancje podejmowania sprawiedliwych, obiektywnych i słuszných decyzji.

Skuteczność prawa do sądu jest powiązana ściśle z przestrzeganiem zasad niezależności sądów i niezawisłości sędziów. Zgodnie z art. 10 ust. 1 Konstytucji RP ustrój Rzeczypospolitej Polskiej opiera się na podziale i równowadze władzy ustawodawczej, władzy wykonawczej i władzy sądowniczej (**zasada podziału władzy**). Z treści art. 173 Konstytucji RP wynika ponadto, że sądy i trybunały są władzą odrębną i niezależną od innych władz (**zasada odrębności władzy sądowniczej**). Samo sformułowanie tych zasad na gruncie ustawy zasadniczej nie stanowi jednak

wystarczającej gwarancji realizacji celów, do jakich sądy i trybunały zostały powołane, tj. do wydawania wyroków w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej (art. 174 Konstytucji RP). Efektywne sprawowanie wymiaru sprawiedliwości wymaga, aby organy władzy sądowniczej były rzeczywiście niezależne, orzekający zaś w nich sędziowie – prawdziwie niezawisli. Na straży tych wartości stoi Krajowa Rada Sądownictwa (art. 186 Konstytucji RP).
[więcej na s. 280] >>

Niezależność sądów

Niezależność sądów polega na zagwarantowaniu im samodzielności orzekania poprzez oddzielenie ich od innych organów władzy publicznej. W myśl tej zasady sądy posiadają monopol na ostateczne rozstrzygnięcie o prawach i obowiązkach podmiotów prawa, a pozostałe organy nie tylko nie mogą sprawować wymiaru sprawiedliwości, lecz muszą także powstrzymać się od wszelkich działań mogących zakłócić wyrokowanie przez sądy.

Niezależność sądów (ich odrębność od innych władz) nie oznacza braku powiązań między trzema władzami. Wymóg niezależności sądów odnosi się

bowiem tylko do szczególnych kompetencji, jakie zostały powierzone władzy sądowniczej, tj. do wyrokowania. Sędziowie są wobec tego powoływani na stanowisko przez Prezydenta RP (ale kandydatów opiniuje i przedstawia Prezydentowi RP Krajowa Rada Sądownictwa), nadzór nad administracyjną działalnością sądów powszechnych sprawuje Minister Sprawiedliwości, podstawy działalności sądów (tzw. ustawy ustrojowe) oraz ich coroczny budżet uchwała parlament, który także ustanawia prawo, do stosowania którego sądy są zobligowane.

Niezawistość sędziów

Niezawistość sędziowska oznacza, że orzekając w sprawie, sędzia działa niezależnie od jakichkolwiek wpływów, wyłącznie na podstawie prawa i w zgodzie z własnym sumieniem i przekonaniem (art. 178 ust. 1 Konstytucji RP). Sędzia podlega w tym zakresie jedynie konstytucji i ustawom (przy wyrokowaniu nie jest zatem związany przepisami prawnymi niższej rangi, np. rozporządzeniami).

Niezawistość sędziowska obejmuje w szczególności:

1. **bezsronność w stosunku do uczestników postępowania (czemu służy instytucja wyłączenia sędziego¹⁸);**
2. **niezależność wobec instytucji pozasądowych;**
3. **samodzielność sędziego wobec władz i innych organów sądowych;**
4. **niezależność od wpływu czynników politycznych (zwłaszcza partii politycznych);**
5. **wewnętrzną niezależność sędziego¹⁹.**

Gwarancje niezawisłości sędziowskiej to m.in.: konstytucyjny postulat o zapewnieniu sędziom dobrych warunków pracy i płacy, zakaz przynależności do partii politycznej i związku zawodowego, bezterminowe powołanie na stanowisko czy immunitet sędziowski (zakaz pociągnięcia sędziego do odpowiedzialności karnej i pozbawienia go wolności bez zgody sądu dyscyplinarnego).

6. Uczestnicy i przebieg procesu sądowego: cywilnego, karnego. Znaczenie mediacji

Przebieg procesu sądowego w sprawach cywilnych i karnych

Zgodnie z art. 175 Konstytucji RP wymiar sprawiedliwości w Polsce sprawują:

- **Sąd Najwyższy** – przede wszystkim: zapewnia zgodność z prawem oraz jednolitość orzecznictwa sądów powszechnych i wojskowych przez rozpoznawanie kasacji oraz innych środków odwoławczych, podejmuje uchwały rozstrzygających zagadnienia prawne, rozpoznaje protesty wyborcze oraz stwierdza ważność wyborów do Sejmu i Senatu oraz

wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, a także ważność referendum ogólnokrajowego i referendum konstytucyjnego, opiniuje projekty ustaw i innych aktów normatywnych, na podstawie których orzekają i funkcjonują sądy, a także innych ustaw w zakresie, w którym uzna to za celowe²⁰;

- **sądy powszechne** (sądy rejonowe, okręgowe i apelacyjne)²¹ – sądy powszechne sprawują wymiar sprawiedliwości w zakresie nienależącym do sądów administracyjnych, sądów wojskowych oraz Sądu Najwyższego (art. 1 § 2 Prawo o ustroju sądów powszechnych);

- **sądy administracyjne** (wojewódzkie sądy administracyjne i Naczelny Sąd Administracyjny) – sądy administracyjne sprawują wymiar sprawiedliwości przez kontrolę działalności administracji publicznej oraz rozstrzyganie sporów kompetencyjnych i o właściwość między organami jednostek samorządu terytorialnego, samorządowymi kolegiami odwoławczymi i między tymi organami a organami administracji rządowej (art. 1 § 1 Prawo o ustroju sądów administracyjnych²²);
- **sądy wojskowe** (wojskowe sądy okręgowe i wojskowe sądy garnizonowe)²³ – sądy wojskowe co do zasady sprawują w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej wymiar sprawiedliwości w sprawach karnych (art. 1 § 1 Prawo o ustroju sądów wojskowych).

Postępowanie sądowe to postępowanie przed niezależnym i niezawistym organem, które toczy się na podstawie odpowiednich przepisów prawa i zmierza do wydania decyzji o określonych uprawnieniach lub obowiązkach stron. Artykuł 176 ust. 1 Konstytucji RP gwarantuje, że postępowanie sądowe jest co najmniej dwuinstancyjne, co oznacza, że orzeczenie sądu pierwszej instancji podlega zaskarżeniu do sądu drugiej instancji (tzw. kontrola instancyjna). Nadzór nad działalnością sądów powszechnych i wojskowych w zakresie orzekania sprawuje Sąd Najwyższy (art. 183 ust. 1 Konstytucji RP), a nad działalnością sądów administracyjnych Naczelny Sąd Administracyjny (art. 39 § 2–§ 4 Prawo o ustroju sądów administracyjnych). Nadzór ten, zwany nadzorem judykacyjnym, ma na celu zapewnienie zgodności z prawem orzeczeń sądowych oraz ujednoczenie linii orzeczniczej²⁴. Nadzór administracyjny nad działalnością administracyjną sądów sprawuje minister sprawiedliwości. Postępowanie sądowe kończy się co do zasady wydaniem orzeczenia (wyroku lub postanowienia), od którego przysługuje odwołanie do sądu wyższej instancji (odpowiednio: apelacja lub zażalenie).

[więcej na s. 281] >>

Postępowanie cywilne

W postępowaniu cywilnym rozpoznawane są sprawy z zakresu:

- prawa cywilnego;
- prawa rodzinnego i opiekuńczego;
- prawa pracy;
- prawa ubezpieczeń społecznych;
- innych spraw, jeżeli stosuje się do nich przepisy Kodeksu postępowania cywilnego (art. 1 Kodeksu postępowania cywilnego).

Postępowanie w sprawach tego typu przebiega na podstawie przepisów Kodeksu postępowania cywilnego.

Postępowanie cywilne może odbywać się w trybie procesowym lub nieprocesowym. **Tryb procesowy** jest inicjowany wniesieniem przez powoda **pozwu** – pisma wszczynającego postępowanie. W pozwie należy przedstawić **powództwo**, tj. skonkretyzowane żądanie określonego zachowania się przez pozwanego wobec powoda i udzielenia powodowi ochrony prawnej przez sąd, oraz okoliczności na poparcie powództwa (uzasadnienie pozwu).

Stronami procesu cywilnego są **powód** i **pozwany**. Powodem jest osoba, która wystąpiła do sądu z powództwem (podczas rozprawy powód zajmuje miejsce w ławkach po prawej stronie składu sędziowskiego). Pozwany to osoba, przeciwko której skierowane zostało powództwo (w toku postępowania zajmuje miejsce po lewej stronie sądu).

W trybie nieprocesowym pismem wszczynającym jest **wniosek**, a stronami **wnioskodawca** i **uczestnicy**. Przyjmuje się, że sprawy rozpoznawane w trybie nieprocesowym mają charakter bezsporny, tzn. wszyscy uczestnicy mają taki sam interes prawny w uzyskaniu rozstrzygnięcia (nie oznacza to jednak, że nie istnieje między nimi konflikt). W przypadkach

przewidzianych w ustawie sąd może w tym trybie wszcząć postępowanie z urzędu.

W postępowaniu cywilnym zasadą jest rozpoznawanie sprawy w pierwszej instancji w składzie jednoosobowym (jeden sędzia), chyba że ustawa stanowi inaczej. W tych innych przypadkach przewidziany jest skład kolegialny: jeden sędzia i dwóch ławników albo trzech sędziów zawodowych (art. 47 Kodeksu postępowania cywilnego). W drugiej instancji zasadą jest orzekanie przez sąd w składzie trzech sędziów zawodowych (art. 367 § 3 Kodeksu postępowania cywilnego). [więcej na s. 282] »

Postępowanie karne

Postępowanie karne dotyczy spraw o popełnienie przestępstwa. Sądy karne orzekają na podstawie przepisów Kodeksu postępowania karnego, zmierzając do realizacji przepisów prawa karnego i prawa wykroczeń. Postępowanie karne ma na celu ujawnienie faktu popełnienia przestępstwa (lub wykroczenia), wykrycie i osądzenie sprawcy. [więcej na s. 282] »

Stronami w postępowaniu karnym są: oskarżyciel i oskarżony²⁵. Funkcję **oskarżyciela publicznego** pełni organ państwowy, który wnosi lub popiera oskarżenie, reprezentując interes społeczny w ściganiu sprawców przestępstw (np. prokurator lub policja). Jeżeli pokrzywdzonemu zależy na udziale w postępowaniu przed sądem, to musi do niego przystąpić w charakterze: **oskarżyciela posiłkowego** (oprócz albo zamiast oskarżyciela publicznego, gdy zarzucany sprawcy czyn jest przestępstwem ściganym z urzędu, a prokurator nie dopatruje się podstaw do wszczęcia i prowadzenia postępowania) albo **oskarżyciela prywatnego** (w sprawach ściganych z oskarżenia prywatnego, gdy prokurator wnosi i popiera prywatny akt oskarżenia)²⁶.

Procedowanie w sprawie zależy od tego, w jakim trybie ścigany jest dany czyn zabroniony. W Polsce przestępstwa ścigane są:

- **z urzędu** – w takim przypadku organy ścigania (m.in. prokurator lub policja) są zobowiązane do podjęcia działań niezwłocznie po uzyskaniu informacji o popełnieniu danego czynu; do przestępstw ściganych z urzędu należą m.in. rozbój, rozpijanie małoletniego, kradzież, znęcanie się;
- **na wniosek** – niektóre przestępstwa mogą być ścigane dopiero po uzyskaniu pisemnej zgody osoby pokrzywdzonej; zgodę traktuje się wówczas jako wniosek o ściganie (np. kradzież na rzecz osoby najbliższej będzie ścigana tylko na wniosek tej osoby);
- **z oskarżenia prywatnego** – jeżeli przestępstwo jest ścigane z oskarżenia prywatnego, organ ścigania sporządza protokół z przyjęcia ustnej skargi i w razie konieczności zabezpiecza dowody popełnienia przestępstwa; jednak postępowanie sądowe jest wszczynane wyłącznie na wniosek pokrzywdzonego, który wnosi prywatny akt oskarżenia i uiszcza stosowną opłatę sądową. Do przestępstw ściganych z oskarżenia prywatnego zaliczamy m.in. zniewagę i pomówienie.

To ustawa określa, które przestępstwo jest ścigane w danym trybie.

W postępowaniu karnym zasadą jest rozpoznawanie sprawy w pierwszej instancji w składzie jednoosobowym (jeden sędzia). W sprawach o zbrodnie obligatoryjny jest jednak skład kolegialny (jeden sędzia i dwóch ławników), tak też w sprawach o przestępstwa, za które ustawa przewiduje karę dożywotniego pozbawienia wolności (dwóch sędziów i trzech ławników). Ze względu na szczególną zawziętość sprawy lub jej wagę sąd pierwszej instancji może postanowić o jej rozpoznaniu w składzie trzech sędziów albo jednego sędziego i dwóch ławników. Na rozprawie apelacyjnej i kasacyjnej (tj. w drugiej i trzeciej instancji) sąd orzeka w składzie trzech sędziów, jeżeli ustawa nie stanowi inaczej. Apelację lub kasację od wyroku orzekającego karę dożywotniego pozbawienia wolności sąd rozpoznaje w składzie pięciu sędziów (art. 29 Kodeksu postępowania karnego).

Mediacja

Mediacja to jeden ze sposobów rozwiązywania sporów. Jest wyrazem sprawiedliwości naprawczej, w myśl której ład społeczny zakłócony przestępstwem należy przywrócić w sposób jak najbardziej korzystny dla obu stron (przez uwzględnienie rzeczywistych oczekiwań pokrzywdzonego i udzielenie mu pomocy w uzyskaniu stosownego zadośćuczynienia, a także umożliwienie sprawcy naprawienia popełnionego czynu). Celem mediacji jest zawarcie porozumienia i zgodne rozwiązanie konfliktu przez strony.

W postępowaniu mediacyjnym bierze udział **mediator** – bezstronna osoba, która ma pomóc stronom we wzajemnej komunikacji i w dojściu do akceptowalnego konsensusu. Mediator ma za zadanie określić reguły prowadzonej mediacji (zasady, według których będzie ona prowadzona) oraz dbać o słuszne interesy obu stron. Nie decyduje jednak o rozstrzygnięciu sporu, co leży wyłącznie w gestii stron. Mediator jest zobowiązany do zachowania w tajemnicy wszystkich informacji, o których dowiedział się podczas prowadzenia mediacji²⁷.

W świetle rekomendacji Rady Europy, określających warunki postępowania mediacyjnego, do podstawowych zasad mediacji zalicza się:

- dobrowolność (udział stron w mediacji jest dobrowolny, nikogo nie można do niego przymuszać);
- poufność (mediacja przebiega w warunkach zaufania i poufności, a mediator co do zasady nie może upubliczniać informacji na temat przebiegu mediacji);
- bezstronność (mediator nie popiera żadnej ze stron, działa w interesie każdej z nich);
- neutralność (mediator jest neutralny i nie narzuca stronom własnych rozwiązań);
- akceptowalność (strony akceptują osobę mediatora i ustalone przez niego zasady mediacji; w każdej chwili mogą zmienić mediatora, który

z kolei w określonych sytuacjach ma prawo zrezygnować z prowadzenia mediacji)²⁸.

Mediacja musi mieć także walor wykonalności – jeżeli nie da się zrealizować zawartego porozumienia, przebieg mediacji pozostaje bezowocny.

W prawie polskim mediacja funkcjonuje zarówno w postępowaniu cywilnym (art. 183¹–183¹⁵ Kodeksu postępowania cywilnego), jak i w postępowaniu karnym (art. 23a Kodeksu postępowania karnego).

Mediacja w postępowaniu cywilnym

W postępowaniu cywilnym mediacja jest możliwa wyłącznie w sprawach, w których dopuszczalne jest zawarcie ugody (np. w sprawach o zadośćuczynienie). Można ją przeprowadzić na podstawie umowy zawartej między stronami (umowa mediacyjna) albo na podstawie postanowienia sądu o skierowaniu sprawy do mediacji. Dzięki udziałowi w postępowaniu mediacyjnym i zawarciu ugody strony postępowania mogą odnieść konkretne korzyści. Powód ma szansę na szybsze rozstrzygnięcie sprawy (kierując sprawę do mediacji, sąd określa czas jej trwania w wymiarze do jednego miesiąca), a pozwany może liczyć na wynegocjowanie dla siebie korzystniejszych warunków niż w postępowaniu przed sądem. Strony ponoszą wprawdzie koszty mediacji, ale są one niewspółmiernie mniejsze niż ewentualne koszty procesu sądowego.

Określenie kosztów mediacji należy bowiem do samych stron (w umowie zawartej z mediatorem). Jeżeli to sąd skierował sprawę do mediacji i doszło do zawarcia ugody, koszty znoszą się wzajemnie. W przypadku, gdy nie dojdzie do zawarcia ugody, koszty postępowania mediacyjnego wchodzi do kosztów procesów (ponosi je zazwyczaj strona przegrywająca)²⁹. Strony mediacji nie muszą zawierać ugody. Jeżeli nie osiągnęły porozumienia, mogą nadal dochodzić swoich praw przed sądem. Jeśli jednak doszło do zawarcia ugody, podlega ona zatwierdzeniu przez sąd. Sąd odmówi zatwierdzenia ugody m.in. sprzecznej z prawem, niezrozumiałej bądź zawierającej sprzeczne ustalenia.

Mediacja w postępowaniu karnym

Mediacja prowadzona w postępowaniu karnym może odbyć się na etapie postępowania przygotowawczego (przed policją lub prokuratorem) lub przed sądem.

Co do zasady przeprowadzenie mediacji jest możliwe w każdym rodzaju spraw rozpoznawanych w tym postępowaniu. Jeżeli strony wypracują porozumienie i zawrą ugodę, podlega ona zatwierdzeniu przez sąd. Sąd nadal może wymierzyć sprawcy karę, ale zawarta między stronami ugoda uzasadnia ewentualne nadzwyczajne jej złagodzenie.

Do korzyści związanych z udziałem w mediacji należy zaliczyć przede wszystkim:

- mniejszy stres dla stron, wynikający z uczestnictwa w postępowaniu karnym (mediacja jest prowadzona poza salą sądową, w warunkach określonych przez mediatora i same strony);

- nierzadko krótszy czas trwania postępowania;
- oszczędność kosztów (mediacja w postępowaniu karnym jest bezpłatna);
- szansę na realne naprawienie skutków przestępstwa (poprzez dojście do porozumienia);
- uniknięcie przez osobę pokrzywdzoną tzw. wtórnej wiktymizacji³⁰.

Główne prawa i obowiązki uczestników postępowania karnego (osoby pokrzywdzonej, podejrzanego, oskarżonego i świadka)

W toczącym się postępowaniu karnym jego uczestnikom przysługują określone prawa i obowiązki.

7. Główne prawa przysługujące ofierze, sprawcy i świadkowi przestępstwa

Osoba pokrzywdzona

Pokrzywdzonym jest osoba, której dobro prawne (np. zdrowie, życie, własność) zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo (art. 49 § 1 Kodeksu karnego). Zanim sprawa trafi do sądu, pokrzywdzony jest stroną postępowania przygotowawczego prowadzonego przez prokuratora lub policję i w związku z tym ma prawo m.in. do:

- zaznajamiania się z treścią akt za zgodą organu prowadzącego postępowanie;
- ustanowienia pełnomocnika;
- składania wniosków o dokonanie czynności dowodowych, przy których ma prawo być obecny

(np. udział w oględzinach miejsca popełnienia przestępstwa);

- zaskarżania orzeczeń organu prowadzącego postępowanie (np. gdy umorzy postępowanie w sprawie).

Już na tym etapie pokrzywdzony może zgłosić chęć udziału w postępowaniu mediacyjnym.

Do podstawowych obowiązków osoby pokrzywdzonej należy:

- stawienie się na każde wezwanie organu prowadzącego postępowanie i złożenie wyjaśnień;

- powiadomienie organu prowadzącego postępowanie o każdej zmianie adresu;
- jeżeli karalność popełnionego czynu zależy od stanu zdrowia pokrzywdzonego, jest on zobligowany do poddania się oględzinom i badaniom.

Na etapie postępowania sądowego osoba pokrzywdzona nie ma statusu strony. Jeżeli chce wziąć udział w tym postępowaniu, musi do niego przystąpić w charakterze oskarżyciela posiłkowego lub prywatnego. Tylko w ten sposób uzyska m.in. możliwość:

- zadawania pytań;
- wypowiedzania się przed sądem;
- zgłaszania wniosków dowodowych;
- żądania uzasadnienia wyroku i wniesienia środka odwoławczego;
- wytoczenia przeciwko oskarżonemu powództwa cywilnego w celu dochodzenia w postępowaniu karnym roszczeń majątkowych (art. 62 Kodeksu postępowania karnego).

Aktywny udział w postępowaniu sądowym daje osobie pokrzywdzonej gwarancję realnego wpływu na jego przebieg.

Osoba podejrzana – podejrzany – oskarżony

Zgodnie z zasadą domniemania niewinności w toku postępowania karnego nie używa się pojęcia „sprawca przestępstwa”. Byłoby to bezpodstawne. Pojęciem takim można posługiwać się dopiero po wydaniu przez sąd prawomocnego wyroku orzekającego winę danej osoby. W toku postępowania karnego trzeba używać pojęć kodeksowych, tj. osoba podejrzana, podejrzany, oskarżony.

Do uprawnień podejrzanego/oskarżonego należą m.in.:

- prawo zapoznania się ze stawianymi mu zarzutami;
- prawo wglądu w akta postępowania (które może zostać ograniczone ze względu na dobro prowadzonego postępowania);
- prawo składania wniosków o dokonanie określonych czynności w postępowaniu przygotowawczym;
- prawo składania wyjaśnień;
- prawo odmowy składania wyjaśnień lub odpowiedzi na pytanie (oskarżony nie ma obowiązku dowodzenia swej niewinności ani dostarczania dowodów na swoją niekorzyść – art. 74 § 1 Kodeksu postępowania karnego);
- prawo do korzystania z pomocy obrońcy (podejrzany musi mieć wyznaczonego obrońcę, jeżeli: jest nieletni, głuchy, niemy lub niewidomy, zachodzi uzasadniona wątpliwość co do jego poczytalności, a także, gdy sąd uzna, że występują inne okoliczności utrudniające jego obronę – art. 79 § 1 i § 2 Kodeksu postępowania karnego);
- prawo do korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza, jeżeli nie włada językiem polskim w stopniu wystarczającym.

<p>Osoba podejrzana</p>	<p>Osoba, którą podejrzewa się o popełnienie przestępstwa. Policja ma prawo zatrzymać osobę podejrzaną o popełnienie czynu zabronionego, jeżeli istnieje uzasadnione przypuszczenie, że popełniła przestępstwo, a zachodzi obawa, że ucieknie, ukryje się albo będzie zacierać ślady przestępstwa bądź też nie można ustalić jej tożsamości albo istnieją przesłanki do przeprowadzenia przeciwko tej osobie postępowania w trybie przyspieszonym (art. 224 § 1 Kodeksu postępowania karnego). [więcej na s. 283-284] »</p>
<p>Podejrzany</p>	<p>Osoba podejrzana o popełnienie czynu zabronionego, wobec której wydano postanowienie o przedstawieniu zarzutów albo której bez wydania takiego postanowienia postawiono zarzut w związku z przystąpieniem do przesłuchania w charakterze podejrzanego (art. 71 § 1 Kodeksu postępowania karnego).</p>
<p>Oskarżony</p>	<p>Osoba, wobec której wniesiono do sądu oskarżenie lub prokurator skierował wniosek o warunkowe umorzenie postępowania (art. 71 § 2 Kodeksu postępowania karnego)³¹.</p>

Podejrzany ma obowiązek:

- poddać się oględzinom zewnętrznym ciała oraz innym badaniom niepołączonym z naruszeniem integralności ciała (w szczególności wolno pobierać jego odciski palców, fotografować oraz okazać go w celach rozpoznawczych innym osobom)³²;
- stawić się na każde wezwanie organu w toku postępowania karnego oraz zawiadomić organ prowadzący postępowanie o każdej zmianie miejsca zamieszkania lub pobytu trwającej dłużej niż 7 dni, jeżeli pozostaje na wolności;
- wskazać adresata dla doręczeń w kraju, jeżeli przebywa za granicą (art. 75 § 1 i 2 oraz art. 138 Kodeksu postępowania karnego).

Świadek – jest uczestnikiem postępowania, a jego zeznania stanowią jedno ze źródeł dowodowych. Świadkiem w postępowaniu karnym może być osoba, która posiada informacje przydatne dla rozstrzygnięcia sprawy. Status świadka przysługuje osobie, która została wezwana do postępowania w celu złożenia zeznań lub zgłosiła się bez wezwania w celu ich złożenia. Świadka przesłuchuje prokurator, a także sąd (art. 184 § 3 Kodeksu postępowania karnego).

Świadcami mogą być:

- osoby obecne przy zdarzeniu przestępczym;
- specjaliści uczestniczący w czynnościach oględzin, eksperymencie czy przeszukaniu (art. 206 § 2 Kodeksu postępowania karnego);

- osoby, które przeprowadzały wywiad środowiskowy lub dostarczały do niego informacji (art. 216 i art. 214 § 5 Kodeksu postępowania karnego).

Świadkiem nie mogą być: sędzia, ławnik, oskarżyciel publiczny, protokolant, tłumacz, oskarżony. W charakterze świadka mogą być natomiast przesłuchiwanie m.in.: pokrzywdzony oraz oskarżyciel posiłkowy lub prywatny. [więcej na s. 284] »

Osoba wezwana w charakterze świadka ma obowiązek stawić się na wezwanie i pozostać do dyspozycji organu procesowego do zakończenia czynności. Musi także złożyć zeznania i mówić prawdę.

[więcej na s. 285] »

W myśl przepisów postępowania karnego niektóre osoby nie mogą być wzywane i przesłuchiwane w charakterze świadka w zakresie określonych faktów, a niektórzy świadkowie mogą z kolei podjąć decyzję o nieskładaniu zeznań lub odmówić odpowiedzi na zadane pytanie. [więcej na s. 286-287] »

8. Pozew w sprawie cywilnej. Zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa

Wymogi, jakie musi spełniać pozew w sprawie cywilnej, określają przepisy Kodeksu postępowania cywilnego. Sposób, w jaki należy zawiadomić o popełnieniu przestępstwa, jest natomiast uregulowany w Kodeksie postępowania karnego.

Pozew w sprawie cywilnej

Pozew to pismo procesowe, za pomocą którego powód w postępowaniu cywilnym wytacza powództwo, czyli skierowane do sądu żądanie udzielenia ochrony prawnej. Kodeks postępowania cywilnego nie stanowi wymagań co do formy pozwu, określając jedynie informacje, jakie musi zawierać:

- oznaczenie sądu, do którego jest skierowany;
- imię i nazwisko lub nazwę stron (także ich przedstawicieli ustawowych i pełnomocników);
- oznaczenie rodzaju pisma (tj. pozew);
- dokładnie określone żądanie, a w sprawach o prawa majątkowe także oznaczenie wartości przedmiotu sporu (chyba że przedmiotem sprawy jest oznaczona kwota pieniężna);
- przytoczenie okoliczności faktycznych uzasadniających żądanie (a w miarę potrzeby uzasadniających również właściwość sądu) oraz dowody na poparcie przytoczonych okoliczności;
- podpis strony (jej przedstawiciela ustawowego lub pełnomocnika);
- wymienienie załączników, jeżeli strona dołącza do pozwu dokumenty;
- oznaczenie miejsca zamieszkania lub siedziby oraz adresy stron (także ich przedstawicieli ustawowych i pełnomocników);
- PESEL lub NIP powoda, numer w Krajowym Rejestrze Sądowym lub w innym właściwym rejestrze/ewidencji (art. 187 w zw. z art. 126 Kodeksu postępowania cywilnego).

Zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa

Każda osoba, która dowiedziała się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu, ma społeczny obowiązek zawiadomić o tym prokuratora lub policję (art. 304 § 1 Kodeksu postępowania karnego).

Celem tej regulacji jest zwrócenie uwagi ludzi na to, co dzieje się dookoła nich³³. Przepis ten odwołuje się do pożądanых postaw społecznych – popełnione przestępstwo wychodzi na jaw, a jego sprawca nie czuje się bezkarny.

Zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa może złożyć każdy, bez względu na obywatelstwo czy wiek, także osoba małoletnia.

Zawiadomić o popełnieniu przestępstwa można w różny sposób:

- **osobiście w komisariacie** (właściwym według miejsca popełnienia przestępstwa), wówczas funkcjonariusz policji sporządzi stosowny protokół;
- **anonimowo** za pośrednictwem infolinii ułatwiających zwalczanie różnych przestępstw (np. Niebieska Linia) lub pisemnie bez podawania danych personalnych;
- **pisemnie** (mailem, faksem, za pośrednictwem poczty itp.) do jednostki policji lub prokuratury rejonowej, właściwych według miejsca popełnienia przestępstwa.

Zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa lub o jego planowaniu powinno zawierać jak najwięcej konkretnych informacji, w posiadaniu których jest zawiadamiający. Prawo nie stawia żadnych wymagań co do formy takiego zawiadomienia (z wyjątkiem ogólnych zasad sporządzania protokołu przez funkcjonariusza policji), ale jeżeli zawiadomienie ma formę pisemną, to powinno zawierać:

- oznaczenie organu, do którego jest skierowane (policja lub prokuratura, z podaniem adresu konkretnej jednostki);
- dane personalne oraz adres wnoszącego zawiadomienie;
- opis sprawy, której zawiadomienie dotyczy (w miarę potrzeby z uzasadnieniem);
- datę i podpis składającego zawiadomienie (art. 119 Kodeksu postępowania karnego).
[więcej na s. 288] »

Przypisy

1. Sztukę interpretacji tekstu prawnego nazywamy hermeneutyką prawniczą.
2. Hipoteza normy prawnej wskazuje nieskonkretyzowaną grupę adresatów tej normy za pomocą nazwy rodzajowej, np. „każdy”, „nauczyciel”, „uczeń”, „poseł” itd.
3. Powyższy przykład ilustruje, że pełna treść normy prawnej nie zawsze jest ujęta w obrębie jednego przepisu.
4. Język prawniczy to specjalistyczny język używany przez prawników w wypowiedziach o prawie. Nie należy mylić go z językiem prawnym, który jest językiem aktów prawnych (w którym formułowane są przepisy i normy prawne). Językiem prawniczym prawnicy rozmawiają o języku prawnym.
5. W myśl art. 92 ust. 1 zd. 1 Konstytucji RP rozporządzenia wydaje się w celu realizacji ustaw; wynika z tego, że normy prawne ustanowione mocą rozporządzenia nie mogą być sprzeczne z normami ustawowymi – muszą zagwarantować realizację przepisów ustawowych.
6. Okres pomiędzy datą ogłoszenia aktu normatywnego i jego wejściem w życie określa się w języku prawniczym terminem próżnowanie ustawy (łac. *vacatio legis*).
7. Podstawowym aktem prawnym prawa cywilnego jest ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. z 2014 r., poz. 121 z późn. zm.).
8. Na przykład w sytuacji, gdy wójt zawiera umowę z przedsiębiorcą o odmalowanie elewacji urzędu gminy, minister zamawia u eksperta dzieło w postaci opinii prawnej na dany temat. Strony takich umów są równorzędne, ani wójt, ani minister nie mają władczych uprawnień wobec kontrahentów.
9. Przepisy karne zawarte są przede wszystkim w ustawie z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. Nr 88, poz. 553 z późn. zm.).
10. Dz.U. z 2013 r., poz. 1409 z późn. zm.
11. Dz.U. z 2012 r., poz. 161 z późn. zm.
12. Dz.U. z 2013 r., poz. 594 z późn. zm.
13. Jeżeli organ władzy publicznej decyduje o prawach i obowiązkach jednostki, to mamy do czynienia z prawem administracyjnym (np. wydanie przez starostę decyzji o pozwoleniu na budowę). Stosunek między stronami ma charakter publicznoprawny. Jeżeli natomiast organ władzy publicznej i jednostka wspólnie kreują swoje uprawnienia, to mamy do czynienia z reżimem prawa prywatnego (np. starosta zawiera umowę sprzedaży nieruchomości gruntowej ze starostą innego powiatu).
14. Dz.U. z 2014 r., poz. 101 z późn. zm.
15. Dz.U. Nr 89, poz. 555 z późn. zm.

16. Dz.U. z 2013 r., poz. 267 z późn. zm. Pomimo wielości i różnorodności aktów administracyjnego prawa materialnego, przepisy proceduralne, służące realizacji wynikających z nich uprawnień i egzekucji nałożonych ich mocą obowiązków, są ujęte w jednym akcie prawnym – Kodeksie postępowania administracyjnego.
17. Art. 6 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności – Każdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony ustawą przy rozstrzyganiu o jego prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym albo o zasadności każdego oskarżenia w wytoczonej przeciwko niemu sprawie karnej.
18. Wyłączenie sędziego z mocy prawa jest rozwiązaniem wyjątkowym. Stanowi odstępstwo od reguły, że każdy sędzia jest władny do orzekania w sprawie należącej do właściwości sądu, w którym orzeka. Odstępstwo to powinno obejmować wyłącznie nadzwyczajne sytuacje, które silnie przemawiają za koniecznością powstrzymania się sędziego od udziału w danej sprawie (wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 16 kwietnia 2015 r., sygn. Akt SK 66/13).
19. Tak w uzasadnieniu wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 24 czerwca 1998 r., sygn. akt 3/98, OTK ZU nr 4, poz. 52.
20. Art. 1 ustawy z dnia 23 listopada 2002 r. o Sądzie Najwyższym (Dz.U. z 2013 r., poz. 499 z późn. zm.)
21. Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. z 2015 r., poz. 133 z późn. zm.)
22. Ustawa z dnia 25 lipca 2002 r. Prawo o ustroju sądów administracyjnych (Dz.U. z 2014 r., poz. 1647 z późn. zm.)
23. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. Prawo o ustroju sądów wojskowych (Dz.U. z 2015 r., poz. 1198 z późn. zm.)
24. Jednolitość orzecznictwa sądowego jest jedną z gwarancji realizacji konstytucyjnej zasady zaufania obywatela do sądu.
25. Podczas rozprawy oskarżyciel zajmuje miejsce po prawej stronie składu sędziowskiego, oskarżony i jego obrońcy zaś po lewej.
26. Status oskarżyciela posiłkowego lub prywatnego przysługuje pokrzywdzonemu, jeśli we właściwym czasie złoży stosowne oświadczenie do sądu, przed którym sprawa się toczy. Oświadczenie takie należy złożyć w okresie od wniesienia do sądu aktu oskarżenia do momentu jego odczytania na rozprawie (art. 53, 54 i 59 Kodeksu postępowania karnego). Przed terminem rozprawy należy sporządzić je na piśmie, na rozprawie można zgłosić je także ustnie do protokołu.
27. Mediator nie może zostać przesłuchany jako świadek w sprawie, w której prowadził mediację (chyba że zostanie zwolniony przez strony z obowiązku zachowania tajemnicy).
28. Rekomendacja Nr R (98)1 Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawach rodzinnych z 21 stycznia 1998 r., Rekomendacja Nr R (99)19 Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawach karnych z 15 września 1999 r., Rekomendacja Rec (2002)10 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawach cywilnych z 18 września 2002 r.

29. N. Wysokińska (czerwiec 2014), Instytucja mediacji w Kodeksie postępowania cywilnego
<http://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/34724/023.pdf>
30. Wtórna wiktyimizacja obejmuje sytuację, w której osoba pokrzywdzona doznaje ponownie krzywdy ze strony innych osób niż sprawca czynu zabronionego (np. na skutek stereotypowego jej potraktowania, czy obwiniania za sprowokowanie sprawcy), zob. M. Goetz (2012).
31. Jeżeli przepisy Kodeksu postępowania karnego posługują się określeniem „oskarżony” w znaczeniu ogólnym, to mają wówczas zastosowanie także do podejrzanego (art. 71 § 3 Kodeksu postępowania karnego).
32. Podejrzany może zostać także poddany niezbędnym badaniom psychologicznym i psychiatrycznym oraz badaniom połączonym z dokonaniem zabiegów na jego ciele, z wyjątkiem chirurgicznych, np. można mu pobrać krew (art. 74 § 2 Kodeksu postępowania karnego).
33. Przepisy nie przewidują negatywnych konsekwencji w przypadku niedopełnienia tego obowiązku. Jest to przykład normy prawnej zawierającej wyłącznie hipotezę i dyspozycję (bez sankcji).

Bibliografia

1. Goetz M., *Wtórna wiktylizacja*, „Niebieska Linia”, nr 3/2012,
<http://www.niebieskalinia.pl/pismo/wydania/dostepne-artykuly/5093-wtorna-wiktylizacja>
dostęp: czerwiec 2014.
2. Jagielska B., Majchrzak A., Tabor-Dzikoń A., *Zatrzymanie osoby*,
<http://slupsk.szkolapolicji.gov.pl/ebiblioteka/bpp/pdf008.pdf>
dostęp: czerwiec 2014.
3. Krajowa Rada Sądownictwa, *Materiały z konferencji: Niezależność sądów i niezawisłość sędziów gwarancją praworządności praw człowieka, zorganizowanej 21 lutego 2012 r.*,
http://www.krs.pl/admin/files/kwartalnik/KRS_02_2012.pdf
dostęp: czerwiec 2014.
4. Machnikowska A., *Niezależność sądów we współczesnej myśli politycznej*,
http://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/46509/20_Anna_Machnikowska.pdf
dostęp: czerwiec 2014.
5. Rękas A., *Mediacja w polskim prawie karnym*.
6. <http://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CCUQFjAB&url=http%3A%2F%2Fms.gov.pl%2Fpl%2Fdzialalnosc%2Fmediacje%2Fpublikacje-akty-prawne-statystyki%2Fdownload%2C1594%2C2.html&ei=oDG-U5fbH8a2PZbigcgL&usq=AFQjCNFnLxDcvwbUmSC6IKgEreiDq5o4-g&bvm=bv.70138588,d.bGE>
dostęp: lipiec 2015.
7. Sobczak K., (2012), *Rzeźbienie państwa prawa 20 lat później*.
Ewa Łętowska w rozmowie z Krzysztofem Sobczakiem, Warszawa, Wolters Kluwer SA.
8. Wysokińska N., *Instytucja mediacji w kodeksie postępowania cywilnego*,
<http://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/34724/023.pdf>
dostęp: czerwiec 2014.
9. Masz prawo do mediacji, http://ms.gov.pl/Data/Files/_public/mediacje/publikacje-stat-akty/materiały_prom/mediacje-cywilne--ulotka.pdf
dostęp: czerwiec 2014.
10. Mediacja w postępowaniu karnym, http://ms.gov.pl/Data/Files/_public/mediacje/publikacje-stat-akty/materiały_prom/mediacje-karne--ulotka.pdf
dostęp: czerwiec 2014.

Akty prawne

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).
2. Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284).
3. Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (Dz.U. Nr 100, poz. 908).
4. Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U. z 2013 r. poz. 267 z późn. zm.).
5. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. z 2014 r., poz. 121 z późn. zm.).
6. Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2014 r., poz. 101 z późn. zm.)
7. Ustawa z dnia 20 czerwca 1985 r. o prokuraturze (Dz.U. z 2011 r. Nr 270, poz. 1599 z późn. zm.).
8. Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz.U. z 2015 r., poz. 355 z późn. zm.).
9. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. Nr 88, poz. 553, z późn. zm.).
10. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 89, poz. 555 z późn. zm.).
11. Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. z 2015 r. poz. 133 z późn. zm.).

AUTOR: Marcin Kopczyński

ROZDZIAŁ: Prawo i sądy

Tytuł aktywności:

Podstawowe zasady prawa i konsekwencje ich łamania

Cele:

- **Cel główny:**
uczeń zna i wymienia podstawowe zasady prawa (prawo nie działa wstecz, domniemanie niewinności, nie ma winy bez prawa, niezajomość prawa szkodzi).
- **Cele szczegółowe:**
Uczeń:
 - przewiduje konsekwencje nieprzestrzegania ww. zasad prawa;
 - tworzy informacje na temat prawnych aspektów życia społecznego;
 - formułuje i wyraża na forum klasy własne zdanie.

Czas:

30 minut

Kompetencje:

- myślenie naukowe,
- umiejętność komunikowania się w języku ojczystym, zarówno w mowie, jak i na piśmie.

Materiały:

Materiały dydaktyczne/metodyczne	Materiały (dokumenty) prawne
<p>opisy kazusów</p> <p>tabela</p>	

Przebieg zajęć:

- nauczyciel prosi uczniów o uzupełnienie wcześniej przygotowanej tabeli.
W ten sposób uczniowie utrwalają znaczenie poszczególnych zasad prawa;
- uczniowie dopasowują do podanych zasad prawa właściwą charakterystykę, wpisując w prawej kolumnie tabeli literę opisu.

Zasada prawa	Charakterystyka
<p>Nie ma zbrodni bez prawa</p> <p>Domniemanie niewinności</p> <p>Prawo nie działa wstecz</p> <p>Nieznajomość prawa szkodzi</p>	

- A – zasada ta wyraża zakaz tworzenia przepisów prawnych, które miałyby zastosowanie do zdarzeń zaistniałych przed wejściem tych przepisów w życie.
- B – w myśl tej zasady nikt nie może tłumaczyć zachowania sprzecznego z obowiązującą normą prawną tym, że nie znał tej normy.
- C – zasada ta informuje, że nie jest przestępstwem czyn, który nie był prawnie zabroniony w momencie jego popełnienia.
- D – zasada, w myśl której, nikt nie może być uznany za winnego zarzucanych mu czynów, dopóki wina nie zostanie mu udowodniona.

Opisy kazusów:

Nauczyciel rozdaje uczniom kserokopie z opisami czterech sytuacji. Należy je traktować jako punkt wyjścia do rozważań na temat korzyści z obowiązywania ww. zasad prawa oraz konsekwencji ich nieprzestrzegania.

Sytuacja 1: Jesteś znanym lekarzem, pracujesz w prywatnej klinice, masz duże grono stałych pacjentów. Pewnego dnia jeden z nich wypowiedział się w lokalnej telewizji twierdząc, że wzięłeś łapówkę za przyspieszenie terminu zabiegu. Twoje wyjaśnienia nie przekonują opinii publicznej, która wierzy w twoją winę. Sprawa trafia do sądu.

Napisz, jaki będzie dalszy przebieg twojej sprawy, gdy:

- będzie obowiązywać zasada domniemania niewinności,
- nie będzie obowiązywać zasada domniemania niewinności.

Sytuacja 2: Jesteś aktywistą społecznym zajmującym się monitorowaniem działalności Rady Ministrów.

Krytycznie wypowiadasz się o jej praktykach godzących w prawa obywatelskie. W przeszłości organizowałeś pikietę pod siedzibą rządu, jednak od sześciu miesięcy, odkąd wprowadzono przepis zakazujący takich działań, ograniczasz się do prowadzenia bloga. Pewnego dnia zostajesz zatrzymany przez policję pod zarzutem organizacji przed rokiem pikiety pod budynkiem rządu.

Napisz, jaki będzie dalszy przebieg twojej sprawy, gdy:

- będzie obowiązywać zasada prawo nie działa wstecz,
- nie będzie obowiązywać zasada prawo nie działa wstecz.

Sytuacja 3: Jesteś księgowym w prywatnej firmie. Ponieważ twoje zarobki nie satysfakcjonują cię, szukasz sposobu na dokuczenie pracodawcy. W tym celu postanawiasz wykorzystać częste zmiany w przepisach podatkowych, o których właściciel firmy nie ma zielonego pojęcia. Manipulując nimi, błędnie rozliczasz dochody przedsiębiorstwa, co skutkuje wysoką karą nałożoną przez urząd skarbowy. Twój proceder wychodzi na jaw. W sądzie tłumaczysz się, że w natłoku obowiązków przegapiłeś wejście w życie nowych przepisów.

Napisz, jaki będzie dalszy przebieg twojej sprawy, gdy:

- a) będzie obowiązywać zasada nieznajomość prawa szkodzi,
- b) nie będzie obowiązywać zasada nieznajomość prawa szkodzi.

Sytuacja 4: Nauczyciel historii przytąpał cię na korzystaniu ze ściagi podczas sprawdzianu. Zdenerwowany sytuacją postanowił zgłosić sprawę do prokuratury twierdząc, że ściąganie na sprawdzianie jest oszustwem nie różniącym się od oszustw finansowych. W zawiadomieniu o popełnieniu przestępstwa wysłanym do prokuratury argumentował, że nie można pobłażać tego typu praktykom, ponieważ każde oszustwo szkodzi porządkowi publicznemu.

Napisz, jaki będzie dalszy przebieg twojej sprawy, gdy:

- a) będzie obowiązywać zasada nie ma zbrodni bez prawa,
- b) nie będzie obowiązywać zasada nie ma zbrodni bez prawa.

- Uczniowie przygotowują dwa warianty odpowiedzi.
- Uczniowie zapisują odpowiedzi na kartkach, każda powinna się składać maksymalnie z pięciu zdań.
- Po zakończeniu pracy nauczyciel prosi wybranych uczniów o wyjaśnienie ustalonych przez nich konsekwencji łamania zasad prawa.
- Nauczyciel w ramach podsumowania komentuje i porządkuje wiadomości dotyczące tematu.
- Nauczyciel zbiera kartki z odpowiedziami wszystkich uczniów i ocenia ich pracę.

Dodatkowe informacje/komentarz:

- optymalny czas potrzebny na wykonanie drugiego ćwiczenia to 20 – 25 minut,
- w przypadku ćwiczenia drugiego należy poinformować uczniów o tym, że ich praca (odpowiedzi na kartkach) będzie podlegać ocenie.

AUTOR: Marcin Kopczyński

ROZDZIAŁ: Prawo i sądy

Tytuł aktywności:

Niezależność sądów i niezawistość sędziów

Cele:

- **Cel główny:**

uczeń nazywa i wyjaśnia główne zasady polskiego sądownictwa (niezależność, niezawistość).

- **Cele szczegółowe:**

Uczeń:

- rozpoznaje prawne aspekty codziennych problemów życiowych i szuka ich rozwiązania;
- uzasadnia potrzebę niezależności sądów i niezawistości sędziów:
Przewiduje konsekwencje, jakie może pociągnąć za sobą nieprzestrzeganie zasad niezawistości sędziów i niezależności sądów;
- uczeń skutecznie komunikuje się i współpracuje z innymi.

Czas:

25 minut

Kompetencje:

- czytanie,
- myślenie naukowe,
- umiejętność komunikowania się,
- umiejętność pracy zespołowej.

Materiały:

Materiały dydaktyczne/metodyczne	Materiały (dokumenty) prawne
kartki papieru formatu A4	art. 10 Konstytucji
kolorowe flamastry	art. 173 Konstytucji
opisy kazusów	art. 178 do art. 181 Konstytucji
	art. 183 do art. 187 Konstytucji

Przebieg zajęć:

- nauczyciel dzieli uczniów na sześć grup. Zadaniem trzech pierwszych grup jest stworzenie hasła reklamowych, które uzasadniałyby potrzebę niezawisłości sędziów, natomiast zadanie pozostałych trzech grup polega na stworzeniu hasła reklamowych, które uzasadniałyby potrzebę niezależności sądów. Hasła mają wskazywać na korzyści, jakie obywatele zyskują dzięki przestrzeganiu ww. zasad polskiego sądownictwa. Na wykonanie zadania grupa ma 10 minut;
- uczniowie zapisują hasła na kartkach, które po upływie ustalonego czasu zawieszają na tablicy;
- nauczyciel komentuje hasła i podsumowuje aktywność uczniów;
- na zakończenie uczniowie próbują przewidzieć następstwa łamania omówionych wcześniej zasad w odniesieniu do dwóch przykładowych sytuacji (kazusów). Opisują one działania godzące w niezawisłość sędziów i niezależność sądów. Nauczyciel rozdaje uczniom kserokopie z opisami kazusów i prosi o zapoznanie się z ich treścią. Zadaniem uczniów jest wskazanie konsekwencji, jakie dla działania sądów oraz dla obywateli wynikną z przyzwolenia na takie praktyki.

Przykład 1: Niezależność sądów

Sąd Okręgowy w miejscowości A. prowadzi głośną na cały kraj sprawę oszustwa finansowego dokonanego przez firmę C. Do prezesa sądu zwraca się urzędnik kancelarii Prezydenta RP. Sędzia informuje go o kwestiach związanych z aresztowaniem szefa firmy C. oraz wyraża gotowość spotkania się z urzędnikiem i dostarczenia kolejnych informacji.

Przykład 2: Niezawisłość sędziów

Sędzia Z. w uzasadnieniu wyroku wydanego przez sąd stanowczo skrytykował praktyki prokuratury stosowane w sprawie, której dotyczył wyrok. Jego zdaniem, rażąco naruszały one standardy demokratycznego państwa prawa. Wywołało to publiczną krytykę ze strony Ministra Sprawiedliwości, polityków oraz nagonkę części mediów. W konsekwencji przełożeni sędziego Z., dla uspokojenia sytuacji, odwołali go z pełnionej funkcji rzecznika sądu.

Dodatkowe informacje/komentarz:

- zajęcia należy poprzedzić zadaniem domowym, w ramach którego uczniowie zapoznają się z zasadami tworzenia haseł reklamowych;
- zależnie od potrzeb i czasu nauczyciel może wykorzystać obie aktywności lub każdą z osobna. Zadanie polegające na tworzeniu haseł reklamowych (wraz z omówieniem) przewidziano na 15 minut. Zadanie polegające na analizie kasusów (wraz z omówieniem) powinno zająć nie więcej niż 10 minut.

AUTOR: Elżbieta Straszak

ROZDZIAŁ: Prawo i sądy

Tytuł aktywności:

Czy znasz różnice między prawem administracyjnym, cywilnym i karnym?

Cele:

- **Cel główny:**
uczeń wyjaśnia różnice między prawem cywilnym, karnym i administracyjnym.
- **Cele szczegółowe:**
Uczeń:
 - wskazuje, w jakim kodeksie można znaleźć przepisy dotyczące konkretnej sprawy;
 - nauczyciel zapoznaje uczniów z różnicami między prawem administracyjnym, cywilnym i karnym;
 - nauczyciel przedstawia uczniom kompetencje sądów cywilnych, karnych i administracyjnych.

Czas:

25 minut

Kompetencje:

- czytanie – umiejętność rozumienia, wykorzystywania i refleksyjnego przetwarzania tekstów, w tym tekstów kultury, prowadząca do osiągnięcia własnych celów, rozwoju osobowego oraz aktywnego uczestnictwa w życiu społeczeństwa;
- myślenie naukowe – umiejętność wykorzystania wiedzy o charakterze naukowym do identyfikowania i rozwiązywania problemów, a także formułowania wniosków opartych na obserwacjach empirycznych dotyczących przyrody i społeczeństwa;
- umiejętność komunikowania się w języku ojczystym i w językach obcych, zarówno w mowie, jak i na piśmie;
- umiejętność sprawnego posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi;
- umiejętność wyszukiwania, selekcjonowania i krytycznej analizy informacji;
- umiejętność rozpoznawania własnych potrzeb edukacyjnych oraz uczenia się;
- umiejętność pracy zespołowej.

Materiały:

Materiały dydaktyczne/metodyczne	Materiały (dokumenty) prawne
<p>opisy kazuśów</p> <p>kartki samoprzylepne</p> <p>podstawa programowa z komentarzami, tom czwarty. Edukacja historyczna i obywatelska w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum</p> <p><i>Inspirator edukacji prawnej,</i> pod red. W. Klause, D. Woźniakowskiej-Fajst, ISP, 2014</p> <p>http://www.isp.org.pl/uploads/ pdf/173991875.pdf</p>	<p>http://www.kazusyprawne.pl/ z-prawa-cywilnego.html</p> <p>http://www.kazusyprawne.pl/ z-prawa-karnego.html</p> <p>http://www.kazusyprawne.pl/ z-prawa-administracyjnego.htm</p>

Prawo cywilne:

1. W marcu 2010 r. Aniela P. zawarła z małżeństwem Katarzyną i Władysławem L. umowę darowizny, przenosząc na ich własność mieszkanie.
2. Katarzyna W. sporządziła na wypadek swojej śmierci testament. Cały swój majątek przepisała córce. Zgodnie z radą adwokata sporządziła testament własnoręcznie, a pod treścią testamentu zamieściła datę i podpisała się.
3. Właściciela sklepu muzycznego Łukasza M. odwiedził jego przyjaciel Karol W. Kiedy Łukasz M. wyszedł na chwilę do sklepu obok, klientów podczas jego nieobecności obsługiwał Karol W. Jeden z klientów kupił, jak się później okazało, odłożoną dla innego klienta płytę. Łukasz M. zdążył dogonić klienta na ulicy i zaproponował zwrot gotówki za płytę. Klient nie był jednak zainteresowany. Wówczas Łukasz M. stwierdził, że osoba, która sprzedała jego rozmówcy płytę, nie jest pracownikiem sklepu i umowa sprzedaży jest nieważna.
4. Michał K. skończył dzisiaj 10 lat. Na przyjęcie urodzinowe zaprosił kolegów do McDonalds'a, położonego na peryferiach miasta. Ponieważ rodzice utknęli w korku wracając z pracy, Michał K. zadzwonił po taksówkę, nie konsultując tego z rodzicami, i poprosił taksówkarza, aby zawiózł go do McDonalds'a. Gdy dojechali na miejsce, Michał K. oświadczył, że nie zapłaci za kurs.
5. Jan K. postanowił wnieść sprawę o rozwód z orzekaniem wyłącznej winy Anny P. Przyczyną rozwodu była zdrada Anny P., która potajemnie spotykała się z przyjacielem Jana K.

Prawo karne:

1. Wydany dnia 12 marca 2005 r. oku Wyrokiem Sądu Rejonowego, oskarżonego w sprawie uznano za winnego przestępstwa określonego w art. 279 par 1 kk. Został skazany na karę dwóch lat pozbawienia wolności. Od tego wyroku oskarżony wniósł apelację, w której domagał się uniewinnienia.
2. Mariusz W., znajdując się w stanie nietrzeźwości, udał się na pobliską dyskotekę, w czasie której zaczepiał innych uczestników zabawy, awanturował się. Jeden z ochroniarzy, Jacek K., zareagował na zachowanie Mariusza W. i próbował go obezwładnić i wyprowadzić. Doszło do szarpaniny, w trakcie której ochroniarz uderzył w brzuch Mariusza W., chcąc go w ten sposób uspokoić. Na skutek uderzenia Mariusz W. doznał pęknięcia jelita i zapalenia otrzewnej w skutek czego zmarł.
3. Celina S. została zatrzymana przez patrol drogówki podczas kierowania po drodze publicznej samochodem marki KIA mając 0,43mg/1 alkoholu w wydychanym powietrzu. Po sprawdzeniu w rejestrach policyjnych okazało się, że rok wcześniej została skazana przez sąd za popełnienie czynu z art. 178a § 1 kk między innymi na karę grzywny i zakaz prowadzenia pojazdów mechanicznych na okres dwóch lat. Pasażerem samochodu KIA był jego właściciel Piotr D., ojciec Celiny S. Badanie wykazało, że w chwili zdarzenia Piotr D. był trzeźwy.

4. Kamila K. była 70-letnią emerytką samotnie zamieszkującą w mieszkaniu w bloku. Pewnego dnia odwiedził ją nieznajomy, który zaproponował zakup telewizora z płaskim ekranem. Telewizor był fabrycznie zapakowany. Odwiedzający zachęcił Kamilę K. do zakupu nowego telewizora, twierdząc, że w sklepie kosztuje 3000 zł, on zaś może go sprzedać za 800 zł, bo bardzo potrzebuje pieniędzy na lekarstwa dla żony. Kamila K. zgodziła się pod warunkiem podłączenia nowego telewizora w miejsce starego, który dwa dni wcześniej przestał działać. Po tym zdarzeniu okazało się, że telewizor pochodzi z dużej kradzieży w pobliskim sklepie, a jego cena wynosi 2800 zł.
5. Paweł W. zabrał z domu sąsiadki Katarzyny P., wykorzystując jej nieuwagę, portfel wraz z zawartością. W portfelu znajdowało się 1000 złotych. Katarzyna P. udała się na policję.

Prawo administracyjne:

1. Zamawiający prowadzi postępowanie w trybie zapytania o cenę na dostawę papieru. Do składania ofert zaprosił 5 wykonawców. W postępowaniu wpłynęło 5 ofert, przy czym oferty Wykonawców nr 1 i 3 zostały odrzucone na podstawie art. 89 ust. 1 pkt 4 Pzp – rażąco niska cena, a oferty Wykonawców 2 i 5 zostały odrzucone ex lege, ponieważ Wykonawcy nr 2 i 5 zostali wykluczeni z postępowania. Oferta Wykonawcy nr 4 jest ofertą ważną.
2. W postępowaniu prowadzonym w trybie przetargu nieograniczonego na sprzętanie pomieszczeń Urzędu Miasta w B., w celu potwierdzenia niepodlegania przez wykonawców wykluczeniu z postępowania z powodu bycia skazanym za określone w ustawie Pzp przestępstwa, zamawiający zażądał przedstawienia przez wykonawców wypisu z Krajowego Rejestru Karnego przez osoby odpowiedzialne za prowadzenie spraw podmiotu, a także wypisu z Krajowego Rejestru Karnego przez podmioty zbiorowe.
3. W dniu 10 października 2006 r. Pan Antoni Kowalski złożył w Wydziale Komunikacji Urzędu Miasta Olsztyn wniosek o zarejestrowanie samochodu osobowego marki Volvo S80. Decyzją z dnia 27 października 2006 r. organ rejestrujący zarejestrował ww. pojazd oraz wydał dowód rejestracyjny.
4. W dniu 10 września 2013 r. Franciszek Nowak złożył wniosek o wydanie decyzji do Ministra Gospodarki. W dniu 16 września 2013 r. Minister Gospodarki wydał postanowienie o wszczęciu postępowania, a w dniu 20 września 2013 roku organ wezwał Franciszka Nowaka do uzupełnienia braków formalnych wniosku. W dniu 25 września 2013 r. Franciszek złożył pismo uzupełnione o ww. braki. W dniu 4 października 2013 r. organ poinformował Franciszka w trybie aktu art. 10 KPA o możliwości zapoznania się z aktami sprawy. Franciszek w dniu 15 października 2013 r. w odpowiedzi na pismo z dnia 4 października 2013 r. odpisał, że nie przyjedzie się zapoznać z aktami sprawy. Trzy dni później Franciszek przyjechał do organu i złożył ustnie do protokołu wniosek o wycofanie wniosku o wydanie decyzji.
5. Urzędnik Jerzy M. nie rozpoznał złożonego do organu administracyjnego wniosku w ciągu miesiąca. Sprawa nie była zaliczona do kategorii szczególnie skomplikowanych. Dla wnioskodawcy termin załatwienia sprawy był istotny ze względu na prowadzoną działalność gospodarczą. Paweł W. złożył skargę.

Przebieg zajęć:

- nauczyciel na początku lekcji dzieli tablicę na trzy części – prawo administracyjne, prawo karne i prawo cywilne;
- nauczyciel rozdaje uczniom przygotowane kazusy i prosi, aby po ich przeczytaniu przyporządkowali je odpowiednim rodzajom prawa. (wskazany jest, aby kazusy były napisane na kartkach samoprzylepnych). Kazusy mogą się powtarzać;
- nauczyciel odczytuje każdy kazus głośno i komentuje jego miejsce. Jeżeli został źle przyporządkowany, prosi ucznia, który go przyporządkował, aby wyjaśnił dlaczego wg niego ten kazus powinien znaleźć się w tym, a nie w innym miejscu. Po uzyskaniu wyjaśnień od ucznia nauczyciel pyta pozostałych o zdanie, a na końcu sam wyjaśnia, dlaczego powinno być inaczej,
- po zakończeniu tej części lekcji nauczyciel prosi uczniów, aby spróbowali odpowiedzieć, na pytanie, jakie są różnice między prawem cywilnym, administracyjnym i karnym.

Dodatkowe informacje/komentarz:

- w czasie lekcji, nauczyciel musi bardzo uważać, żeby nie urazić ucznia, który się pomyli i źle przyporządkuje kazus;
- nauczyciel powinien zwracać uwagę na argumenty uczniów.

AUTOR: Barbara Galant

ROZDZIAŁ: Prawo i sądy

Tytuł aktywności:

Obywatel w sądzie

Cele:

- **Cel główny:**
uczeń przedstawia zakres działania i struktury wymiaru sprawiedliwości w Polsce.
- **Cele szczegółowe:**
Uczeń:
 - przedstawienie uczestników procesu cywilnego;
 - nabywa umiejętność interpretacji prostych przepisów prawnych;
 - kształci umiejętność rozpoznawania prawnych aspektów codziennych problemów życiowych i poszukuje ich rozwiązania;
 - nabywa umiejętności formułowania pozwu.

Czas:

1 godzina lekcyjna

Kompetencje:

- czytanie – umiejętność rozumienia, wykorzystywania i refleksyjnego przetwarzania tekstów, w tym tekstów kultury, prowadząca do osiągnięcia własnych celów, rozwoju osobowego oraz aktywnego uczestnictwa w życiu społeczeństwa;
- umiejętność komunikowania się w języku ojczystym i w językach obcych, zarówno w mowie, jak i w piśmie;
- umiejętność wyszukiwania, selekcjonowania i krytycznej analizy informacji;
- umiejętność rozpoznawania własnych potrzeb edukacyjnych oraz uczenia się;
- umiejętność pracy zespołowej.

Materiały:

Materiały dydaktyczne/metodyczne	Materiały (dokumenty) prawne
<p>opisy kazusów</p> <p>przygotowane karty pracy nr 1, nr 2, nr 3, nr 4</p>	<p>Konstytucja RP – rozdział VIII</p> <p>www.kazusyprawne.pl</p>

Przebieg zajęć:

- nauczyciel przypomina definicję prawa, źródła prawa w Polsce oraz podstawowe gałęzie prawa;
- nauczyciel przedstawia temat i uzasadnia cele zajęć;
- nauczyciel rozdaje uczniom kartę pracy nr 1 „Struktura wymiaru sprawiedliwości w Polsce”, zapoznaje uczniów z poleceniem i proponuje pracę w parach;
- nauczyciel prosi uczniów (chętnych lub wskazanych przez nauczyciela) o zaprezentowanie efektów swojej pracy na forum klasy – wspólnie z uczniami analizuje schemat i w razie potrzeby weryfikuje jego poprawność. Zwraca uwagę na kompetencje trybunałów;
- nauczyciel wskazuje strony cywilnego postępowania sądowego – burza mózgów. Uczniowie podają swoje propozycje, które nauczyciel zapisuje na tablicy w dwóch kolumnach. Następnie konstruuje tabelę i tytułuje odpowiednio kolumny, ze szczególnym uwzględnieniem stron postępowania cywilnego. Błędne propozycje uczniów nauczyciel ściera (nie skreśla);
- nauczyciel dzieli uczniów na 4-osobowe zespoły. Każdej grupie rozdaje kartę pracy nr 2 „Strony postępowania sądowego” – praca w grupach i prosi o wykonanie polecenia; monitoruje postępy uczniów;
- nauczyciel podsumowuje pracę zespołów; następuje prezentacja i omówienie prawidłowo uzupełnionego schematu;
- nauczyciel podsumowuje zajęcia oraz zadaje pracę domową – karta pracy nr 3 „Kazusy prawne” lub prosi o napisanie pozwu na podstawie kasusu – karta pracy nr 4.

Dodatkowe informacje/komentarz:

- zadanie z kartą pracy nr 3 można wykonać na lekcji, o ile czas na to pozwoli. Natomiast schemat do zadania 1 można modyfikować zależnie od tempa pracy i umiejętności uczniów – wówczas np. usuwamy dodatkowe informacje ze schematu, a zadaniem uczniów jest skonstruowanie całościowo spójnego wykresu na podstawie materiałów źródłowych.

KARTA PRACY NR 1

Struktura wymiaru sprawiedliwości w Polsce
Na podstawie tekstów źródłowych uzupełnij poniższy schemat.

Źródło A: Konstytucja

Art. 173 stanowi, że Sądy i Trybunały są władzą odrębną i niezależną od innych władz.

Art. 174 stanowi, że Sądy i Trybunały wydają wyroki w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej.

Art. 175 ust. 1 stanowi, że Wymiar sprawiedliwości w Rzeczypospolitej Polskiej sprawują Sąd Najwyższy, sądy powszechne, sądy administracyjne oraz sądy wojskowe.

Art. 183 ust. 1 stanowi, że Sąd Najwyższy sprawuje nadzór nad działalnością sądów powszechnych i wojskowych w zakresie orzekania.

Art. 184 stanowi, że Naczelny Sąd Administracyjny oraz inne sądy administracyjne sprawują, w zakresie określonym w ustawie, kontrolę działalności administracji publicznej. Kontrola ta obejmuje również orzekanie o zgodności z ustawami uchwał organów samorządu terytorialnego i aktów normatywnych terenowych organów administracji rządowej.

Art. 188 stanowi, że Trybunał Konstytucyjny orzeka w sprawach:

- 1) zgodności ustaw i umów międzynarodowych z Konstytucją,
- 2) zgodności ustaw z ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi, których ratyfikacja wymagała uprzedniej zgody wyrażonej w ustawie,
- 3) zgodności przepisów prawa, wydawanych przez centralne organy państwowe, z Konstytucją, ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi i ustawami,
- 4) zgodności z Konstytucją celów lub działalności partii politycznych,
- 5) skargi konstytucyjnej, o której mowa w art. 79 ust. 1.

Art. 198 ust. 1 stanowi, że za naruszenie Konstytucji lub ustawy, w związku z zajmowanym stanowiskiem lub w zakresie swojego urzędowania, odpowiedzialność konstytucyjną przed Trybunałem Stanu ponoszą: Prezydent Rzeczypospolitej, Prezes Rady Ministrów oraz członkowie Rady Ministrów, Prezes Narodowego Banku Polskiego, Prezes Najwyższej Izby Kontroli, członkowie Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, osoby, którym Prezes Rady Ministrów powierzył kierowanie ministerstwem, oraz Naczelny Dowódca Sił Zbrojnych.

2. Odpowiedzialność konstytucyjną przed Trybunałem Stanu ponoszą również postowie i senatorowie w zakresie określonym w art. 107.

Źródło B

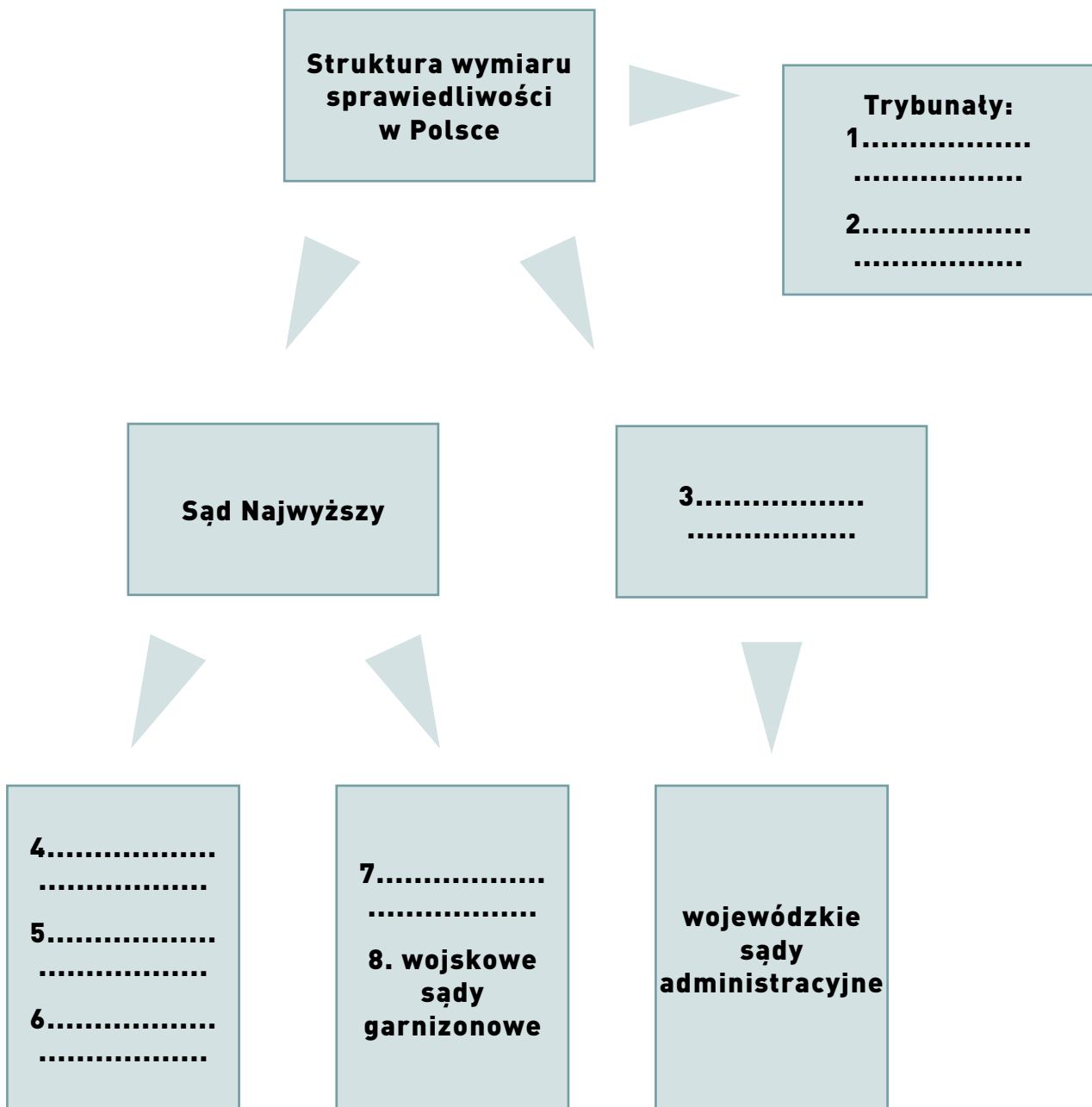
Art. 1 § 1 ustawy z dnia 27 lipca 2001 roku Prawo o ustroju sądów powszechnych (tj. Dz.U. z 2015 roku poz. 133 ze zm.) stanowi, że Sądami powszechnymi są sądy rejonowe, sądy okręgowe oraz sądy apelacyjne.

Źródło C

Art. 3 § 1 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 roku Prawo o ustroju sądów wojskowych (tj. Dz.U. 2015.1198 ze zm.) stanowi, że Sądami wojskowymi są wojskowe sądy okręgowe i wojskowe sądy garnizonowe.

Źródło D

Art. 2 ustawy z dnia 25 lipca 2002 roku Prawo o ustroju sądów administracyjnych (tj. Dz.U. 2014.1647 ze zm.) stanowi, że Sądami administracyjnymi są Naczelny Sąd Administracyjny oraz wojewódzkie sądy administracyjne.

Klucz odpowiedzi:

1. Trybunał Stanu
2. Trybunał Konstytucyjny
3. Naczelny Sąd Administracyjny
4. sądy apelacyjne
5. sądy okręgowe
6. sądy rejonowe
7. wojskowe sądy okręgowe

KARTA PRACY NR 2

Strony postępowania sądowego – sprawa cywilna

Poniższy schemat przedstawia salę sądową. Przyporządkuj właściwy numer do opisu stron występujących w postępowaniu karnym.

pozwany, sędzia, powód, świadek, publiczność, ławnik, protokolant

1-

2-

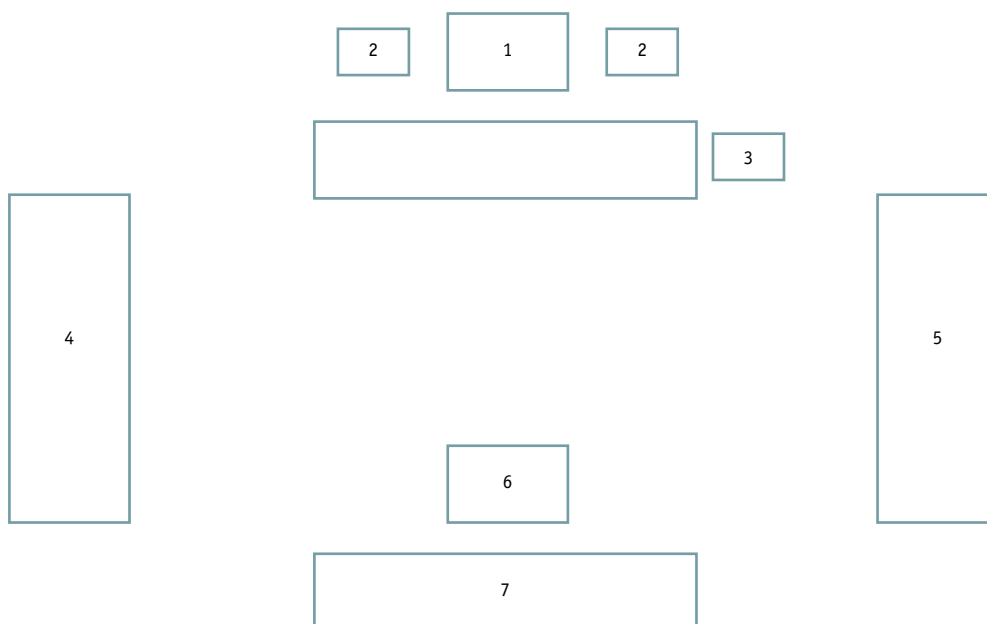
3-

4-

5-

6-

7-

Klucz odpowiedzi:

1. sędzia
2. ławnik
3. protokolant
4. powód
5. pozwany
6. świadek
7. publiczność

KARTA PRACY NR 3

Kazusy prawne

Zapoznaj się z poniższymi kasusami prawnymi i wpisz nazwę właściwego sądu. Wybierz spośród:

sąd rejonowy, sąd okręgowy, sąd apelacyjny, Sąd Najwyższy

1. Państwo Kowalscy pozostają w związku małżeńskim od 5 lat. W wyniku zaistniałych okoliczności pani Kowalska podjęła decyzję o rozwodzie. Pozew rozwodowy powinna złożyć do sądu_____.
2. Marek J. kupił na giełdzie od Cyryła L. używany samochód osobowy do prywatnego użytku. Po miesiącu samochód zepsuł się, a naprawa wymagała remontu silnika. W tej sytuacji Marek J. zażądał, aby Cyryl L. dokonał naprawy na własny koszt, jednak sprzedawca odmówił dokonania naprawy. Za naprawę silnika Marek J. zapłacił 5.000 złotych. Marek J. zdecydował się dochodzić zwrotu kosztów naprawy. Swoich praw może dochodzić przed sądem_____.
3. Pani Anna Kowalska była zatrudniona od 02 stycznia 2013 r. do 31 maja 2014 r. w spółce „Tęcza” sp. z o. o. Pracowała na podstawie umowy o pracę w pełnym wymiarze czasu pracy na stanowisku kasjera. Za te trzy miesiące pracy nie otrzymała od pracodawcy wynagrodzenia. Jej miesięczne wynagrodzenie wynosiło 2000 zł. Pozew o zapłatę wynagrodzenia może złożyć do sądu_____.
4. Wyrokiem Sądu Rejonowego z dnia 12 maja 2014 r. oskarżonego w sprawie uznano za winnego przestępstwa z art. 279 par. 1 kodeksu karnego. Oskarżony został skazany na karę dwóch lat pozbawienia wolności, ale nie zgodził się z powyższym wyrokiem, utrzymując, że jest niewinny. Apelację złożył do sądu_____.

Klucz odpowiedzi:

1. okręgowego (art. 17 pkt. 1 kpc.)
2. rejonowym (art. 16 kpc.)
3. rejonowego (art. 16 kpc i art. 461 § 1 kpc.)
4. okręgowego (art. 25 § 3 kpk.)

KARTA PRACY NR 4

Po zapoznaniu się z opisaną sytuacją, jako Anna Kowalska napisz pozew do właściwego sądu.

Pani Anna Kowalska była zatrudniona od 02 stycznia 2015 r. do 30 czerwca 2015 r. w firmie „Tęcza” sp. z o.o. przy ulicy Kolorowej 12 w Warszawie. Pracowała na podstawie umowy o pracę w pełnym wymiarze czasu pracy na stanowisku kasjera. Umowa została zawarta na okres 6 miesięcy. Jej miesięczne wynagrodzenie wynosiło 2000 zł. Pani Anna Kowalska nie otrzymała wynagrodzenia za okres od dnia 1 kwietnia do dnia 30 czerwca 2015 roku.

Wzór

Sąd.....

Wydział.....

(adres).....

Powód.....

Pozwany.....

Wartość przedmiotu sporu.....

POZEW O ZAPŁATĘ WYNAGRODZENIA

W imieniu własnym wnoszę o.....

Uzasadnienie.....

Dowód.....

Podpis.....

Załączniki:

.....

MATERIAŁ POMOCNICZY DO KARTY PRACY NR 4

**Sąd Rejonowy dla m.st. Warszawy
VII Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
ul. Marszałkowska 82, 00-517 Warszawa**

Powód

Anna Kowalska
zamieszkała: ul. Polna 24 m. 21, 00-100 Warszawa
PESEL: 74080606876

Pozwany

„Tęcza” sp. z o. o.
ul. Kolorowa 12, 04-100 Warszawa

Wartość przedmiotu sporu: 6000 zł

POZEW O ZAPŁATĘ WYNAGRODZENIA

W imieniu własnym wnoszę o:

- 1) zasądzenie od pozwanej na moją rzecz kwoty 6000 zł wraz z ustawowymi odsetkami z tytułu niewypłaconego wynagrodzenia za pracę za 3 miesiące, od 01 marca do 31 maja 2014 r.
- 2) zasądzenie od strony pozwanej kosztów procesu według norm przepisanych,
- 3) rozpoznanie sprawy także pod moją nieobecność.

Uzasadnienie:

W styczniu 2015 roku zostałam zatrudniona przez pozwaną spółkę „Tęcza” sp. z o.o.” na stanowisku kasjera na okres 6 miesięcy w pełnym wymiarze czasu pracy. Kwota umówionego wynagrodzenia wynosiła 2.000,00 zł miesięcznie.

Dowód: umowa o pracę.

Począwszy od kwietnia 2015 roku pozwana spółka zaczęła zalegać z wypłatą wynagrodzenia. Wielokrotnie próbowałam kontaktować się w tej sprawie z prezesem spółki, ale moje pisma pozostały bez odpowiedzi.

Dowód: korespondencja w sprawie.

W związku z tym wystosowałam pismo wzywające do zapłaty zaległego wynagrodzenia pod rygorem wniesienia sprawy na drogę sądową. Na pismo to nie otrzymałam od pozwanej żadnej odpowiedzi.

Dowód: wezwanie do zapłaty

Ponieważ nie udało mi się do dnia dzisiejszego wyegzekwować moich pieniędzy, wniesienie niniejszego pozwu do Sądu należy uznać za jedynie słuszne i konieczne.

Anna Kowalska

Załączniki:

- 1) umowa o pracę
- 2) pismo do Prezesa „Tęcza” sp. z o.o. z 20.04.2014 r.
- 3) pismo do Prezesa „Tęcza” sp. z o.o. z 20.05.2014 r.
- 4) wezwanie do zapłaty
- 5) odpis pozwu dla pozwanego

[K]

Osiemnastoletni Piotr, idąc wcześniej rano do szkoły, zauważył, że na ulicy leży zniszczona wypełniona czymś reklamówka. Zainteresowany podniósł ją z ciekawości. Okazało się, że w torbie znajduje się zniszczony portfel. Piotr otworzył portfel i przeszukał go, ponieważ miał nadzieję, że w ten sposób ustali właściciela. Niestety w portfelu nie było żadnego dokumentu, a wyłącznie trzy banknoty, każdy o nominale 200 złotych. Piotr jeszcze raz przeszukał portfel i reklamówkę, a po upewnieniu się, że oprócz pieniędzy nic w nim nie ma, schował 600 złotych i portfel, a reklamówkę wyrzucił do stojącego nieopodal śmietnika.

Przykłady zachowań:

- Pozostawienie reklamówki z zawartością na ulicy.
- Zabranie reklamówki ze sobą i próba odszukania właściciela, np. umieszczenie ogłoszenia w lokalnej prasie.
- Przekazanie rzeczy osobie lub instytucji, która zdaniem ucznia pomoże w ustaleniu właściciela rzeczy.

Pytania dla uczniów

- Co powinien zrobić Piotr i dlaczego?
- Czy Piotr miał prawo zatrzymać znalezione pieniądze?
- Czy Piotr naruszył normę prawną, a jeżeli tak, to jaką?
- Jakie zasady prawa znajdują zastosowanie w omówionym przypadku?

Rozwiązanie

Piotr powinien zabrać znaną rzecz i podjąć działania w celu ustalenia właściciela, a najlepiej zanieść reklamówkę wraz z zawartością na komisariat policji. Piotr nie powinien zatrzymać znalezionej rzeczy, ponieważ groziła mu za to odpowiedzialność za popełnienie wykroczenia.

Podsumowanie

Wykroczenia to, najogólniej ujmując, drobne naruszenia prawa. Celem przykładu jest wskazanie uczniom konsekwencji, jakie można ponieść na skutek naruszenia normy prawnej – art. 125 kodeksu wykroczeń, i przybliżenie uczniom zasad prawa „nieznajomość prawa szkodzi”, „nie ma przestępstwa bez ustawy”.

Przydatne przepisy:

Patrz art. 1 § 1 i 2., art. 8. i art. 125. ustawy z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń (tj. Dz.U. 2015.1094 ze zm.)

Art. 1 § 1 kodeksu wykroczeń: Odpowiedzialności za wykroczenie podlega ten tylko, kto popełnia czyn społecznie szkodliwy, zabroniony przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia pod groźbą kary aresztu, ograniczenia wolności, grzywny do 5.000 złotych lub nagany.

§ 2. Nie popełnia wykroczenia sprawca czynu zabronionego, jeżeli nie można mu przypisać winy w czasie czynu.

Art. 8 kodeksu wykroczeń stanowi że na zasadach określonych w niniejszej ustawie odpowiada ten, kto popełnia czyn zabroniony po ukończeniu lat 17.

Art. 125 kodeksu wykroczeń: Kto w ciągu dwóch tygodni od dnia znalezienia cudzej rzeczy albo przybłąkania się cudzego zwierzęcia nie zawiadomi o tym organu Policji lub innego organu państwowego albo w inny właściwy sposób nie poszukuje posiadacza, podlega karze grzywny do 500 złotych albo karze nagany.

[K]

Piotr, niezmiernie uradowany ze znalezionych pieniędzy, poszedł do szkoły. Niestety w tym dniu miał bardzo napięty rozkład zajęć, lekcje trwały aż do 15.30. Ponieważ Piotr obiecał rodzicom, że posprząta mieszkanie, rozważał więc pójście na wagary z ostatnich dwóch godzin lekcyjnych. Piotr pojechał na rynek, wszedł do ulubionego sklepu odzieżowego i kupił spodnie, o których marzył od dawna – markowe dżinsy za 499 złotych.

Przykłady zachowań:

- Piotr rozważa, czy za opuszczenie lekcji w szkole grożą mu jakieś sankcje, i po namyśle podejmuje decyzję o pozostaniu w szkole lub wyjściu na zakupy.
- Po opuszczeniu szkoły uczeń zastanawia się, dokąd udać się na zakupy. Uczeń rozważa możliwość dokonania zakupu w małym prywatnym sklepie w centrum miasta lub w znanym sieciowym sklepie w pobliskiej galerii.

Pytania dla uczniów

- Czy wychodząc ze szkoły, Piotr naruszył jakieś normy, jeżeli tak, to jakie?
- W jakich wewnętrznych aktach prawnych należy szukać odpowiedzi na to pytanie?
- W jakim akcie prawnym uczeń znajdzie odpowiedź na pytanie, jakiej czynności prawnej i o jakim charakterze dokonał w sklepie Piotr?

Rozwiązanie

Piotr powinien pozostać na lekcjach w szkole. Pójście na wagary stanowi naruszenie obowiązków ucznia, a przez to normy prawnej zawartej w statucie szkoły. Piotr zawarł umowę sprzedaży uregulowaną w Kodeksie cywilnym, której przedmiotem jest zakup rzeczy za określoną cenę.

Podsumowanie

Celem przykładu jest wskazanie uczniom konsekwencji, jakie można ponieść na skutek naruszenia normy prawnej każdorazowo typizowanej (typizować – wg *Słownika Języka Polskiego* oznacza – zaszeregować według jakichś kryteriów) w statucie szkoły. Jednocześnie celem przykładu jest interpretacja prostych przepisów Kodeksu cywilnego dot. umowy sprzedaży czy konsumenta.

Przydatne przepisy:

Art. 60 ust. 1 pkt. 7 ustawy z dnia 7 września 1991 roku o systemie oświaty (tj.Dz.U.2015.2156 ze zm.). Art. 22¹., art. 535., art. 543¹ § 1., art. 546¹ § 1 kc, art. 546¹ § 3 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 Kodeks cywilny (tj.Dz.U.2014 poz.121 ze zm.).

Art. 60 ust. 1 pkt. 7 ustawy o systemie oświaty: Statut szkoły lub placówki publicznej powinien określać w szczególności prawa i obowiązki uczniów, w tym przypadki, w których uczeń może zostać skreślony z listy uczniów szkoły.

Art. 22¹ kc. stanowi, że za konsumenta uważa się osobę fizyczną dokonującą z przedsiębiorcą czynności prawnej niezwiązanej bezpośrednio z jej działalnością gospodarczą lub zawodową.

Art. 535 kc. stanowi, że przez umowę sprzedaży sprzedawca zobowiązuje się przenieść na kupującego własność rzeczy i wydać mu rzecz, a kupujący zobowiązuje się rzecz odebrać i zapłacić sprzedawcy cenę.

Art. 543¹ § 1 kc. stanowi, że jeżeli kupującym jest konsument, sprzedawca obowiązany jest niezwłocznie wydać rzecz kupującemu, nie później niż trzydzieści dni od dnia zawarcia umowy, chyba że umowa stanowi inaczej.

Art. 546¹ § 1 kc. stanowi, że jeżeli kupującym jest konsument, sprzedawca jest obowiązany udzielić mu przed zawarciem umowy jasnych, zrozumiałych i niewprowadzających w błąd informacji w języku polskim, wystarczających do prawidłowego i pełnego korzystania z rzeczy sprzedanej. W szczególności należy podać: rodzaj rzeczy, określenie jej producenta lub importera, znak bezpieczeństwa i znak zgodności wymagane przez odrębne przepisy, informacje o dopuszczeniu do obrotu w Rzeczypospolitej Polskiej oraz, stosownie do rodzaju rzeczy, określenie jego energochłonności, a także inne dane wskazane w odrębnych przepisach.

Art. 546¹ § 3 kc. stanowi, że sprzedawca jest obowiązany zapewnić w miejscu sprzedaży odpowiednie warunki techniczno-organizacyjne umożliwiające dokonanie wyboru rzeczy sprzedanej i sprawdzenie jej jakości, kompletności oraz funkcjonowania głównych mechanizmów i podstawowych podzespołów.

[K]

Piotr spotkał w mieście swojego przyjaciela Pawła, który poinformował go, że potrzebuje 100 złotych na zakup leków dla dziadka. Pieniądze na ten cel otrzymał od dziadka dzień wcześniej, ale wydał je podczas wczorajszej imprezy. Teraz ma wyrzuty sumienia. Piotr wyciągnął z portfela znalezione 100 złotych i podał koledze, informując go, że ma zwrócić mu pieniądze za dwa tygodnie.

Przykłady zachowań:

- Piotr rozważa, czy powinien pomóc przyjacielowi, czy też zostawić pieniądze dla siebie?
- Piotr wręcza pieniądze przyjacielowi. Po fakcie zastanawia się jednak, czy nie powinien wziąć od przyjaciela pokwitowania?

Pytania dla uczniów

- Czy wydając pieniądze dziadka, Paweł naruszył jakieś normy; jeżeli tak, to jakie?
- Czy uczniowie zawarli między sobą umowę?
- W jakim akcie prawnym uczniowie znajdą odpowiedź na pytanie, jakiej czynności prawnej dokonali Piotr i Paweł i jaki ona miała charakter?
- Jaką umowę zawarliby uczniowie, gdyby Piotr nie chciał od Pawła zwrotu pieniędzy?

Rozwiązanie

Paweł naruszył normy moralne; taką normą jest np. nakaz szanowania osób starszych. Naruszenie tej normy spowodowało, że Paweł odczuwał wyrzuty sumienia. Uczniowie zawarli umowę pożyczki. Warunki zawarcia umowy pożyczki zostały stypizowane w Kodeksie cywilnym. W przypadku, gdyby Piotr podarował Pawłowi pieniądze, strony zawarłyby umowę darowizny typizowaną w Kodeksie cywilnym.

Podsumowanie

Celem przykładu jest wskazanie uczniom sposobu, w jaki można dokonać interpretacji prostych przepisów Kodeksu cywilnego dotyczących umowy pożyczki i umowy darowizny, jak również wskazanie sposobu, w jaki można naruszyć normę moralną.

Przydatne przepisy:

Art.720 § 1,art.888 §1,art.890 § 1 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 Kodeks cywilny (tj.Dz.U.2014.121 ze zm.).

Art. 720.

§ 1 kc. stanowi, że przez umowę pożyczki dający pożyczkę zobowiązuje się przenieść na własność biorącego określoną ilość pieniędzy albo rzeczy oznaczonych tylko co do gatunku, a biorący zobowiązuje się zwrócić tę samą ilość pieniędzy albo tę samą ilość rzeczy tego samego gatunku i tej samej jakości.

§ 2. Umowa pożyczki, której wartość przenosi pięćset złotych, powinna być stwierdzona pismem.

Art. 888. § 1 kc. stanowi, że przez umowę darowizny darczyńca zobowiązuje się do bezpłatnego świadczenia na rzecz obdarowanego kosztem swego majątku.

Art. 890. § 1 kc. stanowi, że oświadczenie darczyńcy powinno być złożone w formie aktu notarialnego. Jednakże umowa darowizny zawarta bez zachowania tej formy staje się ważna, jeżeli przyrzeczone świadczenie zostało spełnione.

[K]

Po przyjsciu do domu Piotr postanowil nacieszyc sie zakupem. Przymierzył spodnie – niestety okazały się one zbyt ciasne w pasie. Piotr wrócił do sklepu i postanowił je wymienić na większe. Niestety w sklepie okazało się, że odpowiedniego rozmiaru nie ma. Właścicielka obiecała, że zamówi odpowiedni rozmiar, ale nie chciała zwrócić pieniędzy. Po przyjsciu do domu Piotr zauważył, że spodnie są także przetarte przy nogawce. Piotr poszedł ponownie do sklepu, ale właścicielka sklepu odmówiła sporządzenia reklamacji.

Przykłady zachowań:

- Piotr dokonuje zwrotu towaru niewadliwego do sklepu.
- Sprzedawca odmawia przyjęcia towaru niewadliwego do sklepu.
- Sprzedawca odmawia przyjęcia i rozpatrzenia reklamacji.

Pytania dla uczniów

- Czy Piotr miał prawo zwrócić towar niewadliwy do sklepu?
- Czy sprzedawca mógł odmówić przyjęcia i rozpatrzenia reklamacji?

Rozwiązanie

Piotr nie miał prawa do zwrotu towaru niewadliwego do sklepu i do żądania wymiany spodni na nowe. Piotr miał natomiast prawo do złożenia reklamacji, do której sprzedawca powinien się ustosunkować.

Podsumowanie

Celem przykładu jest wskazanie uczniom, jakie normy prawne zostały naruszone i w jaki sposób należy zinterpretować przepisy dotyczące reklamacji.

Przydatne przepisy:

Art. 556,560,568§1 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 Kodeks cywilny (tj.Dz.U.2014.121 ze zm.).

Art. 556 kc. stanowi, że sprzedawca jest odpowiedzialny względem kupującego, jeżeli rzecz sprzedana ma wadę fizyczną lub prawną (rękojmia).

Art. 560 § 1 kc. Jeżeli rzecz sprzedana ma wadę, kupujący może złożyć oświadczenie o obniżeniu ceny albo odstąpieniu od umowy, chyba że sprzedawca niezwłocznie i bez nadmiernych niedogodności dla kupującego wymieni rzecz wadliwą na wolną od wad albo wadę usunie. Ograniczenie to nie ma zastosowania, jeżeli rzecz była już wymieniona lub naprawiana przez sprzedawcę albo sprzedawca nie uczynił zadość obowiązkowi wymiany rzeczy na wolną od wad lub usunięcia wady.

§ 2. Jeżeli kupującym jest konsument, może zamiast zaproponowanego przez sprzedawcę usunięcia wady żądać wymiany rzeczy na wolną od wad albo zamiast wymiany rzeczy żądać usunięcia wady, chyba że doprowadzenie rzeczy do zgodności z umową w sposób wybrany przez kupującego jest niemożliwe albo wymagałoby nadmiernych kosztów w porównaniu ze sposobem proponowanym przez sprzedawcę. Przy ocenie nadmierności kosztów uwzględnia się wartość rzeczy wolnej od wad, rodzaj i znaczenie stwierdzonej wady, a także bierze się pod uwagę niedogodności, na jakie narażałby kupującego inny sposób zaspokojenia.

§ 3. Obniżona cena powinna pozostawać w takiej proporcji do ceny wynikającej z umowy, w jakiej wartość rzeczy z wadą pozostaje do wartości rzeczy bez wady.

§ 4. Kupujący nie może odstąpić od umowy, jeżeli wada jest nieistotna.

Art. 568 § 1 kc. stanowi, że sprzedawca odpowiada z tytułu rękojmi, jeżeli wada fizyczna zostanie stwierdzona przed upływem dwóch lat, a gdy chodzi o wady nieruchomości – przed upływem pięciu lat od dnia wydania rzeczy kupującemu. Jeżeli kupującym jest konsument, a przedmiotem sprzedaży jest używana rzecz ruchoma, odpowiedzialność sprzedawcy może zostać ograniczona, nie mniej niż do roku od dnia wydania rzeczy kupującemu.

[K]

Piotr otrzymał drogą pocztową list od nieznanej osoby, która informowała go, iż powzięła informację, że Piotr odnalazł jej portfel wraz zawartością. Pani Anna poinformowała Piotra, że w portfelu znajduje się mała karteczka, na której jest zapisana informacja o właścicielu. Pani Anna jednocześnie wezwała Piotra do zwrotu pieniędzy i portfela. Zdenerwowany Piotr postanowił ponownie przeszukać portfel. W małej przegródce, której wcześniej nie sprawdził, odnalazł karteczkę z danymi osobowymi, które zgadzały się z danymi nadawcy.

Przykłady zachowań:

- Piotr postanawia niezwłocznie zwrócić pieniądze Pani Annie. Kupuje także kwiaty, aby przeprosić właścicielkę.
- Piotr nie reaguje na otrzymany list i udaje, że nic się nie stało.

 ?**Pytania dla uczniów**

- W jaki sposób powinien zachować się Piotr?
- Jakie konsekwencje może ponieść Piotr, jeśli zlekceważy problem?
- Czy Piotr może zaproponować Pani Annie pozasądową mediację?
- Czy Pani Anna musi się zgodzić na mediację, czy może od razu skierować sprawę do Sądu?

 ?**Rozwiązanie**

Piotr powinien niezwłocznie zwrócić pieniądze Pani Annie i przeprosić ją. Piotr może porozumieć się z Panią Anną w postępowaniu przed mediatorem, jednak Pani Anna nie musi wyrazić zgody na to postępowanie i może wystąpić z powództwem do Sądu cywilnego. Jednocześnie Piotr może ponieść odpowiedzialność z tytułu popełnienia wykroczenia.

 ✓**Podsumowanie**

Celem przykładu jest wskazanie uczniom sposobu, w jaki różnie gałęzie prawa się krzyżują i jak przydatne może być załatwienie sprawy na drodze pozasądowej.

Przydatne przepisy:

Art. 183¹, 187 § 1 Kodeks postępowania cywilnego (tj.Dz.U.2014 poz.101 ze.zm);
Art. 125 kodeks wykroczeń (tj.Dz.U.2015 .1094 ze zm.).

Art. 183¹. § 1 kpc. Mediacja jest dobrowolna.

§ 2. Mediację prowadzi się na podstawie umowy o mediację albo postanowienia sądu kierującego strony do mediacji. Umowa może być zawarta także przez wyrażenie przez stronę zgody na mediację, gdy druga strona złożyła wniosek, o którym mowa w art. 1836 § 1.

§ 3. W umowie o mediację strony określają w szczególności przedmiot mediacji, osobę mediatora albo sposób wyboru mediatora.

§ 4. Mediację prowadzi się przed wszczęciem postępowania, a za zgodą stron także w toku sprawy.

Art. 187 § 1 kpc. Pozew powinien czynić zadość warunkom pisma procesowego, a nadto zawierać:

- 1) dokładnie określone żądanie, a w sprawach o prawa majątkowe także oznaczenie wartości przedmiotu sporu, chyba że przedmiotem sprawy jest oznaczona kwota pieniężna;
- 2) przytoczenie okoliczności faktycznych uzasadniających żądanie, a w miarę potrzeby uzasadniających również właściwość sądu.

Art. 125 kodeksu wykroczeń:

Kto w ciągu dwóch tygodni od dnia znalezienia cudzej rzeczy albo przybłąkania się cudzego zwierzęcia nie zawiadomi o tym organu Policji lub innego organu państwowego albo w inny właściwy sposób nie poszukuje posiadacza, podlega karze grzywny do 500 złotych albo karze nagany.

Bezpieczeństwo

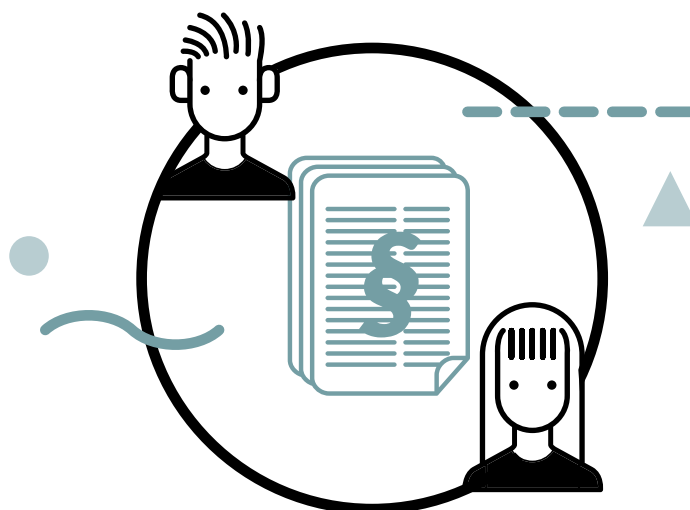
Rozdział III

AUTOR:

adw. Grzegorz Borek

Rozdział III

Bezpieczeństwo

1. Najważniejsze zadania prokuratury i policji

Zgodnie z polskim prawem prokuratura jest „organem ochrony prawnej”, natomiast policja jest „umundurowaną i uzbrojoną formacją służącą społeczeństwu i przeznaczoną do ochrony bezpieczeństwa ludzi oraz do utrzymywania bezpieczeństwa i porządku publicznego”. Każdy z tych podmiotów regulowany jest odrębną ustawą: w przypadku prokuratury jest to ustawa z dnia 20 czerwca 1985 r. o prokuraturze (Dz.U.2011.270.1599 ze zm.), natomiast w przypadku policji – ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o policji (Dz.U.2015.355 ze zm.)

Ustawy te określają podstawowe zadania i obowiązki tych podmiotów, ich strukturę wewnętrzną, zasady odpowiedzialności służbowej itd. Szczegółowy opis ról oraz uprawnień tych podmiotów w poszczególnych postępowaniach zawarty jest jednak w osobnych ustawach regulujących te postępowania.

Są to przede wszystkim:

1. ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U.1997.89.555 ze zm.),
2. ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (Dz.U.2013.395 ze zm.),
3. ustawa z dnia 10 września 1999 r. Kodeks karny skarbowy (Dz.U.2013.186 ze zm.),
4. ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U.1997.90.557 ze zm.),
5. ustawa z dnia 25 czerwca 1997 r. o świadku koronnym (tj.Dz.U.2014.1801 ze zm.).

W wypadku prokuratury są to także:

- ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r.
Kodeks postępowania administracyjnego
(Dz.U.2013.267 ze zm.);
- ustawa z dnia 17 listopada 1964 r.
Kodeks postępowania cywilnego
(Dz.U.2014.101 ze zm.);
- ustawa z dnia 25 lutego 1964 r.
Kodeks rodzinny i opiekuńczy
(Dz.U.2015.583 ze zm.);
- ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r.
Kodeks pracy
(Dz.U.2014. 1502 ze zm.)

Natomiast w wypadku policji są to także:

- ustawa z dnia 21 maja 1999 r.
o broni i amunicji
(Dz.U.2012.576 ze zm.);
- ustawa z dnia 24 maja 2013 r.
o środkach przymusu bezpośredniego
i broni palnej
(Dz.U.2013.628 ze zm.);
- ustawa z dnia 22 listopada 2013 r.
o systemie powiadamiania ratunkowego
(Dz.U.2013.1635);
- ustawa z dnia 22 sierpnia 1997 r.
o ochronie osób i mienia
(Dz.U.2014.1099);
- ustawa z dnia 6 lipca 2001 r.
o usługach detektywistycznych
(Dz.U.2014.273).

Regulacje dotyczące prokuratury i policji występują także w innych ustawach; wymienione zostały jedynie te najważniejsze.

Zadania prokuratury

Zadanie, jakie ustawodawca postawił przed prokuratorem, jest określone w art. 2 ustawy o prokuraturze: „Zadaniem prokuratury jest strzeżenie praworządności oraz czuwanie nad ściganiem przestępstw”. Pamiętać należy jednak, że jest to tylko ogólna dyrektywa, która może służyć jedynie za wskazówkę przy interpretacji innych

przepisów i prokuratorzy nie mogą z niej wprost wywodzić żadnych uprawnień ani obowiązków.

Zgodnie z art. 3 ustawy o prokuraturze, realizacja tego zadania należy do prokuratora generalnego i podległych mu prokuratorów, a wykonują je oni przez realizowanie zadań typizowanych w ustawie. [więcej na s. 289-290] »

Do najważniejszych zadań prokuratury należy:

- nadzorowanie postępowania przygotowawczego, to jest „klasyczne” zadanie prokuratorów: w zakresie poważniejszych przestępstw sami prowadzą postępowanie przygotowawcze (śledztwo), w zakresie lżejszych czynów zabronionych nadzorują działania policji (dochodzenie) – w celu ustalenia, kto popełnił czyn zabroniony, i zebrania dowodów, a następnie występują przed sądem, gdzie starają się doprowadzić do skazania oskarżonego;
- wytaczanie powództw w sprawach cywilnych i karnych; prokuratorzy mają także specjalne uprawnienia w innych rodzajach spraw do działania w interesie publicznym. Na przykład prokurator może wytoczyć powództwo cywilne o zapłatę odszkodowania, nawet jeśli poszkodowany sam tego nie uczynił, jeśli przemawia za tym ochrona interesu społecznego (np. osoba poszkodowana jest niezaradna, w ten sam sposób zostaje poszkodowanych coraz więcej ludzi itd.);
- dbanie o jednolite stosowanie prawa, aby w całym kraju zasady i priorytety przy zwalczaniu przestępczości były takie same;
- sprawowanie nadzoru nad wykonaniem postanowień o tymczasowym aresztowaniu oraz innych decyzji o pozbawieniu wolności; sprawowanie nadzoru nad tymczasowym aresztowaniem ma na celu zabezpieczenie prawidłowego toku postępowania, zapobiegnięcie popełnieniu przez oskarżonego nowego, ciężkiego przestępstwa; ze względu na konsekwencje prawne pozbawienie wolności obywatela można stosować tylko wtedy, gdy zebrane dowody wskazują na duże prawdopodobieństwo, że oskarżony popełnił przestępstwo. Stosowanie tymczasowego aresztowania ma również szczególny charakter ze względu na ochronę interesu pokrzywdzonego;

- współpraca z naukowcami oraz gromadzenie i prowadzenie bazy danych z prowadzonych postępowań. Ma to na celu stosowanie racjonalnego podejścia do przestępczości, opartego na analizie naukowej i rzetelnie zebranych danych;
- reprezentowanie interesu Państwa w postępowaniach sądowo-administracyjnych. Prokuratura interweniuje w sytuacjach, gdy wymaga tego interes społeczny, a strony same nie są zainteresowane (lub nie mogą) złożyć skargi do sądu administracyjnego;
- koordynowanie działalności w zakresie ścigania przestępstw, prowadzonej przez inne organy państwowe;
- nadzorowanie zgodności z prawem inicjowanych i przeprowadzanych przez organy ścigania czynności operacyjno-rozpoznawczych w zakresie przewidzianym w ustawach regulujących organizację i przedmiot działania tych organów;
- współdziałanie z organami państwowymi, państwowymi jednostkami organizacyjnymi i organizacjami społecznymi w zapobieganiu przestępczości i innych naruszeń prawa; szczególnie współpracowanie z szefem Krajowego Centrum Informacji Kryminalnych;
- współpracowanie z organizacjami międzynarodowymi lub ponadnarodowymi oraz zespołami międzynarodowymi (i udział w operacjach podejmowanych przez nie), działających na podstawie umów międzynarodowych, w tym umów konstytuujących organizacje międzynarodowe, ratyfikowanych przez Rzeczpospolitą Polską;
- współpracowanie z szefem Krajowego Centrum Informacji Kryminalnych w zakresie niezbędnym do realizacji jego zadań ustawowych;
- opiniowanie projektów aktów normatywnych.

Pozostałe obowiązki prokuratury sprowadzają się w swej istocie do koordynacji i wspierania działań innych podmiotów wskazanych w przywołanym przepisie.

W pracy prokuratora największe znaczenie ma realizowanie obowiązków związanych z prowadzeniem i z nadzorowaniem postępowania przygotowawczego, co polega w szczególności na gromadzeniu materiału dowodowego w celu ustalenia osoby winnej popełnienia przestępstwa, postawieniu podejrzanemu zarzutów, a w rezultacie – skierowaniu aktu oskarżenia do sądu i występowaniu przed sądem karnym. Jest to także ten obszar działalności, w którym obywatel najczęściej ma styczność z prokuraturą: albo jako podejrzany lub oskarżony, albo jako pokrzywdzony, albo jako świadek.

Zadania policji

Zadania policji zostały zdefiniowane w art. 1 ust. 2 ustawy o policji. [więcej na s. 291] »

Zadania policji w powołanym akcie prawnym zostały ułożone hierarchicznie, tj. od najważniejszego do najmniej istotnego. Przede wszystkim zatem policja ma chronić obywateli (pkt 1 i 2), w drugiej kolejności – zapobiegać popełnianiu przestępstw (pkt 3), a dopiero w trzeciej kolejności – ścigać sprawców przestępstw (pkt 4). W dalszej kolejności wymienione zostały zadania nadzorcze oraz koordynacyjno-kooperacyjne i utrzymywanie baz danych, co ma znaczenie wspierające dla zadań podstawowych.

Taka hierarchia zadań może być zaskoczeniem dla osób, które nie znają ustawy o policji, ponieważ w naszym dyskursie policja występuje przede wszystkim w roli służby ścigającej przestępców, którzy dopuścili się popełnienia czynu zabronionego, podczas gdy to zapobieganie popełnieniu przestępstw stanowi podstawowe zadanie policji.

Oczywiście zapisana w ustawie kolejność zadań jest jedynie ogólną dyrektywą, która bez uwzględnienia szczegółowych decyzji, podejmowanych na wszystkich szczeblach administracji, a dotyczących budżetu, stawianych celów, rodzaju sprawozdawczości itd. nie będzie miała praktycznego znaczenia.

2. Uprawnienia policjantów i innych służb porządkowych; przejawy ich naruszania

Uprawnienia policji określone są w rozdziale III ustawy o policji. Art. 14 ustawy określa podstawowe czynności policji:

- operacyjno-rozpoznawcze,
- dochodzeniowo-śledcze,
- administracyjno-porządkowe. [więcej na s. 292] »

Oprócz tych czynności wykonywanych w celu realizacji własnych zadań, policja ma obowiązek w zakresie wskazanym w szczegółowych przepisach udzielania pomocy innym organom władzy publicznej. Dlatego też wykonuje również czynności na polecenie sądu, prokuratora, organów administracji państwowej i samorządu terytorialnego.

W celu realizacji zadań, do których jest zobligowana, policja może korzystać z wielu przysługujących jej uprawnień, o których mowa w art. 15 ustawy o policji. [więcej na s. 293-294] »

Lista podstawowych uprawnień sprowadza się do czynności typowo z policją kojarzonych: legitymowanie, przeszukanie, kontrola osobista i zatrzymanie. Oprócz tego policja może również zbierać i zabezpieczać materiał dowodowy, pobierać próbki biologiczne, zajmować się monitoringiem. W celu realizacji zadań ustawowych może korzystać z pomocy osób trzecich.

Szczegółowe zasady realizowania tych uprawnień określone są w rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 29 września 2015 roku w sprawie postępowania przy wykonywaniu niektórych uprawnień policjantów. (Dz.U. 2015 poz. 1565). Przed przystąpieniem do każdej z tych czynności służbowych policjant obowiązany jest podać swój stopień, imię i nazwisko w sposób umożliwiający odnotowanie tych danych, a także podstawę prawną i przyczynę podjęcia czynności służbowej. Policjant nieumundurowany zobowiązany jest także okazać legitymację służbową. Dalsza kolejność działań zależy od rodzaju podejmowanej czynności i jest określona we wskazanym wyżej rozporządzeniu.

Prawa i obowiązki osoby zatrzymanej przez policję uregulowane są natomiast w kodeksie postępowania karnego (art. 244 i nast.). [więcej na s. 295-297] »

Zgodnie z ogólną zasadą z art. 14 ust. 3 ustawy o policji, policjanci w toku wykonywania czynności służbowych mają obowiązek respektowania godności ludzkiej oraz przestrzegania i ochrony praw człowieka. Policjanci zobowiązani są także do przestrzegania zasad etyki zawodowej (określonych w specjalnym kodeksie etyki zawodowej), co wynika z art. 132 ustawy o policji, a za przewinienia służbowe ponoszą odpowiedzialność dyscyplinarną.

Zgodnie z art. 15 ust. 7 ustawy o policji, na sposób prowadzenia przez policjanta czynności wskazanych wyżej przysługuje zażalenie do miejscowo właściwego prokuratora. Osoba, która uważa, że policjant przekroczył swoje uprawnienia lub postępował w sposób niezgodny z przepisami (np. ze szczegółowymi regulacjami zawartymi w ww. rozporządzeniu) powinna wnieść takie zażalenie. Sposób rozpoznania zażalenia reguluje kodeks postępowania karnego.

Policja ma prawo stosować środki przymusu bezpośredniego. Ich katalog oraz warunki zastosowania są określone w ustawie o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej. [więcej na s. 298] »

Powołana ustawa precyzuje, w jakich sytuacjach można zastosować środki przymusu bezpośredniego. [więcej na s. 299] »

Ogólną zasadą, jaka wynika z ustawy, jest konieczność zachowania proporcjonalności użytych środków do zamierzonego celu; jest ona jednak doprecyzowana w przepisach szczegółowych.

Zgodnie z art. 2 przywołanej ustawy uprawnionymi do wykorzystywania środków przymusu bezpośredniego są nie tylko funkcjonariusze policji. [więcej na s. 300] »

Odrębne ustawy regulują uprawnienia służb innych niż policja. Na przykład straże gminne (miejskie) mają uprawnienia określone w art. 12 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. o strażach gminnych (Dz.U.2013.1383 ze zm.), które obejmują prawo do legitymowania, ujęcia i przekazania policji, dokonywania kontroli osobistej, nakładania grzywien w postępowaniu mandatowym, usuwania pojazdów i ich unieruchamiania przez blokowanie kół i inne. Analogicznie, jak w przypadku policji, sposób stosowania środków przymusu bezpośredniego

przez straże gminne jest uregulowany przywołaną wyżej ustawą, natomiast sposób wykonywania innych czynności jest określony w rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 18 grudnia 2009 r. w sprawie zakresu i sposobu wykonywania przez strażników gminnych (miejskich) niektórych czynności (Dz.U.2009.220.1722).

W analogiczny sposób uregulowane są uprawnienia pozostałych służb i straży.

3. Zasady odpowiedzialności nieletnich za popełnione przestępstwa (środki wychowawcze i poprawcze)

Zgodnie z ustawą z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U.1997.88.553 ze zm.) na zasadach określonych w tym kodeksie odpowiada ten, kto popełnia czyn zabroniony po ukończeniu 17 lat. Osoby w wieku poniżej 17 lat uznawane są za nieletnie i stosuje się do nich przepisy odrębne.

Definicja osoby nieletniej zawarta jest w art. 1 ustawy z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U.2014.382, dalej: „u.p.n.”) i składa się z trzech osobnych uregulowań:

- w zakresie zapobiegania i zwalczania demoralizacji – nieletnimi są osoby, które nie ukończyły lat 18;
- w zakresie postępowania w sprawach o czyny karalne – nieletnimi są osoby, które dopuściły się takiego czynu po ukończeniu lat 13, ale nie ukończyły lat 17;
- w zakresie wykonywania środków wychowawczych lub poprawczych – nieletnimi są osoby, względem których środki te zostały orzeczone, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez te osoby 21 lat.

Kodeks karny postępuje się pojęciem „młodocianego”, którego nie należy mylić z nieletnim. Młodocianym jest sprawca, który w chwili popełnienia czynu zabronionego nie ukończył 21 lat i w czasie orzekania w pierwszej instancji 24 lat (art. 115 § 10 kk.)

Zasady odpowiedzialności za popełniony czyn zależą od wieku sprawcy oraz powagi czynu zabronionego, którego się dopuścił.

Odpowiedzialność za czyn:

- osoba, która ukończyła 17 lat i popełniła czyn zabroniony – odpowiada za ten czyn na zasadach ogólnych, według kodeksu karnego i kodeksu postępowania karnego (i analogicznie w sprawie wykroczeń, przestępstw karnych skarbowych itd.) – sprawę rozpoznaje wydział karny sądu powszechnego;
- osoba, która ukończyła 15 lat i popełniła jedno z najcięższych przestępstw odpowiada na zasadach ogólnych (jak dorosły), „jeżeli okoliczności sprawy oraz stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste za tym przemawiają”, zgodnie z art. 10 § 2 k.k. (chodzi o przestępstwa z art. 134, art. 148 § 1, 2 lub 3, art. 156 § 1 lub 3, art. 163

§ 1 lub 3, art. 166, art. 173 § 1 lub 3, art. 197 § 3 lub 4, art. 223 § 2, art. 252 § 1 lub 2 oraz art. 280 k.k.; na przykład: zabójstwo, spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, spowodowanie katastrofy w ruchu lądowym, kradzież z użyciem przemocy) – sprawę rozpoznaje wydział karny sądu powszechnego;

- osoba, która nie zalicza się do powyższych kategorii, a po ukończeniu 13 roku życia popełniła przestępstwo lub przestępstwo skarbowe albo jedno z poważniejszych wykroczeń, odpowiada za swój czyn jako nieletni, zgodnie z u.p.n. (chodzi o wykroczenia z art. 51, art. 69, art. 74, art. 76, art. 85, art. 87, art. 119, art. 122, art. 124, art. 133 lub art. 143 Kodeksu wykroczeń) – sprawę rozpoznaje sąd rodzinny,
- wyjątek: jeśli przeciwko osobie z poprzedniego punktu postępowanie w sprawie o przestępstwo lub przestępstwo skarbowe wszczęto już po ukończeniu przez nią 18 lat – sprawę rozpoznaje wydział karny sądu powszechnego.

Demoralizacja:

- jeśli osoba, która nie ukończyła 18 lat, wykazuje przejawy demoralizacji (nawet jeśli nie popełniła czynu zabronionego), wszczynane jest postępowanie zgodnie z u.p.n. – sprawę rozpoznaje sąd rodzinny.

Postępowanie w trybie u.p.n. jest obecnie jednolite (od stycznia 2014 roku – ważna zmiana) i prowadzi je sąd rodzinny. Postępowanie ma na celu ustalenie, czy istnieją okoliczności świadczące o demoralizacji nieletniego lub czy nieletni popełnił czyn karalny, a także ustalenie, czy zachodzi potrzeba zastosowania wobec nieletniego środków przewidzianych w ustawie.

Postępowanie toczy się według procedury mieszanej: zgodnie z art. 20 u.p.n. w sprawach nieletnich stosuje się odpowiednio przepisy **Kodeksu postępowania cywilnego właściwe dla spraw opiekuńczych**, a w zakresie zbierania, utrwalania i przeprowadzania dowodów przez policję oraz powoływania i działania obrońcy stosuje się odpowiednio przepisy Kodeksu postępowania karnego, ze zmianami przewidzianymi w u.p.n.

Sąd kieruje się przede wszystkim dobrem nieletniego, dążąc do osiągnięcia korzystnych zmian jego w osobowości i zachowaniu oraz zmierzając w miarę potrzeby do prawidłowego spełniania przez rodziców ich obowiązków wobec nieletniego, uwzględniając przy tym interes społeczny. Tak jak w postępowaniu karnym, w każdym stadium postępowania sąd rodzinny może skierować sprawę do instytucji lub osoby godnej zaufania w celu przeprowadzenia postępowania mediacyjnego.

Po rozpoznaniu sprawy sąd rodzinny może zastosować wobec nieletniego środki przewidziane przez ustawę. [więcej na s. 301] »

Sąd może również zastosować środki wobec rodziców lub opiekunów, a także zwrócić się do właściwych instytucji państwowych lub społecznych oraz jednostek samorządowych o udzielenie niezbędnej pomocy w poprawie warunków wychowawczych, bytowych lub zdrowotnych nieletniego. [więcej na s. 302] »

Ustawa u.p.n. zawiera dodatkowe szczegółowe regulacje dotyczące postępowania, które wykraczają poza granice niniejszego opracowania.

4. Przepisy prawne dotyczące sprzedaży i konsumpcji alkoholu, papierosów i narkotyków i wskazujące na konsekwencje ich łamania

Alkohol

Kwestię sprzedaży i konsumpcji alkoholu reguluje ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (tj. Dz.U. 2015. poz. 1286 ze zm.). Zgodnie z art. 15 ust. 1 tej ustawy, zabrania się sprzedaży i podawania napojów alkoholowych osobom, których zachowanie wskazuje, że znajdują się w stanie nietrzeźwości, osobom do lat 18, na kredyt lub pod zastaw.

Ponadto ustawa ta uprawnia sprzedającego do żądania okazania dokumentu stwierdzającego wiek nabywcy w przypadku wątpliwości co do jego pełnoletności (art. 15 ust. 2).

Ustawa reguluje także, gdzie nie można sprzedawać, podawać ani spożywać napojów alkoholowych: na terenie szkół oraz innych zakładów i placówek oświatowo-wychowawczych, opiekuńczych i domów studenckich; na terenie zakładów pracy oraz miejsc zbiorowego żywienia pracowników; w miejscach i w czasie masowych zgromadzeń; w środkach i obiektach komunikacji publicznej, z wyjątkiem wagonów restauracyjnych i bufetów w pociągach (art. 14 ust. 1). Co więcej, samo spożywanie napojów alkoholowych jest także zabronione „na ulicach, placach i w parkach, z wyjątkiem miejsc przeznaczonych do ich spożycia na miejscu, w punktach sprzedaży tych napojów” (art. 14 ust. 2a). Należy zwrócić uwagę, że nie ma natomiast w polskim prawie dodatkowego zakazu spożywania alkoholu w „miejscach publicznych”, a więc dopuszczalne jest np. picie alkoholu w bramie lub na podwórku.

Sprzedawanie lub podawanie napojów alkoholowych z naruszeniem ustawy podlega karze grzywny. Takiej samej karze podlega spożywanie napojów alkoholowych w miejscach do tego nieprzeznaczonych (art. 43 i 431). Nie jest karalne spożywanie alkoholu przez osoby poniżej 18 roku życia, natomiast jest to oznaką demoralizacji i może skutkować wszczęciem postępowania w trybie u.p.n.

Papierosy

Kwestię sprzedaży i palenia papierosów reguluje ustawa z dnia 9 listopada 1995 r. o ochronie zdrowia przed następstwami używania tytoniu i wyrobów tytoniowych (tj. Dz.U. 2015 poz.298). Zgodnie z art. 6 ust. 1 tej ustawy zabroniona jest sprzedaż wyrobów tytoniowych osobom do lat 18. Ustawa zakazuje również sprzedaży wyrobów tytoniowych w automatach, na sztuki albo luzem oraz w systemie samoobsługowym.

Ustawa uprawnia sprzedającego do żądania okazania dokumentu stwierdzającego wiek nabywcy w przypadku wątpliwości co do jego pełnoletności (art. 6 ust. 1a).

Ustawa wymienia również enumeratywnie miejsca, w których zabrania palenia wyrobów tytoniowych. [więcej na s. 302] »

Należy zwrócić uwagę, że tzw. e-papierosy są inhalatorami, a więc korzystanie z nich nie jest „paleniem”, więc nie podlega ww. obostrzeniom. E-papierosów nie można natomiast sprzedawać osobom poniżej 18 roku życia.

Sprzedaż lub palenie wyrobów tytoniowych z naruszeniem przepisów ustawy podlega karze grzywny do 500 zł (art. 13). Palenie wyrobów tytoniowy lub używanie e-papierosów przez osobę poniżej lat 18 nie jest zagrożone karą, lecz stanowi oznakę demoralizacji i może skutkować wszczęciem postępowania w trybie u.p.n.

Narkotyki

Kwestię narkotyków reguluje ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U.2012.124 ze zm.). W ustawie tej i w załącznikach do niej zdefiniowane są środki odurzające (zał. 1) i substancje psychotropowe (zał. 2), których samo posiadanie jest zabronione. Tak samo zabronione jest ich sprzedawanie, udzielanie komuś za darmo, przywożenie do Polski lub nakłanianie kogoś do spożycia takich środków. Czyny te stanowią przestępstwa. Szczegółowe określenie kar za poszczególne przestępstwa zawarte jest w art. 53–74 ustawy.

Osoba poniżej 18 roku życia, która popełni określone w tej ustawie czyny zabronione, będzie ponosiła odpowiedzialność na zasadach ogólnych (o ile ma powyżej 17 lat) albo u.p.n. (jeśli jest w wieku między 13 a 17 r.ż.). Samo spożywanie narkotyków nie jest karalne, ale z pewnością jest oznaką demoralizacji. Nie wiadomo też, czy jest możliwe spożywanie narkotyków bez ich (karalnego) posiadania – kwestia ta nie jest rozstrzygnięta jednoznacznie w praktyce.

Nowym rozwiązaniem jest art. 62a ustawy, który pozwala umorzyć postępowanie wobec osoby posiadającej narkotyki w ilości nieznacznej, przeznaczone na własny użytek, „jeżeli orzeczenie wobec sprawcy kary byłoby niecelowe ze względu na okoliczności popełnienia czynu, a także stopień jego społecznej szkodliwości”. Wobec braku definicji „nieznacznej ilości” przepis ten budzi daleko idące wątpliwości i jest różnie stosowany w różnych częściach kraju. Osoby poniżej 18 roku życia i tak mogą mieć wszczęte postępowanie w trybie u.p.n. ze względu na demoralizację, więc dla nich przepis ten niewiele znaczy.

AUTOR: Elżbieta Straszak

ROZDZIAŁ: Bezpieczeństwo

Tytuł aktywności:

Nieletni przed sądem... i co z tego? – analiza przypadków

Cele:

- **Cel główny:**
zapoznanie uczniów z zasadami odpowiedzialności nieletnich.

- **Cele szczegółowe:**

Uczeń:

- zna zasady odpowiedzialności nieletnich;
- wie, jakie przepisy prawne regulują odpowiedzialność nieletnich;
- wie, jakie przepisy zakazują posiadania narkotyków.

Czas:

45 minut

Kompetencje:

- czytanie – umiejętność rozumienia, wykorzystywania i refleksyjnego przetwarzania tekstów, w tym tekstów kultury, prowadząca do osiągnięcia własnych celów, rozwoju osobowego oraz aktywnego uczestnictwa w życiu społeczeństwa;
- myślenie naukowe – umiejętność wykorzystania wiedzy o charakterze naukowym do identyfikowania i rozwiązywania problemów, a także formułowania wniosków opartych na obserwacjach empirycznych dotyczących społeczeństwa;
- umiejętność komunikowania się w języku ojczystym i w językach obcych, zarówno w mowie, jak i na piśmie;
- umiejętność wyszukiwania, selekcjonowania i krytycznej analizy informacji;
- umiejętność rozpoznawania własnych potrzeb edukacyjnych oraz uczenia się;
- umiejętność pracy zespołowej.

Materiały:

Materiały dydaktyczne/metodyczne	Materiały (dokumenty) prawne
<p>kazusy prawne</p> <p>Podstawa programowa z komentarzami. Tom 4. Edukacja historyczna i obywatelska w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum</p> <p><i>Inspirator edukacji prawnej</i>, red. W. Klaus, D. Woźniakowska-Fajst, ISP, 2014</p> <p>http://www.archiwum.isp.org.pl/publikacja/wyszukiwarka/2103/znajdz</p>	<p>ustawa z dnia 26 października 1982 roku o postępowaniu w sprawach nieletnich (tj.Dz.U. 2014 .382 ze zm.)</p> <p>ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (tj. Dz.U.2012.124 ze zm.)</p>

Przebieg zajęć:

- nauczyciel dzieli klasę na sześć grup, każda grupa dostaje przygotowane przez nauczyciela kazusy wraz z pytaniem, na które uczniowie muszą odpowiedzieć;
- nauczyciel lub uczniowie zapisują odpowiedzi na tablicy;
- nauczyciel rozdaje fragmenty ustawy o postępowaniu w sprawie nieletnich i jeszcze raz prosi uczniów o przeanalizowanie wcześniejszych kazusów;
- nauczyciel ponownie zapisuje odpowiedzi na tablicy. Pozwoli to uczniom na zweryfikowanie ich wiedzy i na udzielenie poprawnej odpowiedzi na forum klasy.

Dodatkowe informacje/komentarz:

- kazusy przygotowane dla uczniów muszą być w miarę proste, jeżeli pracujemy z uczniami na takim materiale po raz pierwszy. Natomiast, jeżeli jest to już kolejna lekcja, na której analizowane są kazusy, to mogą być one trudniejsze.
- W czasie analizy kazusów przez uczniów, najlepiej podzielić tablicę na dwie części, w pierwszej wpisujemy odpowiedzi uczniów, jakie nasuwają im się od razu po przeczytaniu danego kazusu, w drugiej części zapisujemy odpowiedzi, które uczniowie udzielą po weryfikacji na podstawie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich. Najpierw rozdajemy uczniom kazusy bez fragmentów ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich.

Materiał pomocniczy nr 1 – kazusy prawne.

1. Piętnastoipółletni Michał dokonał kradzieży z włamaniem. W trakcie włamania do mieszkania wszedł właściciel. Michał chwycił za ciężki kryształowy wazon i uderzył go w tył głowy, zabijając mężczyznę na miejscu. Jaki sąd będzie rozpatrywał sprawę Michała i według jakiego kodeksu?

Osoba, która ukończyła 15 lat i popełniła jedno z najcięższych przestępstw, odpowiada na zasadach ogólnych (jak dorosły), „jeżeli okoliczności sprawy oraz stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste za tym przemawiają”, zgodnie z art. 10 § 2 kk. (chodzi o przestępstwa z art. 134, art. 148 § 1, 2 lub 3, art. 156 § 1 lub 3, art. 163 § 1 lub 3, art. 166, art. 173 § 1 lub 3, art. 197 § 3 lub 4, art. 223 § 2, art. 252 § 1 lub 2 oraz art. 280 kk.; na przykład: zabójstwo, spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, spowodowanie katastrofy w ruchu lądowym, kradzież z użyciem przemocy) – sprawę rozpoznaje wydział karny sądu powszechnego.

2. Trzynastoletni Maciek szedł ulicą i palił papierosa. Patrol policji zatrzymał Maćka i wylegitymował go. Jakie konsekwencje poniesie Maciek za palenie papierosów na ulicy? Palenie wyrobów tytoniowy lub używanie e-papierosów przez osobę poniżej lat 18 nie jest zagrożone karą, lecz stanowi oznakę demoralizacji i może skutkować wszczęciem postępowania przez sąd dla nieletnich.
3. Wiktor nie miał ukończonych 21 lat, kiedy dokonał kradzieży telewizora w sklepie. sąd pierwszej instancji rozpatrzył sprawę w ciągu dwóch lat od popełnienia przez Wiktora czynu karalnego. Do jakiej kategorii przestępców będziemy zaliczać Wiktora – nieletniego, młodocianego czy dorosłego?

Kodeks karny posługuje się pojęciem „młodocianego”, którego nie należy mylić z nieletnim. Młodocianym jest sprawca, który w chwili popełnienia czynu zabronionego nie ukończył 21 lat i w czasie orzekania w pierwszej instancji – 24 lat (art. 115 § 10 k.k.)

4. U siedemnastoletniej Krysi znaleziono niewypalonego skręta z marihuaną. Krysia twierdzi, że wzięła go na przechowanie od kolegi i nie miała zamiaru go palić. Odpowiedz na pytanie: Jaki sąd rozpoznaje sprawę Krysi i czy można podciągnąć to jako demoralizację? Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U.2012.124 ze zm.) zabrania posiadania narkotyków. Osoba poniżej 18 roku życia, która popełni określone w tej ustawie czyny zabronione, będzie ponosiła odpowiedzialność na zasadach ogólnych (o ile ma powyżej 17 lat).

AUTOR: r.pr. Jolanta Kucharzak

ROZDZIAŁ: Bezpieczeństwo

Tytuł aktywności:

Handel ludźmi – przestępstwo, którego ofiarą mogą paść młodzi ludzie

Cele:

- **Cel główny:**
uczeń zapoznaje się ze zjawiskiem handlu ludźmi (definicja przestępstwa handlu ludźmi, specyfika przestępstwa – przestępstwo o charakterze transgranicznym).
- **Cele szczegółowe:**
uczeń nabywa umiejętność rozpoznawania instytucji międzynarodowych, europejskich i krajowych zajmujących się problematyką przeciwdziałania handlu ludźmi oraz poznaje i utrzuca pojęcia:
 - UNODOC – Biuro Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przestępczości (agenda wyspecjalizowana ONZ ds. handlu ludźmi),
 - Europejski Koordynator ds. Zwalczania Handlu Ludźmi,
 - Grupa Ekspertów ds. Handlu Ludźmi,
 - GRETA – Grupa Ekspertów do Działań Przeciwko Handlowi Ludźmi,
 - Polski system instytucjonalny zwalczania handlu ludźmi: Krajowe Centrum Interwencyjno-Konsultacyjne dla Ofiar Handlu Ludźmi, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, policja, prokuratura, straż graniczna, wojewódzkie zespoły do walki z handlem ludźmi, Ogólnopolska Sieć Organizacji Pozarządowych Przeciwko Handlowi Ludźmi.

Czas:

2 godziny lekcyjne

Kompetencje:

- czytanie – umiejętność rozumienia i wykorzystania informacji uzyskanych z treści aktów prawnych w celu podnoszenia własnej świadomości prawnej nt. współczesnych zjawisk społecznych, w tym związanych z przestępczością transgraniczną (handel ludźmi);
- myślenie naukowe – umiejętność wykorzystania wiedzy o charakterze naukowym w celu należytego identyfikowania i rozwiązywania problemów (raporty tematyczne);
- umiejętność posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi w celu gromadzenia bieżącej wiedzy nt. zjawiska handlu ludźmi;
- umiejętność wyszukiwania i selekcjonowania informacji;
- umiejętność pracy zespołowej.

Materiały:

Materiały dydaktyczne/metodyczne

Światowy raport o handlu ludźmi za rok 2014; <http://www.handelludzmi.eu/hl/baza-wiedzy/raporty-analazy-strateg>

Strategia Unii Europejskiej na rzecz Wyeliminowania Handlu Ludźmi na lata 2012-2016, <http://www.handelludzmi.eu/hl/baza-wiedzy/raporty-analazy-strateg/miedzynarodowe-strategi/6401.Strategia-Unii-Europejskiej-na-rzecz-Wyeliminowania-Handlu-Ludzmi-na-lata-2012-2.html>

Krajowy Plan Działań Przeciwko Handlowi Ludźmi na lata 2013–2015, <http://www.handelludzmi.eu/hl/baza-wiedzy/krajowy-plan-dzialan>

Handel kobietami – Przewodnik dla ofiar i organizacji pomocowych <http://www.handelludzmi.eu/hl/baza-wiedzy/polecane-publicacje/6399,Handel-kobietami-Przewodnik-dla-ofiar-i-organizacji-pomocowych.html>

Problem handlu dziećmi w Polsce i na świecie <http://www.handelludzmi.eu/hl/baza-wiedzy/polecane-publicacje>

Społeczna świadomość zagrożeń związanych z handlem ludźmi i podejmowaniem pracy za granicą

<http://www.handelludzmi.eu/hl/baza-wiedzy/polecane-publicacje>

Materiały (dokumenty) prawne

Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych, 15.11.2000, https://ms.gov.pl/Data/Files/public/ppwd/akty_prawne/onz/protok-o-zapobieg-zwalcz-i-karaniu-za-handel-ludzmi-onz.pdf. Protokół ten znany jest jako protokół z Palermo. Został przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w dniu 15 listopada 2000 r. Trzy lata później, 18 sierpnia 2003 r., protokół został ratyfikowany przez Polskę.

Protokół Fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii, przyjęty dnia 25 maja 2000 r., w Nowym Jorku. Protokół, ratyfikowany przez Polskę 31 grudnia 2004 r.

art. 5 Unijnej Karty Praw Podstawowych

Program Sztokholmski

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 5 kwietnia 2011 r. w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, zastępująca decyzję ramową Rady z 19 lipca 2002 r.

Dyrektywa Rady UE z 29 kwietnia 2004 r. dotycząca wydawania dokumentów pobytowych obywatelom państw trzecich będących ofiarami handlu ludźmi lub którzy byli podmiotami działań ułatwiających nielegalną imigrację, a którzy współpracują z kompetentnymi organami.

Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi, sporządzona w Warszawie dnia 16 maja 2005 r. Polska przyjęła Konwencję w dniu jej sporządzenia.

art.115 § 22 i § 23 Kodeksu karnego (Dz.U.1997.88.553)

Krajowy Plan Działań Przeciwko Handlowi Ludźmi na lata 2013–2015.

Przebieg zajęć:

- nauczyciel omawia pojęcia, o których mowa w pozycji cele szczegółowe;
- uczniowie podejmują dyskusję nt. tego, czy znają przykłady przestępstw handlu ludźmi;
- uczniowie zapoznają się z treścią powołanych przepisów prawa międzynarodowego, europejskiego i krajowego, by zrozumieć zagrożenie przedmiotowym przestępstwem dla osób w ich wieku;
- uczniowie zapoznają się z systemem instytucjonalnym zwalczania handlu ludźmi, by wiedzieć, jakie podjąć działania w przypadku wystąpienia zagrożenia przestępstwem.

1. Status ratyfikacji Protokołu z Palermo, UNODC,
https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-12-a&chapter=18&lang=en
2. Protokół Fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii, Zgromadzenie Narodów Zjednoczonych, 25.05.2000,
<http://www.lex.pl/du-akt/-/akt/dz-u-07-76-494>
3. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych nr A/C.3/68/L.17/Rev.1, w sprawie ustanowienia Światowego Dnia Przeciwko Handlowi Ludźmi
4. Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej, 12.12.2007,
<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:PL:PDF>
5. Program sztokholmski, www.europa.eu
6. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE z dnia 5kwietnia 2011 r. w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, zastępująca decyzję ramową Rady z 19 lipca 2002 r., <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32011L0036:PL:NOT>
7. Dyrektywa Rady UE z 29 kwietnia 2004r. dotycząca wydawania dokumentów pobytowych obywatelom państw trzecich będących ofiarami handlu ludźmi lub którzy byli podmiotami działań ułatwiających nielegalną imigrację, a którzy współpracują z kompetentnymi organami
8. Strategia UE na rzecz wyeliminowania handlu ludźmi na lata 2012-2016,
9. Grupa Ekspertów ds. Handlu Ludźmi, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1453372779526&uri=URISERV:jl0061>
10. Decyzja Komisji z dnia 17 października 2007 r. ustanawiająca Grupę Ekspertów ds. Handlu Ludźmi,
11. Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi, sporządzona w Warszawie dnia 16 maja 2005 r., <http://dokumenty.rcl.gov.pl/DU/rok/2009/wydanie/20/pozycja/107>
12. Pierwszy raport generalny z działalności GRETA, 1.09.2011,
http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/trafficking/Docs/Gen_Report/GRETA_2011_11_GenRpt_en.pdf
13. Drugi raport generalny z działalności GRETA, 4.10.2012,
https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/trafficking/Docs/Gen_Report/GRETA_2012_13_2ndGenRpt_en.pdf
14. Trzeci raport generalny z działalności GRETA, 17.10.2013,
https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/trafficking/Docs/Gen_Report/GRETA_2013_17_3rdGenRpt_en.pdf
15. Czwarty raport generalny z działalności GRETA, marzec 2015 r.,
http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/trafficking/Docs/Gen_Report/GRETA_2015_1_4thGenRpt_en.pdf

Źródła informacji:

www.handelludzi.eu

<http://www.strada.org.pl>

[K] Przepięstwo

Na osiemnaste urodziny Piotr otrzymał w prezencie od rodziców nowy drogi rower marki Cross (kosztował 3.500 zł). Uradowany z otrzymanego prezentu postanowił, że dwa razy w tygodniu będzie jeździł rowerem do szkoły. Gdy Piotr pierwszy raz przyjechał do szkoły, koledzy zwrócili uwagę na piękny nowy rower i trochę mu zazdrościli. Piotr zakupił spiralną linkę do zabezpieczenia roweru i za każdym razem jej używał. Radość z prezentu trwała niestety krótko. Pewnego dnia po wyjściu ze szkoły chłopiec zauważył, że linka została przecięta, a rower zniknął. Piotr po przesłuchaniu na policji zastanawia się, jakiego czynu dopuścił się sprawca.

Przykłady zachowań:

- Poszukiwanie sprawcy na własną rękę przez Piotra.
- Poinformowanie policji o zaistniałym zdarzeniu.

Pytania dla uczniów

- Co powinien zrobić Piotr i dlaczego?
- Czy Piotr powinien zgłosić się na komendę policji?
- Czy sprawca czynu dopuścił się popełnienia przestępstwa, czy wykroczenia?
- Czym różni się występki od zbrodni?

Rozwiązanie

Piotr powinien niezwłocznie udać się na policję i poinformować o zaistniałym zdarzeniu. Powinien ustalić, że sprawca dopuścił się przestępstwa – kradzieży z włamaniem (w przypadku, gdyby Piotr nie zabezpieczył roweru, sprawca dopuściłby się wyłącznie popełnienia przestępstwa kradzieży). Przepięstwo popełnione przez sprawcę było występkiem.

Podsumowanie

Celem przykładu jest wskazanie uczniom, na czym polega różnica między wykroczeniem a przestępstwem, jak również jaka jest różnica między występkiem a zbrodnią. Uczniowie dowiadują się o obowiązku złożenia zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa i o skutkach prawnych złożenia takiego zawiadomienia.

Przydatne przepisy:

Patrz art. 304, art. 304a kodeksu postępowania karnego (Dz.U.1997.89.555.ze zm.); art. 119 § 1 kodeksu wykroczeń (tj. Dz.U.2015.1094 ze zm.); art. 7 § 1, art. 278 § 1, art. 279 § 1 kodeksu karnego (Dz.U.1997.88.553 ze zm.).

Akty prawne do pobrania na stronie [www.http://isap.sejm.gov.pl](http://isap.sejm.gov.pl)

[K] Postępowanie karne

Piotrowi skradziono rower. Sprawca przeciął linę zabezpieczającą. Poinformował o tym fakcie policję, składając zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa. Kilka dni po przesłuchaniu na KPP Piotr otrzymał pismo, z którego wynikało, że policja wydała postanowienie o wszczęciu dochodzenia. Po upływie miesiąca Piotr otrzymał informację, że sprawca zdarzenia został właśnie zatrzymany i że znaleziono około trzydziestu rowerów, w tym również rower stanowiący jego własność.

Przykłady zachowań:

- Policja wydaje postanowienie o wszczęciu dochodzenia lub o odmowie wszczęcia dochodzenia.
- Policja postara się ustalić sprawcę zdarzenia.
- Policja po ujęciu potencjalnego sprawcy zatrzyma go na komisariacie i przesłucha.

Pytania dla uczniów

- Czy policja powinna wydać postanowienie o wszczęciu postępowania, czy o jego umorzeniu?
- Czy policja powinna wydać postanowienie o wszczęciu śledztwa, czy dochodzenia?

Rozwiązanie

Policja powinna wydać postanowienie o wszczęciu dochodzenia. Sprawca dopuścił się popełnienia kradzieży z włamaniem. Przestępstwo z art. 279 kk. jest występkiem, ponieważ dolna granica zagrożenia karą nie przekracza 1 roku.

Podsumowanie

Celem przykładu jest wskazanie uczniom, jak należy postąpić w sytuacji, gdy zostają ofiarami przestępstwa.

Przydatne przepisy:

Patrz art. 305 § 1, art. 325a § 1, art. 325 b § 1 kodeksu postępowania karnego (Dz.U.1997.89.555. ze zm.); art.7 § 1, art. 278 § 1, art. 279 § 1 kodeksu karnego (Dz.U.1997.88.553 ze.zm.); art. 119 § 1 kodeksu wykroczeń (tj. Dz.U.2015.1094 ze zm.).

Akty prawne do pobrania na stronie [www.http://isap.sejm.gov.pl](http://isap.sejm.gov.pl)

[K] Uprawnienia policji

Osoba podejrzana zostaje zatrzymana i dowieziona na komendę powiatową policji (KPP) na przesłuchanie. Niestety, znajduje się pod wpływem alkoholu, co utrudnia przeprowadzenie czynności procesowych. Nie posiada także przy sobie żadnych dokumentów, co utrudnia ustalenie jej tożsamości.

Przykłady zachowań:

- Policja wypuszcza na wolność osobę podejrzaną i informuje ją o obowiązku stawienia się na KPP, gdy wytrzeźwieje.
- Policja zatrzymuje osobę podejrzaną na komisariacie na 48 godzin.

Pytania dla uczniów

- Czy policja powinna wypuścić na wolność osobę podejrzaną?
- Jakie są przesłanki zatrzymania osoby podejrzanego na komisariacie?
- W jakim terminie należy zwolnić osobę podejrzaną lub przekazać do dyspozycji sądu?

Rozwiązanie

Policja powinna zatrzymać osobę podejrzaną, ponieważ istniało uzasadnione przypuszczenie, że popełniła przestępstwo, a nie było można ustalić jej tożsamości. Zatrzymanego należy natychmiast zwolnić, gdy ustanie przyczyna zatrzymania, a także jeżeli w ciągu 48 godzin od chwili zatrzymania nie zostanie przekazany do dyspozycji sądu.

Podsumowanie

Celem przykładu jest wskazanie uczniom, że każdy obywatel ma prawo ująć sprawcę na gorącym uczynku. Uczeń dowiadyuje się, jakie uprawnienia ma policja, zatrzymując osobę podejrzaną i przypomina sobie, jakie uprawnienia ma policja.

Przydatne przepisy:

Patrz art. 243 § 1, art. 244 § 1, art. 248 § 1 kodeksu postępowania karnego (Dz.U.1997.89.555.ze zm.).

[K] Odpowiedzialność nieletnich

W trakcie przesłuchania podejrzanego o popełnienie przestępstwa – kradzieży z włamaniem – okazuje się, że dopuścił się on popełnienia przestępstwa wspólnie i w porozumieniu z czternastoletnim kolegą, którego zadaniem było wyszukiwanie drogich i zadbanych rowerów i poszukiwanie potencjalnych nabywców. W trakcie postępowania udało się ustalić, kim jest czternastolatek.

Przykłady zachowań:

- Policja zatrzymuje małego na 48 godzin i podejmuje wobec czternastolatka czynności, takie jak wobec osoby dorosłej.
- Policja przekazuje małego do dyspozycji sądu rodzinnego.

Pytania dla uczniów

- Czy policja może zatrzymać małego na komisariacie na 48 godzin?
- Jaką i na jakiej podstawie prawnej odpowiedzialność poniesie mały?

Rozwiązanie

Wobec nieletniego policja nie może stosować tych samych środków, które zastosowała wobec osoby pełnoletniej. Mały ponosi odpowiedzialność przed sądem rodzinnym na podstawie przepisów ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich. Wyjątek stanowi ponoszenie odpowiedzialności karnej przez nieletnich po ukończeniu przez nich 15 roku życia, dotyczy to jednak sytuacji, gdy nieletni dopuścił się popełnienia najpoważniejszych przestępstw, np. zabójstwa.

Podsumowanie

Celem przykładu jest wskazanie uczniom, że nieletni również ponosi odpowiedzialność za naruszenie przepisów prawa karnego. Wobec nieletnich sąd rodzinny może zastosować środki wychowawcze i poprawcze.

Przydatne przepisy:

Patrz art. 10 § 1 kodeksu karnego (Dz.U.1997.88.553 ze.zm.); art. 1,3,5,15, ustawy z dnia 26 października 1982 roku o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. 2014. 382 ze zm.).

Akty prawne do pobrania na stronie [www.http://isap.sejm.gov.pl](http://isap.sejm.gov.pl)

[K] Odpowiedzialność karna

Piotr zdał maturę. Uzyskane wyniki pozwoliły mu na dostanie się na wymarzony kierunek studiów – medycynę. Jednocześnie Piotr uzyskał uprawnienia do kierowania pojazdami – zdał prawo jazdy kategorii B. W prezencie od rodziców za bardzo dobre wyniki i zdany egzamin na prawo jazdy Piotr otrzymał kilkuletni samochód, o którym od dawna marzył. Z radości i pod wpływem emocji Piotr otworzył szampana, wypił dwa kieliszki i udał się na pierwszą trasę. Po wyjechaniu samochodem przed dom Piotr zatrzymał gwałtownie samochód i z niego wysiadł. Zastanowił się, co ma robić dalej, i po chwili poszedł po ojca, aby poprosić go o wprowadzenie samochodu do garażu.

Przykłady zachowań:

- Piotr wyjeżdża na przejażdżkę mimo spożytego alkoholu.
- Piotr prosi ojca o pomoc, a wyjazd przekłada na kolejny dzień.

Pytania dla uczniów

- Które zachowanie Piotra było prawidłowe?
- Czy w przypadku zatrzymania przez policję Piotr poniósłby odpowiedzialność karną?

Rozwiązanie

Piotr nie powinien kierować samochodem, mimo że ilość wypitego przez niego alkoholu była stosunkowo niewielka. Piotrowi groziła bowiem odpowiedzialność z tytułu popełnienia przestępstwa lub wykroczenia.

Podsumowanie

Celem przykładu jest wskazanie uczniom, że spożycie nawet niewielkiej ilości alkoholu faktycznie eliminuje możliwość kierowania samochodem. Na podstawie przykładu uczniowie mają możliwość zrozumienia różnicy w odpowiedzialności z tytułu popełnienia przestępstwa i wykroczenia.

Przydatne przepisy:

Patrz art. 115 § 16, art.178a kodeksu karnego (Dz.U.1997.88.553 ze.zm.); art. 87 § 1 kodeksu wykroczeń (tj. Dz.U.2015.1094 ze zm.); art. 46 ustawy z dnia 26 października 1982 roku o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (tj.Dz.U.2015.1286 ze zm.).

Akty prawne do pobrania na stronie [www.http://isap.sejm.gov.pl](http://isap.sejm.gov.pl)

Edukacja i praca w Unii Europejskiej

Rozdział IV

Rozdział IV

Edukacja i praca w Unii Europejskiej

1. Polska w strefie Schengen

Strefa Schengen

Strefa Schengen to obszar, na którym mocą umowy międzynarodowej zniesiono kontrolę na granicach między państwami członkowskimi tej strefy i wprowadzono jednolite zasady kontroli jej granic zewnętrznych. [więcej na s. 303] »

Strefa została powołana do życia na mocy tzw. Układu z Schengen. z 14 czerwca 1985 r. przez Belgię, Holandię, Luksemburg, Francję i Republikę Federalną Niemiec. Od tego czasu dołączają do niej kolejne państwa. Obecnie do państw strefy Schengen należą 22 państwa członkowskie Unii Europejskiej: Austria, Belgia, Czechy, Dania, Estonia, Finlandia, Francja, Grecja, Hiszpania, Holandia, Litwa, Luksemburg, Łotwa, Malta, Niemcy, Polska, Portugalia, Słowacja, Słowenia, Szwecja, Węgry, Włochy, a także Norwegia, Islandia, Liechtenstein i Szwajcaria, które nie są członkami Unii. [więcej na s. 304] »

Strefa Schengen nie pokrywa się z terytorium Unii Europejskiej i nie należy utożsamiać jej z obszarem zajmowanym przez wszystkie państwa członkowskie Unii. Poza obszarem Schengen pozostają bowiem Wielka Brytania, Irlandia, Cypr, Chorwacja, Bułgaria i Rumunia. Wielka Brytania i Irlandia nie zniósły kontroli na granicach wewnętrznych, ale stosują niektóre postanowienia obowiązujące członków Strefy (dotyczące współpracy policyjnej i sądowej w sprawach karnych). Cypr, Chorwacja, Bułgaria i Rumunia ubiegają się nadal o członkostwo w strefie Schengen. Warunkiem przystąpienia do strefy jest bowiem pełne dostosowanie istniejących procedur, infrastruktury i rozwiązań prawnych do wymogów z dorobku prawnego Schengen. Postępy w tej dziedzinie są monitorowane i oceniane przez ekspertów z państw członkowskich Unii Europejskiej.

Unia Europejska a strefa Schengen

Akty prawne związane z utworzeniem strefy Schengen, protokoły akcesyjne i porozumienia zawierane przez państwa przystępujące oraz inne dokumenty dotyczące funkcjonowania strefy – tzw. **dorobek Schengen** – zostały włączone do porządku prawnego Unii Europejskiej na mocy Traktatu z Amsterdamu z 1997 r. Do tego czasu współpraca państw członkowskich Unii w zakresie współpracy policyjnej i sądowej, spraw imigracyjnych czy przeciwdziałania przestępczości miała charakter międzyrządowy, a nie wspólnotowy. Opierała się na umowach międzynarodowych zawieranych przez rządy państw członkowskich Unii. Z chwilą przystąpienia do strefy Schengen członkowie Unii Europejskiej postanowili, że część związanych z tym kwestii będzie podlegać wyłącznym kompetencjom Unii. Tak zwane uwspólnotowanie objęło wówczas problematykę: azylową, migracyjną, wizową i graniczną oraz współpracę sądową w sprawach cywilnych. Na mocy Traktatu z Lizbony z 2007 r. układ z Schengen podlega kontroli Parlamentu Europejskiego i Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej.

Przystąpienie państw członkowskich Unii Europejskiej do Schengen pozwoliło na urzeczywistnienie na terenie Unii **swobody przepływu osób**, zagwarantowanej na mocy Traktatu z Maastricht z 1992 r. Od czasu powstania tej koncepcji przystąpienie do strefy Schengen było najbardziej znaczącym wydarzeniem w procesie tworzenia rynku wewnętrznego. Podkreślić należy, że swoboda przemieszczania się dotyczy wszystkich osób, które przekraczają wewnętrzne granice strefy i nie zależy od posiadanego przez nie obywatelstwa.

W celu realizacji swobody przepływu osób i jednocześnie zagwarantowania bezpieczeństwa na obszarze strefy Schengen obowiązują:

- współpraca policyjna i celna, obejmująca np. prawo wspólnego kontrolowania granicy przez państwa sąsiadujące, obserwacje transgraniczne i prawo pościgu na terytorium państwa sąsiedniego; głównym narzędziem służącym tej współpracy jest **Europejski Urząd Policji (Europol)**, do zadań którego należy koordynacja

krajowych służb bezpieczeństwa we współpracy międzypaństwowej w celu podejmowania skuteczniejszych działań w przeciwdziałaniu przestępczości transgranicznej, takiej jak terroryzm, handel narkotykami czy cyberprzestępczość;

- wspólne zasady dotyczące kontroli zewnętrznej granicy strefy, tj. portów lotniczych, portów morskich, przejść lądowych, zebrane w tzw. **kodeks graniczny Schengen**; [więcej na s. 305] »
- współpraca sądowa, m.in. w zakresie ekstradycji i wydawania osób między państwami członkowskimi;
- wspólne zasady wydawania wiz obcokrajowcom; [więcej na s. 306] »
- wspólna polityka azylowa, która obejmuje m.in. mechanizm wskazujący państwo odpowiedzialne za rozpatrzenie wniosku o udzielenie azylu (co stanowi ułatwienie dla osób występujących z takimi wnioskami, bo przeciwdziała uchylaniu się przez państwa od ich rozpatrywania); [więcej na s. 307] »
- **System Informacyjny Schengen (SIS)** – baza danych zawierająca informacje pozwalające sprawdzić, czy osoba (lub rzecz) przekraczająca granicę strefy nie jest np. poszukiwana; dostęp do bazy mają ściśle określone podmioty, np. policja.

Polska w strefie Schengen

Polska jest członkiem Schengen od 21 grudnia 2007 r. (do Unii Europejskiej zaś przystąpiła 1 maja 2004 r.). Przystąpienie do Schengen przyniosło niewątpliwie:

- swobodę wyjeżdżania i powracania na terytorium Polski oraz podróżowania po całej strefie Schengen. m.in. przez możliwość przekraczania granic wewnętrznych w każdym miejscu, a nie wyłącznie na przejściach granicznych, zniesienie kontroli celnej i odpraw w ruchu osobowym na granicach wewnętrznych, wprowadzenie separacji ruchu pasażerskiego w portach lotniczych na loty w ramach strefy Schengen i poza tą strefą; [więcej na s. 308] »

Ciekawa publikacja *Polska w strefie Schengen*, Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, Warszawa 2009 r., dostępna na archiwalnej stronie UKiE (pozyskane 27 lipca 2015 r.): [http://www.cie.gov.pl/HLP/files.nsf/0/BC22AD146CCB3C4DC12575CB002B1457/\\$file/boszura_schengen.pdf](http://www.cie.gov.pl/HLP/files.nsf/0/BC22AD146CCB3C4DC12575CB002B1457/$file/boszura_schengen.pdf)

- ścisłą współpracę Policji i Straży Granicznej z odpowiednikami tych formacji z innych państw członkowskich Schengen (m.in. w zakresie wspólnych szkoleń, wymiany doświadczeń i tzw. dobrych praktyk oraz wykorzystywania Systemu Informacyjnego Schengen);
- wzrost odpowiedzialności za wspólne bezpieczeństwo na terytorium strefy Schengen, w szczególności za bezpieczeństwo jej zewnętrznej granicy przebiegającej wzdłuż granic polsko-białoruskiej, polsko-rosyjskiej i polsko-ukraińskiej (Polska musi balansować między ochroną tych granic a utrzymaniem dobrych stosunków sąsiedzkich z Białorusią, Ukrainą i Rosją); [więcej na s. 309-310] »
- inwestycje w infrastrukturę drogową i kolejową na granicach z Białorusią, Rosją i Ukrainą, a także w portach lotniczych i morskich (celem zapewnienia jak najlepszych warunków przekraczania granic dla obywateli państw-członków Schengen i państw trzecich);
- zmiany w polityce wizowej (utrata kompetencji krajowych na rzecz postanowień wspólnej polityki wizowej);
- wzrost atrakcyjności Polski dla imigrantów i osób ubiegających się o azyl, a także jako celu wypraw turystycznych;
- wzrost działalności gospodarczej w strefach przygranicznych oraz ułatwienia w transporcie drogowym (zniesienie kontroli celnych).

2. Edukacja w Unii Europejskiej

Analizę zagadnień nauki i pracy w Unii Europejskiej należy poprzedzić omówieniem kwestii:

- obywatelstwa Unii Europejskiej,
- swobody przepływu osób oraz
- podziału kompetencji Unii na wyłączne, dzielone i wspierające.

Obywatelstwo Unii Europejskiej

Obywatelstwo to więź prawna łącząca osobę fizyczną z państwem, z której wynikają określone prawa i obowiązki. Obywatelstwo Unii Europejskiej kreuje prawa i obowiązki dla obywateli państw członkowskich, łącząc ich więzią prawną z Unią. Ideę obywatelstwa wprowadzono na mocy traktatu z Maastricht. Obywatelstwo unijne może być przyznane także obywatelom państw trzecich, jeżeli legalnie przebywają na terytorium jednego z państw członkowskich. [więcej na s. 311] »

Obywatele Unii Europejskiej mają prawo m.in. do:

- **swobodnego przemieszczania się i przebywania** na terytorium państw członkowskich, co wpływa bezpośrednio na prawo do podejmowania nauki i zatrudnienia i zostanie omówione niżej;
- **głosowania i kandydowania** w wyborach do Parlamentu Europejskiego oraz w wyborach lokalnych¹ w państwie członkowskim, w którym zamieszkują (na takich samych warunkach jak obywatele tego państwa); czynne i bierne prawo wyborcze przysługuje stosownie do zasad określonych w prawodawstwie krajowym; [więcej na s. 312] »
- **korzystania z ochrony dyplomatycznej i konsularnej** państwa członkowskiego Unii Europejskiej na terytorium państwa trzeciego (na takich samych warunkach jak obywatele tego państwa członkowskiego), jeżeli państwo, którego są obywatelami, nie ma tam swojego przedstawicielstwa² (art. 23 TfUE, art. 46 Karty Praw Podstawowych);

- **kierowania petycji do Parlamentu Europejskiego** z wnioskiem o zajęcie się konkretną sprawą w interesie własnym lub publicznym (przedmiot sprawy musi być objęty zakresem działalności Unii i dotyczyć bezpośrednio osoby składającej petycję); prawo to przysługuje wszystkim osobom mającym miejsce zamieszkania albo statutową siedzibę na terytorium jednego z państw członkowskich, niezależnie od posiadanego obywatelstwa; petycja może być napisana w dowolnym języku urzędowym Unii (art. 227 TfUE i art. 44 Karty Praw Podstawowych);
- **odwoływania się do Europejskiego Rzecznika Praw Obywatelskich** – osoby uprawnione do składania petycji do Parlamentu Europejskiego mogą również wystąpić ze skargą do Europejskiego Rzecznika Praw Obywatelskich; prawo złożenia skargi przysługuje w sprawach dotyczących niewłaściwego administrowania w instytucjach unijnych (ang. *maladministration*), które oddziałuje bezpośrednio na sytuację osoby wnoszącej skargę (przedmiotem skargi nie mogą być działania Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej i Sądu, jeżeli dotyczą orzekania);
- **zwracania się do instytucji i organów** doradczych Unii w jednym z języków traktatów oraz otrzymywania odpowiedzi w tym samym języku (art. 20 ust. 2 TfUE);
- **dostępu do dokumentów** instytucji, organów i jednostek organizacyjnych Unii Europejskiej (art. 15 TfUE), co stanowi realizację zasady przejrzystości (dostęp ten podlega pewnym ograniczeniom); [więcej na s. 313] »
- **występowania z europejską inicjatywą obywatelską** – obywatelom Unii przysługuje prawo pośredniej inicjatywy prawodawczej (art. 11 TUE), dzięki której obywatele Unii w liczbie nie mniejszej niż milion, pochodzący z co najmniej jednej czwartej państw członkowskich, mogą zwrócić się do Komisji Europejskiej, wzywając ją do przedłożenia (w ramach przysługujących jej uprawnień) odpowiedniego wniosku w sprawach, w których, ich zdaniem, stosowanie traktatów wymaga aktu prawnego Unii (minimalna liczba podpisów, które muszą zostać zebrane pod wnioskiem w jednym państwie członkowskim, odpowiada liczbie posłów do Parlamentu Europejskiego wybranych w tym państwie członkowskim, pomnożonej przez 750). [więcej na s. 314] »

Swoboda przepływu osób

Swoboda przepływu osób, zagwarantowana na mocy art. 21 ust. 1 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej i art. 3 ust. 2 Traktatu o Unii Europejskiej (wersje skonsolidowane) implikuje prawo obywateli unijnych do swobodnego przemieszczania się po obszarze Unii, także w celu podejmowania nauki, osiedlania się, poszukiwania i podejmowania zatrudnienia na terytorium każdego państwa członkowskiego. Swobodny przepływ pracowników wewnątrz Unii reguluje bezpośrednio art. 45 TfUE. Swoboda przepływu osób jest w pełni realizowana w strefie Schengen. [więcej na s. 315] »

Zasady swobodnego przepływu osób na terytorium Unii Europejskiej reguluje **dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2004/38/WE**. Znajdziemy w niej informacje m.in. o wymogach stawianych obywatelom unijnym i członkom ich rodzin w razie pobytu na terytorium innego państwa przez okres krótszy lub dłuższy niż trzy miesiące, jak i o zasadach nabywania prawa stałego pobytu. [więcej na s. 316-317] »

W Polsce postanowienia Dyrektywy 2004/38/WE zostały transponowane³ do ustawy z dnia 14 lipca 2006 r. o wjeździe na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, pobycie oraz wyjeździe z tego terytorium obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej i członków ich rodzin (Dz.U. z 2014 r. poz. 1525).

Kompetencje Unii Europejskiej

Mocą Traktatu Lizbońskiego został wprowadzony wyraźny podział kompetencji między Unią Europejską a państwami członkowskimi. Brak takich przejrzystych ram w przeszłości był przyczyną licznych sporów kompetencyjnych. [więcej na s. 318] »

Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej ustanowił trzy kategorie kompetencji:

- **kompetencje wyłączne** (art. 2 ust. 1 i art. 3 TfUE) – jedynie Unia jest uprawniona do ustanawiania przepisów w dziedzinach objętych tymi kompetencjami, a rolą państw członkowskich jest ich stosowanie. [więcej na s. 319] »

- **kompetencje dzielone** (art. 2 ust. 2 i art. 4 TfUE) – zarówno Unia, jak i państwa członkowskie mogą przyjmować akty prawne dotyczące dziedzin objętych tymi kompetencjami, ale państwa członkowskie mogą wykonać swoje uprawnienia tylko uzupełniająco, tj. w takim zakresie, w jakim Unia nie wykonała lub zaprzestała wykonywania swojej kompetencji, np. w zakresie rynku wewnętrznego; [więcej na s. 320] »
- **kompetencje wspierające** (art. 2 ust. 5 i art. 6 TfUE) – Unia może jedynie wspierać, koordynować lub uzupełniać działania państw członkowskich (nie posiada władzy ustawodawczej), którym przysługuje wyłączna kompetencja ustawodawcza w dziedzinach objętych tymi kompetencjami, np. w zakresie edukacji. [więcej na s. 321] »

Podsumowując, należy zaznaczyć, że obywatele Unii Europejskiej mogą swobodnie przemieszczać się po jej terytorium w celach naukowych lub zawodowych. Jednakże, jak wynika z opisu podziału kompetencji między Unią i państwami członkowskimi, dziedziny rynku wewnętrznego i edukacji nie podlegają wyłącznym kompetencjom Unii Europejskiej, a co za tym idzie, podpadają pod ustawodawstwo krajowe każdego z państw członkowskich.

W rezultacie zasady kształcenia i podejmowania zatrudnienia różnią się w poszczególnych krajach. Wybierając się na studia, staż lub do pracy do innego państwa członkowskiego, należy więc zapoznać się z obowiązującymi w tym państwie przepisami.

Edukacja w Unii Europejskiej

W dziedzinie edukacji Unia Europejska może podejmować jedynie czynności wspierające, koordynujące lub uzupełniające działania podejmowane na szczeblu krajowym przez poszczególne państwa członkowskie (art. 165 i 166 TfUE).

Unia przyczynia się do rozwoju edukacji przez zachęcanie państw członkowskich do wzajemnej

współpracy w tej dziedzinie. Każde państwo decyduje jednak samodzielnie o nauczanych treściach i organizacji własnego systemu edukacyjnego. Działania na szczeblu unijnym zmierzają m.in. do upowszechniania języków państw członkowskich, uznawania dyplomów i okresów studiów oraz promowania współpracy między instytucjami edukacyjnymi (art. 165 pkt 1 i 2 TfUE). W tym celu Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej ds. edukacji (czyli złożona z ministrów państw członkowskich do spraw edukacji) mogą przyjmować środki służące rozwojowi tzw. edukacji o wysokiej jakości (art. 165 pkt 4 TfUE). W podobny sposób Unia wspiera i uzupełnia działania państw członkowskich w zakresie polityki kształcenia zawodowego (art. 166. TfUE)⁴.

Decydując się na podjęcie nauki w wybranym kraju członkowskim, należy zatem zapoznać się z obowiązującymi w nim zasadami dotyczącymi m.in. rekrutacji, finansowania i przebiegu kształcenia – brak w tych kwestiach jednakowych rozwiązań⁵.

Rekrutacja

W Europie funkcjonuje jednolity, trójstopniowy system edukacji wyższej, odpowiadający polskim studiom: licencjackim (lub inżynierskim), magisterskim i podyplomowym. Rekrutacja na studia jest zróżnicowana. W niektórych krajach działają centralne instytucje, do których należy przesyłać aplikacje (np. w Wielkiej Brytanii), w innych trzeba skontaktować się bezpośrednio z wybraną uczelnią (np. we Włoszech).

W większości krajów Unii Europejskiej obowiązuje zasada, zgodnie z którą obywatele innych państw członkowskich mogą być przyjęci na studia, jeśli spełniają warunki rekrutacji w swoim ojczystym kraju. W przypadku obywateli Polski oznacza to, że do ubiegania się o przyjęcie na studia pierwszego stopnia konieczne jest zdanie matury.

Na wszystkich unijnych uczelniach działa opracowany przez Komisję Europejską międzynarodowy system rejestracji postępów kształcenia – Europejski System Transferu Punktów Kredytowych (ang. European Credit Transfer System)⁶. System umożliwia zaliczanie studiów odbytych na uczelni w innym państwie do programu realizowanego przez studenta w macierzystej uczelni dzięki wprowadzeniu punktów ECTS (punkty służą do rozliczenia toku studiów, ich przyporządkowanie do danego modułu – wykładu, ćwiczeń, konwersatorium itp. – opiera się na nakładzie pracy, jaki student musi włożyć w jego zaliczenie).

Finansowanie⁷

Koszty studiowania w Europie są bardzo zróżnicowane. Do ewentualnych opłat za naukę należy doliczyć też koszty utrzymania. Starając się o studia w innym państwie członkowskim Unii, warto sprawdzić dostępne programy stypendialne i możliwości uzyskania dofinansowania w ramach stypendiów socjalnych i za osiągnięcia w nauce.

Informacji o opłatach za konkretne kierunki studiów trzeba szukać na stronach internetowych uczelni, która je oferuje. Nauka zawsze kosztuje, ale rozkład kosztów można przewidzieć, co daje szansę na ich rozplanowanie.

Przebieg kształcenia⁸

Jak już zostało wspomniane, w Europie funkcjonuje trójstopniowy system edukacji wyższej. Jednak jego organizacja w poszczególnych państwach członkowskich Unii Europejskiej jest różna.

Informacji o kwestiach związanych z podejmowaniem nauki w innych państwach członkowskich warto szukać w internecie, np.:

- **Eurodesk (www.eurodesk.pl)**
Program dla młodzieży i osób pracujących z młodzieżą finansowany przez Komisję Europejską w ramach programu Erasmus+. Jest to sieć działająca w 33 krajach europejskich, do zadań której należy informowanie o szczegółach związanych z podejmowaniem nauki w Europie. Konsultanci Eurodesku prowadzą m.in. bazę polskich i europejskich programów grantowych, organizacji i instytucji, szkoleń oraz źródeł informacji, wydają publikacje o pracy, studiach i wolontariacie w Europie, prowadzą tzw. eurolekcje i warsztaty;
- **EURDICE (www.eurydice.org.pl)**
Sieć Informacji o Edukacji w Europie składająca się z biur krajowych, utworzonych przez ministerstwa edukacji poszczególnych państw, i z biura europejskiego, utworzonego przez Komisję Europejską. Główną misją Eurydice jest dostarczanie osobom odpowiedzialnym za politykę edukacyjną na poziomie europejskim, krajowym i lokalnym analiz oraz informacji, które będą stanowiły dla nich wsparcie w procesie podejmowania decyzji;
- **PLOTEUS (<http://ec.europa.eu/ploteus/>)**
Celem PLOTEUSA jest pomoc w znalezieniu informacji o możliwościach edukacyjnych w Europie, m.in. o systemach edukacyjnych i o szkoleniu zawodowym, o programach wymiany i o stażach, a przede wszystkim o wszystkich praktycznych aspektach związanych z pobytem w innym kraju europejskim;
- **strony internetowe uczelni wyższych.**

Uznawanie dyplomów akademickich⁹

W Unii Europejskiej nie obowiązuje system automatycznego uznawania dyplomów szkół wyższych. Informacji o możliwości uznania dyplomu i w konsekwencji kontynuowania nauki w wybranym państwie członkowskim, należy poszukiwać w tym państwie.

W Polsce organem właściwym w tych kwestiach jest Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

Departament Współpracy Międzynarodowej w tym Ministerstwie:

- opiniuje zagraniczne dokumenty potwierdzające uzyskanie wyższego wykształcenia,
- udziela informacji na temat procedur uznania zagranicznego wykształcenia w Polsce,
- udziela informacji na temat możliwości uznania polskiego wykształcenia zagranicą,
- udziela informacji na temat możliwości uznania kwalifikacji zawodowych¹⁰.

3. Praca w Unii Europejskiej

W zakresie rynku wewnętrznego, w tym w kwestiach związanych z pracą i prowadzeniem działalności gospodarczej, Unii Europejskiej przysługują kompetencje dzielone z państwami członkowskimi. Oznacza to, że na poziomie unijnym w zakresie prawa pracy i prawa gospodarczego mogą być wdrażane rozwiązania wspólne dla wszystkich państw członkowskich. Unia uzupełnia swoimi działaniami inicjatywy polityczne podejmowane przez poszczególne państwa członkowskie, określając **standardy minimalne**, szczególnie w kwestiach warunków zatrudnienia czy przeciwdziałania dyskryminacji w miejscu pracy oraz równego traktowania przy podejmowaniu działalności gospodarczej¹¹.

Jednak poszczególne kraje samodzielnie regulują prawo pracy i prawo działalności gospodarczej w prawodawstwie wewnętrznym. Dopiero w razie podjęcia inicjatywy przez Komisję Europejską, wdrażają do porządku krajowego postanowienia stosownych dyrektyw.

Podobnie zatem, jak przy podejmowaniu decyzji o kontynuowaniu nauki, tak i chcąc podjąć pracę

lub prowadzić działalność gospodarczą w innym państwie członkowskim, należy zapoznać się z przepisami obowiązującym w tym państwie¹².

Zasady swobodnego przepływu pracowników i swobody przedsiębiorczości

Każdy obywatel Unii Europejskiej ma prawo do podejmowania lub poszukiwania pracy w innym państwie członkowskim. Gwarantuje to zasada swobodnego przepływu pracowników, która, obok zasad przepływu dóbr, usług i kapitału, jest podstawą funkcjonowania wspólnej polityki gospodarczej i społecznej Unii Europejskiej.

Swobodny przepływ pracowników oznacza, że każdy obywatel Unii ma prawo do poszukiwania i podjęcia pracy w innym kraju członkowskim. Podlega przy tym takiemu samemu traktowaniu jak obywatele tego państwa m.in. w kwestii dostępu do pracy, wysokości wynagrodzenia czy przywilejów socjalnych lub podatkowych. Swoboda ta obejmuje także członków rodziny obywatela Unii Europejskiej.

Na mocy art. 45 TfUE swoboda przepływu pracowników obejmuje:

- prawo przemieszczania się po terytorium innych państw członkowskich w celu znalezienia pracy;
- prawo ubiegania się o rzeczywiście oferowane miejsca pracy;
- prawo do podejmowania pracy bez konieczności uzyskania pozwolenia na pracę;
- prawo do zamieszkania na terenie innego państwa członkowskiego w związku z zatrudnieniem, jak i po jego ustaniu;
- w związku z powyższym prawo do traktowania na równi z obywatelami tego państwa.

[więcej na s. 322] »

Prawo swobodnego przemieszczania się dotyczy także przedsiębiorczości – osoby świadczące usługi, korzystające z prawa tworzenia przedsiębiorstw, prowadzące własną działalność gospodarczą, mogą swobodnie przemieszczać się po terytorium Unii (swoboda przedsiębiorczości.). [więcej na s. 323] »

Ograniczenia w swobodach przepływu pracowników i przedsiębiorczości

Zarówno swoboda przepływu pracowników, jak i swoboda przedsiębiorczości mogą podlegać ograniczeniom ze względu na konieczność zapewnienia **porządku publicznego, bezpieczeństwa publicznego i ochrony zdrowia publicznego** (art. 45 ust. 3 TfUE, art. 49 w zw. z art. 52 ust. 1 TfUE). Muszą to być jednak ważne przyczyny, oceniane w kontekście konkretnej sytuacji. Powołanie się na jedną z tych klauzul musi być zawsze należycie uzasadnione. Dodatkowo w przypadku swobody przedsiębiorczości ograniczenia na tej podstawie mogą dotyczyć wyłącznie cudzoziemców (czyli osób nieposiadających obywatelstwa Unii Europejskiej). [więcej na s. 324] »

Swobodny przepływ pracowników i przedsiębiorczości jest także ograniczony w zakresie podejmowania zatrudnienia w **administracji państwowej**¹³

i działalności związanej z wykonywaniem władztwa państwowego (art. 45 ust. 4 TfUE i art. 51 TfUE.). Wyłączenie to jest uzasadnione stosunkiem lojalności istniejącym między funkcjonariuszem publicznym a państwem, którego gwarancją jest więź obywatelska. Jako przykład można podać zawód sędziego albo prokuratora¹⁴. [więcej na s. 325] »

Państwa członkowskie mogą wymagać od osób zainteresowanych podjęciem pracy na ich terenie **znajomości obowiązującego tam języka** w stopniu niezbędnym do wykonywania określonego zawodu (wymóg ten powinien być jednak stosowany z zachowaniem zasady proporcjonalności).

Uznawanie kwalifikacji zawodowych¹⁵

Prawo do wykonywania niektórych zawodów (np. taksówkarza, bibliotekarza, tłumacza przysięgłego) można uzyskać dopiero po zdobyciu odpowiednich kwalifikacji. Poszczególne państwa członkowskie mogą samodzielnie określać warunki, jakie trzeba spełnić, żeby dany zawód można było wykonywać legalnie na jego terenie. Prowadzi to do występowania znacznych różnic między wymaganiami krajowym, stawianymi osobom, które chcą ten zawód wykonywać.

Kwalifikacje zawodowe nie podlegają w Unii Europejskiej automatycznemu uznaniu. Konieczne jest złożenie wniosku do właściwego urzędu. Komisja Europejska podejmuje wiele inicjatyw, mających skłonić państwa członkowskie do współpracy w tym zakresie i w efekcie do ułatwienia sytuacji obywatelom unijnym. W tym celu udostępnia na swojej stronie internetowej listę organów i instytucji krajowych, które są odpowiedzialne za uznawanie kwalifikacji zawodowych w poszczególnych państwach członkowskich (http://ec.europa.eu/internal_market/qualifications/docs/contact-points/info-points_en.pdf). Instytucje te udzielają także informacji o tym, czy w ich państwie dany zawód podlega regulacji, a jeśli tak, to jak wygląda związana z tym procedura.

W Polsce organem właściwym w tym zakresie jest Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Na stronie internetowej tego ministerstwa znajduje się m.in. lista organów terenowych właściwych do poświadczania doświadczenia zawodowego obywateli polskich, którzy wyjeżdżają do pracy za granicę¹⁶. Tu można również dowiedzieć się, jak sprawdzić, czy w interesującym nas państwie zawód, który chcemy wykonywać, jest regulowany, oraz do jakiej instytucji w tym państwie powinniśmy złożyć wniosek o uznanie kwalifikacji.

W przypadku tzw. **zawodów regulowanych**, to jest zawodów, które można wykonywać po uzyskaniu dyplomu lub certyfikatu, a niekiedy także po stosownym zarejestrowaniu się, kwestię uznawania kwalifikacji reguluje Dyrektywa 2005/36/WE. Dyrektywa wprowadziła system oparty na zasadzie wzajemności, ale dopuszcza możliwość zastosowania środków wyrównawczych (np. staży adaptacyjnych

lub testów umiejętności), jeśli występują znaczne różnice między wykształceniem zdobytym przez osobę ubiegającą się o wykonywanie zawodu a wykształceniem wymaganym do jego wykonywania w danym państwie członkowskim. [więcej na s. 326] »

Jeżeli określony zawód jest regulowany w państwie, w którym osoba chce go wykonywać (np. adwokata, notariusza), konieczne jest zastosowanie procedury uznawania kwalifikacji. Wyjątek stanowią zawody: lekarza, lekarza dentystry, farmaceuty, lekarza weterynarii, pielęgniarki, położnej i architekta. Mocą postanowień Dyrektywy 2005/36/WE uznanie koniecznych kwalifikacji następuje w tych przypadkach automatycznie. Dyrektywa określa bowiem minimalne wymogi w zakresie kształcenia dla każdego z tych zawodów, w tym minimalny czas nauki. Przyjmuje się przy tym, że wiedza niezbędna do ich wykonywania ma charakter uniwersalny.

4. Praca w Polsce

Kwestie związane z podejmowaniem zatrudnienia, prawami i obowiązkami pracownika i pracodawcy, rodzajami umów o pracę, w tym sposobami ich zawierania i rozwiązywania, są regulowane w ustawie z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy. Świadczenie pracy jest możliwe także na podstawie umów cywilnoprawnych, uregulowanych w ustawie z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny. Do najczęściej spotykanych umów cywilnoprawnych należą umowa zlecenia i umowa o dzieło. Zasady podejmowania, prowadzenia i zakończenia działalności gospodarczej, czyli tzw. samozatrudnienia, określa ustawa z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej. [więcej na s. 327] »

Co do zasady podejmowanie pracy w Polsce jest możliwe dla osób, które ukończyły 18 lat. Osoba pełnoletnia może swobodnie zawierać umowę o pracę, umowy zlecenia lub o dzieło, a także zakładać własną działalność gospodarczą.

Praca osób niepełnoletnich – Kodeks pracy

Kodeks pracy dopuszcza wyjątkowo możliwość świadczenia pracy przez osoby niepełnoletnie (art. 190–206). Przepisy rozróżniają przy tym sytuację tzw. młodocianych, tj. osób w wieku 16–18 lat, oraz dzieci, które nie ukończyły 16 lat¹⁷.

Praca młodocianych

Dziecko w wieku 16–18 lat można zatrudnić na podstawie umowy o pracę, jeżeli spełnione są łącznie następujące warunki:

1. dziecko ukończyło co najmniej gimnazjum,
2. rodzic lub opiekun prawny wyraził zgodę na podjęcie przez nie pracy,
3. lekarz wydał zaświadczenie stwierdzające, że praca, którą dziecko ma wykonywać, nie zagraża jego zdrowiu,
4. praca nie utrudnia wypełniania obowiązku szkolnego,
5. zatrudnienie ma na celu przygotowanie zawodowe albo praca ma charakter lekki, tzn. nie powoduje zagrożenia dla życia, zdrowia i rozwoju psychofizycznego.¹⁸

Młodociany nie może pracować w godzinach nadliczbowych ani w porze nocnej (22:00–6:00). Czas jego pracy nie może przekraczać ośmiu godzin na dobę. Do tego czasu wlicza się czas nauki w wymiarze wynikającym z obowiązkowego programu zajęć szkolnych (na przykład: jeżeli młodociany ma w danym dniu cztery godziny lekcyjne, trwające łącznie trzy godziny zegarowe, to może przepracować dodatkowo maksymalnie pięć godzin zegarowych). Zupetnie wyjątkowo dopuszcza się zatrudnienie młodocianego, który nie ukończył gimnazjum, a także dziecka w wieku poniżej 16 lat. Zasady dotyczące takich sytuacji zostały ujęte w stosownym Rozporządzeniu Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 5 grudnia 2002 r. [więcej na s. 328] »

Praca dzieci do 16 roku życia

W myśl art. 190 § 2 Kodeksu pracy, zatrudnianie osób, które nie ukończyły 16 lat, jest zabronione. Wykonywanie pracy lub innych zajęć o charakterze zarobkowym jest możliwe wyjątkowo, gdy spełnione są łącznie trzy warunki:

- praca dotyczy działalności o charakterze kulturalnym, artystycznym, sportowym albo reklamowym,
- rodzic lub opiekun prawny dziecka wyraził zgodę na podjęcie przez nie takiej pracy,
- pracodawca uzyskał zezwolenie właściwego inspektora pracy na wykonywanie pracy lub zajęć zarobkowych przez to dziecko (art. 3045 Kodeksu pracy).

Osoba, która nie ukończyła 16 lat, może pracować maksymalnie w wymiarze do sześciu godzin na dobę (art. 202 § 1 Kodeksu pracy).

Praca osób niepełnoletnich – umowy cywilnoprawne

[więcej na s. 329] »

Z przepisów prawa cywilnego wynikają ogólne zasady dotyczące zdolności człowieka do dokonywania czynności prawnych, w tym do zawierania umów (m.in. zlecenia i o dzieło). W świetle art. 12 Kodeksu cywilnego osoby, które nie ukończyły 13 lat, nie posiadają takiej zdolności. Zawarcie przez nie umowy zlecenia lub o dzieło jest z mocy prawa nieważne (art. 14 § 1 Kodeksu cywilnego). Osoby w wieku 13–18 lat mogą zawierać takie umowy, ale wyłącznie za zgodą rodzica lub opiekuna prawnego (art. 15 w zw. z art. 17 Kodeksu cywilnego).

Osoby pełnoletnie mają pełną zdolność do czynności prawnych i mogą swobodnie zawierać wszelkie umowy (art. 11 w zw. z art. 10 Kodeksu cywilnego).

[więcej na s. 330] »

Uwaga!

Przepis art. 304⁵ Kodeksu pracy, który określa szczególne warunki dotyczące wykonywania pracy lub innych zajęć zarobkowych przez dzieci w wieku do 16 lat, ma zastosowanie nie tylko do zatrudnienia na podstawie umowy o pracę, lecz także do pracy świadczonej w ramach umów cywilnoprawnych. W związku z tym do zawarcia umowy cywilnoprawnej z dzieckiem poniżej 16 roku życia konieczne jest nie tylko uzyskanie zgody jego rodzica lub opiekuna prawnego, lecz także uzyskanie zezwolenia właściwego inspektora pracy. Praca lub zajęcie zarobkowe musi być zaś związane z działalnością kulturalną, artystyczną, sportową lub reklamową.

Podatek dochodowy

Stosownie do brzmienia art. 3 ustawy z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych wszystkie osoby mające miejsce zamieszkania w Polsce podlegają obowiązkowi podatkowemu od całości swoich dochodów. Bez względu na rodzaj źródła pozyskiwania dochodów (m.in. umowa o pracę, samozatrudnienie, umowy cywilnoprawne), a także miejsce położenia tego źródła (w Polsce lub za granicą), wszelkie dochody podlegają opodatkowaniu. Bez znaczenia jest również wiek osoby – każdy, niezależnie od tego, czy jest pełnoletni, czy nie, podlega opodatkowaniu, jeżeli mieszka w Polsce. Osoba świadcząca pracę (prowadząca działalność gospodarczą) jest wobec tego zobowiązana złożyć zeznanie roczne PIT. Jeżeli jest niepełnoletnia, zeznanie podatkowe podpisuje jej rodzic lub opiekun prawny. [więcej na s. 331] »

Jeżeli dochody w danym roku nie przekraczają tzw. kwoty wolnej od podatku (tj. kwoty dochodu niepowodującej obowiązku zapłacenia podatku), to urząd skarbowy zwraca podatnikowi pobrany podatek (nieprzekroczenie kwoty wolnej od podatku nie zwalnia nikogo ze złożenia rozliczenia rocznego PIT)¹⁹.

Składki na ubezpieczenia społeczne²⁰

Wynagrodzenie pobierane na podstawie umowy o pracę podlega pomniejszeniu nie tylko o należny podatek dochodowy, lecz także o obowiązkowe składki na ubezpieczenia społeczne: emerytalne, rentowe, chorobowe, wypadkowe.

Również dochody uzyskane na podstawie umów cywilnoprawnych podlegają pomniejszeniu o konieczne składki. W przypadku osób pełnoletnich od umowy zlecenia pobiera się obowiązkowo składki na ubezpieczenie emerytalne i rentowe. Dobrowolne jest natomiast odprowadzanie składek na ubezpieczenie chorobowe (składkę na ubezpieczenie wypadkowe pobiera się obowiązkowo, gdy zlecenie wykonywane jest u zleceniodawcy).

Obowiązek poboru składek nie pojawia się, gdy zleceniobiorca:

- ma umowę o pracę, na podstawie której pobiera co najmniej wynagrodzenie wyższe niż minimalne,
- ma status ucznia lub studenta (i nie ukończył 26 lat).

W przypadku umowy o dzieło obie strony są zwolnione z odprowadzania składek na ubezpieczenia społeczne. Jedynym wyjątkiem jest sytuacja, gdy umowa o dzieło jest zawarta z własnym pracodawcą (wówczas należy odprowadzić wszystkie składki obowiązkowo występujące przy umowie o pracę).

Przy prowadzeniu działalności gospodarczej obowiązują te same składki, co przy umowie o pracę, ale składka na ubezpieczenie chorobowe ma charakter dobrowolny.

Przypisy

1. Prawo do udziału w wyborach lokalnych obejmuje wybory podstawowego, a nie wyższego stopnia (ani innych form sprawowania demokracji lokalnej, jak np. udziału w referendum lokalnym).
2. Polska nie ma swoich przedstawicielstw dyplomatycznych m.in. w Afganistanie i w Boliwii. Polscy obywatele są więc uprawnieni do skorzystania z ochrony dyplomatycznej i konsularnej państw członkowskich Unii Europejskiej, które posiadają tam takie placówki, np. Niemiec.
3. Pojęcie transpozycji należy odróżnić od pojęcia implementacji. Transpozycja to proces polegający na uchwaleniu, zmianie lub uchyleniu aktu krajowego, aby zapewnić wdrożenie do porządku krajowego postanowień innego aktu (np. dyrektywy). Transpozycja jest czynnością o charakterze legislacyjnym (związaną z tworzeniem prawa). Implementacja zaś jest rozumiana jako skuteczne wprowadzenie postanowień transponowanego aktu w życie. Obejmuje zarówno element legislacji (tworzenie norm prawnych), jak i proces ich formalnej i praktycznej realizacji, np. powołanie wymaganych organów, przyznanie im stosownego budżetu, zagwarantowanie ich skutecznego działania itd.
4. Przykładem wspierających działań Unii Europejskiej w dziedzinie edukacji jest np. przyjęcie strategii Europa 2020. Strategia ta wyznacza kierunki rozwoju Unii do 2020 r. W zakresie edukacji zaplanowano, że do tego czasu zostanie podniesiony poziom wykształcenia obywateli Unii, m.in. przez zmniejszenie odsetka młodzieży niekontynuującej nauki oraz zwiększenie odsetka osób z wykształceniem wyższym lub równoważnym. Jedną z form realizacji założeń strategii Europa 2020 w edukacji jest program Erasmus+, wspierający edukację, szkolenia oraz inicjatywy młodzieżowe oraz sportowe. Program oferuje wsparcie finansowe dla instytucji i organizacji działających w Europie w obszarze edukacji, szkoleń, młodzieży oraz sportu.
5. Praktyczne informacje są dostępne na stronie: www.eurodesk.pl
6. Jest to kolejny przykład działań wspierających Unii Europejskiej w dziedzinie edukacji. Celem systemu ECTS jest promocja wymiany studentów między uczelniami.
7. Koszty studiowania w Polsce i za granicą. Raport 2013/2014, AEGON, dostępne na: http://www.aegon.pl/Documents/aegon-pl/raporty/Raport%20koszt%C3%B3w%20studiowania%20w%20Polsce%20i%20za%20granic%C4%85_Aegon.pdf
8. Opisy systemów edukacji poszczególnych krajach są dostępne na stronie EURYDICE: <http://eurydice.org.pl/systemy-edukacji-w-europie>
9. Uznawanie dyplomów akademickich, http://europa.eu/youreurope/citizens/education/university/recognition/index_pl.htm (lipiec 2015 r.)
10. W państwach członkowskich działa sieć informacyjna tzw. ENIC-NARIC. Sieć ENIC została utworzona przez Radę Europy i UNESCO, a sieć NARIC – z inicjatywy Komisji Europejskiej. Obie blisko ze sobą kooperują. Ośrodki sieci udzielają informacji m.in. o możliwości uznania zagranicznych dyplomów, o krajowych i zagranicznych systemach edukacji, a także o możliwości podjęcia studiów za granicą. Polski oddział (ENIC-NARIC Polska) funkcjonuje w ramach Departamentu Współpracy Międzynarodowej Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Strona internetowa sieci: <http://www.enic-naric.net/>

11. Przykładem działań na szczeblu unijnym są np. regulacje dotyczące systemu uznawania kwalifikacji zawodowych i koordynacji systemów zabezpieczenia społecznego. Dzięki przyjęciu przez Komisję Europejską tzw. przepisów koordynujących w zakresie zabezpieczenia społecznego osoby ubezpieczone w jednym kraju członkowskim mogą np. skorzystać ze świadczeń zdrowotnych we wszystkich pozostałych państwach Unii (w określonym zakresie) albo osoba uprawniona do otrzymywania jakiegoś świadczenia, np. zasiłku, może uzyskać to świadczenie także w innym państwie (tzw. transfer świadczeń).
12. W tym celu warto skorzystać z informacji udostępnianych m.in. przez Europejskie Służby Zatrudnienia (ang. European Employment Services) na stronie www.eures.praca.gov.pl. EURES to sieć współpracy powołana przez Komisję Europejską w celu wspierania mobilności w poszukiwaniu zatrudnienia w krajach Unii Europejskiej oraz Norwegii, Islandii, Liechtheinsteinie i w Szwajcarii; sieć tworzą przedstawiciele: ministerstw właściwych ds. pracy, centralnych, regionalnych i lokalnych urzędów pracy oraz związków zawodowych i organizacji pracodawców; sieć oferuje informacje o warunkach życia i pracy w krajach członkowskich oraz świadczy usługi pośrednictwa pracy.
13. Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej zaznaczył, że chodzi przy tym o stanowiska związane z wykonywaniem władzy publicznej albo powołane do ochrony ogólnych interesów państwa.
14. Ciekawa publikacja dotycząca tej kwestii *Dozwolone wyjątki od swobody przedsiębiorczości oraz swobody świadczenia usług w wykonywaniu zawodu prawnika w Unii Europejskiej* autorstwa A. Kluczewskiej-Rupki, „Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów UJ, Nauki Społeczne” nr 8 (1/2014), jest dostępna pod adresem <https://depot.ceon.pl/handle/123456789/8060> (sierpień 2015 r.)
15. „Zawody regulowane”, http://europa.eu/youreurope/citizens/work/professional-qualifications/regulated-professions/index_pl.htm, (dostęp: lipiec 2015 r.).
16. Są to marszałkowie województw lub wojewódzkie urzędy pracy (<http://www.nauka.gov.pl/informacje-dla-wyjezdajacych/organy-wlasciwe-do-poswiadczenia-doswiadczenia-zawodowego.html>).
17. W dniu 1 września 2018 r. wejdzie w życie zmiana przepisów Kodeksu pracy dotycząca wieku, który definiuje osobę jako młodocianą na gruncie tej ustawy. Dolna granica wieku zostanie obniżona z 16 do 15 lat. Młodocianym będzie zatem osoba w wieku 15–18 lat.
18. Zatrudnienie w celu przygotowania zawodowego obejmuje naukę zawodu lub przyuczenie do wykonywania określonej pracy. Nauka zawodu ma przygotować młodocianego do pracy w charakterze wykwalifikowanego robotnika lub czeladnika. Obejmuje kształcenie praktyczne (organizowane u pracodawcy) i dokształcanie teoretyczne. Kończy się egzaminem. Przyuczenie do wykonywania określonej pracy zmierza natomiast do przygotowania młodocianego do pracy w charakterze przyuczonego robotnika; również kończy się egzaminem.
19. Od 2009 r. kwota dochodu wolnego do podatku wynosi niezmiennie 3091,00 zł.
20. Kwestie te reguluje ustawa z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz.U. z 2015 r., poz. 121 z późn. zm.).

Bibliografia

1. Dudzic A., (2015), *Polska w strefie Schengen*. Warszawa: Urząd Komitetu Integracji Europejskiej.
2. http://www.cie.gov.pl/broszura_dot_Strefy_Schengen
3. Szydło M., (2006), *Swobody rynku wewnętrznego a reguły konkurencji. Między konwergencją a dywergencją*. Toruń: Dom Organizatora.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. z 2014 r., poz. 121 z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (Dz.U. z 2014 r., poz. 1502 z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (Dz.U. z 2012 r., poz. 361 z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz.U. z 2015 r., poz. 121 z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej (Dz.U. z 2015 r., poz. 584 z późn. zm.)
- Wersja skonsolidowana Traktatu o Unii Europejskiej i Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE 2012 C 326)

Źródła internetowe

Oficjalny portal Unii Europejskiej www.europa.eu

AUTORKI: Agnieszka Leszczyńska i Elżbieta Leszczyńska

ROZDZIAŁ: Edukacja i praca w Polsce i Unii Europejskiej

Tytuł aktywności:

Potrafię określić moje umiejętności i doświadczenie oraz napisać życiorys w standardzie europejskim – EUROPASS CV

Cele:

• **Cel główny:**

uczeń znajduje i wykorzystuje informacje na temat sposobu, w jaki prawo reguluje życie obywateli; wyraża własne zdanie w wybranych sprawach na różnych forach publicznych i uzasadnia je; jest otwarty na odmienne poglądy; gromadzi i wykorzystuje informacje potrzebne do zaplanowania dalszej nauki i kariery zawodowej.

• **Cele szczegółowe:**

- rozwijanie umiejętności pozytywnego postrzegania samego siebie;
- rozwijanie umiejętności określania własnych kompetencji zawodowych;
- pobudzanie refleksji na temat własnych planów zawodowych i życiowych;
- motywowanie do planowania własnej ścieżki zawodowej;
- zapoznanie z wymaganiami pisania życiorysu europejskiego – Europass-CV;
- ćwiczenie umiejętności pisania w języku polskim i obcym – Europass-CV.

Kompetencje:

Udział uczniów w cyklu trzech lekcji stwarza możliwości rozwijania następujących kompetencji kluczowych: porozumiewania się w języku ojczystym i językach obcych, społecznych i obywatelskich, przedsiębiorczości, informatycznych i uczenia się.

Opis zajęć:

- Ćwiczenie pisania Europass-CV składa się z trzech lekcji i zadań, które powinny być wykonane wg kolejności jedna po drugiej.
- Lekcja 1 – ćwiczenia tworzenia własnej ścieżki kariery ucznia i jego celów osobistych;
lekcja 2 – tworzenie profilu osoby w kontekście zawodowym ucznia;
lekcja 3 – pisanie życiorysu w języku polskim i obcym.
- Uczeń musi posiadać pewność, że zadania nie są oceniane oraz że nikt nie będzie ich sprawdzał i czytał.
- Rodzaj lekcji: np. WOS/godzina wychowawcza/inne.
- Prowadzący: nauczyciel/psycholog/pedagog/wychowawca.

Lekcja 1:

Przygotowanie do pisania życiorysu: tworzenie ścieżki kariery ucznia i jego celów

Ćwiczenie 1: Co umiem i co wiem?

Czas trwania: 15 minut.

Cel: uświadomienie uczniom ich dotychczas zdobytego doświadczenia.

Materiały:

- polecenie uczniom stworzenia teczek „zawodowej ucznia”, w której będą oni gromadzić materiały związane z samorozwojem (np. zapewniona przez szkołę teczka zawierająca logo CV-Europass lub UE);
- spis pytań do ćw. 1 (osobny plik).

Czynności nauczyciela:

- nauczyciel wyjaśnia cel zadania, praktyczne efekty, a także sposób jego wykonania (wskazane jest podawanie przykładów i udzielanie konsultacji uczniom w trakcie wykonywania zadania);
- ćwiczenie nie jest oceniane, powinno być samodzielnym, twórczym zadaniem dla ucznia.

Czynności ucznia:

- każdy uczeń indywidualnie dostaje wzór pytań dotyczących jego zainteresowań i dotychczasowego doświadczenia. Podane są przykłady i pytania pomocnicze;
- uczeń samodzielnie i zgodnie z rzeczywistością wpisuje informacje, opierając się na tym, co do tej pory robił;
- po zakończeniu zadania, kilkoro chętnych uczniów prezentuje swoje zdolności.
W podsumowaniu wyrażają swoje refleksje: co to ćwiczenie im uświadomiło?

Ćwiczenie 2: Kim chcę być w przyszłości i jak to osiągnę? Wizualizacja osobistych celów.

Czas trwania: 20 minut.

Cel: wizualizacja osobistych celów ucznia w przyszłości.

Materiały:

- tabelka dotycząca przyszłości ucznia do ćw. 2 (osobny plik).

Czynności nauczyciela:

- Nauczyciel przekazuje uczniom wzór/tabelkę z pytaniami dotyczącymi wizualizacji ich przyszłości. Dla ułatwienia może podać kilka przykładów ścieżek zawodowych i celów, a także odpowiadać na pytania i omawiać sposób osiągnięcia celu. Zadanie nie jest oceniane.

Czynności ucznia:

- Każdy uczeń wypełnia samodzielnie wzór/tabelkę z pytaniami dotyczącymi wizualizacji jego przyszłości. Uczniowie mogą się podzielić swoimi zapiskami.

Lekcja 2: Określanie kompetencji zawodowych na przykładzie osoby

Ćwiczenie 3: Co wpisać w życiorysie? Określanie przykładowych kompetencji zawodowych.

Czas trwania: 25–30 minut.

Cel: motywowanie do planowania nauki i ścieżki zawodowej.

Materiały:

- własne osiągnięcia i plany z poprzednich zajęć (ćw. 1 i ćw. 2);
- przesłane/nagrane uczniom pliki elektroniczne oraz wydrukowany wzór curriculum vitae EUROPASS w języku polskim i w angielskim (lub w innym pierwszym języku obcym w tej szkole);
- przesłane/nagrane uczniom pliki elektroniczne oraz wydrukowana instrukcja do pisania curriculum vitae EUROPASS w języku polskim i w języku angielskim (lub w innym pierwszym języku obcym w tej szkole);
- przykłady curriculum vitae EUROPASS EUROPASS w języku polskim i w języku angielskim.

Źródło plików:

- wzór curriculum vitae EUROPASS oraz instrukcja do pisania curriculum vitae EUROPASS we wszystkich językach Unii Europejskiej:
<https://europass.cedefop.europa.eu/en/documents/curriculum-vitae/templates-instructions>
- przykłady curriculum vitae we wszystkich językach Unii Europejskiej:
<https://europass.cedefop.europa.eu/en/documents/curriculum-vitae/examples>

Czynności nauczyciela:

- Nauczyciel tworzy 3–4-osobowe grupy tematyczne dotyczące zawodów. Dopasowuje tematykę i liczbę grup do zainteresowań uczniów. Na przykład w klasie o profilu biologiczno-chemiczno-fizycznym może być wiele grup o profilu medycznym i przyrodniczym, ale żadnej o ścisłym. Ważne, aby każdy uczeń był w grupie, która jest zbliżona tematycznie do jego celów zawodowych. Nauczyciel musi elastycznie dopasować grupy do potrzeb uczniów w każdej klasie.
- Przykładowa tematyka grup zawodowych to: inżynierska, medyczna, przyrodnicza, społeczna, rzemieślnicza, literacka, artystyczna, nauczycielska, etc.
- Jeśli uczniowie nie mają pomysłu, nauczyciel powinien podać im przykładowe grupy tematyczne zawodów oraz konkretne przykłady zawodów – jednak w taki sposób, aby wydobyć od uczniów ich osobiste plany i nie sugerować im ścieżki zawodowej.
- Zadaniem nauczyciela jest jedynie zainspirowanie uczniów i dopasowanie całej lekcji do ich zainteresowań.
- Po wybraniu grup i rozdzieleniu uczniów, nauczyciel rozdaje im wydrukowany wzór curriculum vitae EUROPASS oraz instrukcję do pisania curriculum vitae EUROPASS – w języku polskim oraz w języku angielskim (lub w innym pierwszym języku obcym w tej szkole). Uczniowie mogą przejrzeć te dokumenty w trakcie pracy w grupach i przyzwyczajając się do wzoru CV EUROPASS.
- Uczniowie proszeni są również o przejrzanie tego wzoru w domu przed kolejnymi zajęciami i przyniesienie na kolejną lekcję.
- Zachęca się uczniów, aby na koniec lekcji wywiesili swoje plakaty i zrobili zdjęcie osób, które są im najbardziej bliskie oraz o zachowanie plakatów do następnych zajęć.

Czynności ucznia:

- Praca w grupach. Uczniowie mają za zadanie stworzyć w ramach grupy jeden profil osoby (hipotetycznej) w wieku 18–25 lat, określić jej ścieżkę kariery, doświadczenie i istotne cechy. Ścieżka kariery jest definiowana przez zakres tematyczny tej grupy uczniów (np. grupa inżynierska – osoba chce być architektem; grupa nauczycielska – osoba chce być nauczycielem języka angielskiego, grupa rzemieślnicza – osoba chce być stolarzem, etc.).
- Uczniowie wypisują na dużych arkuszach papieru (np. szary papier plakatowy) jak najbardziej konkretne informacje dotyczące określonej ścieżki kariery – ćw. 3 (osobny plik).
- Ważną sprawą w tym ćwiczeniu jest, aby uczniowie podali możliwie najbardziej szczegółowe informacje. W tym celu mogą sprawdzić w internecie na tabletach/komputerach, np. nazwę konkretnej firmy, rodzaj praktyk, nazwę instytucji, uczelni, szkoły.
- Istotne jest także w tej fazie ćwiczeń, aby uczniowie skupili się bardziej na wyobrażeniu ścieżki kariery i opisanii jej kompetencji, niż na sugerowaniu się formą CV EUROPASS.
- Po wykonaniu zadania uczniowie prezentują w bardzo krótkim czasie (po 3 min ze stoperem) swoje persony reszcie klasy.
- Uwaga: być może warto przeprowadzić tę lekcję po wcześniejszym zapoznaniu się uczniów z ofertą praktyk i studiowania w Unii Europejskiej.

Lekcja 3:

Ćwiczenie praktycznej umiejętności pisania życiorysu EUROPASS na podstawie celów osobistych ucznia

Ćwiczenie 4: Formalne pisanie życiorysu zgodnie z wymaganiami EUROPASS.

Czas trwania: 45 minut.

Cel: ćwiczenie umiejętności pisania w języku polskim i obcym Europass-CV.

Materiały:

- komputer/tablet dla każdego ucznia (jeśli są);
- przesłane/nagrane pliki elektroniczne oraz wydrukowany wzór curriculum vitae EUROPASS w języku polskim i w języku angielskim (lub w innym pierwszym języku obcym w tej szkole);
- przesłane/nagrane pliki elektroniczne oraz wydrukowana instrukcja do pisania curriculum vitae EUROPASS w języku polskim i w angielskim (lub w innym pierwszym języku obcym w tej szkole);
- przykłady curriculum vitae EUROPASS EUROPASS w języku polskim i w angielskim;
- plakaty person z poprzednich zajęć (ćw. 3);
- własne osiągnięcia z poprzednich zajęć (ćw. 1 i ćw. 2).

Źródło plików:

- wzór curriculum vitae EUROPASS oraz instrukcja do pisania curriculum vitae EUROPASS we wszystkich językach Unii Europejskiej:
<https://europass.cedefop.europa.eu/en/documents/curriculum-vitae/templates-instructions>
- przykłady curriculum vitae we wszystkich językach Unii Europejskiej:
<https://europass.cedefop.europa.eu/en/documents/curriculum-vitae/examples>

Czynności nauczyciela:

- Nauczyciel czyta i omawia sposób pisania Europass CV, wyjaśniając trudne elementy. Zwraca uczniom uwagę, że jeśli chcą, mogą skorzystać z wypisanych w poprzednich ćwiczeniach 1, 2 umiejętności, predyspozycji i planów oraz z profilu osoby z ćwiczenia 3. Następnie mogą je dalej rozwijać.

Czynności ucznia:

- Praca indywidualna: uczniowie samodzielnie piszą swój wymarzony, wyimaginowany życiorys (cel: aplikuję do pierwszej, poważnej, wymarzonej pracy) wedle wzoru EUROPASS na komputerze lub papierze.
- Każdy uczeń dostaje dwa wzory życiorysu EUROPASS: jeden w języku polskim, jeden w języku angielskim (lub w innym pierwszym języku obcym w tej szkole).
- Uczeń powinien wypełnić życiorys EUROPASS w języku polskim, a jeśli zdąży, to również po angielsku (lub w innym pierwszym języku obcym w tej szkole).
- Zachęca się, aby wersja obcojęzyczna była później sprawdzona przez nauczyciela tego języka w szkole, w ramach zadania domowego (jeśli uczeń chce pokazać swój życiorys nauczycielowi).

Dowolność twórcza ucznia:

- może pomagać sobie i podierać się stworzoną wcześniej w grupie personą,
 - może napisać wszystko sam,
 - może tylko przepisać profil osoby.
- Uczeń, pisząc, powinien odnosić się do realnych warunków, np. wpisywać nazwy prawdziwych instytucji.

ZAŁĄCZNIK

Lekcja 1

Ćwiczenie 1

Przeczytaj poniższe pytania i zastanów się dokładnie nad wypisaniem odpowiedzi.

Odpowiedz tylko na pytania dotyczące Twojego doświadczenia, nie musisz odpowiadać na wszystkie pytania.

Czasami są podane przykłady odpowiedzi – lecz traktuj je tylko jako inspirację (!) – to zadanie musi być wykonane przez Ciebie w całości samodzielnie.

Nie ma odpowiedzi dobrych lub złych – ćwiczenie nie będzie sprawdzane, ani oceniane i jest tylko dla Ciebie.

- Jakie przedmioty szkolne są dla mnie **najciekawsze**?

- Jakich przedmiotów **lubię się uczyć**?

- Czy wygrałam/wygrałem jakieś konkursy, zawody, zdobyłeś jakieś nagrody?

- Co mógłabym/mógłbym uznać za swoje „**doświadczenie**”, działalność pozalekcyjną, która mnie czegoś uczy lub rozwija? Wypisz nazwę/miejsce oraz to, czego się tam nauczyłeś według Ciebie.
(np. pomoc w rodzinie, gazetka szkolna, organizacje szkolne, harcerstwo, koła naukowe, kluby sportowe, etc.)

- Jakie mam „**umiejętności twarde**”?
(np. znajomość jakiegoś programu komputerowego (biurowy/graficzny/dźwiękowy, etc.), programowanie, gra na instrumencie, sprawność sportowa, pierwsza pomoc etc.)

- Jakie mam „**umiejętności miękkie**” (jakiegokolwiek niemierzalne cechy osobowości, a także umiejętności, które są moim atutem)?
cechy: np. punktualność, wytrwałość, pracowitość, chęć nauki, kreatywność/pomysłowość, empatyczność, uczynność, wspiałość, myślenie analityczne, syntetyczne, odporność na stres etc.
umiejętności: np. opieka nad młodszym rodzeństwem/uczniami, umiejętność zorganizowania wyjazdu, umiejętność prowadzenia szkolnych projektów, częsta aktywność na lekcjach, umiejętność dyskusji/negocjacji, niesienie pomocy innym.

Lekcja 1

Ćwiczenie 2

	Jak widzę siebie po szkole średniej?	Jak widzę siebie w wieku 25 lat?	Jak widzę siebie w wieku 30 lat?
<p>Życie prywatne:</p>			
<p>Życie zawodowe - co robię?</p> <p>Uczę się (czego?):</p> <p>Pracuję (jako kto?):</p>			
<p>Mój przykładowy dzień:</p>			
<p>Jak chcę osiągnąć takie życie zawodowe?</p> <p>Co mi jest potrzebne do tego?</p>			

Lekcja 2

Ćwiczenie 3

Wykształcenie: np. kierunek studiów/szkoła/praca i gdzie

Szkolenia:

Doświadczenie zawodowe: np. praktyki w jakiejś firmie, projekty na uczelni, zlecenia, laboratorium, drobne prace, co umie robić, czego się nauczyła w szkole/w czasie studiów/pracy/praktyk

Doświadczenie zagraniczne: programy wymian europejskie? Międzykontynentalne? Praktyki europejskie?
Konkretnie: jaki program i gdzie i po co?

Umiejętności językowe:

Doświadczenie społeczne: organizacje młodzieżowe, studenckie, gazetki, festiwale, pomoc organizacyjna

Umiejętności miękkie:

Umiejętności twarde:

Inne umiejętności:

Inne osiągnięcia (konferencje, publikacje):

AUTOR: Elżbieta Leszczyńska

ROZDZIAŁ: Edukacja i praca w Polsce i Unii Europejskiej

Tytuł aktywności:

„Targi edukacyjne – uczyć się i studiuję w krajach UE” – projekt edukacyjny

Cele:

• **Cel główny:**

uczeń znajduje i wykorzystuje informacje na temat sposobu, w jaki prawo reguluje życie obywateli; wyraża własne zdanie w wybranych sprawach na różnych forach publicznych i uzasadnia je; jest otwarty na odmienne poglądy; gromadzi i wykorzystuje informacje potrzebne do zaplanowania dalszej nauki i kariery zawodowej.

• **Cele szczegółowe:**

- uświadomienie uczniom przysługującego im prawa do nauki w krajach UE jako konsekwencji bycia obywatelem Unii;
- zapoznanie uczniów z głównymi założeniami polityki oświatowej UE (strategia Europa 2020, Edukacja i Kształcenie 2020);
- rozszerzenie wiedzy na temat możliwości, warunków uczenia się, odbywania staży i studiowania w wybranych krajach członkowskich UE;
- rozwinięcie umiejętności poszukiwania wiarygodnych informacji o edukacji przez korzystanie z zasobów internetowych instytucji publicznych;
- rozwinięcie umiejętności prezentowania informacji i współdziałania w grupie;
- wywołanie refleksji uczniów na temat możliwości planowania własnej edukacji i sprawczego działania.

Kompetencje:

Udział uczniów w projekcie stwarza możliwości rozwijania następujących kompetencji kluczowych: porozumiewania się w języku ojczystym i językach obcych, społecznych i obywatelskich, przedsiębiorczości, informatycznych i uczenia się.

Scenariusz projektu:

- „Targi edukacyjne – uczyć się i studiować w krajach UE”

Opis projektu:

- Nauczyciel WOS we współpracy z innymi nauczycielami (języków obcych, geografii, historii, sztuki, wychowania fizycznego, wychowawcami klas) organizuje szkolne targi edukacyjne, przedstawiające szerszej społeczności szkolnej możliwości uczenia się i studiowania w krajach Unii Europejskiej.
- Zadaniem uczniów (zależnie od skali projektu – jednej lub kilku klas) jest przygotowanie stoisk i materiałów informacyjnych na temat wcześniej wybranych zagadnień edukacyjnych.
- Stoiska edukacyjne można zaaranżować w dowolnej przestrzeni szkolnej: klasie, korytarzu, auli, boisku, trawniku. Powinny być wyposażone w stoliki, tablice planszowe, laptopy lub tablety z dostępem do internetu.
- Otwarcie i prezentacja targów mogą się odbyć w czasie wolnym od zajęć lub w ramach lekcji z innych przedmiotów.

Lekcja/zajęcia nr 1: Przygotowanie projektu – 45 min.

1. Nauczyciel przywołuje z poprzednich lekcji pojęcie obywatelstwa Unii i wynikających z niej praw obywateli państw członkowskich, ukierunkowując uczniów do wyprowadzenia wniosku o prawie do podejmowania nauki na terytorium każdego państwa członkowskiego. **(art. 20, ust. 1,2 i art. 21, ust. 1 TUE; art. 3, ust. 2 TUE).**
2. Nauczyciel wprowadza uczniów w zagadnienia związane ze Strategią Europa 2020 oraz Edukacją i Doskonaleniem 2020.
 - 2.1. Przedstawia uczniom (na ekranie lub wydruku) skróconą wersję dokumentu „Strategia Europa 2020” i poleca odnalezienie zapisów dotyczących edukacji (w 3–4-osobowych grupach). Po kilku minutach rozwija krótką dyskusję, by sprawdzić rozumienie i refleksyjność uczniów. **(Karta pracy nr 1).**
 - 2.2. Przedstawia uczniom (na ekranie lub wydruku) skróconą wersję dokumentu „Edukacja i Doskonalenie 2020” i poleca odnalezienie w nim zapisów dotyczących edukacji (w 3–4-osobowych grupach). Po kilku minutach rozwija krótką dyskusję, by sprawdzić rozumienie i refleksyjność uczniów. **(Karta pracy nr 2).**
 - 2.3. Przedstawia uczniom cele projektu edukacyjnego „Targi edukacyjne – uczyć się i studiuję w Unii Europejskiej” oraz listę tematyczną do wyboru, zadania do wykonania i opracowania przez poszczególne grupy. Lista tematów musi być większa niż liczba grup. **(Karta pracy nr 3).**
 - 2.4. Uczniowie dzielą się na 3–4-osobowe grupy w sposób dowolny i ustalają w konsultacji z nauczycielem harmonogram działań. **(Karta pracy nr 4).**
3. Nauczyciel wskazuje uczniom źródła informacji na temat edukacji w Europie.

Lekcja/zajęcia nr 2:
Przygotowanie projektu – 45 min.

1. Poszczególne grupy prezentują wstępne opracowania tematów, w tym materiały informacyjne na forum klasy. Każda prezentacja jest komentowana przez klasę i nauczyciela pod kątem jej dalszego doskonalenia. Omawiane są także materiały przygotowane w ramach innych przedmiotów.
2. Grupy uczniów otrzymują zadanie dokończenia opracowań, zebrania wszystkich materiałów i przygotowania się do targów.

Lekcja/zajęcia nr 3:
Targi edukacyjne – 45–90 min.

1. Uczniowie przygotowują stoiska informacyjne: stoliki, laptopy, tablety, plansze, ulotki, plakaty, mapy, fotografie, muzykę, motta i inne rekwizyty związane z danym krajem, uczelnią.
2. Otwarcie targów przez przedstawiciela klasy lub samorządu uczniowskiego.
3. Przedstawienie na wspólnym ekranie społeczności szkolnej (uczniom innych klas, nauczycielom, rodzicom, zaproszonym gościom) 3-minutowych prezentacji poszczególnych grup, zachęcających do odwiedzenia stoisk informacyjnych.
4. Prowadzenie rozmów i udzielanie informacji przez uczniów z grup, które przygotowały stoiska.

KARTA PRACY NR 1

Strategia Europa 2020

Komisja Europejska przedstawiła w marcu 2010 r. Komunikat **Europa 2020 – Strategia dla wzrostu inteligentnego, zrównoważonego i sprzyjającego włączeniu społecznemu**.

Podstawowym instrumentem realizacji celów strategii Europa 2020 ma być siedem projektów przewodnich, realizowanych na poziomie UE, państw członkowskich, władz regionalnych i lokalnych:

Unia innowacji – projekt na rzecz poprawy warunków ramowych i dostępu do finansowania badań i innowacji, tak by innowacyjne pomysły przeradzały się w nowe produkty i usługi;

Młodzież w drodze – projekt na rzecz poprawy wyników systemów edukacji oraz ułatwiania młodzieży wejścia na rynek pracy;

Europejska agenda cyfrowa – projekt na rzecz upowszechnienia szybkiego internetu oraz umożliwienia gospodarstwom domowym i przedsiębiorstwom czerpania korzyści z jednolitego rynku cyfrowego;

Europa efektywnie korzystająca z zasobów – projekt na rzecz uniezależnienia wzrostu gospodarczego od wykorzystania zasobów, przejścia na gospodarkę niskoemisyjną, większego wykorzystania odnawialnych źródeł energii, modernizacji transportu oraz propagowania efektywności energetycznej;

Polityka przemysłowa w erze globalizacji – projekt na rzecz poprawy otoczenia biznesu, szczególnie w odniesieniu do MŚP, oraz wspierania rozwoju silnej i zrównoważonej bazy przemysłowej;

Program na rzecz nowych umiejętności i zatrudnienia – projekt na rzecz modernizacji rynków pracy i wzmocnienia pozycji obywateli poprzez stały rozwój umiejętności na wszystkich etapach życia w celu zwiększenia aktywności zawodowej i lepszego dopasowania popytu do podaży na rynku pracy, między innymi dzięki mobilności pracowników;

Europejski program walki z ubóstwem – projekt na rzecz zapewnienia spójności społecznej i terytorialnej, tak aby korzyści płynące ze wzrostu gospodarczego i zatrudnienia były szeroko dostępne, a osoby zagrożone ubóstwem i wykluczeniem mogły żyć godnie i aktywnie uczestniczyć w życiu społeczeństwa.

Wymierne cele strategii Europa 2020

Jednocześnie uzgodniony został **stan do osiągnięcia w UE do roku 2020** w priorytetowych obszarach, wyrażony poprzez **pięć** następujących **wymiernych celów** (Rada Europejska, 17 czerwca 2010):

1. Dążenie do osiągnięcia wskaźnika zatrudnienia w wysokości 75% wśród kobiet i mężczyzn w wieku 20–64 lat, w tym poprzez zwiększanie zatrudnienia młodzieży, osób starszych i pracowników nisko wykwalifikowanych oraz skuteczniejszą integrację legalnych migrantów.
2. Poprawa warunków prowadzenia działalności badawczo-rozwojowej, w szczególności z myślą o tym, aby łączny poziom inwestycji publicznych i prywatnych w tym sektorze osiągnął 3% PKB.

3. Zmniejszenie emisji gazów cieplarnianych o 20% w porównaniu z rokiem 1990; zwiększenie do 20% udziału energii odnawialnej w ogólnym zużyciu energii; dążenie do zwiększenia efektywności energetycznej o 20%; UE zdecydowana jest podjąć decyzję o osiągnięciu do 2020 r. 30% redukcji emisji w porównaniu z 1990 r., o ile inne kraje rozwinięte zobowiążą się do porównywalnych redukcji, a kraje rozwijające się wniosą wkład na miarę swoich zobowiązań i możliwości.
4. Podniesienie poziomu wykształcenia: w szczególności przez dążenie do zmniejszenia odsetka osób wcześniej kończących naukę do poziomu niższego niż 10% oraz zwiększenie odsetka osób mających wykształcenie wyższe lub równoważne do poziomu przynajmniej 40%.
5. Propagowanie włączenia społecznego, w szczególności przez obniżenie poziomu ubóstwa i spowodowanie, że co najmniej 20 milionów ludzi wyjdzie z kręgu ryzyka ubóstwa i wykluczenia.
6. Dążenie do osiągnięcia wskaźnika zatrudnienia w wysokości 75% wśród kobiet i mężczyzn w wieku 20–64 lat, w tym poprzez zwiększanie zatrudnienia młodzieży, osób starszych i pracowników nisko wykwalifikowanych oraz skuteczniejszą integrację legalnych migrantów.
7. Poprawa warunków prowadzenia działalności badawczo-rozwojowej, w szczególności z myślą o tym, aby łączny poziom inwestycji publicznych i prywatnych w tym sektorze osiągnął 3% PKB.
8. Zmniejszenie emisji gazów cieplarnianych o 20% w porównaniu z rokiem 1990; zwiększenie do 20% udziału energii odnawialnej w ogólnym zużyciu energii; dążenie do zwiększenia efektywności energetycznej o 20%; UE zdecydowana jest podjąć decyzję o osiągnięciu do 2020 r. 30% redukcji emisji w porównaniu z 1990 r., o ile inne kraje rozwinięte zobowiążą się do porównywalnych redukcji, a kraje rozwijające się wniosą wkład na miarę swoich zobowiązań i możliwości.
9. Podniesienie poziomu wykształcenia: w szczególności przez dążenie do zmniejszenia odsetka osób wcześniej kończących naukę do poziomu niższego niż 10% oraz zwiększenie odsetka osób mających wykształcenie wyższe lub równoważne do poziomu przynajmniej 40%.
10. Propagowanie włączenia społecznego, w szczególności przez obniżenie poziomu ubóstwa i spowodowanie, że co najmniej 20 milionów ludzi wyjdzie z kręgu ryzyka ubóstwa i wykluczenia.

KARTA PRACY NR 2

Strategiczne ramy europejskiej współpracy w dziedzinie kształcenia i szkolenia (Education and Training 2020)

W dniu 12 maja 2009 r. Rada Unii Europejskiej przyjęła Konkluzje w sprawie strategicznych ram europejskiej współpracy w dziedzinie kształcenia i szkolenia („ET 2020”). W związku z tym wyznaczono następujące cele strategiczne europejskiej współpracy w zakresie ET 2020:

Cel strategiczny 1:

Realizacja koncepcji uczenia się przez całe życie i mobilności

Akcentuje konieczność regularnego uaktualniania i rozwijania umiejętności stosownie do zmieniającej się sytuacji gospodarczej i społecznej.

„Zasadniczym elementem uczenia się przez całe życie oraz ważnym sposobem zwiększania szans obywateli na rynku pracy i ich zdolności adaptacyjnych jest mobilność osób uczących się, nauczycieli i osób szkolących nauczycieli, którą należy stopniowo poszerzać.”

Cel strategiczny 2:

Poprawa jakości i skuteczności kształcenia i szkolenia

„Najważniejsze zadanie to dbać o powszechne nabywanie kompetencji kluczowych, a jednocześnie dążyć – na wszystkich poziomach kształcenia i szkolenia – do wybitnych wyników i atrakcyjności, które pozwolą Europie zachować silną pozycję w świecie. Aby tego dokonać i aby wyniki były trwałe, należy poświęcić większą uwagę podnoszeniu poziomu umiejętności podstawowych, takich jak umiejętność czytania, pisania i liczenia, zwiększaniu atrakcyjności matematyki, nauk przyrodniczych oraz nauk technicznych, a także poszerzaniu kompetencji językowych.”

Cel strategiczny 3:

Promowanie równości, spójności społecznej i aktywności obywatelskiej

„Polityka w dziedzinie kształcenia i szkolenia (...) powinna także sprzyjać kontynuowaniu uczenia się oraz rozwijaniu aktywności obywatelskiej i dialogu międzykulturowego.

„Drogą kształcenia należy upowszechniać kompetencje międzykulturowe, wartości demokratyczne oraz szacunek dla praw podstawowych i środowiska, a także zwalczać wszelkie formy dyskryminacji, a tym samym rozwijać u młodzieży umiejętność pozytywnego komunikowania się z rówieśnikami z różnych środowisk.”

Cel strategiczny 4:

Zwiększanie kreatywności i innowacyjności, w tym przedsiębiorczości, na wszystkich poziomach kształcenia i szkolenia

„Kreatywność i innowacyjność są kluczowe dla rozwoju przedsiębiorstw i dla światowej konkurencyjności Europy. Pierwszym zadaniem jest promowanie nabywania przez wszystkich obywateli przekrojowych kompetencji kluczowych, takich jak kompetencje informatyczne, zdolność uczenia się, inicjatywa, przedsiębiorczość oraz świadomość kulturalna. Drugim zadaniem jest zadbanie, by w pełni działał trójkąt wiedzy: edukacja – badania – innowacje.”

Cele wymierne w dziedzinie kształcenia i szkolenia,
które określają stan do osiągnięcia do roku 2020:

- Średnio co najmniej 15% dorosłych powinno uczestniczyć w procesie uczenia się przez całe życie.
- Odsetek 15-latków osiągających słabe wyniki w czytaniu, matematyce i naukach przyrodniczych powinien wynosić poniżej 15%.
- Odsetek osób w przedziale wiekowym 30–34 posiadających wyższe wykształcenie powinien wynosić co najmniej 40%.
- Odsetek osób wczesnie kończących naukę powinien wynosić poniżej 10%.
- Co najmniej 95% dzieci w przedziale wiekowym od 4 lat do wieku podjęcia obowiązku szkolnego powinno uczestniczyć w edukacji elementarnej.

W późniejszym okresie Rada przyjęła nowy poziom odniesienia w dziedzinie:

- mobilności edukacyjnej – 20 % dla szkolnictwa wyższego i 6 % dla kształcenia i szkolenia zawodowego (I-VET);
- szans na rynku pracy – ponad jedna trzecia miejsc pracy w UE będzie wymagała wyższego wykształcenia, a jedynie 18 % miejsc pracy będzie wymagało niskich umiejętności;
- uczenie się języków obcych – co najmniej 50% 15-latków powinno znać pierwszy język obcy, a co najmniej 75% powinno uczyć się drugiego języka obcego.

http://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework/index_en.htm

KARTA PRACY NR 3

Lista tematów do wyboru:

1. Gdzie możesz się dowiedzieć o systemach edukacyjnych i studiowaniu w krajach Unii Europejskiej?
2. W jakich projektach edukacyjnych możesz uczestniczyć jako uczeń?
3. W jaki sposób możesz odbyć staż zawodowy w krajach UE?
4. Jakie masz prawa do edukacji, gdy przeprowadzisz się do innego kraju UE?
5. Jakie warunki trzeba spełnić, by studiować w kraju UE?
6. Czym są punkty ECTS i do czego będą Tobie potrzebne?
7. Co to jest program Erasmus+ i jakie stwarza Tobie możliwości edukacji?
Konkretne przykłady uczelni z różnych krajów wybrane przez uczniów:
8. Czy chcesz studiować w Niemczech? Wybierz (nazwa uczelni)
9. Czy chcesz studiować we Francji? Wybierz (nazwa uczelni)
10. Czy chcesz studiować w Wielkiej Brytanii? Wybierz (nazwa uczelni)
11. Czy chcesz studiować w Hiszpanii? Wybierz (nazwa uczelni)
12. Czy chcesz studiować we Włoszech? Wybierz (nazwa uczelni)
13. Czy chcesz studiować w Finlandii? Wybierz (nazwa uczelni)
14. Czy chcesz studiować w Irlandii? Wybierz (nazwa uczelni)
15. Czy chcesz studiować w Holandii? Wybierz (nazwa uczelni)
16. Czy chcesz studiować w Belgii? Wybierz (nazwa uczelni)
17. Czy chcesz studiować w? Wybierz (nazwa uczelni)
18. Czy chcesz studiować w? Wybierz (nazwa uczelni)

KARTA PRACY NR 4

L.p.	zadania	forma opracowania	niezbędny sprzęt i materiały	osoby odpowiedzialne	terminy

Źródła informacji:

- www.frse.org.pl
- www.studyineurope.eu
- http://ec.europa.eu/education/index_en.htm
- http://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework/index_en.htm
- http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/general_framework/ef0016_en.htm
- http://ec.europa.eu/education/opportunities/index_en.htm

AUTOR: Elżbieta Straszak

ROZDZIAŁ: Edukacja i praca w Polsce i Unii Europejskiej

Tytuł aktywności/ćwiczenia:

Systemy edukacyjne w krajach Unii Europejskiej – ćwiczenia z wykorzystaniem TIK

Cele:

- zapoznanie uczniów z zasadami podejmowania nauki w wybranych krajach Unii Europejskiej;
- pokazanie uczniom możliwości podjęcia studiów w krajach UE;
- wprowadzenie TIK na lekcję, praca na urządzeniach mobilnych;
- zapoznanie uczniów z możliwościami korzystania z zasobów internetowych;
- bezpieczeństwo w internecie.

Czas trwania: 45 minut.

Kompetencje:

1. czytanie – umiejętność rozumienia, wykorzystywania i refleksyjnego przetwarzania tekstów, w tym tekstów kultury, prowadząca do osiągnięcia własnych celów, rozwoju osobowego oraz aktywnego uczestnictwa w życiu społeczeństwa;
2. myślenie naukowe – umiejętność wykorzystania wiedzy o charakterze naukowym do identyfikowania i rozwiązywania problemów, a także formułowania wniosków opartych na obserwacjach empirycznych dotyczących przyrody i społeczeństwa;
3. umiejętność komunikowania się w języku ojczystym i w językach obcych, zarówno w mowie, jak i w piśmie;
4. umiejętność sprawnego posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi;
5. umiejętność wyszukiwania, selekcjonowania i krytycznej analizy informacji;
6. umiejętność rozpoznawania własnych potrzeb edukacyjnych oraz uczenia się;
7. umiejętność pracy zespołowej.

Materiały:

- Materiał pomocniczy nr 1 – zasoby internetowe
- Materiał pomocniczy nr 2 – opis ćwiczeń – karta pracy
- Materiał pomocniczy nr 3 – opis metody Puzzle (jig saw)

Przebieg zajęć:

1. Nauczyciel przedstawia uczniom cele lekcji.
2. Rozdaje uczniom skserowany lub wydrukowany wcześniej materiał pomocniczy nr 1 ze spisem zasobów internetowych, dotyczących edukacji w krajach Unii Europejskiej.
3. Prosi uczniów, aby w internecie znaleźli kraje UE, do których Polacy najczęściej wyjeżdżają na emigrację – 5 min.
4. Zapisanie propozycji na tablicy lub flipcharcie (powinny znaleźć się takie kraje, jak: Niemcy, Kraje skandynawskie, Wielka Brytania, Holandia) – 2 min.
5. Nauczyciel dzieli klasę na 6 grup. Każda grupa musi wyszukać w internecie jedno przydzielone państwo. Kraje skandynawskie dzielimy na Norwegię, Danię i Szwecję – 10 min. Uczniowie zapisują znalezione materiały wg podanego wcześniej schematu – materiał pomocniczy nr 2.
6. Po wykonaniu tego ćwiczenia, nauczyciel prosi uczniów, aby zamienili się grupami – tworzą tzw. grupy eksperckie (opis metody w materiale pomocniczym nr 3) – 20 min.
7. Na zakończenie lekcji wszyscy uczniowie wracają do swoich pierwotnych grup i dzielą się zdobytą wiedzą – 5 min.
8. Praca domowa – znalezienie w internecie uczelni wyższej w dowolnym kraju UE oraz zapoznanie się z zasadami naboru i przyjęcia na pierwszy rok studiów.

Dodatkowe informacje/komentarz:

Najlepiej, aby lekcja ta odbyła się w szkolnej pracowni internetowej. Jeżeli nie ma takiej możliwości, można poprosić uczniów, aby na lekcję przynieśli swój sprzęt mobilny, np. smartfony. Jeżeli szkoła dysponuje tabletami, to wykorzystujemy je na lekcji. Warunkiem przeprowadzenia takiej lekcji poza pracownią komputerową jest wi-fi.

Przy rozdaniu uczniom materiału nr 1 – trzeba zwrócić uwagę, że najbardziej rzetelne są strony urzędowe, np. Senatu, Ministerstwa Edukacji Narodowej czy Ministerstwa Spraw Zagranicznych, a także strony instytucji europejskich.

MATERIAŁ POMOCNICZY NR 1 – ZASOBY INTERNETOWE

<http://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatpracowania/4/plik/ot-604.pdf>

<http://archiwum-ukie.polskawue.gov.pl/www/serce.nsf/0/A5767B0505576904C1256E7E0046750C?Open>

http://www.profesor.pl/mat/n10/pokaz_material_tmp.php?plik=n10/n10_a_kosiniec_040409_1.php&id_m=10100jazlowiecka.pl/650/szkolnictwo_wyzsze_w_ue_klaudia_wnek.html

http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/pl/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.13.4.html

<http://www.mimuw.edu.pl/~sjack/usw/harm.pdf>

MATERIAŁ POMOCNICZY NR 2 – OPIS ĆWICZEŃ – KARTA PRACY

Dzielimy uczniów na 6 grup, najlepiej 4-osobowych. Każda grupa szuka wiadomości na temat szkolnictwa innego państwa. Każdy z uczniów otrzymuje kartę pracy, którą wypełnia w czasie trwania lekcji. Karta pracy do tego ćwiczenia jest prostą tabelką:

Kraj UE	Obowiązek szkolny i obowiązek nauki	Szkolnictwo podstawowe	Szkolnictwo średnie	Szkolnictwo wyższe	Czas trwania wakacji letnich i ferii zimowych

MATERIAŁ POMOCNICZY NR 3 – OPIS METODY PUZZLE (JIG SAW)

Metoda puzzle z angielskiego zwana jest metodą jig saw, a na język polski możemy ją przetłumaczyć jako praca w grupach eksperckich. Dzielimy klasę na 6 4-osobowych grup (każdy w grupie odlicza potem do czterech). Po opracowaniu tematu w grupach, prosimy uczniów, aby zmienili się grupami, tak aby jedynki usiadły razem, dwójki razem itp. W każdej grupie znajdzie się teraz 6 osób. Zadaniem każdego ucznia jest przekazanie swoim kolegom z nowej grupy wiedzy zdobytej wcześniej. Na koniec uczniowie wracają do swoich wcześniejszych grup i dzielą się zdobytą wiedzą.

Rola nauczyciela w czasie pracy tą metodą jest bardzo duża – musi on panować nad sprawnym podziałem na grupy i współpracą między uczestnikami ćwiczenia. Aby zmotywować uczniów do rzetelnej pracy, na zakończenie możemy im rozdać w grupach zadanie z luką.

Przykład zadania z luką:

Nauka w Niemczech jest obowiązkowa od..... roku życia do..... System szkolnictwa Wielkiej Brytanii opiera się na..... W Danii klasa zerowa jest..... dla uczniów w wieku.....

Odpowiedź:

Nauka w Niemczech jest obowiązkowa od ..6.. roku życia do ..15-16. System szkolnictwa Wielkiej Brytanii opiera się na ..**obowiązkowej szkole podstawowej i średniej 1 stopnia**. W Danii klasa zerowa jest ..**nieobowiązkowa**.. dla uczniów w wieku ..7 lat..

Bibliografia

- *Podstawa programowa z komentarzami*. Tom 4. Edukacja historyczna i obywatelska w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum.
- <http://www.archiwum.isp.org.pl/publikacja/wyszukiwarka/2103/znajdz>, „Inspirator edukacji prawnej” pod red. Witolda Klausa, Dagmary Woźnikowskiej-Fajst.

AUTOR: Elżbieta Straszak

ROZDZIAŁ: Edukacja i praca w Polsce i Unii Europejskiej

Tytuł aktywności/ćwiczenia:

Młody przedsiębiorca w Unii Europejskiej – ćwiczenie z wykorzystaniem TIK

Cele:

- zapoznanie uczniów z możliwościami pracy w krajach Unii Europejskiej;
- wskazanie na możliwości założenia własnego przedsiębiorstwa w wybranym kraju UE;
- nauczenie ucznia prawidłowego wypełniania aplikacji o pracę, w tym sporządzenie Europass-CV.

Czas trwania: 45 minut.

Kompetencje:

1. czytanie – umiejętność rozumienia, wykorzystywania i refleksyjnego przetwarzania tekstów, w tym tekstów kultury, prowadząca do osiągnięcia własnych celów, rozwoju osobowego oraz aktywnego uczestnictwa w życiu społeczeństwa;
2. myślenie naukowe – umiejętność wykorzystania wiedzy o charakterze naukowym do identyfikowania i rozwiązywania problemów, a także formułowania wniosków opartych na obserwacjach empirycznych dotyczących przyrody i społeczeństwa;
3. umiejętność komunikowania się w języku ojczystym i w językach obcych, zarówno w mowie, jak i w piśmie;
4. umiejętność sprawnego posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi;
5. umiejętność wyszukiwania, selekcjonowania i krytycznej analizy informacji;
6. umiejętność rozpoznawania własnych potrzeb edukacyjnych oraz uczenia się;
7. umiejętność pracy zespołowej.

Materiały:

- Materiał pomocniczy nr 1 – zasoby internetowe

Przebieg zajęć:

1. Nauczyciel pyta uczniów, czy chcieliby po skończeniu szkoły wyjechać za granicę i do jakiego kraju.
2. Nauczyciel zapisujemy te kraje na tablicy. Po tej rundzie zostawia na tablicy, te, które się najczęściej powtarzają – 5 minut.
3. Nauczyciel rozdaje uczniom materiał pomocniczy nr 1 i prosi ich, aby weszli na pierwszy podany adres internetowy. Jest to artykuł, który pokazuje, z którymi krajami Polacy chcą związać swoje życie zawodowe. Porównanie z tymi zapisami na tablicy – 5 minut.
4. Podział uczniów na grupy (jedna grupa zakłada przedsiębiorstwo w wybranych krajach UE – każdy w grupie wybiera inny kraj; druga grupa stara się o pracę w UE i wypełnia odpowiednie dokumenty; trzecia grupa chce dowiedzieć się o opodatkowanie dochodów i podatki, czwarta grupa wyszukuje świadczenia i zasiłki, jakie przysługują im na terenie UE) – 20 minut.
5. Po upływie czasu przeznaczanego na to ćwiczenie, przedstawiciele poszczególnych grup, krótko referują to, czego dowiedzieli się z internetu – 7 min.
6. Praca domowa – wypełnienie Europass-CV, wypełnienie dokumentów o zasiłek lub o pozwolenie na założenie własnego przedsiębiorstwa.
7. Uczniowie przesyłają nauczycielowi pracę domową e-mailem.

Dodatkowe informacje/komentarz:

Najlepiej, aby lekcja ta odbyła się w szkolnej pracowni internetowej. Jeżeli nie ma takiej możliwości, można poprosić uczniów, aby na lekcję przynieśli swój sprzęt mobilny, np. smartfony. Jeżeli szkoła dysponuje tabletami, to wykorzystujemy je na lekcji. Warunkiem przeprowadzenia takiej lekcji poza pracownią komputerową jest wi-fi.

Przy rozdaniu uczniom materiału nr 1, trzeba zwrócić uwagę, że najbardziej rzetelne są strony urzędowe, np. Senatu, Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Ministerstwa Pracy, a także strony instytucji europejskich.

MATERIAŁ POMOCNICZY NR 1 – ZASOBY INTERNETOWE

<http://kariera.forbes.pl/gdzie-emigruja-polacy-,artykuly,173750,1,1.html>

http://biznes.gazetaprawna.pl/artykuly/23096,jak_zalozyc_przedsiębiorstwo_w_krajach_unii_europejskiej.html

<http://polonia-viva.eu/index.php/de/artty-biuro-polonii/21-jak-zaoy-firm-w-unii-europejskiej>

<http://europass.cedefop.europa.eu/pl/documents/curriculum-vitae>

<https://europass.cedefop.europa.eu/pl/documents/curriculum-vitae/templates-instructions>

<http://poradnik-kariery.monsterpolska.pl/strategia-poszukiwania-pracy/rozpoczynamy/europass-europejskie-cv/article.aspx>

http://www.mpips.gov.pl/gfx/mpips/userfiles/_public/1_NOWA%20STRONA/spoty%20reklamowe/BEZPIECZNE_WYJAZDY_DO_PRACY_2013.pdf

<http://serwisy.gazetaprawna.pl/praca-i-kariera/artykuly/770729,swiadczenia-zasilki-i-umowy-zobacz-jakie-prawa-przysluguja-polakom-pracujacym-za-granica.htm>

Bibliografia

- *Podstawa programowa z komentarzami*. Tom 4. Edukacja historyczna i obywatelska w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum

[K]

Jan zdecydował się na podjęcie nauki w Zespole Szkół Ogólnokształcących i Zawodowych. Od 1 września jest uczniem Technikum Obsługi Turystycznej. Wybrał taki kierunek kształcenia ze względu na zamiłowanie do podróży i talenty komunikacyjne (zna dobrze kilka języków obcych: angielski, niemiecki, hiszpański i rosyjski). Postanowił w nowej szkole aktywnie włączyć się w organizację zajęć o charakterze turystycznym. Co powinien zrobić w tej sprawie? Czy istnieje jakiś dokument prawny w szkole, w którym znajdzie odpowiedź na pytanie, jak zrealizować swoje zamierzenia?

Przykłady zachowań:

- Jan dokładnie czyta stronę internetową szkoły, by sprawdzić, jakie istnieją formy aktywności uczniowskiej, by podjąć decyzję, czy dołącza do już istniejących działań, czy zaproponuje nową aktywność.
- Jan rozmawia z kolegami ze starszych klas o tym, czy pomysł stworzenia ewentualnego koła/klubu turystycznego jest realny?
- Jan rozmawia z wychowawcą, przedstawia mu swój pomysł na zorganizowanie nowej aktywności w szkole i pyta, czy inni nauczyciele byłiby przychylni takiemu pomysłowi?
- Jan decyduje się porozmawiać z dyrektorem szkoły i zasięgnąć informacji na temat możliwości realizacji swoich praw do bycia aktywnym w szkole, zgodnie ze statutem szkoły.

Pytania dla uczniów

- Czy Jan ma prawo realizować swoje pomysły na zajęcia pozalekcyjne?
- Jaki dokument określa prawa i obowiązki uczniów w szkole oraz ich relacje np. z dyrektorem szkoły, innymi nauczycielami, rodzicami, podmiotami zewnętrznymi?

Rozwiązanie

Jan powinien skorzystać z wiedzy płynącej z lektury statutu szkoły i włączyć się w działalność samorządu uczniowskiego, który na terenie szkoły jest najpoważniejszym reprezentantem uczniów i ich interesów w rozmowach z dyrektorem szkoły i gronem pedagogicznym, a także rodzicami lub innych organizacji istniejących na terenie szkoły i mających zagwarantowane prawo do określonych aktywności.

Podsumowanie

Celem przykładu jest wskazanie uczniom wagi statutu szkoły i jego zapisów, jako najważniejszego aktu prawa wewnątrzszkolnego („Szkolna Konstytucja”), określającego funkcjonowanie szkoły – w tym jej organów: dyrektora szkoły, rady pedagogicznej, samorządu uczniowskiego, rady rodziców – w rozwiązywaniu problemów pojawiających się w szkole. Zaprezentowany przykład ma także uświadomić uczniom istnienie porządku aktów prawnych, tj. że regulacje statutowe muszą być zgodne z aktami prawa wyższego rzędu, w tym przypadku z ustawą o systemie oświaty. Fakt ten ma istotne znaczenie dla wskazania uczniom ram, zgodnie z którymi możliwe jest nadawanie określonych kierunków rozwiązaniom tworzonym w szkole (uczniowie często dziwią się, dlaczego nie wszystkie ich pomysły mogą być w szkole realizowane). Organy szkoły podlegają istniejącemu prawu i muszą działać zgodnie z zawartymi w nim prawami i obowiązkami.

Przydatne przepisy:

Art. 1 ust. 15 ustawy o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 roku (t.j.Dz.U. 2015.2156) stanowi, że system oświaty zapewnia w szczególności: „warunki do rozwoju zainteresowań i uzdolnień uczniów przez organizowanie zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych oraz kształtowanie aktywności społecznej i umiejętności spędzania czasu wolnego”;

Zapisy z przykładowego Statutu Szkoły:

„Uczeń Zespołu ma prawo do:

[...] 9) wpływania na życie szkoły poprzez działalność samorządu uczniowskiego i organizacji młodzieżowych istniejących przy Zespole Szkół”.

[K]

Jan pełni funkcję przewodniczącego klasy. Otrzymał telefon od kolegi, który poinformował go o krzywdzącej ocenie otrzymanej z pracy projektowej na języku angielskim. Jana nie było w szkole, bo brał udział w olimpiadzie turystycznej, więc zaprosił kolegę do domu, by ten szczegółowo zrelacjonował mu całą sprawę. Po wysłuchaniu kolegi, zaczęli się zastanawiać, jak tę sytuację rozwiązać. Najpierw przeczytali dokładnie Przedmiotowy System Oceniania (PSO) dotyczący zajęć z języka angielskiego i postanowienia dotyczące oceniania projektów. Znaleźli tam zapisy potwierdzające fakt, iż projekt powinien uzyskać wyższą ocenę. Postanowili działać. Jakie działania, w twojej ocenie, chłopcy powinni podjąć, by wyjaśnić sprawę? Czy doszło do naruszenia praw ucznia?

Przykłady zachowań:

- Jan proponuje koledze na początek rozmowę z nauczycielem języka angielskiego.
- Kolega obawia się tej rozmowy i prosi, by najpierw porozmawiali z wychowawcą.
- Wychowawca jest nieobecny w szkole, chłopcy postanawiają poprosić o pomoc pedagog szkolną.
- Jan korzystając z faktu, że jest przewodniczącym klasy, idzie zgłosić sprawę dyrektorowi szkoły.
- Koleżanka Jana z II d jest mediatorem rówieśniczym, podpowiada, by w razie konfliktu z nauczycielem języka angielskiego podjąć działania z panią psycholog, która może przeprowadzić mediacje szkolne, czyli pomóc w porozumieniu się ucznia z nauczycielem.

Pytania dla uczniów

- Jak byś sprecyzował problem przedstawiony w kazusie?
- Czy wyżej opisana sytuacja często zdarza się w szkole, czy rzadko?
- Jak najlepiej, w twojej ocenie, rozwiązać ten problem, pamiętając, że szkoła jest miejscem, w którym uczymy się współpracy, także z nauczycielami, szczególnie w sytuacjach trudnych, wymagających od każdej ze stron życzliwości i zrozumienia?

Rozwiązanie

Jan, korzystając z przywileju bycia przewodniczącym klasy, proponuje koledze rozwiązanie, które uczy szacunku dla nauczyciela i siebie samego, tzn. otwartą, szczerą rozmowę, wyjaśniającą zaistniały problem. Jest przekonany, że profesor od języka angielskiego, wysłuchawszy argumentów kolegi, podejdzie do nich z powagą i zaproponuje rozwiązanie satysfakcjonujące obydwie strony. W przypadku braku takiego porozumienia postara się zachęcić kolegę do skorzystania z mediacji szkolnych prowadzonych przez panią psycholog. Jan jest przekonany, że wola porozumienia się obydwu stron zwycięży i będzie dobrym przykładem uczenia się dialogu w środowisku szkolnym.

Podsumowanie

Celem przykładu jest zwrócenie uwagi na to, jak ważne jest, by w sytuacjach rozwiązywania sporów i konfliktów w szkole opierać się na wspólnie przyjętych zasadach, określonych w statucie szkoły oraz znanych zasadach współżycia społecznego, zakładających m.in. dawanie dobrego przykładu przez starszych młodszym (tutaj nauczyciel jest przykładem, jak postawa dorosłego może pozytywnie wpłynąć m.in. na zmianę oceny sytuacji przez ucznia lub otwartość nauczyciela na argumenty ucznia może zmienić jego decyzję, budując przyjazną wzajemną relację).

Przydatne przepisy:

Art. 47. Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku (Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483).

Art. 47. Każdy ma prawo do ochrony prawnej życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz do decydowania o swoim życiu osobistym.

Zapisy z przykładowego Statutu Szkoły:

§ 13. SPOSÓB ROZWIĄZYWANIA SPORÓW

[...]

2. Dyrektor reprezentuje interesy Rady pedagogicznej na zewnątrz i dba o jej autorytet. Bezpośrednio współpracuje za społecznymi organami szkoły. Przyjmuje wnioski i bada skargi dotyczące nauczycieli i pracowników nie będących nauczycielami. Jest negocjatorem w sytuacjach konfliktowych między nauczycielem a rodzicem.

3. Dyrektor dba o przestrzeganie postanowień zawartych w Statucie szkoły. W swej działalności kieruje się zasadą partnerstwa i obiektywizmu. Wnoszone sprawy rozstrzyga z zachowaniem prawa oraz dobra publicznego, w związku z tym wydaje zalecenia wszystkim statutowym organom, jeżeli działalność tych organów narusza interesy gimnazjum i nie służy rozwojowi jego wychowanków.

[...]

1. Uczeń zgłasza swoje zastrzeżenia do przewodniczącego Samorządu Uczniowskiego za pośrednictwem przewodniczącego klasowego. Przewodniczący Samorządu Uczniowskiego w uzgodnieniu z nauczycielem opiekunem przedstawia sprawę nauczycielowi lub wychowawcy, który wraz z przedstawicielem Samorządu rozstrzyga sporne kwestie. Sprawy nierozstrzygnięte kierowane są do Dyrektora, którego decyzje są ostateczne.

[K]

Jan, rozwijając swoje pasje turystyczne w szkolnym Kole Podróżnika, myśli o tym, jak przygotować się do wyprawy w czasie nadchodzących ferii. Wie, gdzie chce pojechać (do Zieleńca), z kim (z kolegami z klasy) i na jak długo (na dwa tygodnie). Rodzice zaakceptowali jego pomysł i obiecali nawet, że podwiozą chłopców i potem po nich przyjadą, bo Ci będą mieli ze sobą dużo sprzętu – narty, buty, plecaki. To, czego Janowi teraz najbardziej potrzeba, to pieniądze. Zastanawia się, jaką pracę mógłby podjąć, by nie zrzucić wszystkich obciążeń finansowych związanych z tą wyprawą na rodziców. Chciałby ten pomysł zachować dla siebie i zrobić rodzicom niespodziankę. Zaczął na początek przeglądać ogłoszenia w internecie, potem w lokalnej gazecie, ale gdy zatelefonował do kilku firm, okazało się, że jest problem związany z jego wiekiem. Jan ma 15 lat. Ponoć osoby poniżej 16 roku życia nie mogą podejmować pracy.

Przykłady zachowań:

- Jan jest dociekliwy, zastanawia się, gdzie sprawdzić informacje uzyskane od rozmówców telefonicznych?
- Jan rozmawia z kolegami, by dowiedzieć się, czy któryś z nich chciał kiedyś podjąć pracę i co się okazało w jego przypadku?
- Jan wpada na pomysł, by porozmawiać na temat problemu z pracą ze swoim profesorem, z którym ma zajęcia w ramach jednego z przedmiotów zawodowych.
- Jan dowiaduje się, że mama jednego z kolegów, z którym wybiera się w góry, pracuje w Państwowej Inspekcji Pracy (PIP) i zajmuje się wyjaśnianiem różnych problemów związanych z podejmowaniem pracy.

Pytania dla uczniów

- Czy Jan jako 15-letni chłopak może podjąć pracę i na jakich zasadach?
- Czy ewentualny problem z podjęciem pracy, wynikający z wieku Jana, powinni go zniechęcić do rezygnacji ze swoich planów?

Rozwiązanie

Jan powinien skorzystać z wiedzy profesora przedmiotów zawodowych w swojej szkole i mamy kolegi pracującej w PIP i dowiedzieć się, czy może podjąć pracę i na jakich zasadach, będąc osobą niepełnoletnią.

Podsumowanie

Celem przykładu jest wskazanie uczniom praktycznej zasady życiowej – nie wiesz – pytaj. W przywoływanym przypadku chodzi o rozstrzygnięcie problemu związanego z podjęciem pracy, więc dobrze zwrócić się do fachowca, któremu bliska jest ta dziedzina.

Ważne w rozwiązywaniu problemów, w tym prawnych, jest opieranie się na wiedzy pewnej, czyli pochodzącej od znawców danej dziedziny, ekspertów.

Podejmowanie decyzji na podstawie zasłyszanego, np. tego, co poradzi koleżanka lub kolega, może być niewystarczające, a nawet mieć negatywne skutki!

Przydatne przepisy:

Art. 190 § 2. Kp.

Zabronione jest zatrudnianie osoby, która nie ukończyła 16 lat.

Art. 202. § 1. Kp.

Czas pracy młodocianego w wieku do 16 lat nie może przekraczać 6 godzin na dobę.

Art. 304⁵. Kp.

- § 1. Wykonywanie pracy lub innych zajęć zarobkowych przez dziecko do ukończenia przez nie 16 roku życia jest dozwolone wyłącznie na rzecz podmiotu prowadzącego działalność kulturalną, artystyczną, sportową lub reklamową i wymaga uprzedniej zgody przedstawiciela ustawowego lub opiekuna tego dziecka, a także zezwolenia właściwego inspektora pracy.
- § 2. Właściwy inspektor pracy wydaje zezwolenie, o którym mowa w § 1, na wniosek podmiotu określonego w tym przepisie.
- § 3. Właściwy inspektor pracy odmawia wydania zezwolenia, jeżeli wykonywanie pracy lub innych zajęć zarobkowych w zakresie przewidzianym w § 1:
 - 1) powoduje zagrożenie dla życia, zdrowia i rozwoju psychofizycznego dziecka;
 - 2) zagraża wypełnianiu obowiązku szkolnego przez dziecko.

§ 4. Podmiot, o którym mowa w § 1, dołącza do wniosku o wydanie zezwolenia:

- 1) pisemną zgodę przedstawiciela ustawowego lub opiekuna dziecka na wykonywanie przez dziecko pracy lub innych zajęć zarobkowych;
- 2) opinię poradni psychologiczno-pedagogicznej dotyczącą braku przeciwwskazań do wykonywania przez dziecko pracy lub innych zajęć zarobkowych;
- 3) orzeczenie lekarza stwierdzające brak przeciwwskazań do wykonywania przez dziecko pracy lub innych zajęć zarobkowych;
- 4) jeżeli dziecko podlega obowiązkowi szkolnemu – opinię dyrektora szkoły, do której dziecko uczęszcza, dotyczącą możliwości wypełniania przez dziecko tego obowiązku w czasie wykonywania przez nie pracy lub innych zajęć zarobkowych.

§ 5. Zezwolenie, o którym mowa w § 1, powinno zawierać:

- 1) dane osobowe dziecka i jego przedstawiciela ustawowego lub opiekuna;
- 2) oznaczenie podmiotu prowadzącego działalność w zakresie przewidzianym w § 1;
- 3) określenie rodzaju pracy lub innych zajęć zarobkowych, które może wykonywać dziecko;
- 4) określenie dopuszczalnego okresu wykonywania przez dziecko pracy lub innych zajęć zarobkowych;
- 5) określenie dopuszczalnego dobowego wymiaru czasu pracy lub innych zajęć zarobkowych;
- 6) inne niezbędne ustalenia, wymagane ze względu na dobro dziecka lub rodzaj, charakter albo warunki wykonywania pracy lub innych zajęć zarobkowych przez dziecko.

§ 6. Na wniosek przedstawiciela ustawowego lub opiekuna dziecka właściwy inspektor pracy cofa wydane zezwolenie.

§ 7. Właściwy inspektor pracy cofa wydane zezwolenie z urzędu, jeżeli stwierdzi, że warunki pracy dziecka nie odpowiadają warunkom określonym w wydanym zezwoleniu.

Art. 10. § 1. Kc.

Pełnoletnim jest, kto ukończył lat osiemnaście.

Art. 11. Kc.

Pełną zdolność do czynności prawnych nabywa się z chwilą uzyskania pełnoletności.

Art. 12. Kc.

Nie mają zdolności do czynności prawnych osoby, które nie ukończyły lat trzynastu.

Art. 14. § 1. Kc.

Czynność prawna dokonana przez osobę, która nie ma zdolności do czynności prawnych, jest nieważna.

Art. 15. Kc.

Ograniczoną zdolność do czynności prawnych mają małoletni, którzy ukończyli lat trzynaście, oraz osoby ubezwłasnowolnione częściowo.

Art. 17.

Z zastrzeżeniem wyjątków w ustawie przewidzianych, do ważności czynności prawnej, przez którą osoba ograniczona w zdolności do czynności prawnych zaciąga zobowiązanie lub rozporządza swoim prawem, potrzebna jest zgoda jej przedstawiciela ustawowego.

Komentarz:

Podjęcie pracy przez osoby niepełnoletnie w ramach umów cywilnoprawnych. Z przepisów prawa cywilnego wynikają zasady określające zdolności człowieka do dokonywania czynności prawnych, w tym do zawierania umów (m.in. zlecenia i o dzieło). W świetle art. 12 Kodeksu cywilnego osoby, które nie ukończyły 13 lat, nie posiadają takiej zdolności. Zawarcie przez nie umowy zlecenia lub o dzieło jest z mocy prawa nieważne (art. 14 § 1 Kodeksu cywilnego). Osoby w wieku 13–18 lat mogą zawierać takie umowy, ale wyłącznie za zgodą rodzica lub opiekuna prawnego (art. 15 w zw. z art. 17 Kodeksu cywilnego). Osoby pełnoletnie mają pełną zdolność do czynności prawnych i mogą zawierać wszelkie umowy (art. 11 w zw. z art. 10 Kodeksu cywilnego).

[K]

Jan postanawia w trakcie wakacji letnich za zarobione pieniądze wyruszyć w podróż po Europie. Zastanawia się, czy fakt, że Polska jest w strefie Schengen, jest dla niego ułatwieniem w wakacyjnej wyprawie? Czy swoboda przemieszczania się dotyczy całej Europy?

Przykłady zachowań:

- Jan szuka informacji nt. strefy Schengen.
- Jan pyta profesora od WOS-u, co oznacza zasada swobodnego przemieszczania się w ramach strefy Schengen?
- Jan pyta mamę koleżanki, która jest radcą prawnym, do jakiego urzędu należy się udać, by uzyskać informację nt. dokumentów uprawniających do podróżowania po Europie?

Pytania dla uczniów

- Z jakimi aktami prawnymi Jan powinien się zapoznać, by znaleźć odpowiedź na pytanie, czym jest strefa Schengen?
- Co oznacza zasada swobodnego przemieszczania się w ramach strefy Schengen?
- Czy podróżowanie po krajach strefy Schengen wymaga jakichś dokumentów, jeśli tak, to jakich?

Rozwiązanie

Polska należy do krajów zjednoczonej Europy, które przyjęły wspólny porządek prawny, co oznacza, że chcąc podróżować po terytorium europejskim, trzeba wiedzieć, jakimi dokumentami należy się posługiwać dla potwierdzenia swojej tożsamości oraz jakie obowiązują zasady przy przekraczaniu granic wewnętrznych i zewnętrznych UE.

Podsumowanie

Celem przykładu jest zwrócenie uwagi, że polscy obywatele funkcjonują w szerszej przestrzeni prawnej niż tylko nasz kraj – jest to cała Unia Europejska, a to wymaga znajomości prawa dotyczącego uregulowań europejskich, m.in. w takiej kwestii, jak przemieszczanie się po terytorium zjednoczonej Europy.

Przydatne przepisy:

Art. 21. ust. 1. TfUE

Każdy obywatel Unii ma prawo do swobodnego przemieszczania się i przebywania na terytorium Państw Członkowskich, z zastrzeżeniem ograniczeń i warunków ustanowionych w Traktatach i w środkach przyjętych w celu ich wykonania.

Art. 3. ust. 2. TUE

Unia zapewnia swoim obywatelom przestrzeń wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości bez granic wewnętrznych, w której zagwarantowana jest swoboda przepływu osób, w powiązaniu z właściwymi środkami w odniesieniu do kontroli granic zewnętrznych, azylu, imigracji, jak również zapobiegania i zwalczania przestępczości.

Ustawa z dnia 13 lipca 2006 roku o dokumentach paszportowych (tj. Dz.U.2013. 268 ze zm.)

Art. 3.

Każdy obywatel polski ma prawo do otrzymania paszportu.

Art. 4.

Dokument paszportowy uprawnia do przekraczania granicy i pobytu za granicą oraz poświadcza obywatelstwo polskie, a także tożsamość osoby w nim wskazanej w zakresie danych, jakie ten dokument zawiera.

Art. 7.

1. Dokument paszportowy wydaje się na wniosek osoby pełnoletniej po przedłożeniu wymaganych dokumentów, pobraniu danych biometrycznych i uiszczeniu należnej opłaty.

Art. 32.

1. Paszport jest ważny przez okres 10 lat od daty jego wydania.
2. Paszport wydany małoletniemu, który nie ukończył 13 lat, jest ważny 5 lat od daty jego wydania.

Art. 43.

1. Paszporty i paszporty tymczasowe w Rzeczypospolitej Polskiej wydaje i odmawia ich wydania wojewoda, do którego wpłynął wniosek o wydanie dokumentu paszportowego, a za granicą – konsul.

[K]

Jan wrócił z podróży po Europie w przekonaniu, że warto się zastanowić nad tym, czy nie podjąć studiów na uczelni w jednym z europejskich krajów? Ma już paszport, zna języki, co jeszcze powinien wiedzieć, by zrealizować ten zamiar?

Przykłady zachowań:

- Jan poważnie przygotowuje się do podjęcia decyzji, na jakiej uczelni europejskiej chciałby studiować – w tym celu szuka informacji w internecie.
- Jan udaje się na uniwersytet w miejscu swojego zamieszkania, by w dziale zagranicznym porozmawiać o możliwościach podejmowania studiów za granicą.
- Jan spotyka się z córką znajomych, która studiuje za granicą, by sprawdzić, czy podoła nowemu wyzwaniu?

Pytania dla uczniów

- Czy w UE istnieje wspólny system edukacyjny na etapie kształcenia wyższego?
- Gdzie można znaleźć informacje o studiowaniu w danym kraju UE?
- Czy zasady rekrutacji i finansowania szkolnictwa wyższego są takie same na całym terytorium UE, czy decydują o tym poszczególne państwa członkowskie?

Rozwiązanie

Szukając odpowiedzi na pytanie, w którym kraju UE podjąć studia, należy pamiętać, że wymaga to zapoznania się z obowiązującymi w nim zasadami dotyczącymi m.in. rekrutacji, finansowania i przebiegu kształcenia – brak jest w tych kwestiach jednakowych rozwiązań. W Europie funkcjonuje jednolity, trójstopniowy system edukacji wyższej, odpowiadający polskim studiom: licencjackim (lub inżynierskim), magisterskim i podyplomowym. Rekrutacja na studia jest zróżnicowana.

W niektórych krajach działają centralne instytucje, do których należy przesyłać aplikacje (np. w Wielkiej Brytanii), w innych trzeba skontaktować się bezpośrednio z wybraną uczelnią (np. we Włoszech). W większości krajów Unii Europejskiej obowiązuje zasada, zgodnie z którą obywatele innych państw członkowskich mogą być przyjęci na studia, jeśli spełniają warunki rekrutacji w swoim ojczystym kraju. W przypadku obywateli Polski oznacza to, że do ubiegania się o przyjęcie na studia pierwszego stopnia konieczne jest zdanie matury.

Podsumowanie

Wspólny porządek prawny UE dotyczy także szkolnictwa wyższego. Każdy obywatel UE może podjąć studia w innym kraju członkowskim, po spełnieniu wymagań obowiązujących w tym kraju. Szczegółów należy szukać na stronach tamtejszych ministerstw ds. edukacji lub szkolnictwa wyższego lub na stronach konkretnych uczelni.

Przydatne przepisy:

Patrz: Art. 165, art. 166 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE 2012 C 326).

Artykuł 165

(dawny artykuł 149 TWE)

1. Unia przyczynia się do rozwoju edukacji o wysokiej jakości, poprzez zachęcanie do współpracy między Państwami Członkowskimi oraz, jeśli jest to niezbędne, poprzez wspieranie i uzupełnianie ich działalności, w pełni szanując odpowiedzialność Państw Członkowskich za treść nauczania i organizację systemów edukacyjnych, jak również ich różnorodność kulturową i językową.
Unia przyczynia się do wspierania europejskich przedsięwzięć w zakresie sportu, uwzględniając jego szczególny charakter, jego struktury oparte na zasadzie dobrowolności oraz uwzględniając jego funkcję społeczną i edukacyjną.
2. Działanie Unii zmierza do:
 - rozwoju wymiaru europejskiego w edukacji, zwłaszcza przez nauczanie i upowszechnianie języków Państw Członkowskich,
 - sprzyjania mobilności studentów i nauczycieli, między innymi poprzez zachęcanie do akademickiego uznawania dyplomów i okresów studiów,

- promowania współpracy między instytucjami edukacyjnymi,
- rozwoju wymiany informacji i doświadczeń w kwestiach wspólnych dla systemów edukacyjnych Państw Członkowskich,
- sprzyjania rozwojowi wymiany młodzieży i wymiany instruktorów społeczno-oświatowych, a także zachęcania młodzieży do uczestnictwa w demokratycznym życiu Europy,
- popierania rozwoju kształcenia na odległość,
- rozwoju europejskiego wymiaru sportu, przez popieranie uczciwości i dostępności we współzawodnictwie sportowym oraz współpracy między podmiotami odpowiedzialnymi za sport, jak również przez ochronę integralności fizycznej i psychicznej sportowców, w szczególności tych najmłodszych.

3. Unia i Państwa Członkowskie sprzyjają współpracy z państwami trzecimi oraz z organizacjami międzynarodowymi właściwymi w dziedzinie edukacji i sportu, zwłaszcza z Radą Europy.

Artykuł 166

(dawny artykuł 150 TWE)

1. Unia urzeczywistnia politykę kształcenia zawodowego, która wspiera i uzupełnia działanie Państw Członkowskich, w pełni szanując odpowiedzialność Państw Członkowskich za treść i organizację kształcenia zawodowego.

2. Działanie Unii zmierza do:

- ułatwienia przystosowania się do zmian w przemyśle, zwłaszcza przez kształcenie zawodowe i przekwalifikowanie,
- poprawy kształcenia zawodowego wstępnego i ustawicznego w celu ułatwienia integracji zawodowej i reintegracji z rynkiem pracy,
- ułatwienia dostępu do kształcenia zawodowego i sprzyjania mobilności instruktorów i kształcących się, a zwłaszcza młodzieży,
- pobudzania współpracy w dziedzinie kształcenia między instytucjami edukacyjnymi lub kształcenia zawodowego a przedsiębiorstwami,
- rozwoju wymiany informacji i doświadczeń w kwestiach wspólnych dla systemów kształcenia Państw Członkowskich.

3. Unia i Państwa Członkowskie sprzyjają współpracy z państwami trzecimi i organizacjami międzynarodowymi właściwymi w dziedzinie kształcenia zawodowego.

Prawa człowieka

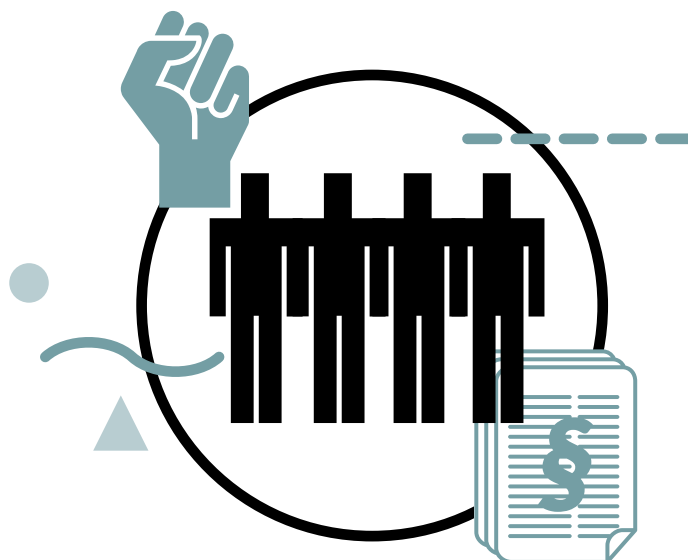
Rozdział V

AUTOR:

dr Małgorzata Dziewanowska

Rozdział V

Prawa człowieka

1. Historia praw człowieka

Kształtowanie się koncepcji praw człowieka ma swoją długą historię. Już bowiem w filozofii starożytnej pojawiały się przekonania o równości wszystkich ludzi i najwyższej cnoty, jaką jest wolność umysłu jednostki (stoicy). W czasach istnienia niewolnictwa i klasowego podporządkowania trudno było mówić o wolności jako takiej, stąd przekonania stoików można uznać za bardzo postępowe. Wiara chrześcijańska podkreślała równość wszystkich wobec stwórcy i przyrodzoną godność każdej jednostki. Kontynuatorem myśli starożytnej był św. Tomasz z Akwinu, który głosił idee zgodności norm tworzonych przez władzę z prawem naturalnym.

Za prawdziwy manifest równościowy tamtych czasów można uznać zdanie z listu św. Pawła do Galatów: Nie ma już Żyda ani poganina, nie ma już mężczyzny ani kobiety, wszyscy bowiem jesteście kimś jednym w Chrystusie Jezusie (3.28).

Z okresu średniowiecza pochodzą pierwsze dokumenty, które ograniczały uprawnienia władzy na rzecz obywateli. Podkreślić jednak należy, że pierwsze przywileje uzyskiwali jedynie wysoko postawieni, dopiero z czasem były one rozszerzane na inne grupy

społeczne czy jednostki. W 1215 roku angielski król, Jan bez Ziemi, zmuszony przez poddanych, ustanawia **Wielką Kartę Swobód** (*Magna Charta Libertatum*), w której zapisano między innymi prawo do sądu, wolność poruszania się czy prawo do własności.

W Polsce kształtowała się tradycja przyznawania przywilejów szlacheckich, nadających specjalne uprawnienia szlachcie. Jako najbardziej znaczące w kontekście praw człowieka można wymienić: **przywilej czerwiński** z 1422 roku, gwarantujący

nietykalność majątkową bez wyroku sądowego, i **jedlneńsko-krakowski** (1430–33), statuujący nietykalność osobistą bez wyroku sądowego (*neminem captivabimus nisi iure victum*). Warto wspomnieć, że Polska ma również wielowiekową tradycję szerzenia tolerancji religijnej. W 1415 roku na soborze w Konstancji rektor Wszechnicy Jagiellońskiej, Paweł Włodkowic, wywołał, iż „przeciwko zwalczającym pogan, chcącym żyć pokojowo, przemawia wszelkie prawo, mianowicie naturalne, boskie, kanoniczne i cywilne”¹.

Duże znaczenie dla tworzenia się współczesnej koncepcji praw człowieka miały nowe nurty filozofii z okresu oświecenia, które wskazywały na istnienie praw naturalnych, należnych każdemu człowiekowi, z racji jego człowieczeństwa. Przysługiwały one jednostkom, jeszcze zanim uformowało się państwo i władza, czego dowodzili w swoich teoriach między innymi angielscy filozofowie **Thomas Hobbes** (1588–1679) i **John Locke** (1632–1704). Obaj twierdzili, że państwo zostało związane na podstawie umowy społecznej, by chronić jednostki przed zagrożeniami występującymi w stanie natury. Odmienne jednak wyobrażali sobie państwo idealne. Hobbes był zwolennikiem absolutyzmu, gdzie jednostki zrzekają się swojej wolności na rzecz suwerena. Locke był prekursorem liberalizmu, oddając w ręce państwa jedynie możliwość rozstrzygnięcia sporów między jednostkami, które zachowują swoją wolność. Według niego, władza nie powinna ingerować w życie społeczne i prywatne, a społeczeństwo ma prawo do oporu wobec władzy państwowej. Stan natury charakteryzował się wolnością i równością wszystkich ludzi.

Nie ma bowiem nic bardziej oczywistego niż to, że istoty tego samego rzędu i gatunku, które rodzą się, by wykorzystać takie same udogodnienia natury i takie same zdolności, powinny być także równe między sobą bez podporządkowania i podległości.

John Locke, *Dwa traktaty o rządzie*, 1689, § 4

W tym okresie w Anglii pojawiły się kolejne dokumenty gwarantujące przestrzeganie praw jednostek. **Habeas Corpus Act** z 1679 roku statuował nietykalność osobistą i określał dokładny czas trwania aresztu dla osoby podejrzanej o popełnienie przestępstwa, natomiast **The Bill of Rights** z 1689 roku zabezpieczał wpływ poddanych na monarchów sprawujących władzę.

Druga połowa XVIII wieku to czas rewolucji. W 1776 roku Deklaracja Praw Wirginii zapoczątkowała zmiany w koloniach Ameryki Północnej. Zapisane tam trzy podstawowe prawa, do życia, do wolności i do własności, zostały powtórzone w **Deklaracji Niepodległości**, z tego samego roku. W 1791 roku Konstytucja Stanów Zjednoczonych (1787) została również uzupełniona o tzw. **Bill of Rights** – Kartę Praw – gwarantującą obywatelom prawo do nietykalności osobistej, do sądu, wolność religii i słowa, a także prawo noszenia i posiadania broni.

W Europie ogromny wpływ na kształtowanie się idei praw człowieka miała francuska **Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela** z 1789 roku. Stanowiła ona, że prawa człowieka i obywatela są naturalne, niezbywalne i święte. Wszyscy powinni być równi wobec prawa. Należy jednak zaznaczyć, że choć dokument ten był postępowy jak na owe czasy, to jednak nie uwzględniał praw kobiet, postulując równouprawnienie jedynie mężczyźni. W 1791 roku Olimpia de Gouges opublikowała **Deklarację Praw Kobiety i Obywatelki**, otwarcie nawiązującą do Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela, wskazującą na potrzebę zrównania praw kobiet i mężczyźni. To działanie zaprowadziło ją na gilotynę. W Anglii w 1792 roku pojawia się dzieło Mary Wollstonecraft *Wołanie o prawa kobiety*, w którym autorka postulowała równy dostęp do edukacji dla obu płci. To również nie spotkało się z przychylnym nastawieniem władz.

Na gruncie polskim należy wspomnieć o założeniach **Konstytucji 3 Maja** z roku 1791, która gwarantować miała wolność słowa i wyznania, a także przyznawała niepodległość nie tylko szlachcie, ale i mieszczańcom, chłopów biorąc jedynie pod opiekę państwa.

Warto wskazać, że już na tym etapie widoczne są podstawowe założenia praw człowieka:

- wolność, równość, własność traktowane jako prawa naturalne, przysługujące każdej jednostce;
- prawa jednostek wyznaczają granice władzy państwowej;
- wolność jednostki sięga tak daleko, jak pozwalają jej na to wolności innych osób.

W XIX wieku wyodrębniło się prawo humanitarne, chroniące jednostki w trakcie konfliktów zbrojnych, a także rozwinęła się idea praw kobiet, co ostatecznie doprowadziło do przyznania im praw wyborczych (Nowa Zelandia 1893, Finlandia 1906, Polska 1918, Stany Zjednoczone 1920). Mierzono się również z problemami niewolnictwa, poddaństwa czy wyzysku i pracy dzieci.

Warto wspomnieć o rozwoju idei dzieciństwa, które ostatecznie w XX wieku staje się wartością samą w sobie. Lloyd de Mause² wyróżnił sześć etapów zmian w podejściu rodziców do dzieci, przypisując im konkretne okresy historyczne: od antyku do IV w. n.e. – stadium dzieciobójstwa, od IV do XIII wieku – stadium oddawania, od XIV do XVII wieku – stadium ambiwalencji, wiek XVIII – stadium natręctwa, wiek XIX do połowy XX – stadium socjalizacji, od połowy XX wieku rozpoczyna się stadium pomagania i wspierania. Viviana Zelizer³ wskazuje, że aż do XIX wieku dziecko stanowiło dla rodziny wartość ekonomiczną, związaną z możliwością wykonywania pracy. Wykształcanie się odrębnych praw przyznawanych dzieciom doprowadziło do wprowadzenia zakazu zatrudniania i zmuszania do pracy najmłodszych.

Organizacja Narodów Zjednoczonych

Pierwsza połowa XX wieku naznaczona jest łamaniem praw człowieka na szeroką skalę. Nieudane próby ich międzynarodowej ochrony przez

utworzenie Ligi Narodów nie przyniosły znaczących rezultatów. Dopiero powołanie **Organizacji Narodów Zjednoczonych** w 1945 roku stanowiło punkt zwrotny w historii, zarówno przestrzegania, jak i ochrony praw człowieka na świecie.

Warto zwrócić uwagę, że pozbawianie jednostek przysługujących im praw w Republice Niemieckiej w okresie sprawowania władzy przez partię narodowosocjalistyczną NSDAP odbywało się przez wprowadzanie zmian w prawie stanowionym, obowiązującym w państwie, a nie przez działania z nim niezgodne. Te wydarzenia sankcjonują obowiązek obywatelskiej kontroli władzy.

W 1948 roku podpisana została **Powszechna Deklaracja Praw Człowieka**, uzupełniona w 1966 roku o **Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych** oraz **Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych**, które weszły w życie (po podpisaniu przez 35 państw) w roku 1976. Te trzy dokumenty łącznie nazywa się Międzynarodową Kartą Praw Człowieka.

Od 1948 roku ONZ przyjęło dużą liczbę innych dokumentów, traktatów i deklaracji, których celem jest ochrona praw człowieka. To między innymi:

- Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej z 1965 roku (w Polsce weszła w życie w 1969 roku);
- Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z 1979 roku (w Polsce weszła w życie w 1981 roku);
- Konwencja w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania z 1984 roku (w Polsce weszła w życie w 1989 roku);
- Konwencja o prawach dziecka z 1989 roku (w Polsce weszła w życie w 1991 roku);
- Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych z 2006 roku (w Polsce weszła w życie w 2012 roku).

Rada Europy

W ramach działań **Rady Europy** w Europie zaczął rozwijać się odrębny system ochrony praw człowieka. W 1950 roku ustanowiono **Europejską Konwencję Praw Człowieka**, która weszła w życie w 1953 roku, a w 1959 roku powołano do życia Europejski Trybunał Praw Człowieka z siedzibą w Strasburgu, który od 1998 roku stał się jedynym organem sądowym Konwencji. Polska przystąpiła do Rady Europy w 1991 roku, ratyfikowała Konwencję w 1993 roku, w tym samym roku uznała również jurysdykcję Trybunału.

W ramach działań Rady Europy powstały inne dokumenty, mające gwarantować przestrzeganie praw człowieka. Wymienić można między innymi:

- Europejską Kartę Społeczną z 1961 roku (w Polsce weszła w życie w 1965 roku);
- Europejską konwencję o zapobieganiu torturom oraz nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu z 1987 roku (w Polsce weszła w życie w 1989 roku);
- Europejską konwencję o wykonywaniu praw dziecka z 1996 roku (w Polsce weszła w życie w 2000 roku);
- Konwencję o ochronie praw człowieka i godności osoby ludzkiej wobec zastosowań biologii i medycyny: o prawach człowieka i biomedycynie z 1997 roku (weszła w życie w 1999 roku, Polska podpisała Konwencję w 1999 roku, ale jeszcze jej nie ratyfikowała);
- Konwencję o cyberprzestępczości z 2001 roku (w Polsce weszła w życie w 2015 roku);
- Konwencję o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej z 2011 roku (w Polsce weszła w życie w 2015 roku).

Unia Europejska

W ramach **Unii Europejskiej** funkcjonuje **Karta Praw Podstawowych**, podpisana w 2000 roku w imieniu trzech organów UE: Komisji Europejskiej, Rady UE i Parlamentu Europejskiego. W 2007 roku została powtórnie podpisana z poprawkami przez przewodniczących tych organów, natomiast moc wiążącą nadał jej dopiero traktat lizboński, który wszedł w życie w 2009 roku. Jej celem jest ochrona praw osób w przypadku działań podejmowanych przez instytucje UE i przez państwa członkowskie. Prawa w niej zawarte podzielone są na sześć rozdziałów (siódmy rozdział zawiera postanowienia ogólne):

- godność,
- wolność,
- równość,
- solidarność,
- prawa obywatelskie,
- wymiar sprawiedliwości.

W chwili podpisania traktatu z Lizbony Karta Praw Podstawowych stała się prawnie wiążąca dla państw członkowskich, jednak Wielka Brytania i Polska korzystają z odstępstwa w jej stosowaniu w niektórych przypadkach, co zostało ujęte w protokole dodatkowym do Karty.

Należy zaznaczyć, że prawa człowieka mają charakter ewolucyjny, nie tworzą jednego zamkniętego katalogu. Wraz z rozwojem techniki czy medycyny mogą bowiem wyłonić się nowe prawa, co również znajduje odzwierciedlenie w tworzonych aktach prawa państwowego i międzynarodowego.

Ważne!
Polska należy do ONZ, Rady Europy i Unii Europejskiej. [więcej na s. 332] >>

Generacje praw człowieka

Obecnie uznaje się, że prawa człowieka, zgodnie z ich rozwojem historycznym można podzielić na trzy generacje.

- **Prawa I generacji** to prawa podstawowe, wynikające z przyrodzonej godności człowieka:
 - prawo do życia,
 - wolność osobista,
 - prawo do prywatności,
 - prawo do własności,
 - równość wobec prawa,
 - prawo do sądu,
 - wolność słowa,
 - wolność wyznania i przekonań,
 - prawo udziału w wyborach,
 - wolność stowarzyszeń i zgromadzeń.
- **Prawa II generacji** to prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne, do których należą:
 - prawo do edukacji,
 - prawo do opieki zdrowotnej,
- **Prawa III generacji**, nazywane też prawami solidarnościowymi, przysługują grupom, narodom i odnoszą się do jakości ich życia:
 - prawo do rozwoju,
 - prawo do pokoju,
 - prawo do zdrowego środowiska naturalnego,
 - prawo do wspólnego dziedzictwa ludzkości,
 - prawo do pomocy humanitarnej,
 - prawo do informacji.

Przyjęto się uważać, iż obowiązkiem każdego państwa jest przestrzeganie praw I generacji, podczas gdy prawa II i III generacji powinny być realizowane w miarę możliwości. Obecnie zauważyć można proces wyodrębniania się **praw IV generacji**.

2. Podstawowe prawa i wolności

„Pojęcie praw człowieka opiera się na trzech tezach: po pierwsze, że każda władza jest ograniczona; po drugie, że każda jednostka posiada sferę autonomii, do której nie ma dostępu żadna władza; po trzecie, że każda jednostka może się domagać od państwa ochrony jej praw.” Wiktor Osiatyński

Istotą praw człowieka jest ochrona jednostki przed ingerencją państwa w jej uprawnienia. Oznacza to, że ich działanie ma charakter wertrykalny, jedynie w relacji jednostka–władza. Nie ma możliwości bezpośredniej ich aplikacji w relacjach między jednostkami, chociaż można wymagać w niektórych sytuacjach, aby państwo gwarantowało nam nienaruszalność naszych praw nie tylko przez instytucje państwowe, lecz także przez osoby trzecie.

Prawa człowieka są:

- **powszechne**, czyli dotyczą każdego człowieka;
- **przyrodzone**, czyli przysługują każdemu człowiekowi od chwili narodzin;
- **niezbywalne**, czyli nie można się ich zrzec;
- **nienaruszalne**, czyli władza nie może ich nikogo pozbawić.

Fakt, że państwo nie może nikogo pozbawić tych praw, nie oznacza, że nie ma możliwości ich ograniczenia w konkretnych przypadkach, zgodnie z obowiązującym w państwie prawem. Podkreślenia również wymaga to, że sfera wolności jednostki jest zawsze ograniczona sferą wolności innych jednostek.

Deklaracja nie jest aktem prawnym, a jedynie zobowiązaniem opartym na dobrej woli sygnatariuszy do jej przestrzegania. W przypadku Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych i praw tam wymienionych państwa-strony, a także indywidualne jednostki mają prawo zgłaszać naruszenia do Komitetu Praw Człowieka w Genewie.

Przykład

Ograniczenia praw lub wolności człowieka i obywatela:

- środki karne (kodeks karny): pozbawienie praw publicznych, zakaz przebywania w określonych miejscach/wykonywania określonych zawodów;
- prawa dziecka (kodeks rodzinny i opiekuńczy): ograniczone przez zakres władzy rodzicielskiej;
- względy bezpieczeństwa, np. na lotniskach (wybierając podróż samolotem akceptujemy fakt, iż nasza prywatność może zostać naruszona. Jeśli nie godzimy się na to, wybieramy podróż pociągiem, statkiem, samochodem).

Prawa człowieka zazwyczaj dzielone są na trzy odrębne grupy: prawa osobiste, polityczne i ekonomiczne, socjalne, kulturalne. [więcej na s. 333] »

Wyższe prawa i wolności zapisane są w wielu międzynarodowych dokumentach, takich jak:

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka

Zbiór praw człowieka uchwalony 10 grudnia 1948 roku przez Zgromadzenie Ogólne ONZ. Nie ma mocy wiążącej, choć obecnie uznawana jest za akt prawa zwyczajowego. Na jej podstawie uchwalono Międzynarodowe Pakty Praw Człowieka, a także ustanowiono 10 grudnia Dniem Praw Człowieka.

[więcej na s. 334] »

Europejska Konwencja Praw Człowieka

Pełna nazwa to Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności. Jest to umowa międzynarodowa w zakresie ochrony praw człowieka zawarta przez państwa członkowskie Rady Europy, otwarta do podpisu w 1950 roku, weszła w życie w roku 1953. Powołuje ona do życia Europejski Trybunał Praw Człowieka, do którego można wnosić indywidualne skargi na naruszenie praw wymienionych w Konwencji. Do praw tych należą:

art. 2 prawo do życia;

art. 3 zakaz tortur;

art. 4 zakaz niewolnictwa i pracy przymusowej;

art. 5 prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego;

art. 6 prawo do rzetelnego procesu sądowego;

art. 7 zakaz karania bez ustawy;

art. 8 poszanowania życia prywatnego i rodzinnego;

art. 9 wolność myśli, sumienia i wyznania;

art. 10 wolność słowa;

art. 11 wolność zrzeszania się i stowarzyszania;

art. 12 prawo do zawarcia związku małżeńskiego;

art. 13 prawo do skutecznego środka odwoławczego;

art. 14 zakaz dyskryminacji przy korzystaniu z praw i wolności wymienionych w konwencji (artykuł ten zawsze musi być stosowany łącznie z innym artykułem z Konwencji, statuującym określone prawo);

Protokół nr 1 (1952) – ochrona własności prywatnej, prawo do nauki (Polska ratyfikowała w 1994 roku);

Protokół nr 4 (1963) – prawo swobodnego poruszania się (Polska ratyfikowała w 1994 roku);

Protokół nr 6 (1983) – zakaz kary śmierci w czasie pokoju (Polska ratyfikowała w 2000 roku);

Protokół nr 7 (1984) – zakaz ponownego sądenia lub karania (Polska ratyfikowała w 2002 roku);

Protokół nr 12 (2000) – ogólny zakaz dyskryminacji (Polska nie podpisała tego protokołu);

Protokół nr 13 (2002) – całkowity zakaz kary śmierci (Polska ratyfikowała w 2014 roku, wchodzi w życie 1 września 2014 roku).

Na straży przestrzegania praw zawartych w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka stoi Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu.

[więcej na s. 335] »

Prawa człowieka w Polsce

Podstawowym źródłem praw człowieka i obywatela w Polsce jest Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997 roku. Rozdział II zatytułowany jest „Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela” i zawiera 56 artykułów.

„OBYWATEL to każda osoba posiadająca obywatelstwo polskie, natomiast CZŁOWIEK to każda osoba, również obcokrajowcy, turyści, osoby posiadające status uchodźcy itp.”

Najważniejsze założenie o godności człowieka, z którego wywodzi się istnienie powszechnych, przyrodzonych i niezbywalnych praw, zostało umieszczone w art. 30:

„Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych.”

W dalszej części Konstytucja wymienia prawa i wolności podlegające ochronie. [więcej na s. 336] »

Nie należy zapominać, że Konstytucja RP stanowi nie tylko źródło praw, lecz także obowiązków człowieka i obywatela. Należą do nich:

1. troska o dobro wspólne i wierność RP (w przypadku obywateli polskich);
2. obowiązek przestrzegania prawa RP;
3. obowiązek ponoszenia ciężarów i świadczeń publicznych, w tym podatków;
4. obowiązek obrony ojczyzny (w przypadku obywateli);
5. obowiązek dbania o środowisko.

Na osoby do 18 roku życia nałożony jest dodatkowo obowiązek nauki!

Konstytucja nie jest jedynym aktem prawnym, który sankcjonuje istnienie praw człowieka w Polsce. W każdej bowiem dziedzinie prawa można znaleźć bezpośrednio do nich odwołania. Na przykład w kodeksie karnym zawarty jest przepis odwołujący się do godności człowieka (art. 3), a w kodeksie postępowania karnego mieści się zasada domniemania niewinności (art. 5). Wszystkie akty prawne uchwalane na terytorium Polski muszą być zgodne z regułami ustalonymi w ustawie zasadniczej (Konstytucji) i umowami międzynarodowymi ratyfikowanymi za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie (art. 91 Konstytucji).

Prawa Dziecka

W 1978 roku Polska przedstawiła Komisji Praw Człowieka ONZ projekt dokumentu mającego na celu ochronę praw dziecka. Projekt był dwukrotnie modyfikowany, a ostatecznie został przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 20 listopada 1989 roku. Do dnia dzisiejszego Konwencja została ratyfikowana przez niemal wszystkie państwa (z wyjątkiem Somalii i USA). Konwencja o Prawach Dziecka (Dz.U. 1991, nr 120, poz. 526) powołuje organ nadzorujący jej realizację, czyli Komitet Praw Dziecka, do którego państwa-strony mają obowiązek składać raporty o stanie przestrzegania praw dziecka na jego terytorium. Komitet natomiast przekazuje państwom swoje uwagi i zalecenia.

W Konwencji o Prawach Dziecka znajduje się wiele istotnych praw. [więcej na s. 337] »

Polska, ratyfikując tę Konwencję, zastrzegła, że realizacja praw dzieci wymienionych w artykułach 12–16 (prawo do swobodnego wyrażania opinii, prawo do swobodnej wypowiedzi, wolność myśli, sumienia i wyznania, wolność zrzeszania się, ochrona życia prywatnego) powinna być wykonywana „z poszanowaniem władzy rodzicielskiej, zgodnie z polskimi zwyczajami i tradycjami dotyczącymi miejsca dziecka w rodzinie i poza nią”. Ma to bezpośredni związek z uregulowaniem władzy rodzicielskiej w polskim kodeksie rodzinnym i opiekuńczym (tj. Dz.U. 2015 poz. 583 ze zm. od art. 92 do art. 112).

Dodatkowo, Polska zadeklarowała, że poradnictwo dla rodziców oraz wychowanie w zakresie planowania rodziny powinno pozostawać w zgodzie z zasadami moralnymi.

Oprócz Konwencji do istotnych dokumentów przewidujących ochronę praw dziecka należą:

- Europejska Konwencja o Wykonywaniu Praw Dziecka z 1996 roku,
- Konwencja Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych z 2007 roku, a na gruncie prawa Unii Europejskiej,
- Decyzja Rady z dnia 29 maja 2000 r. w sprawie zwalczania dziecięcej pornografii w internecie,
- Dyrektywa Rady Nr 94/33/WE z dnia 22 czerwca 1994 r. w sprawie ochrony pracy osób młodych,
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/92/UE z dnia 13 grudnia 2011 roku w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej.

W Polsce na straży praw dziecka stoi przede wszystkim Konstytucja, która w art. 72 stanowi, że RP zapewnia ochronę praw dziecka, a każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją. Dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej ma prawo do opieki i pomocy władz publicznych.

Zgodnie z polskim prawem dziecko pozostaje pod władzą rodzicielską swoich rodziców i to oni są jego przedstawicielami prawnymi, czyli osobami zobowiązanymi do reprezentacji i zabezpieczania najlepszych interesów dziecka (kodeks rodzinny i opiekuńczy). O zawieszeniu, ograniczeniu, pozbawieniu władzy rodzicielskiej decyduje sąd. Warto jednak zwrócić uwagę na ustawę o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (tj. Dz.U. 2015 poz. 332 ze zm.), która wprowadza system wspierania rodzin przeżywających trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych. Podczas dyskusji na temat wprowadzenia tej ustawy pojawiło się również zagadnienie możliwości ustanowienia patrona (którego zatwierdzałby wójt, a nie sąd) dla dzieci, których rodzice wyjeżdżają czasowo, najczęściej w celach zarobkowych.

Warto również zwrócić uwagę na zakaz stosowania kar cielesnych zapisany w art. 40 Konstytucji i wprowadzenie podobnych gwarancji do Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego w 2011 roku: art. 961. Osobom wykonującym władzę rodzicielską oraz sprawującym opiekę lub pieczę nad małoletnim zakazuje się stosowania kar cielesnych.

Dokumentami, które regulują prawa i obowiązki małoletnich w Polsce, są m.in.:

- Kodeks rodzinny i opiekuńczy (w kontekście relacji rodzic–dziecko)
- Kodeks pracy (w zakresie zatrudniania młodocianych)
- Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich (w ramach zapobiegania demoralizacji lub w sprawach o czyny karalne)
- Ustawa o systemie oświaty (w ramach dostępu do edukacji)

W prawie polskim istnieje wiele różnych granic wieku, po przekroczeniu których dziecko uzyskuje jakieś uprawnienia lub zmienia się jego status.

[więcej na s. 338] »

Warto wiedzieć:

Należy zaznaczyć, że w ustawach pojawiają się różne określenia dotyczące dzieci: „osoba małoletnia” i „osoba do 18 roku życia”: nie są one równoważne, ze względu na możliwość wcześniejszego zawarcia małżeństwa przez kobiety powyżej 16 roku życia, które w ten sposób uzyskują pełnoletność.

Ciekawe:

W kodeksie karnym istnieją przepisy, które chronią jedynie osoby małoletnie (co do zasady do 18 roku życia) przed przestępstwami popełnianymi przez osoby powyżej 17 roku życia (np. art. 199 § 3 kk). Może się więc okazać, że sprawca czynu będzie młodszy niż jego ofiara. Można się zastanawiać, czy takie przepisy faktycznie służą ochronie osób małoletnich.

W ramach omawiania zakresu odpowiedzialności karnej należy zaznaczyć, że istnieją sytuacje, w których następuje wyłączenie odpowiedzialności karnej.

[więcej na s. 339] »

3. Prawo do prywatności, w tym do ochrony danych osobowych i prawa obywatela w kontaktach z mediami

Artykuł 47 Konstytucji RP gwarantuje wszystkim prawo do ochrony życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz do decydowania o swoim życiu osobistym.

Potocznie to uprawnienie nazywa się **prawem do bycia pozostawionym w spokoju**.

Prawo do prywatności zostało zapisane również w wielu międzynarodowych dokumentach:

- art. 12 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka: „nikt nie będzie poddany arbitralnemu wkraczaniu w jego życie prywatne, rodzinę, mieszkanie lub korespondencję, ani też zamachom na jego honor i reputację. Każdy jest uprawniony do ochrony prawnej przed takim wkraczaniem lub takim zamachami”;

- art. 17 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych: „1. nikt nie będzie poddany arbitralnej lub bezprawnej ingerencji w jego życie prywatne, rodzinne, mir domowy czy korespondencję, ani też bezprawnym zamachom na jego cześć i dobre imię; 2. każdy ma prawo do ochrony prawnej przed tego rodzaju ingerencją lub zamachami”;
- art. 8 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka: „1. każdy ma prawo do poszanowania swojego życia prywatnego i rodzinnego, swojego mieszkania i swojej korespondencji; 2. niedopuszczalna jest ingerencja władzy publicznej w korzystanie z tego prawa, z wyjątkiem przypadków przewidzianych przez ustawę i koniecznych w demokratycznym społeczeństwie z uwagi na bezpieczeństwo państwowe, bezpieczeństwo publiczne oraz dobrobyt gospodarczy kraju, ochronę porządku i zapobieganie przestępstwom, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób”.

Prawo do prywatności może być realizowane w różnych sferach. [więcej na s. 340] >>

Każda jednostka ma prawo samodzielnie decydować, jakie elementy jej życia prywatnego mogą zostać upubliczniane przez osoby trzecie. Wyjątkiem są jedynie osoby publiczne, w przypadku których prawo do prywatności nie obejmuje zachowań, okoliczności czy wydarzeń bezpośrednio związanych z działalnością o charakterze publicznym. W niektórych przypadkach trudność stanowi jednak oddzielenie działalności publicznej od prywatnej (np. rodzina Kardashian). Zgodnie z Konstytucją do ujawnienia informacji na nasz temat może nas zobowiązywać jedynie ustawa.

Dobra osobiste

Prawo polskie gwarantuje ochronę nie tylko samej prywatności, lecz także wielu innych wartości, nazywanych **dobrami osobistymi**. Art 23 kodeksu

cywilnego stanowi, że: „dobra osobiste człowieka, jak w szczególności zdrowie, wolność, cześć, swoboda sumienia, nazwisko lub pseudonim, wizerunek, tajemnica korespondencji, nietykalność mieszkania, twórczość naukowa, artystyczna, wynalazcza i racjonalizatorska, pozostają pod ochroną prawa cywilnego niezależnie od ochrony przewidzianej w innych przepisach”. Warto podkreślić, że katalog dóbr osobistych nie jest zamknięty, co wyraża się przez użycie sformułowania „w szczególności”. Uzupelnienie stanowi art. 24 § 1 kodeksu cywilnego ten, czyje dobro osobiste zostaje zagrożone cudzym działaniem, może żądać zaniechania tego działania, chyba że nie jest ono bezprawne. W razie dokonanego naruszenia może on także żądać, ażeby osoba, która dopuściła się naruszenia, dopełniła czynności potrzebnych do usunięcia jego skutków, w szczególności, ażeby złożyła oświadczenie odpowiedniej treści i w odpowiedniej formie. Na zasadach przewidzianych w kodeksie może on również żądać zadośćuczynienia pieniężnego lub zapłaty odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny. § 2. Jeżeli wskutek naruszenia dobra osobistego została wyrządzona szkoda majątkowa, poszkodowany może żądać jej naprawienia na zasadach ogólnych. § 3. Przepisy powyższe nie uchybiają uprawnieniom przewidzianym w innych przepisach, w szczególności w prawie autorskim oraz w prawie wynalazczym”.

Ochrona dóbr osobistych w prawie karnym

Prawo karne również ochrania niektóre dobra osobiste, na przykład przez:

- art. 189 kk dotyczący pozbawienia człowieka wolności;
- art. 190a kk dotyczący uporczywego nękania;
- art. 191a kk dotyczący utrwalania wizerunku nagiej osoby bez jej zgody;
- art. 193 kk dotyczący ochrony miru domowego;

- art. 212 kk dotyczący znieśławienia;
- art. 217 kk dotyczący naruszenia nietykalności;
- art. 267 § 1 kk dotyczący bezprawnego uzyskania informacji stanowiącej cudzą tajemnicę;
- art. 267 § 2 kk dotyczący bezprawnego postępowania się urządzeniami ograniczającymi wymianę informacji;
- art. 267 § 3 kk dotyczący ujawniania bezprawnie uzyskanych informacji innym osobom i in.

Dane osobowe

Ważnym elementem naszej prywatności są **dane osobowe**. Ustawa o ochronie danych osobowych (tj. Dz.U. 2014 poz. 1182 ze zm.) definiuje je jako: „art. 6.1. [...] wszelkie informacje dotyczące zidentyfikowanej lub możliwej do zidentyfikowania osoby fizycznej. 2. Osobą możliwą do zidentyfikowania jest osoba, której tożsamość można określić bezpośrednio lub pośrednio, w szczególności przez powołanie się na numer identyfikacyjny albo na jeden lub kilka specyficznych czynników określających jej cechy fizyczne, fizjologiczne, umysłowe, ekonomiczne, kulturowe lub społeczne”. Ten szeroki wachlarz informacji zawiera w sobie takie dane, jak:

imię i nazwisko, numer PESEL, adres zamieszkania, DNA, wzór siatkówki, linie papilarne, numer telefonu, adres e-mail, zdjęcia, wyniki badań, wysokość wynagrodzenia, informacje o nawykach, zainteresowaniach, nałogach itp.

Danych osobowych nie można gromadzić ani przetwarzać bez zgody osoby zainteresowanej. Wyjątkiem są na przykład sytuacje, gdy instytucja wykonuje określone prawem zadania dla dobra publicznego, np. wysyła imienne zaproszenia na bezpłatne badania profilaktyczne.

Warto wiedzieć:

Bardzo często jednak zdarza się, że w umowach, czy na stronach internetowych zawarta jest zgoda na przetwarzanie danych osobowych. Należy pamiętać, że taka zgoda jest zawsze dobrowolna i nikt nie ma prawa jej na nas wymusić. W razie naruszenia prawa do ochrony danych osobowych można zgłosić się do Generalnego Inspektora Ochrony Danych Osobowych (GIODO), który w drodze decyzji administracyjnej może nakazać przywrócenie stanu zgodnego z prawem.

Prywatność a internet

Obecnie dużym zagrożeniem dla prywatności jest szybki rozwój nowoczesnych systemów informatycznych, opierających swoje działania na elektronicznych technikach przetwarzania danych. Pozwalają one na gromadzenie ogromnej liczby informacji o jednostce, a ich niewłaściwe wykorzystanie w sposób realny zwiększa poziom zagrożenia naszej prywatności. Już w roku 1981 Rada Europy uchwaliła Konwencję nr 108 o ochronie osób w związku z automatycznym przetwarzaniem danych osobowych (Dz.U. 2003, nr 3, poz. 25). Przyjęte w niej rozwiązania opierają się na następujących założeniach: banki danych mogą gromadzić tylko dane uzyskane w sposób legalny, gromadzenie danych, ich wykorzystywanie, a także długość ich przechowywania są dopuszczalne tylko dla jasno określonego, zgodnego z prawem celu, niektóre dane nie mogą być przetwarzane automatycznie (dane o przynależności rasowej, poglądach politycznych, przekonaniach religijnych, określające stan zdrowia, preferencje seksualne, dotyczące wyroków skazujących). Konwencja ustanawia także katalog uprawnień przysługujących osobom, których dane są lub mogą być przetwarzane, statuując między innymi prawo do informacji o istnieniu banku danych, do uzyskania informacji o istnieniu danych odnoszących się do tej osoby, prawo do sprostowania tych danych, a także prawo do środka odwoławczego, w przypadku gdy określone w Konwencji gwarancje nie są respektowane.

Szczególnie istotna jest dbałość o to, aby informacje na temat naszego życia prywatnego i nasze dane osobowe nie zostały umieszczone w internecie. W takim bowiem przypadku nawet ukaranie sprawcy, czy obowiązek usunięcia ich informacji nie gwarantują naszej pełnej ochrony w przyszłości. Nie ma bowiem możliwości usunięcia danych z internetu w taki sposób, aby nigdy dla nikogo nie były już dostępne.

Co zostało raz umieszczone w internecie, na zawsze pozostaje w internecie!

Ochrona wizerunku

Art. 81 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych (tj. 2006 Nr 90 poz. 631 ze zm.) określa możliwości rozpowszechniania wizerunku osoby. Należy więc pamiętać, że rozpowszechnianie wizerunku osoby wymaga jej zezwolenia, chyba że taka osoba otrzymała zapłatę za pozowanie (wtedy wystarczy brak wyraźnego zastrzeżenia). W dwóch przypadkach rozpowszechnianie wizerunku nie wymaga zezwolenia: gdy jest to wizerunek osoby powszechnie znanej, jeśli jest on wykonany w związku z pełnieniem przez nią funkcji publicznych, w szczególności politycznych, społecznych, zawodowych, i gdy osoba taka stanowi jedynie szczegół całości, np. zgromadzenia, krajobrazu, publicznej imprezy.

Należy zwracać szczególną uwagę na politykę prywatności stron, na których umieszczamy swoje zdjęcia. Może się bowiem okazać, że z chwilą ich umieszczenia na stronie tracimy prawa do nich i mogą one być wykorzystywane bez naszej zgody.

W przypadku umieszczania na stronach internetowych szkoły zdjęć z wycieczek, konkursów itp. należy uzyskać zgodę osób tam prezentowanych (lub ich przedstawicieli, jeśli są to osoby niepełnoletnie). W innym wypadku mogą one jedynie stanowić element przypadkowy lub dodatkowy do prezentowanej całości. Nie powinny być rozpoznawalne dla osób trzecich.

Kontakt z mediami

W ostatnich czasach szczególnie istotne stało się zagadnienie ochrony prywatności i dóbr osobistych jednostki w kontaktach z mediami, nazywanymi również czwartą władzą (po władzy ustawodawczej, sądowniczej i wykonawczej). Ich celem powinno być informowanie społeczeństwa o ważnych dla niego sprawach, w tym również o nadużyciach władzy i niewłaściwych zachowaniach osób ją reprezentujących. Na dziennikarzy nałożone są jednak pewne ograniczenia bezpośrednio wymienione w ustawie prawo prasowe (Dz.U. 1984, nr 5, poz. 24 ze zm.). [więcej na s. 341] »

W ramach obowiązków dziennikarza mieści się więc ochrona prywatności osób, z którymi styka się na gruncie zawodowym. W przypadku naruszenia naszych dóbr osobistych istnieje możliwość stosowania przepisów ogólnych dotyczących ich ochrony.

Ochrona praw i wolności

ŚRODKI OCHRONY PRAW I WOLNOŚCI

Istnieją różne współczesne systemy ochrony praw człowieka. [więcej na s. 342] »

W każdym państwie obywatele mogą szukać pomocy w przypadku łamania ich praw, przede wszystkim korzystając z systemu wewnątrzpaństwowego, a także z instytucji funkcjonujących na gruncie systemów regionalnego i powszechnego. Ich działania mogą być wspierane przez organizacje pozarządowe, działające lokalnie lub globalnie.

W Europie ochroną praw człowieka zajmuje się wiele instytucji, każda z nich ma swoją procedurę oddziaływania, albo w konkretnej sprawie, albo w postaci nacisków na państwo w celu zmiany prawa bądź sytuacji faktycznej.

Organizacja Narodów Zjednoczonych

W strukturze ONZ odnaleźć można dużo instytucji, których celem jest ochrona praw człowieka bądź działanie na rzecz realizacji praw człowieka w państwach członkowskich. Najważniejsze to między innymi:

- Rada Praw Człowieka

Organ pomocniczy Zgromadzenia Ogólnego ONZ, utworzony w 2006 roku, z siedzibą w Genewie, który zastąpił Komisję Praw Człowieka. Jego głównym celem jest wspieranie i promowanie powszechnego poszanowania i ochrony praw człowieka, a także zajmowanie się przypadkami naruszeń i przedstawianie zaleceń mających na celu wyeliminowanie przypadków łamania praw człowieka. W tym celu Rada wykorzystuje mechanizm Powszechnego Przeglądu Okresowego (Universal Periodic Review), który pozwala raz na cztery lata dokonać przeglądu danych dotyczących praw człowieka we wszystkich państwach członkowskich. Państwa przedstawiają raport dotyczący stanu przestrzegania praw człowieka na ich terenie, który jest analizowany, a następnie prezentowane są wytyczne i zalecenia dla każdego z państw⁴.

- Komitet ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet (CEDAW)

Organ Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, która weszła w życie w 1981 roku. Jego zadaniem jest nadzorowanie realizacji postanowień Konwencji w państwach, które ją ratyfikowały. Państwa mają obowiązek raz na cztery lata (lub częściej, jeśli taką prośbę wystosuje Komitet) przygotować specjalny raport z wykonania założeń Konwencji. Komitet na tej podstawie, biorąc pod uwagę również informacje z innych źródeł (np. ngo),

przygotowuje rekomendacje. W 2003 roku Polska ratyfikowała protokół dodatkowy do Konwencji, który pozwala na składanie do CEDAW indywidualnych bądź grupowych zawiadomień o naruszeniach praw wymienionych w Konwencji. Istotne jest jednak wcześniejsze wyczerpanie wszystkich dostępnych krajowych środków zaradczych, chyba że ich stosowanie nadmiernie się przedłuża lub nie rokuje nadziei na skuteczną pomoc.

Warto polecić:

Raport CEDAW w sprawie Ciudad Juarez (Meksyk)⁵ na temat masowych zaginięć kobiet w tym mieście. W 2010 roku ukazało się polskie tłumaczenie książki Charlesa Bowdena *Mordercze miasto. Meksykańskie lekcje umarłych*. W 2006 roku nakręcono także film *Miasto śmierci (Bordertown)* inspirowany wydarzeniami z Ciudad Juarez.

- Komitet Praw Dziecka

Komitet jest organem monitorującym przestrzeganie praw dziecka w państwach, które ratyfikowały Konwencję o Prawach Dziecka. Każdy kraj jest zobowiązany przestać pierwszy raport do Komitetu po dwóch latach od przyjęcia Konwencji, a następnie, w odstępie co pięć lat, sprawozdawać się z wykonywania postanowień Konwencji. Komitet, uwzględniając również informacje z innych źródeł, formułuje dla każdego państwa uwagi i zalecenia. W dniu 14 kwietnia 2014 roku wszedł w życie protokół dodatkowy do Konwencji pozwalający na wnoszenie indywidualnych skarg do Komitetu w sytuacji łamania praw dziecka przez państwo. Polska podpisała protokół 30 września 2013 roku, jednak do tej pory go nie ratyfikowała. Od momentu ratyfikacji osoby indywidualne lub grupy osób będą mogły składać do Komitetu zawiadomienia o łamaniu lub naruszaniu praw dziecka w Polsce, w sytuacji gdy krajowe mechanizmy ochrony zawiodły.

- Komitet Praw Osób Niepełnosprawnych
Komitet został utworzony na mocy Konwencji Praw Osób Niepełnosprawnych, którą Polska podpisała w 2007 roku, a ratyfikowała 25 września 2012 roku. Jego celem jest działanie na rzecz przestrzegania praw osób niepełnosprawnych w krajach, które ratyfikowały Konwencję, a także rozpatrywanie krajowych raportów odnośnie do stanu realizacji tych praw, składanych raz na cztery lata. Polska nie ratyfikowała jednak protokołu dodatkowego do Konwencji, który pozwala na składanie indywidualnych lub grupowych skarg do Komitetu w przypadku naruszeń praw osób niepełnosprawnych. Protokół wszedł w życie w 2008 roku.

Rada Europy

Europejski Trybunał Praw Człowieka

Jest to jeden z najbardziej rozpoznawalnych organów ochrony praw człowieka w Europie. Został powołany do życia na mocy Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i jego zadaniem jest orzekanie w sprawach naruszeń praw zapisanych w Konwencji. Skargi mogą wnosić osoby indywidualne. Od chwili poddania się jurysdykcji ETPC przez Polskę w 1993 roku ogromna liczba skarg z naszego kraju dotyczyła opieszałości działania polskich sądów i przedłużających się pobyków w aresztach. Polska kilkakrotnie przegrała też sprawy z zakresu przestrzegania praw kobiet.

Procedura składania skargi do Trybunału nie jest trudna, wymaga jednak spełnienia kilku warunków, które decydować będą o jej dopuszczalności, między innymi:

- skarga może dotyczyć tylko działania bądź zaniechania władzy publicznej (nie można skarżyć działań lub zaniechań osób prywatnych, instytucji, organizacji);
- naruszenie prawa musiało mieć miejsce po wejściu w życie Konwencji (i jej ratyfikacji przez Państwo-stronę);
- należy wyczerpać krajowe środki odwoławcze;
- skargę należy złożyć w terminie maksymalnie sześciu miesięcy od wydania ostatecznego orzeczenia w sprawie w Polsce;
- należy wskazać, jakie prawo, gwarantowane przez Konwencję, zostało naruszone (powołując się na konkretny artykuł Konwencji);
- nie można jednocześnie wnosić skargi do ETPC i innego organu międzynarodowego.

W przypadku wydania przez ETPC orzeczenia uznającego skargę jednostki za zasadną, Trybunał ma możliwość zobowiązania państwa do wypłaty stronie skarżącej odszkodowania, a także do wprowadzenia zmian w prawie, mających na celu pełniejszą realizację praw człowieka i zminimalizowanie szans na późniejsze naruszenia w tej dziedzinie.

Unia Europejska

Sąd (The General Court)

W ramach Unii Europejskiej również funkcjonuje system pozwalający na indywidualne wnoszenie skarg. Sąd jest jednak organem, którego działanie nie wiąże się bezpośrednio z naruszaniem praw człowieka.

Rozpoznaje on skargi indywidualne, wniesione przez osoby fizyczne lub prawne, jednak jedynie przeciwko aktom instytucji, organów i jednostek organizacyjnych Unii Europejskiej (których są one adresatami lub które dotyczą ich bezpośrednio i indywidualnie), jak również aktów regulacyjnych (które dotyczą ich bezpośrednio i nie obejmują środków wykonawczych), czy wreszcie przeciwko zaniechaniu działania przez te instytucje, organy i jednostki organizacyjne. Istnieje możliwość odwołania się od decyzji Sądu do Trybunału Sprawiedliwości w terminie dwóch miesięcy.

Europejski Rzecznik Praw Obywatelskich

Zajmuje się badaniem skarg dotyczących niewłaściwego administrowania w instytucjach i organach Unii Europejskiej, w szczególności jeśli łamią one prawo, nie przestrzegają zasad dobrej administracji lub łamią prawa człowieka. Można się skarżyć na przykład na dyskryminację, niesprawiedliwość, nadużywanie władzy, nieuzasadnioną opieszałość, nieprawidłowe procedury czy nawet brak jakiegokolwiek informacji lub odmowę jej udzielenia. Rzecznik może działać na podstawie skargi lub z własnej inicjatywy. Aby wnieść do niego skargę, najpierw trzeba zwrócić się do danej instytucji, która naruszyła nasze prawa, o naprawienie tej sytuacji. Jeśli nie przyniesie to skutku, wtedy, w ciągu dwóch lat, można zwrócić się do Rzecznika. Skarga nie może być anonimowa,

należy wskazać, o jaką instytucję chodzi, a także opisać problem. Można jednak zastrzec poufność skargi. Rzecznik może zwrócić się do danej instytucji o naprawienie sytuacji, może wystosować do niej zalecenia, a jeśli się do nich nie zastosuje – złożyć przed Parlamentem Europejskim sprawozdanie, w wyniku którego PE może podjąć niezbędne do naprawienia sytuacji działania. Rzecznik może też odesłać skarżącego do właściwego dla danego problemu organu.

Strona Europejskiego Rzecznika Praw Obywatelskich dostępna jest także w języku polskim: <http://www.ombudsman.europa.eu/start.faces>. Warto ją odwiedzić i sprawdzić, jak działa ta instytucja, jakie ma cele i możliwości.

Przypisy

1. *Historia a prawa człowieka*, wydanie 1. Ośrodek Karta, Warszawa 2013.
2. L. de Mause, *The history of childhood*. Rowman & Littlefield Publishers, 2006.
3. V.A. Zelizer, *Pricing the priceless child. The changing social value of children*. Basic Books, USA, 1985.
4. <http://ms.gov.pl/pl/prawa-czlowieka/onz-i-prawa-czlowieka/pozostale-procedury-kontrolne-w-zakresie-przestrzegania-praw-czlowieka/powszechny-okresowy-przeglad-praw-czlowieka-upr> (dostęp: 14.08.2015).
5. W języku angielskim: <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/cedaw32/CEDAW-C-2005-OP.8-MEXICO-E.pdf> (dostęp: 14.08.2015).

Bibliografia

Publikacje zwarte

1. *Historia a prawa człowieka*, wydanie 1. Ośrodek Karta, Warszawa 2013.
2. Mause L. de, *The history of childhood*. Rowman & Littlefield Publishers, 2006.
3. Zelizer V.A., *Pricing the priceless child. The changing social value of children*. Basic Books, USA, 1985.

Źródła internetowe

1. Rada Europy: <https://edoc.coe.int/en/an-overview/6201-rada-europy-straznik-praw-czlowieka.html>
2. Europejski Trybunał Praw Człowieka: http://www.echr.coe.int/Documents/50Questions_POL.pdf
3. ETPC: https://www.youtube.com/watch?v=uFrXMjVOP0k&list=PLT-6qb4oU5fj0d_zxF0e5zMf4ZHUG8L85&index=15
4. Europejska Konwencja Praw Człowieka: http://echr.coe.int/Documents/Convention_POL.pdf
5. Główne prawa i wolności Konwencji: https://www.youtube.com/watch?v=v2LBJU1yvJ8&list=PLT-6qb4oU5fj_2HYaZ7Rtq0jfGr6cAics&index=27

AUTOR: Maria Pacholska

ROZDZIAŁ: Prawa człowieka

Tytuł aktywności:

Działania na rzecz równości i tolerancji

Cele:

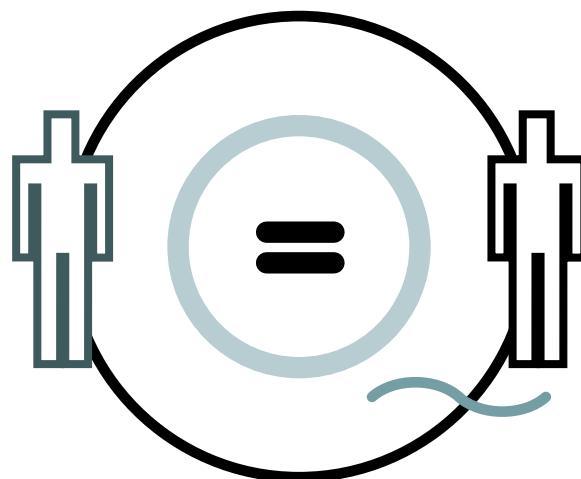
- **Cel główny:**
uczeń wyjaśnia podstawowe prawa człowieka, wie, jak można je chronić, rozpoznaje przypadki ich naruszania.
- **Cele szczegółowe:**
 - poznanie i utrwalenie pojęć: rasizm, szowinizm, antysemityzm i ksenofobia;
 - rozpoznawanie przez ucznia przejawów rasizmu, szowinizmu, antysemityzmu i ksenofobii;
 - utrwalenie postaw otwartości i tolerancji.

Czas:

2 godziny lekcyjne

Kompetencje:

- czytanie – umiejętność rozumienia, wykorzystywania i refleksyjnego przetwarzania tekstów, w tym tekstów kultury;
- myślenie naukowe – umiejętność wykorzystania wiedzy o charakterze naukowym do identyfikowania i rozwiązywania problemów, a także formułowania wniosków opartych na obserwacjach empirycznych dotyczących społeczeństwa;
- umiejętność komunikowania się w języku ojczystym;
- umiejętność sprawnego posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi;
- umiejętność wyszukiwania, selekcjonowania i krytycznej analizy informacji;
- umiejętność pracy zespołowej.

Materiały:

Materiały dydaktyczne/metodyczne	Materiały (dokumenty) prawne
<p>karta pracy nr 1.</p> <p>karta pracy nr 2.</p> <p>strony internetowe:</p> <p>http://weekagainstracism.eu</p> <p>http://www.enar-eu.org/</p> <p>http://hejtstop.pl/</p> <p>http://www.otwarta.org/</p>	<p>Międzynarodowa konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej. http://www.hfhrpol.waw.pl/pliki/Miedzynarodowa_Konwencja_w_Sprawie_Likwodacji_Wszelkich_Form_Dyskryminacji_Rasowej.pdf</p>

KARTA PRACY NR 1

1. pojęcie	2. wyjaśnienie	3. przejawy	4. przeciwdziałanie
rasizm			
szowinizm			
ksenofobia			
antysemityzm			

KARTA PRACY NR 2

problem:
**„Dlaczego należy się przeciwstawiać przejawom rasizmu,
szowinizmu, ksenofobii i antysemityzmu?”**

Przebieg zajęć:

I. Część wstępna – przedstawienie tematu, przebiegu oraz celów lekcji.

II. Część zasadnicza:

Uczniowie podczas lekcji uzupełniają karty pracy.

1. Nauczyciel przedstawia i omawia pojęcia: rasizm, szowinizm, ksenofobia, antysemityzm (1. i 2. część kart pracy nr 1).
2. Uczniowie podają przykłady postaw rasistowskich, szowinistycznych, ksenofobicznych i antysemickich (trzecia część karty pracy nr 1).
3. Analiza Międzynarodowej konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej.
Dyskusja na temat: „W jaki sposób można przeciwdziałać takim postawom?” (4. część karty pracy nr 1).

III. Podsumowanie:

Piramida priorytetów:

„Dlaczego należy się przeciwstawić przejawom rasizmu, szowinizmu, ksenofobii i antysemityzmu?” (karta pracy nr 2).

Uczniowie zapisują pomysły na karteczkach podczas burzy mózgów, następnie hierarchizują je i wpisują do karty pracy nr 2.

AUTOR: Ewa Kondrat

ROZDZIAŁ: Prawa człowieka

Tytuł aktywności/ćwiczenia:

Za ścianą. Co zrobić, gdy w domu dzieje się źle? – zapobieganie przemocy w rodzinie w zapisach prawnych

Cele:

- **Cel główny:**
uczeń wyjaśnia podstawowe prawa człowieka, rozpoznaje przypadki ich naruszania i wie, jak można je chronić.
- **Cele szczegółowe:**
uczeń łączy elementy wiedzy o prawach człowieka, prawach dziecka z przykładami oraz wskazuje/wyszukuje organizacje wspierające przestrzeganie ww. praw, uzasadnia swój wybór.

Czas:

45 minut

Kompetencje:

Umiejętności zdobywane przez ucznia w trakcie zajęć
(kompetencje kluczowe):

- czytanie – umiejętność rozumienia, wykorzystywania i refleksyjnego przetwarzania tekstów, w tym tekstów kultury;
- myślenie naukowe – umiejętność wykorzystania wiedzy o charakterze naukowym do identyfikowania i rozwiązywania problemów, a także formułowania wniosków opartych na obserwacjach empirycznych dotyczących społeczeństwa;
- umiejętność komunikowania się w języku ojczystym;
- umiejętność sprawnego posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi;
- umiejętność wyszukiwania, selekcjonowania i krytycznej analizy informacji;
- umiejętność pracy zespołowej.

Materiały:

- Fragment filmu *Męska sprawa* w reż. Sławomira Fabickiego z zasobów pakietu FilMOTEKA Szkolna – od początku filmu do końca pierwszej sceny w domu – ok. 5 min.

Główny bohater, kilkunastoletni chłopiec, jego matka i brat są ofiarami przemocy psychicznej i fizycznej. Sprawcą przemocy jest bezrobotny ojciec.

- Rozsypanka – układanka
Zdarzenia zaprezentowane we fragmencie filmu należy zestawić z:
 - artykułami z Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 roku.
Rozdział II – Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela (z 56 artykułów wybieramy 10 związanych z tematem filmu, w tym art. 33, 41, 70, 72, drukujemy i tniemy na paski);
 - Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (wybieramy 10 artykułów, w tym art. 3, 8, 13, drukujemy i tniemy na paski);
 - Konwencji o Prawach Dziecka (wybieramy 10, w tym art. 16, 18 p.1, 29.1 a), 37 a) i deklarację dotyczącą roli władzy rodzicielskiej – drukujemy i tniemy na paski);
 - zapisami w Kodeksie karnym (Rozdział od XXIII do XXVII – drukujemy i tniemy na paski).

Materiały mogą przygotować uczniowie.

Przebieg zajęć:

- Podajemy cele lekcji, odwołując się do wcześniejszych zajęć. Łączymy elementy wiedzy o prawach człowieka, prawach dziecka z przykładami pokazanymi w filmie, wskazujemy w Kodeksie karnym artykuły, którym podlegają zachowania bohaterów pokazane w filmie, uczniowie uzasadniają swój wybór – wyszukują organizacje wspierające przestrzeganie praw człowieka.
- Dzielimy klasę na cztery grupy. Uczniowie zapisują zachowania poszczególnych członków rodziny (Bartka Idczaka – głównego bohatera, ojca, matki i brata).
- Wyświetlamy fragment filmu *Męska sprawa*. Po projekcji pytamy uczniów o ogólne wrażenia (2–3 min. na wymianę informacji o wskazanym bohaterze w obrębie grupy – prezentacja zebranego materiału).
- Zadajemy pytanie: jaka sytuacja została przedstawiona w filmie? Czyje prawa zostały naruszone?
- Uczniowie sprawdzają, do jakich dokumentów prawnych i których artykułów odnosi się sytuacja przedstawiona w filmie (grupa 1–3) i co grozi za znęcanie się nad dzieckiem i nad rodziną (grupa 4).
- Rozdajemy rozsypanki i prosimy uczniów, aby wybrali po trzy zapisy najbardziej odpowiadające sytuacji Bartka i zachowaniu jego ojca. Uczniowie mają uzasadnić wybór.
 - Grupa 1 – wyszukuje trzy artykuły z Konstytucji RP
 - Grupa 2 – wyszukuje trzy artykuły z Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności
 - Grupa 3 – wyszukuje trzy artykuły z Konwencji o Prawach Dziecka
 - Grupa 4 – wyszukuje artykuły w Kodeksie karnym
- Nauczyciel prosi uczniów o przedstawienie wybranych zapisów i podanie argumentacji.
- W trakcie ostatnich 5 minut zajęć – burza mózgów. Uczniowie odpowiadają, kto może pomóc w podobnej sytuacji? Zapisują odpowiedzi na tablicy.
- Zadanie domowe – uczniowie opracowują ulotkę w formie elektronicznej (1 strona A5 – treść i oprawa graficzna) z informacjami o instytucjach, do których należy się zwrócić o pomoc lub które należy powiadomić w podobnej sytuacji.

Dodatkowe informacje/komentarz:

- Przed lekcją nauczyciel ogląda cały film.
Informacje o filmie – Filmoteka Szkolna, zestaw 18
i na stronie <http://www.filmotekaszkolna.pl/lekcja-film-film,78,42525,56>

[K] Prawa i wolności

Jan wrócił podekscytowany ze szkoły. Koleżanki z klasy zrobiły niespodziankę, organizując z okazji ich święta – DNIA CHŁOPCA – w ramach lekcji WOS debatę na temat tego, czy dzisiaj w Polsce prawo uprzywilejowuje mężczyzn? W związku z tym, że humorystyczny i emocjonalny przebieg zajęć nie pozwalał do końca skupić się na prezentowanych argumentach, Jan postanowił zebrać te, które zapamiętał. Mając na uwadze wnioski, którymi zakończyła się debata – mężczyźni są uprzywilejowani, z czym Jan osobiście się nie zgadza – postanowił przygotować rzetelne uzasadnienia odpowiedzi na „Tak” i na „Nie” na postawione przez koleżanki pytanie. To pozwoli mu odrobić zadanie domowe, które polega na ustosunkowaniu się do wyników debaty i znalezieniu przepisów prawa na poparcie stanowiska – zgadzam się lub nie zgadzam się i dlaczego z wnioskami z lekcji?

Przykłady zachowań:

- Jan szuka informacji w internecie na temat uprzywilejowania mężczyzn w polskim prawie.
- Jan szuka informacji w internecie na temat uprzywilejowania kobiet w polskim prawie.
- Jan zestawia uzyskane wyniki poszukiwań i formułuje własne wnioski.

Pytania dla uczniów

- W jakich aktach prawnych należy szukać odpowiedzi na postawione na lekcji pytanie?
- Czy w statucie szkoły znajdziemy odniesienia do zagadnienia będącego tematem debaty na lekcji WOS w klasie Jana?

Rozwiązanie

W Polsce mamy równouprawnienie. Wszyscy są równi wobec prawa. Ta naczelną zasadą wyrażoną w Konstytucji RP nakłada obowiązek na ustawodawcę, we wszystkich aktach prawnych tworzonych w naszym kraju, realizacji tego prawa przez konkretne zapisy przepisów prawnych.

Podsumowanie

Równość praw i ich bezwarunkowość jest tak ważną zdobyczą współczesnych społeczeństw, że najważniejsze akty prawne tak na świecie, w Europie, jak i w naszym państwie podkreślają ten fakt. Jest to fundament aktualnie obowiązujących porządków prawnych.

Przydatne przepisy:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 roku (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.). Powszechna Deklaracja Praw Człowieka przyjęta przez Organizację Narodów Zjednoczonych w dniu 10 grudnia 1948 roku. Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z dnia 16 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r. nr 38, poz. 167). Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych z dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. z dnia 29 grudnia 1977 r. Nr 38 poz. 169). Europejska Konwencja Praw Człowieka z dnia 4 listopada 1950 r. ze zm.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 roku (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.):**Art. 32.**

1. Wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne.
2. Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiejkolwiek przyczyny.

Art. 33.

1. Kobieta i mężczyzna w Rzeczypospolitej Polskiej mają równe prawa w życiu rodzinnym, politycznym, społecznym i gospodarczym.
2. Kobieta i mężczyzna mają w szczególności równe prawo do kształcenia, zatrudnienia i awansów, do jednakowego wynagradzania za pracę jednakowej wartości, do zabezpieczenia społecznego oraz do zajmowania stanowisk, pełnienia funkcji oraz uzyskiwania godności publicznych i odznaczeń.

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka przyjęta przez Organizację Narodów Zjednoczonych w dniu 10 grudnia 1948 roku:**Artykuł 1.**

Wszyscy ludzie rodzą się wolni i równi pod względem swej godności i swych praw. Są oni obdarzeni rozumem i sumieniem i powinni postępować wobec innych w duchu braterstwa.

Artykuł 2.

Każdy człowiek posiada wszystkie prawa i wolności zawarte w niniejszej Deklaracji bez względu na jakiejkolwiek różnice rasy, koloru, płci, języka, wyznania, poglądów politycznych i innych, narodowości, pochodzenia społecznego, majątku, urodzenia lub jakiegokolwiek innego stanu. Nie wolno ponadto czynić żadnej różnicy w zależności od sytuacji politycznej, prawnej lub międzynarodowej kraju lub obszaru, do którego dana osoba przynależy, bez względu na to, czy dany kraj lub obszar jest niepodległy, czy też podlega systemowi powiernictwa, nie rządzi się samodzielnie lub jest w jakikolwiek sposób ograniczony w swej niepodległości.

Artykuł 3.

Każdy człowiek ma prawo do życia, wolności i bezpieczeństwa swej osoby.

Artykuł 4.

Nie wolno nikogo czynić niewolnikiem ani nakładać na nikogo służebności; niewolnictwo i handel niewolnikami są zakazane we wszystkich swych postaciach.

Artykuł 5.

Nie wolno nikogo torturować ani karać lub traktować w sposób okrutny, nieludzki lub poniżający.

Artykuł 6.

Każdy człowiek ma prawo do uznawania wszędzie jego osobowości prawnej.

Artykuł 7.

Wszyscy są równi wobec prawa i mają prawo, bez jakiegokolwiek różnicy, do jednakowej ochrony prawnej. Wszyscy mają prawo do jednakowej ochrony przed jakąkolwiek dyskryminacją, będącą pogwałceniem niniejszej Deklaracji, i przed jakimkolwiek narażeniem na taką dyskryminację.

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z dnia 16 grudnia 1966 r.:**Artykuł 3.**

Państwa-Strony niniejszego Paktu zobowiązują się zapewnić mężczyznom i kobietom równe prawo do korzystania z wszystkich praw obywatelskich i politycznych wymienionych w niniejszym Pakcie.

**Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych z dnia 19 grudnia 1966 r.
(Dz.U. z dnia 29 grudnia 1977 r. Nr 38 poz. 169):****Artykuł 3.**

Państwa Strony niniejszego Paktu zobowiązują się zapewnić mężczyznom i kobietom równe prawo do korzystania z wszystkich praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych wymienionych w niniejszym Pakcie.

Europejska Konwencja Praw Człowieka z dnia 4 listopada 1950 r. ze zm.:**Artykuł 14.****Zakaz dyskryminacji**

Korzystanie z praw i wolności wymienionych w niniejszej Konwencji powinno być zapewnione bez dyskryminacji wynikającej z takich powodów, jak płeć, rasa, kolor skóry, język, religia, przekonania polityczne i inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie, bądź z jakichkolwiek innych przyczyn.

[K] Prawa dziecka

Jan w trosce o dobrą kondycję fizyczną przemierza codziennie 5 kilometrów do szkoły pieszo i taką samą drogę pokonuje z powrotem. Część drogi biegnie przez park miejski. Wracając dzisiaj ze szkoły, był świadkiem sytuacji, która wzbudziła jego gniew. Jakiś mężczyzna krzyczał na małego chłopca, szarpał go i kopał. Nie było w pobliżu żadnych dorosłych osób. Jan po chwili wahania ruszył na pomoc malcowi. Najpierw zapytał mężczyznę, czy może w czymś pomóc? Tamten kazał mu odejść i nie wtrącać się. Jan zapytał chłopca, czy to jest jego tata? Zapłakany chłopiec skinął głową na potwierdzenie. Jan ponownie zwrócił się do mężczyzny z prośbą, by przestał bić chłopca. Mężczyzna rzucił się z wściekłością na Jana, ten uskoczył w bok, a mężczyzna zatoczył się i upadł. Jan poczuł wyraźnie zapach alkoholu. Nie namyślając się długo, wziął malca za rękę i szybko poszedł na pobliski komisariat policji. Czy wolno było Janowi podjąć interwencję?

Przykłady zachowań:

- Jan przechodzi obok, nie reaguje.
- Jan boi się sam udzielić pomocy, dzwoni do znajomego dzielnicowego (był w szkole na spotkaniu, prosił, by zapisać jego numer telefonu „na wszelki wypadek”).
- Jan dzwoni na numer 112.
- Jan udziela pomocy małoletniemu.

Pytania dla uczniów

- Czy reagować w sytuacjach, gdy łamane jest prawo?
- Czy reagować, gdy oceniamy, że sami możemy stać się ofiarą (np. gdy napastnik jest starszy, silniejszy)?
- Czy dla własnego bezpieczeństwa warto skorzystać z pomocy innych, by pomóc komuś, komu dzieje się krzywda?

Rozwiązanie

Każda osoba dorosła, która znęca się fizycznie nad osobą najbliższą (niezależnie od jej wieku), podlega karze. Ochrona dzieci jest szczególną troską naszego państwa, stąd reagowanie w sytuacjach, gdy dziecko jest krzywdzone, jest obowiązkiem świadków zdarzenia. Nie ma znaczenia, ile lat ma ten, kto dziecku pomaga, czy chce pomóc – Konstytucja RP wskazuje – każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą.

Podsumowanie

Jan wykazał się dużą odwagą. W każdej sytuacji, gdy widzimy, że krzywdzony jest drugi człowiek, należy interweniować, tym bardziej gdy jest to bezbronne dziecko. W opisywanym przypadku chodzi o zwrócenie uwagi na to, jak powinna zachować się osoba, która nie ma 18 lat. Ważna jest ocena sytuacji, by nie spowodować zagrożenia dla siebie i tego, komu chcemy pomocy udzielić. Często będzie to się wiązało ze skorzystaniem ze wsparcia dorosłych, posiadających specjalne ustawowe uprawnienia. Do takich wyspecjalizowanych służb państwowych należy policja. To właśnie policja powołana jest do ochrony życia i zdrowia obywateli.

Przydatne przepisy:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 roku (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.).

Art. 72 ust.

1. RP zapewnia ochronę praw dziecka. Każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją.
2. Dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej ma prawo do opieki i pomocy władz publicznych.

Kodeks Rodzinny i Opiekuńczy z dnia 25 lutego 1964 r. (tj. Dz.U. z 2015 r. poz. 583 ze zm.).

Art. 96¹ kro stanowi, iż osobom wykonującym władzę rodzicielską oraz sprawującym opiekę lub pieczę nad małoletnim zakazuje się stosowania kar cielesnych.

Kodeks karny z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz.U.1997 Nr 88,poz. 553 ze zm.).

Art. 157.

§ 1. Kto powoduje naruszenie czynności narządu ciała lub rozstrój zdrowia, [...], podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

Art. 207 § 1.

Kto znęca się fizycznie lub psychicznie nad osobą najbliższą lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy albo nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. § 2. Jeżeli czyn określony w § 1 połączony jest ze stosowaniem szczególnego okrucieństwa, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10.

[K] Tajemnica korespondencji

Jan razem z kolegami z klasy uczęszcza na zajęcia pozalekcyjne kółka informatycznego. Na zajęciach, oprócz doskonalenia umiejętności technicznych posługiwania się różnymi programami i aplikacjami, rozmawiają na temat stosowania przepisów prawa opisujących różne zjawiska w przestrzeni wirtualnej. Na dzisiejszych zajęciach przyglądali się problemowi naruszania prywatności w internecie, wskazywali przykłady opisywane przez koleżanki i kolegów. Jeden szczególnie utkwił im w pamięci. Uczeń z ich szkoły, znając hasło do konta mailowego swojej dziewczyny, po rozstaniu z nią czytał nadal jej korespondencję i komentował ją na portalach społecznościowych. Czy przekroczył prawo?

Przykłady zachowań:

- Jan i koledzy definiują prawo do prywatności/tajemnicy korespondencji – podają przykłady, wyciągają wnioski co do zachowania prawa lub przekroczenia norm prawnych.
- Jan i koledzy uważają, że nic się nie stało.
- Jan proponuje poprosić opiekunkę koła, by zorganizowała im warsztaty nt. prawnych konsekwencji nadużyć w przestrzeni wirtualnej.

Pytania dla uczniów

- Czy uczeń wiedział, że łamie prawo?
- Jak byś Ty zareagował w tej sytuacji?
- Wskaż zasady prawa, jakie zostały naruszone?

Rozwiązanie

Jedną ze sfer ochrony prywatności jest ochrona tajemnicy korespondencji. Niezależnie od tego, czy jest to korespondencja tradycyjna – papierowa czy elektroniczna – nie wolno osobie, dla której nie jest ona przeznaczona, jej czytać!

Podsumowanie

Przykład ma zwrócić uwagę na lekkomyślność młodych osób w posługiwaniu się mediami elektronicznymi. Nie wolno udostępniać innej osobie swoich haseł do kont poczty mailowej czy też haseł do portali społecznościowych. Nieporozumienie może być początkiem dramatu – nadużycia zaufania i wykorzystania danych, nieprzeznaczonych dla danej osoby.

Przydatne przepisy:

Kodeks karny z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz.U.1997 Nr 88,poz. 553 ze zm.).

Art. 267 § 1 Kodeksu karnego, stanowi, że:

Kto bez uprawnienia uzyskuje dostęp do informacji dla niego nieprzeznaczonej, otwierając zamknięte pismo, podłączając się do sieci telekomunikacyjnej lub przełamując albo omijając elektroniczne, magnetyczne, informatyczne lub inne szczególne jej zabezpieczenie, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

[K] Dane osobowe

Kolega Jana (są rówieśnikami, mają 15 lat) namawia go do założenia konta na portalu społecznościowym. Jan ociąga się, gdyż słyszał, że tylko osoby pełnoletnie mogą mieć takie konto. Nagabywany przez kolegę ostatecznie zakłada konto na Facebooku. Czy ma do tego prawo?

Przykłady zachowań:

- Jan szuka odpowiedzi na swoje pytanie w internecie.
- Jan przegląda stronę Głównego Inspektora Ochrony Danych Osobowych (GIODO).
- Jan prosi opiekunkę koła informatycznego o wyjaśnienie problemu.

Pytania dla uczniów

- Czy Jan złamał prawo?
- Ile lat trzeba mieć, by czynności podejmowane w internecie nie były łamaniem prawa?

Rozwiązanie

Konta na portalach społecznościowych mogą zakładać wyłącznie osoby pełnoletnie! Wyjątkiem jest Facebook, gdzie użytkownikiem może zostać osoba, która ukończyła 13 lat, za zgodą rodziców. Korzystając z internetu, należy zwrócić uwagę na wszelkie formularze akceptacji i zgody, w których możemy dobrowolnie ograniczyć poziom tej ochrony. Od 07.03 2011 roku w życie wszedł przepis, wprost dający możliwość odwołania zgody udzielonej na przetwarzanie danych osobowych.

Podsumowanie

Przykład ma zwrócić uwagę, że w przestrzeni wirtualnej obowiązują określone przepisy prawa. Warto więc wiedzieć, kto i na jakich zasadach może skutecznie, posiadając zdolność do czynności prawnych, podejmować prawem dozwolone działania.

Przydatne przepisy:

Ustawa o ochronie danych osobowych z dnia 29 sierpnia 1997 r. (tj. Dz.U. 2014 r. poz. 1182 ze zm.).

Art. 1.

1. Każdy ma prawo do ochrony dotyczących go danych osobowych.
2. Przetwarzanie danych osobowych może mieć miejsce ze względu na dobro publiczne, dobro osoby, której dane dotyczą, lub dobro osób trzecich w zakresie i trybie określonym ustawą.

Art. 6.

1. W rozumieniu ustawy za dane osobowe uważa się wszelkie informacje dotyczące zidentyfikowanej lub możliwej do zidentyfikowania osoby fizycznej.
2. Osobą możliwą do zidentyfikowania jest osoba, której tożsamość można określić bezpośrednio lub pośrednio, w szczególności przez powołanie się na numer identyfikacyjny albo jeden lub kilka specyficznych czynników określających jej cechy fizyczne, fizjologiczne, umysłowe, ekonomiczne, kulturowe lub społeczne.

Art. 7.

Ileokroć w ustawie jest mowa o:

[...]

- 2) przetwarzaniu danych – rozumie się przez to jakiegokolwiek operacje wykonywane na danych osobowych, takie jak zbieranie, utrwalanie, przechowywanie, opracowywanie, zmienianie, udostępnianie i usuwanie, a zwłaszcza te, które wykonuje się w systemach informatycznych;

[...]

- 5) zgodzie osoby, której dane dotyczą – rozumie się przez to oświadczenie woli, którego treścią jest zgoda na przetwarzanie danych osobowych tego, kto składa oświadczenie; zgoda nie może być domniemana lub dorozumiana z oświadczenia woli o innej treści; zgoda może być odwołana w każdym czasie.

Udzielenie zgody na przetwarzanie danych osobowych jest czynnością prawną.

Zgodnie z prawem cywilnym dziecko do ukończenia 13 roku życia nie posiada zdolności do czynności prawnych. Dziecko w wieku 13–18 lat posiada jedynie ograniczoną zdolność do czynności prawnych. Oznacza to, że dziecko co do zasady nie może samodzielnie udzielić zgody na przetwarzanie danych osobowych czy wizerunku. Musi ją za dziecko wyrazić rodzic (opiekun prawny) lub – w przypadku dzieci powyżej 13 roku życia – konieczna jest dodatkowa zgoda rodzica (opiekuna prawnego) na zgodę wyrażoną przez dziecko.

[K] Dane osobowe

Jan dowiedział się od kolegów z kółka informatycznego, że Krzysiek z II e rozesłał po całej klasie e-maile z informacją, że Ania jest nieuleczalnie chora. Czy popełnił przestępstwo?

Przykłady zachowań:

- Krzysiek rozesłał maile o stanie zdrowia Ani, bo chciał uwrażliwić klasę na jej sytuację i skłonić do pomagania koleżance.
- Krzysiek lubi być dobrze poinformowany i często pierwszy ma informacje w klasie na dany temat, którymi chętnie dzieli się z innymi.

Pytania dla uczniów

- Czy Krzysiek naruszył prawo?
- Co trzeba wiedzieć o ochronie danych osobowych, by nie dopuszczać się przekroczeń?

Rozwiązanie

Naruszenie zasad przetwarzania danych osobowych, czyli np. przetwarzanie danych bez odpowiedniej zgody, w innym celu niż ten, na który została wyrażona zgoda, niezabezpieczenie danych przed dostępem osób z zewnątrz, jest karalne.

Janowi nie wolno było wysłać maila o treści informującej o stanie zdrowia koleżanki. Przeproszenie Ani i poinformowanie klasy o swoim błędzie może uchronić Jana przed poniesieniem surowszych konsekwencji.

Od podmiotu przetwarzającego nasze dane w sposób sprzeczny z prawem możemy domagać się zaprzestania tego przetwarzania, a od GIODO ukarania go.

Podsumowanie

Istnieje kategoria danych szczególnie chronionych. Są to m.in. informacje o pochodzeniu, stanie zdrowia, życiu seksualnym, przekonaniach religijnych, nałogach, skazaniach. Przetwarzanie takich danych jest zabronione.

Przydatne przepisy:

Ustawa o ochronie danych osobowych z dnia 29 sierpnia 1997 r. (tj. Dz.U. 2014 r. poz. 1182 ze zm.).

Art.27.1.

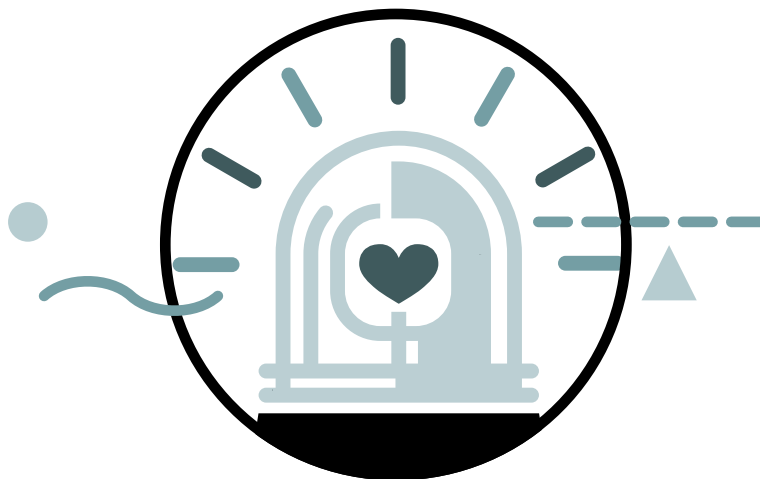
Zabrania się przetwarzania danych ujawniających pochodzenie rasowe lub etniczne, poglądy polityczne, przekonania religijne lub filozoficzne, przynależność wyznaniową, partyjną lub związkową, jak również danych o stanie zdrowia, kodzie genetycznym, nałogach lub życiu seksualnym oraz danych dotyczących skazań, orzeczeń o ukaraniu i mandatów karnych, a także innych orzeczeń wydanych w postępowaniu sądowym lub administracyjnym.

Ochrona Praw i Wolności w Polsce

Rozdział VI

Rozdział VI

Ochrona Praw i Wolności w Polsce

1. Główne środki ochrony praw i wolności w Polsce

Podstawowe założenia dotyczące możliwości ochrony praw i wolności w Polsce zostały zawarte w ustawie zasadniczej (Konstytucji) w art. 77–80:

Art. 77.

1. Każdy ma prawo do wynagrodzenia szkody, jaka została mu wyrządzona przez niezgodne z prawem działanie organu władzy publicznej.
2. Ustawa nie może nikomu zamykać drogi sądowej dochodzenia naruszonych wolności lub praw.

Art. 78.

Każda ze stron ma prawo do zaskarżenia orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji. Wyjątki od tej zasady oraz tryb zaskarżania określa ustawa.

Art. 79. 1

Każdy, czyje konstytucyjne wolności lub prawa zostały naruszone, ma prawo, na zasadach określonych w ustawie, wnieść skargę do Trybunału Konstytucyjnego w sprawie zgodności z Konstytucją ustawy lub innego aktu normatywnego, na podstawie

którego sąd lub organ administracji publicznej orzekł ostatecznie o jego wolnościach lub prawach albo o jego obowiązkach określonych w Konstytucji.

Art. 80.

Każdy ma prawo wystąpienia, na zasadach określonych w ustawie, do Rzecznika Praw Obywatelskich z wnioskiem o pomoc w ochronie swoich wolności lub praw naruszonych przez organy władzy publicznej.

Powyższe założenia rozwinięte są w Rozdziale VIII Konstytucji pt. „Sądy i trybunały”, art. 173–201, a konkretne założenia funkcjonowania sądów i trybunałów odnaleźć można w kodeksach (postępowania karnego, cywilnego) i ustawach o Trybunale Konstytucyjnym, Trybunale Stanu, o Rzeczniku Praw Obywatelskich, Rzeczniku Praw Dziecka czy Rzeczniku Praw Pacjenta, a także w ustawie o postępowaniu przed sądami administracyjnymi.

Sądy powszechne

Sądy powszechne rozpatrują sprawy z zakresu prawa karnego, cywilnego, gospodarczego, pracy i ubezpieczeń społecznych, a także rodzinnego. Postępowania przed tymi sądami jest co do zasady dwuinstancyjne, z możliwością wniesienia skargi kasacyjnej do Sądu Najwyższego w ściśle określonych przypadkach. W przypadku naruszenia każda osoba prywatna, a także osoby prawne, czy w niektórych przypadkach prokurator mogą wnieść sprawę do sądu.

Propozycja pracy z uczniami:

W celu zapoznania się z pracą sądów można umówić się na wizytę w budynku i obejrzenie wybranej rozprawy. Zaznajamia to uczniów nie tylko z pracą w sądzie, lecz także z istniejącymi procedurami. Jednocześnie sprawia, że kolejna wizyta w sądzie nie będzie już tak stresująca.

Sądy administracyjne

Sądy administracyjne zajmują się rozpatrywaniem skarg na decyzje administracyjne, czyli decyzje wydawane przez organy i urzędy publiczne. Skargę do takiego sądu może wnieść każdy, kto uważa, że organ wydając taką decyzję naruszył prawo. Postępowanie administracyjne jest dwuinstancyjne. Decyzją administracyjną jest akt władczy, wydany przez uprawniony podmiot, skierowany do strony albo stron, którego skutkiem jest powstanie obowiązku, uprawnienia bądź zaniechania.

Trybunał Konstytucyjny

Podstawowe założenia funkcjonowania TK zawarte są w Konstytucji, a także w ustawie o Trybunale Konstytucyjnym (Dz.U. 1997, nr 102, poz. 643). Zgodnie z art. 79 Konstytucji, do TK może wystąpić każdy obywatel, którego konstytucyjne wolności lub prawa zostały naruszone. Skarga dotyczyć może zgodności z Konstytucją ustawy lub innego aktu

normatywnego, na podstawie którego sąd lub organ administracji publicznej ostatecznie zadecydował o jego prawach, wolnościach lub obowiązkach. Skarga konstytucyjna może być wniesiona w terminie trzech miesięcy od doręczenia skarżącemu ostatecznego rozstrzygnięcia.

TK zajmuje się również badaniem zgodności ustaw i umów międzynarodowych z Konstytucją, a także zgodności przepisów prawa, wydawanych przez centralne organy państwowe z Konstytucją, ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi ustawami. W tym zakresie stroną wnioskującą mogą być też podmioty wymienione w art. 191 Konstytucji.

Rzecznik Praw Obywatelskich

Podstawą funkcjonowania Rzecznika Praw Obywatelskich jest art. 80 Konstytucji i ustawa o Rzeczniku Praw Obywatelskich z 1987 roku (Dz.U. 2001, nr 14, poz. 147). RPO stoi na straży wolności i praw człowieka i obywatela wymienionych w Konstytucji i bada, w konkretnych sytuacjach, czy w toku działalności różnych instytucji nie zostały naruszone wymienione w ustawie zasadniczej prawa lub wolności. Do RPO może się zgłosić każdy, wniosek jest nieodpłatny, a także nie wymaga zachowania szczególnej formy. Powinien jednak zawierać oznaczenie osoby wnioskującej (np. imię i nazwisko) i opis sprawy. RPO może, po zapoznaniu się z wnioskiem, podjąć taką sprawę, przekazać ją według właściwości, wskazać wnioskodawcy jakie przysługują mu możliwości działania, lub nie podejmować sprawy. RPO ma bardzo szerokie możliwości działania zmierzające do wyjaśnienia sprawy, a także pozostaje w kontakcie z licznymi innymi organami państwa. Ma również obowiązek monitorowania i wspierania równego traktowania, prowadzenia badań dotyczących dyskryminacji, a także opracowuje i wydaje sprawozdania dotyczące problemów związanych z dyskryminacją w Polsce.

Rzecznik Praw Dziecka

Urząd RPD został powołany na mocy art. 72.4. Konstytucji i ustawy o Rzeczniku Praw Dziecka (Dz.U. 2000, nr 6, poz. 69). Ustawa stanowi, że RPD stoi na straży praw dziecka określonych w Konstytucji, Konwencji o Prawach Dziecka i innych przepisach prawa, z poszanowaniem jednak odpowiedzialności, praw i obowiązków rodziców. Do jego głównych zadań zaliczyć można badanie, czy działania różnych organów i instytucji nie naruszają praw dziecka. RPD działa z własnej inicjatywy, biorąc jednak pod uwagę informacje pochodzące od osób prywatnych czy organizacji, które następnie musi powiadomić o podjętych przez siebie działaniach lub o ich braku. RPD współpracuje z organizacjami działającymi na rzecz ochrony praw dziecka, może również występować do właściwych organów z wnioskami o podjęcie inicjatywy ustawodawczej bądź o wydanie lub zmianę aktów prawnych. Jego zadaniem jest również prezentowanie właściwym organom władzy publicznej, organizacjom i instytucjom własnych ocen i wniosków w celu zapewnienia skuteczniejszej ochrony praw dziecka w Polsce.

Rzecznik Praw Pacjentów

Na straży przestrzegania praw pacjentów stoi Rzecznik Praw Pacjentów, ustanowiony ustawą o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta (Dz.U. 2009, nr 52, poz. 417). Ustawa wymienia liczne prawa przysługujące pacjentom, do których przestrzegania zobowiązane są zarówno placówki służby zdrowia, ich pracownicy, jak i inne osoby i instytucje. Do najważniejszych praw pacjenta należą:

- prawo do świadczeń zdrowotnych;
- prawo do informacji;

Osoba małoletnia poniżej 16 roku życia ma prawo do uzyskania takiej informacji jedynie w zakresie i formie potrzebnej do prawidłowego przebiegu procesu diagnostycznego lub terapeutycznego.

- prawo pacjenta do tajemnicy informacji z nim związanych;
- prawo do wyrażenia zgody na udzielenie świadczeń zdrowotnych;

W przypadku osób małoletnich prawo do wyrażenia zgody na świadczenie zdrowotne posiada przedstawiciel ustawowy (w przypadku dzieci powyżej 16 roku życia wymagana jest także ich zgoda). W nagłych sytuacjach możliwe jest jednak wyrażenie zgody przez opiekuna faktycznego (zdefiniowany w ustawie o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta w art. 3) lub sąd opiekuńczy. W przypadku niezwłocznej potrzeby udzielenia pomocy lekarz może również samodzielnie zdecydować o wykonaniu badań lub udzieleniu świadczeń zdrowotnych. (Ustawa o zawodzie lekarza i lekarza dentystry, Dz.U. 2008, nr 136, poz. 857: art. 32, 33, 34)

- prawo do poszanowania intymności i godności;
- prawo do dokumentacji medycznej;
- prawo do zgłaszania sprzeciwu wobec opinii albo orzeczenia lekarza;
- prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego.

Warto zauważyć, że część tych praw pokrywa się z prawami człowieka i obywatela wymienionymi w Konstytucji. Stąd ich przestrzeganie jest istotne nie tylko z perspektywy bycia pacjentem, ale przede wszystkim z perspektywy bycia człowiekiem.

RPP prowadzi postępowania między innymi w sprawach praktyk naruszających zbiorowe prawa pacjentów, a także analizuje skargi pacjentów, by określać zagrożenia i obszary wymagające naprawy w systemie ochrony zdrowia. Na podstawie indywidualnego wniosku uprawdopodobniającego naruszenie praw pacjenta, który jest nieodpłatny, RPP może wszcząć postępowanie mające na celu wyjaśnienie sytuacji.

Ważne!
W Polsce funkcjonują ponadto: Rzecznik
Ubezpieczonych czy Rzecznicy Konsumentów.

Więcej informacji można uzyskać na stronach:
<http://www.rzu.gov.pl/>; http://www.uokik.gov.pl/rzecznicy_konsumentow.php

2. Tolerancja i niedyskryminacja

Artykuł 32 Konstytucji stanowi, że: „1. Wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne. 2. Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiejkolwiek przyczyny”. To bardzo ogólne stwierdzenie wprowadza w Polsce zasadę tolerancji i niedyskryminacji, która musi być bezwzględnie przestrzegana. Na straży jej faktycznej realizacji stoją liczne instytucje, których celem jest ochrona praw i wolności człowieka (jak RPO, RPD czy pełnomocnik rządu ds. równego traktowania), a także dokumenty prawne, których celem jest również wprowadzanie skutecznych środków ochrony praw człowieka.

Spośród licznych aktów prawnych, które zakazują nierównego traktowania, można wymienić chociażby:

- **art. 21 Karty Praw Podstawowych:** Zakazana jest wszelka dyskryminacja w szczególności ze względu na płeć, rasę, kolor skóry, pochodzenie etniczne lub społeczne, cechy genetyczne, język, religię lub przekonania, poglądy polityczne lub wszelkie inne poglądy, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną.
- **art. 14 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka:** Korzystanie z praw i wolności wymienionych w niniejszej konwencji powinno być zapewnione bez dyskryminacji wynikającej z takich powodów, jak płeć, rasa, kolor skóry, język, religia, przekonania polityczne i inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie bądź z jakichkolwiek innych przyczyn.
- **Traktat Lizboński z dnia 17 grudnia 2007 roku:** Unia Europejska opiera się na wartościach poszanowania godności osoby ludzkiej, wolności,

demokracji, równości, państwa prawnego, jak również poszanowania praw człowieka, w tym praw osób należących do mniejszości. Wartości te są wspólne Państwu Członkowskim w społeczeństwie opartym na pluralizmie, niedyskryminacji, tolerancji, sprawiedliwości, solidarności oraz równości kobiet i mężczyzn.

- **Karta Praw Podstawowych z dnia 14 grudnia 2007 roku:** Unia Europejska przyczynia się do ochrony różnorodności kultur i tradycji narodów Europy, uznając przy tym, że godność człowieka jest nienaruszalna oraz że musi ona być szanowana i chroniona; że każdy ma prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego; że każdy posiada prawo do wolności myśli, sumienia i religii oraz ich uzewnętrzniania; że każdy ma prawo do wolności wypowiedzi oraz stowarzyszania się i zgromadzeń; że wszyscy są wobec prawa równi. Karta Praw Podstawowych, jako akt prawnie wiążący, zakazuje wszelkiej dyskryminacji, w szczególności zaś ze względu na płeć, rasę, kolor skóry, pochodzenie etniczne lub społeczne, przynależność państwową, cechy genetyczne, język, religię lub przekonania, poglądy polityczne lub wszelkie inne poglądy,

przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną. Karta Praw Podstawowych jest dokumentem, który podkreśla, że Unia szanuje różnorodność kulturową, religijną, językową, a także zasadę równości ludzi oraz równości wszystkich wobec prawa.

- **art. 1 ustawy o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania (Dz.U. 2010, nr 254, poz. 1700):** określa obszary i sposoby przeciwdziałania naruszeniom zasady równego traktowania ze względu na płeć, rasę, pochodzenie etniczne, narodowość, religię, wyznanie, światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną oraz organy właściwe w tym zakresie; art. 7 zakazuje nierównego traktowania osób fizycznych ze względu na rasę, pochodzenie etniczne lub narodowość w zakresie opieki zdrowotnej oraz oświaty i szkolnictwa wyższego; art. 11 stanowi, że nie jest naruszeniem zasady równego traktowania podejmowanie działań służących zapobieganiu nierównemu traktowaniu lub wyrównywaniu niedogodności związanych z nierównym traktowaniem.

Rodzaje dyskryminacji

Ustawa o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania wymienia następujące formy nierównego traktowania (a także precyzuje, jakie są procedury w sytuacji, gdy doszło do naruszenia):

- **Dyskryminacja bezpośrednia**
Jest to taka sytuacja, w której osoba fizyczna jest, ze względu na płeć, rasę, pochodzenie etniczne, narodowość, religię, wyznanie, światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną, traktowana mniej korzystnie niż jest, była lub byłaby traktowana inna osoba w porównywalnej sytuacji.
- **Dyskryminacja pośrednia**
Jest to taka sytuacja, w której dla osoby fizycznej, ze względu na płeć, rasę, pochodzenie etniczne, narodowość, religię, wyznanie, światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną na skutek pozornie neutralnego postanowienia, zastosowanego kryterium lub podjętego działania, występują lub mogłyby wystąpić niekorzystne dysproporcje lub szczególnie niekorzystna dla niej sytuacja, chyba że postanowienie, kryterium lub działanie jest obiektywnie uzasadnione ze względu na zgodny z prawem cel, który ma być osiągnięty, a środki służące osiągnięciu tego celu są właściwe i konieczne.
Przykład: dwie osoby zatrudnione na takich samych stanowiskach, z takim samym zestawem obowiązków i takimi samymi wynikami w pracy: mężczyzna zarabia dużo więcej niż kobieta.
- **Molestowanie**
Jest to każde niepożądane zachowanie, którego celem lub skutkiem jest naruszenie godności osoby fizycznej i stworzenie wobec niej zastraszającej, wrogiej, poniżającej, upokarzającej lub uwłaczającej atmosfery.
Przykład: nieustanne krytykowanie pracownika, poniżanie go i ośmieszanie przed innymi zatrudnionymi, zaniżanie wartości jego pracy, bezpodstawne odbieranie premii za wyniki itp.
- **Molestowanie seksualne**
Jest to każde niepożądane zachowanie o charakterze seksualnym wobec osoby fizycznej lub odnoszące się do płci, którego celem lub skutkiem jest naruszenie godności tej osoby, w szczególności przez stworzenie wobec niej zastraszającej, wrogiej, poniżającej, upokarzającej lub uwłaczającej atmosfery; na zachowanie to mogą się składać fizyczne, werbalne lub pozawerbalne elementy.

Przykład: poklepywanie po pośladkach, obejmowanie, głaskanie po plecach, niewybredne komentarze, rozwieszanie w firmie plakatów lub kalendarzy z nagimi wizerunkami osób, rozsyłanie z konta firmowego filmików erotycznych itp.

- **Nierówne traktowanie**

Jest to traktowanie osób fizycznych w sposób będący jednym lub kilkoma z następujących zachowań: dyskryminacją bezpośrednią, dyskryminacją pośrednią, molestowaniem, molestowaniem seksualnym, a także mniej korzystnym traktowaniem osoby fizycznej wynikającym z odrzucenia molestowania lub molestowania seksualnego lub podporządkowania się molestowaniu lub molestowaniu seksualnemu, oraz zachęcanie do takich zachowań i nakazywanie takich zachowań.

WAŻNE!

Wprowadzanie przepisów, które faworyzują jedną z grup, może być zgodne z prawem i służyć wyrównywaniu szans. Działanie takie nazywane jest niekiedy **DYSKRYMINACJĄ POZYTYWNA i polega na utrzymywaniu czasowych lub stałych rozwiązań i środków prawnych mających na celu wyrównanie szans osób i grup dyskryminowanych ze względu na płeć, pochodzenie etniczne, religię, orientację seksualną, niepełnosprawność i inne cechy.**

Ustawa reguluje obowiązki Pełnomocnika Rządu ds. Równego Traktowania, a także stwierdza, że dochodzenie odszkodowania za naruszenie zasad równego traktowania odbywa się na gruncie prawa cywilnego (art. 13). Istotne jest przeniesienie ciężaru dowodu: ten, kto zarzuca naruszenie zasady równego traktowania, jedynie uprawdopodobnia ten fakt, natomiast ten, któremu zarzucono naruszenie, jest obowiązany wykazać, że nie dopuścił się naruszenia (art. 14).

Przepisy dotyczące zakazu dyskryminacji pojawiają się także w innych ustawach, na przykład:

- ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz języku narodowym (Dz.U. 2005, nr 17, poz. 141): ustawa zakazuje dyskryminacji wynikającej z przynależności do mniejszości i stanowi, że organy władzy publicznej są obowiązane podejmować odpowiednie środki w celu popierania pełnej i rzeczywistej równości w sferze życia ekonomicznego, społecznego, politycznego i kulturalnego między osobami należącymi do mniejszości a osobami należącymi do większości oraz do ochrony osób, które są obiektem dyskryminacji, wrogości lub przemocy, będących skutkiem ich przynależności do mniejszości.

Jednak mimo istnienia teoretycznych podstaw do zachowania równouprawnienia, tolerancji i niedyskryminacji w Polsce, często spotykamy się z przypadkami naruszeń praw osób lub grup osób, które z powodu posiadania jednej lub kilku cech, mogą spotykać się z niewłaściwym traktowaniem.

Propozycja pracy z uczniami:

Każdy uczeń zastanawia się, w jakiej sytuacji zaobserwował/był świadkiem niewłaściwego, nierównego potraktowania różnych osób. Jaka powinna być nasza reakcja? Czy istnienie tak dużej liczby instytucji zobowiązanych do przeciwdziałania nierównemu traktowaniu zdejmuje z nas/ludzi/obywateli obowiązek szanowania drugiej osoby i niesienia jej pomocy? Jakie mamy możliwości przeciwdziałania dyskryminacji we własnym otoczeniu.

Źródła dyskryminacji

Warto zastanowić się, w jaki sposób dochodzi do nierównego traktowania i jakie są źródła dyskryminacji:

- **Stereotypy**
 - Uogólnione przekonanie dotyczące grupy ludzi, a zwłaszcza ich cech psychicznych i osobowości.
 - Przypisywanie grupom i kategoriom społecznym osobowych cech psychologicznych, które właściwie są do opisu, oceny lub interpretacji jednostek, a nie tych grup. Często są silnie oceniające.
- **Uprzedzenia**
 - Powstają w wyniku wywołania przez dany stereotyp konkretnych (najczęściej negatywnych) emocji.
- **Dyskryminacja**
 - Odmiennie traktowanie różnych podmiotów, które znajdują się w podobnej sytuacji.
 - Powstaje w wyniku przeniesienia emocji (uprzedzeń) w fazę działania (zachowania), czyli przykładowo wykorzystywanie własnej władzy w stosunku do jednostki lub grupy, wobec której ma się uprzedzenia, aby ograniczyć jej/ich prawa i możliwości.
 - Działanie bądź zaniechanie.

Przykład: Nauczyciel odpytuje podczas lekcji. Do odpowiedzi wezwana jest dziewczynka z blond włosami. Nauczyciel zna pogląd o tym, że blondynki są głupie (stereotyp). Odpytując dziewczynkę, myśli sobie: „pewnie jest głupia” (uprzedzenie). Dziewczynka bardzo dobrze odpowiada, a mimo to nauczyciel daje jej niską ocenę (dyskryminacja).

Ważne jest, że nierówne traktowanie jest możliwe w relacjach wertykalnych, czyli najczęściej w sytuacji podległości (pracownik–pracodawca, nauczyciel–uczeń). Zazwyczaj nie mówimy o dyskryminacji w relacjach horyzontalnych (uczeń–uczeń).

Źródła nierównego traktowania

W niektórych sytuacjach może się okazać, że nawet istnienie bardzo dobrego i skutecznego prawa, nie uchroni wszystkich przed niewłaściwymi zachowaniami, zarówno ze strony osób prywatnych, jak i niekiedy całych instytucji, i dochodzi do naruszenia praw lub wolności. Można wskazać kilka źródeł nierównego traktowania konsekwencją powodu wyznawanych poglądów.

- **Rasizm**

Jest to zespół poglądów potwierdzających tezę o nierówności ludzi, opartej na przynależności rasowej. Według tych poglądów ludzie dzielą się na rasy, które mają różną społeczną, biologiczną czy nawet intelektualną wartość. Rasizm opiera się na przekonaniu, że osoby o różnym wyglądzie będą się od siebie różniły również pod względem osobowościowym czy intelektualnym.
- **Szowinizm**

Jest to skrajna postać nacjonalizmu. Wyraża się w bezkrytycznym stosunku do własnego narodu, głosi solidarność wszystkich jego grup społecznych, a jednocześnie odnosi się z pogardą i nakazuje przyjmowanie wrogiej postawy względem mniejszości narodowych i innych narodów. Szowinizm nie wyklucza prawa do ujarzmiania innych narodów.
- **Antysemityzm**

Jest to postawa wyrażająca niechęć, wrogość czy uprzedzenie wobec Żydów oraz osób pochodzenia żydowskiego. Antysemityzm to szczególna postać rasizmu. Istniał od wieków, zarówno w Polsce, jak i na świecie. Przeciwnieństwem antysemityzmu jest filosemityzm, czyli postawa, która polega na pozytywnym stosunku do Żydów.
- **Ksenofobia**

Jest to termin, który w dosłownym tłumaczeniu oznacza „lęk przed obcymi”, strach przed cudzoziemcami, osobami nieznanymi, które mogą być pod pewnymi względami inne. W dużym uproszczeniu każdy rasista czy szowinista jest również pod pewnymi względami ksenofobem.

Niekiedy można zauważyć związek między narastaniem nastrojów ksenofobicznych w państwie a pogarszającą się sytuacją społeczno-ekonomiczną kraju: obawa przed konkurencją z cudzoziemcami, na przykład na rynku pracy, może prowadzić do zwiększenia się niechęci czy wrogości w społeczeństwie wobec tej grupy.

W polskim kodeksie karnym istnieją dwa przepisy bezpośrednio odnoszące się do zachowań o podłożu rasistowskim, szowinistycznym, ksenofobicznym i antysemickim:

Art. 256.

Kto (...) nawołuje do nienawiści na tle różnic narodowościowych, etnicznych, rasowych, wyznaniowych, albo ze względu na bezwyznaniowość...

Art. 257.

Kto publicznie znieważa grupę ludności albo poszczególną osobę z powodu jej przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, wyznaniowej albo z powodu jej bezwyznaniowości lub z takich powodów narusza nietykalność cielesną innej osoby...

- **Homofobia**

Jest to irracjonalny strach przed homoseksualizmem i osobami o orientacji homoseksualnej. Wyraża się w nieufności, wrogości, awersji, a często także nienawiści i może prowadzić do dyskryminowania homoseksualistów. Parlament Europejski w swojej rezolucji z dnia 18 stycznia 2006 roku stwierdził, iż „homofobię można zdefiniować jako nieuzasadniony lęk i niechęć wobec homoseksualizmu oraz osób homoseksualnych, biseksualnych i transseksualnych, oparte na uprzedzeniach, podobnie jak rasizm, ksenofobia, antysemityzm i seksizm” i jako taka została ona potępiona. Należy jednak zauważyć, że cytowane wyżej przepisy kodeksu karnego nie gwarantują jednakowej ochrony przed zachowaniami o podłożu rasistowskim, ksenofobicznym, antysemickim i zachowaniami o podłożu homofobicznym.

- **Seksizm**

Jest to pogląd, że kobiety i mężczyźni nie są sobie równi, a w związku z tym nie powinny im przysługiwać te same uprawnienia. Łączy się z negatywnymi stereotypami dotyczącymi kobiet i uzasadnia wyższość mężczyzn nad kobietami, ich większą wartość i prawo, by sprawować nad kobietami kontrolę. Postawa seksistowska może prowadzić do wielu negatywnych konsekwencji dla kobiet, w tym do molestowania seksualnego czy niesprawiedliwej polityki zatrudniania. Obecnie pojęcie to zaczyna być traktowane szerzej, obejmując wszelkie formy dyskryminacji ze względu na płeć, a ofiarami takich poglądów mogą stawać się zarówno kobiety, jak i mężczyźni.

- **Ableizm**

Termin pochodzący z języka angielskiego (*ableism*), który charakteryzuje pogląd o tym, że niepełnosprawność jest czymś negatywnym, co powinno być naprawiane, leczone lub eliminowane ze społeczeństwa. Jest to przekonanie, że osoby z niepełnosprawnością są gorsze od większości pełnosprawnego społeczeństwa, są umieszczone niżej w hierarchii wartości, a w związku z tym mogą być nierówno traktowane ze względu na swoją faktyczną bądź spodziewaną niepełnosprawność.

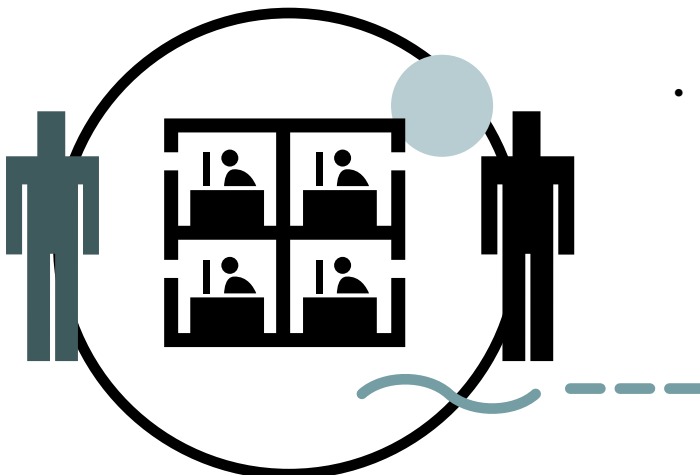
- **Ageizm**

Jest to zestaw przekonań, uprzedzeń i stereotypów, które mają swoje podstawy w biologicznym zróżnicowaniu ludzi, dotyczące kompetencji i potrzeb osób zależnie od chronologicznego wieku. W Polsce termin ten najczęściej tłumaczony jest jako dyskryminacja ze względu na wiek. Dotyka ona głównie osób starszych, postrzeganych jako niepotrzebne, mniej produktywne, a spotykana jest najczęściej na rynku pracy. Przeciwnością ageizmu jest ADULTYZM, który opiera się na przekonaniu, że wiedza i doświadczenie życiowe są silnie powiązane z wiekiem, a więc osoby młodsze powinny zawsze przyznawać rację osobom starszym. Pogląd ten ignoruje cechy indywidualne danej jednostki, a także różnorodność charakterologiczną wynikającą z jej wieku społecznego.

Wymienione postawy i przekonania mogą wpływać na zachowanie w stosunku do osób, charakteryzujących się pewną odmiernością, czy to ze względu na pochodzenie etniczne, rasowe, płeć, wiek, orientację seksualną czy inną cechę. Ważne, aby prawo gwarantowało możliwość nie tylko przeciwdziałania niewłaściwym zachowaniom, lecz także dawało możliwość dochodzenia praw przez osoby poszkodowane i prowadziło do ukarania sprawców szczególnie ciężkich przewinień. Jednocześnie, w interesie państwa jest równościowe edukowanie społeczeństwa i wspieranie równościowych postaw obywateli.

Organizacje pozarządowe (NGO)

Omawiając środki ochrony praw człowieka w Polsce, nie można zapominać o ogromnej pracy na tym polu wykonywanej przez organizacje pozarządowe. Wiele z nich specjalizuje się w pomocy jednostkom prywatnym w przypadkach naruszenia ich praw lub zagrożenia ich łamaniem. Oferują pomoc prawną, psychologiczną, terapeutyczną, materialną, lokalową, a także prowadzą niezliczone kampanie i działania na rzecz poprawy przestrzegania praw i wolności człowieka w Polsce. Warto wspomnieć chociażby o inicjatywach ustawodawczych, o raportach składanych do instytucji międzynarodowych (tzw. *shadow reports*), o prowadzonych monitoringach przestrzegania praw człowieka, czy pracy lobbingsowej.

Niemożliwe jest wymienienie nazw wszystkich ważnych organizacji pozarządowych w Polsce, warto jednak wskazać na kilka, działających w różnych obszarach ochrony praw człowieka (listę wszystkich organizacji można znaleźć na stronach: www.klon.org.pl lub www.ngo.pl):

- Czerwony Krzyż www.pck.pl
- Amnesty International www.amnesty.org.pl
- Human Rights Watch www.hrw.org
- Helsińska Fundacja Praw Człowieka www.hfhr.pl
- Polska Akcja Humanitarna www.pah.org.pl
- Centrum Praw Kobiet www.cpk.org.pl
- Federacja na Rzecz Kobiet i Planowania Rodziny www.federa.org.pl
- Komitet Ochrony Praw Dziecka www.kopd.pl
- Fundacja Dzieci Niczyje www.fdn.pl
- Stowarzyszenie Nigdy Więcej www.nigdywiecej.org
- Kampania Przeciwko Homofobii www.kph.org.pl
- La Strada www.strada.org.pl
- Stowarzyszenie Przyjaciół Integracji www.integracja.org
- Instytut Praw Pacjenta i Edukacji Zdrowotnej www.prawapacjenta.eu

Bibliografia

Publikacje (przykładowe)

1. Wiktor Osiatyński, *Prawa człowieka i ich granice*, Wydawnictwo Znak, 2011
2. Maciej Osuch, Lucyna Bojarska, *Prawa człowieka w szkole*, Wydawnictwo ABC, 2008
3. Michał Balcerzak, Sebastian Sykuna, *Leksykon ochrony praw człowieka*, Wydawnictwo C.H. Beck, 2010
4. Monika Płatek, *Fajna sprawa uczyć prawa. Prawo na co dzień*, Wydawnictwo Wydziału Prawa i Administracji UW, 2008
5. Wiktor Osiatyński, *Wprowadzenie do praw człowieka*, http://www.hfhrpol.waw.pl/pliki/WOsiatynski_HistIFilo.pdf, dostęp: 17.09.15
6. Adam Bodnar, *Skuteczność Europejskiej Konwencji Praw Człowieka w Polsce*, [w:] Tomasz Giaro (red.) *Skuteczność prawa*, Wydawnictwo LIBER, Warszawa 2010, str. 189-213.
7. *Historia a prawa człowieka*, Ośrodek Karta, Wydanie I, Warszawa 2013
8. L. de Mause, *The history of childhood*, Rowman & Littlefield Publishers, 2006
9. V.A. Zelizer, *Pricing the priceless child. The changing social value of children*, Basic Books, USA, 1985

Akty prawne (przykładowe)

1. Protokół fakultatywny do Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych, uchwalony przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w dniu 16 grudnia 1966 r. w Nowym Jorku (Dz.U. 1994 nr 23 poz. 80)
2. Protokół nr 1 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzony w Paryżu dnia 20 marca 1952 r. oraz Protokół nr 4 do powyższej konwencji, sporządzony w Strasburgu dnia 16 września 1963 r. (Dz.U. 1995 nr 36 poz. 175)
3. Protokół nr 2 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzony w Strasburgu dnia 6 maja 1963 r. (Dz.U. 1995 nr 36 poz. 176)
4. Protokół nr 9 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzony w Rzymie dnia 6 listopada 1990 r. (Dz.U. 1995 nr 36 poz. 177)
5. Europejska konwencja o zapobieganiu torturom oraz niehumanicznemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu, sporządzona w Strasburgu w dniu 26 listopada 1987 r. (Dz.U. 1995 nr 46 poz. 238)
6. Protokół Nr 6 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, dotyczący zniesienia kary śmierci, sporządzony w Strasburgu dnia 28 kwietnia 1983 r. (Dz.U. 2001 nr 23 poz. 266)

7. Protokół Nr 7 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzony dnia 22 listopada 1984 r. w Strasburgu (Dz.U. 2003 nr 42 poz. 364)
8. Protokół Fakultatywny do Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 6 października 1999 r. (Dz.U. 2004 nr 248 poz. 2484)
9. Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r. (Dz.U. 2005 nr 18 poz. 160)
10. Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi, sporządzona w Warszawie dnia 16 maja 2005 r. (Dz.U. 2009 nr 20 poz. 107)
11. Ustawa z dnia 6 listopada 2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta (Dz.U. 2009 nr 52 poz. 417)
12. Ustawa z dnia 3 grudnia 2010 r. o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania (Dz.U. 2010 nr 254 poz. 1700)
13. Protokół Nr 14 do konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności zmieniający system kontroli Konwencji (Dz.U. 2010 nr 90 poz. 587)
14. Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzona w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r. (Dz.U. 2012 poz. 1169)
15. Ustawa z dnia 10 października 2012 r. o zmianie zakresu obowiązywania Konwencji o prawach dziecka, przyjętej dnia 20 listopada 1989 r. w Nowym Jorku (Dz.U. 2012 poz. 1333)
16. Ustawa z dnia 26 lipca 2013 r. o ratyfikacji Protokołu nr 13 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności dotyczącego zniesienia kary śmierci we wszystkich okolicznościach, sporządzonego w Wilnie dnia 3 maja 2002 r. (Dz.U. 2013 poz. 1044)
17. Drugi Protokół Fakultatywny do Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych w sprawie zniesienia kary śmierci, przyjęty w Nowym Jorku dnia 15 grudnia 1989 r. (Dz.U. 2014 poz. 891)
18. Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, sporządzona w Stambule dnia 11 maja 2011 r. (Dz.U. 2015 poz. 961)

AUTOR: Maria Pacholska

ROZDZIAŁ: Ochrona praw i wolności

Tytuł aktywności:

Działania ludzi i organizacji pozarządowych broniących praw człowieka

Cele:

- **Cel główny:**
uczeń przedstawia na przykładach działania podejmowane przez ludzi i organizacje pozarządowe broniące praw człowieka; w miarę możliwości włącza się w wybrane działania (np. podpisuje apel, prowadzi zbiórkę darów).
- **Cele szczegółowe:**
 - zapoznanie uczniów z podstawowymi pojęciami dotyczącymi tematu lekcji;
 - pokazanie uczniom, w jaki sposób pracują różne organizacje pozarządowe stojące na straży praw człowieka.

Czas:

2 godziny lekcyjne

Kompetencje:

- czytanie – umiejętność rozumienia, wykorzystywania i refleksyjnego przetwarzania tekstów, w tym tekstów kultury;
- myślenie naukowe – umiejętność wykorzystania wiedzy o charakterze naukowym do identyfikowania i rozwiązywania problemów, a także formułowania wniosków opartych na obserwacjach empirycznych dotyczących społeczeństwa;
- umiejętność komunikowania się w języku ojczystym;
- umiejętność sprawnego posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi;
- umiejętność wyszukiwania, selekcjonowania i krytycznej analizy informacji;
- umiejętność pracy zespołowej.

Materiały:

Materiały dydaktyczne/metodyczne	Materiały (dokumenty) prawne
<p>prezentacja PP lub Prezi dotycząca tematu lekcji</p> <p>plakaty dydaktyczne na temat międzynarodowych organizacji pozarządowych zajmujących się ochroną praw człowieka</p> <p>adresy stron internetowych:</p> <p>www.poradnik.ngo.pl</p> <p>www.ngo.pl</p> <p>http://bazy.ngo.pl</p> <p>http://bopp.pozytek.gov.pl</p> <p>http://amnesty.org.pl</p> <p>http://www.pck.pl</p> <p>www.icrc.org/en</p> <p>www.hrw.org</p> <p>http://www.hfhr.pl</p>	<p>orzeczenie SN (SN z 7 lipca 1993 r. III CZP 88/93 OSNC 1994, poz. 14)</p> <p>ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. z 2003 r. Nr 96, poz. 873)</p>

Przebieg zajęć:

Zadanie domowe z poprzedniej lekcji: przygotowanie plakatów dydaktycznych przez kilkusobowe zespoły uczniowskie na temat: Amnesty International, Międzynarodowego Czerwonego Krzyża, Human Rights Watch, Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka.

I. Część wstępna – przedstawienie tematu, przebiegu oraz celów lekcji.

II. Część zasadnicza:

1. Nauczyciel przedstawia i omawia pojęcia: „organizacja pozarządowa” (Non Governmental Organization – NGO), organizacja non profit, fundacje, stowarzyszenia, krajowe organizacje pozarządowe, międzynarodowe organizacje pozarządowe (International Non-Governmental Organizations – INGOs) oraz charakteryzuje ich funkcje i działalność.
2. Uczniowie prezentują plakaty dydaktyczne na temat międzynarodowych organizacji pozarządowych zajmujących się ochroną praw człowieka: Amnesty International, Międzynarodowego Czerwonego Krzyża, Human Rights Watch, Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka.

III. Podsumowanie:

1. Sprawdzenie umiejętności posługiwania się przez uczniów poznanymi pojęciami.
2. Dyskusja na tematy:
 - a) Czym różnią się sposoby działania Amnesty International, Międzynarodowego Czerwonego Krzyża, Human Rights Watch, Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka?
 - b) Które z tych sposobów są skuteczniejsze i dlaczego?

Zadanie domowe: Warunki przystąpienia do międzynarodowej akcji pisania listów organizowanej przez Amnesty International.

Dodatkowe informacje/komentarz:

Kryteria oceny plakatów dydaktycznych „Międzynarodowe organizacje pozarządowe zajmujące się ochroną praw człowieka”.

Plakat dydaktyczny powinien zawierać następujące informacje:

- nazwę i logo organizacji,
- datę jej powstania,
- główne obszary działalności, przykłady najgłośniejszych działań.

Oceniamy także stronę wizualną plakatu (jego czytelność) oraz sposób prezentacji plakatu przez uczniów.

AUTOR: r.pr. Jolanta Kucharzak

ROZDZIAŁ: Ochrona praw i wolności

Tytuł aktywności:

Mediacje rówieśnicze szansą na przeciwdziałanie agresji i przemocy w środowisku szkolnym

Cele:

• **Cel główny:**

uczeń zapoznaje się z brzmieniem art. 30 Konstytucji RP („Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych”); definiuje godność człowieka; wskazuje na najistotniejsze jej cechy: nabycie z chwilą urodzenia, niezbywalność – nikt nie może nam jej zabrać i podlega poszanowaniu i ochronie władz publicznych.

• **Cele szczegółowe:**

uczeń nabywa umiejętność rozpoznawania sytuacji, w których jego godność jest szanowana oraz sytuacji, w których jego godność jest niszczona. W sytuacjach zagrożenia własnej godności uczy się korzystać z metody mediacji rówieśniczej, by nawet w sytuacji nieporozumień i konfliktów uczyć się dialogu z rówieśnikami. Wie także, z pomocy jakich instytucji powołanych przez państwo może skorzystać, gdy mediacje okażą się nieskuteczne (nauczyciel jako funkcjonariusz publiczny ma obowiązek przestrzegać zapisów Konstytucji RP, w sytuacji zagrożenia chronić ucznia; policja, prokuratura ustawowo powołane są do ochrony obywateli).

Czas:

4 godziny lekcyjne

Kompetencje:

- czytanie – umiejętność rozumienia i wykorzystania informacji uzyskanych z treści aktów prawnych w celu podnoszenia własnej świadomości prawnej nt. współczesnych zjawisk społecznych, w tym związanych z przestępczością transgraniczną (handel ludźmi);
- myślenie naukowe – umiejętność wykorzystania wiedzy o charakterze naukowym w celu należytego identyfikowania i rozwiązywania problemów (raporty tematyczne);
- umiejętność posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi w celu gromadzenia bieżącej wiedzy nt. zjawiska handlu ludźmi;
- umiejętność wyszukiwania i selekcjonowania informacji;
- umiejętność pracy zespołowej.

Materiały:

Materiały dydaktyczne/metodyczne	Materiały (dokumenty) prawne
<p>prezentacja nt. mediacji (http://www.ore.edu.pl/materiay-do-pobrania-55886/category/101-materiay-dot-projektu-edukacja-prawna-w-szkole)</p> <p>plakaty dydaktyczne na temat mediacji rówieśniczej (http://www.ore.edu.pl/materiay-do-pobrania-55886/category/101-materiay-dot-projektu-edukacja-prawna-w-szkole)</p> <p>praca literacka nt. mediacji rówieśniczej – KOT (http://www.ore.edu.pl/materiay-do-pobrania-55886/category/101-materiay-dot-projektu-edukacja-prawna-w-szkole)</p> <p>www.ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/mediacje</p> <p>http://brpd.gov.pl/aktualnosci/przekonac-uczniow-do-mediacji</p> <p>http://centrumedukacjiprawnej.pl/konferencje</p> <p>https://www.ore.edu.pl/mediacje/mediacje-rowienicze</p> <p>http://www.gimnazjum21.gda.pl/centrum-mediacji-szkolnej-i-rowiesniczej-4507</p> <p>http://www.mediator.org.pl</p> <p>https://www.youtube.com/watch?v=cuaQ-ArS-jY (film o mediacji)</p>	<p>art. 183 Ustawy z dnia 17 listopada 1964 Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. 2014.101 ze zm.)</p> <p>art. 23 a § 2 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 89, poz. 555 ze zm.)</p> <p>art. 3a § 1 Ustawy z dnia 26 października 1982 o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. 2014. 382 ze zm.)</p>

Przebieg zajęć:

1. Nauczyciel przedstawia i omawia pojęcia: mediacje (cel mediacji), mediator (cechy mediatora, różnorodność ról mediatora), mediacje a negocjacje, mediacja a postępowanie sądowe, zasady mediacji, efekt mediacji, mediator rówieśniczy, przedmiot mediacji rówieśniczej, zasady mediacji rówieśniczej, przebieg mediacji rówieśniczej, zalety mediacji rówieśniczej.
2. Uczniowie wybierają kilka problemów, które chcieliby poddać mediacji rówieśniczej.
3. Nauczyciel dzieli klasę na zespoły – następuje podział ról istotnych z punktu widzenia procesu mediacji rówieśniczej.
4. Prowadzenie mediacji na wybrane przez uczniów tematy.

Dodatkowe informacje/komentarz:

Podjęcie z uczniami starań zmierzających do popularyzacji mediacji rówieśniczej w klasie i w szkole:

- organizowanie spotkań o charakterze informacyjnym dla uczniów, klas, pedagogów i rodziców,
- prowadzenie szkoleń dla mediatorów rówieśniczych,
- promowanie w klasie/w szkole tej formy radzenia sobie z konfliktami i sporami przez organizowanie symulacji postępowań mediacyjnych,
- utworzenie szkolnego Koła Mediacji Rówieśniczej.

Bibliografia:

Heller W. (red.) *Czy polska szkoła ceni dobrą rozmowę? Komunikacja interpersonalna*, Wyd. Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań – Kalisz 2011.

[K]

Jan postanowił razem z kolegami z kółka informatycznego napisać pismo do Rzecznika Praw Dziecka w sprawie ochrony dzieci przed zalewem ich poczty mailowych spamem zawierającym treści nieadekwatne do ich wieku. Czy chłopcy mają do tego prawo?

Przykłady zachowań:

- Jan i koledzy nie zwracają uwagi na niepożądaną korespondencję mailową, kasują ją.
- Jan i koledzy są zbulwersowani atakami na ich poczty mailami, których sobie nie życzą, postanawiają coś w tej sprawie zrobić.
- Jan rozmawia ze swoimi młodszymi kuzynami, okazuje się, że oni też otrzymują korespondencję podobnej treści.

Pytania dla uczniów

- Czy można bronić się przed zalewem niepożądanym spamem?
- Czy w tej sprawie Rzecznik Praw Dziecka (RPD) może pomóc?
- Czy oprócz RPD można zwrócić się o pomoc do jeszcze innego organu władzy publicznej?

Rozwiązanie

Wysyłanie informacji handlowych (reklam), na przesyłanie których nie wyraziliśmy zgody, jest sprzeczne z prawem. Stanowi wykroczenie ścigane na wniosek pokrzywdzonego.

Rzecznik Praw Dziecka stoi na straży konstytucyjnych praw dziecka. Dysponuje szerokimi uprawnieniami, w tym związanymi ze współpracą z innymi organami władzy publicznej, organizacjami i instytucjami, by bronić praw dzieci i podejmować działania, dzięki którym możliwe jest zapobieganie nieprawidłowościom w tym obszarze.

Podsumowanie

Rzecznik Praw Dziecka jest niezależny od innych organów państwowych, odpowiada jedynie przed Sejmem. Ta gwarancja pozwala wykonywać jego obowiązki na rzecz ochrony praw dziecka i w realny sposób wpływać na sytuacje, które tego wymagają (w tym zmieniać prawo, by lepiej zabezpieczać potrzeby dzieci).

Przydatne przepisy:

Patrz: Art. 24. ustawy z dnia 18 lipca 2002 r. o świadczeniu usług drogą elektroniczną (tj. Dz.U. z 2013 r. poz. 1422). Art. 1. 1., art. 2, art. 9, art. 10, art. 10a, art. 10b, art. 10c, art. 11, art. 11a, art. 12 ustawy z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka (Dz.U. z 2000 r. Nr 6, poz. 69 z późn. zm.)

Art. 24.

1. Kto przesyła za pomocą środków komunikacji elektronicznej niezamówione informacje handlowe, podlega karze grzywny. 2. Ściganie wykroczenia, o którym mowa w ust. 1, następuje na wniosek pokrzywdzonego.

Art. 1.

1. Ustanawia się Rzecznika Praw Dziecka.
2. Rzecznik Praw Dziecka stoi na straży praw dziecka określonych w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, Konwencji o Prawach Dziecka i innych przepisach prawa, z poszanowaniem odpowiedzialności, praw i obowiązków rodziców.

Art. 2.

1. W rozumieniu ustawy dzieckiem jest każda istota ludzka od poczęcia do osiągnięcia pełnoletności.
2. Rzecznik działa na rzecz ochrony praw dziecka, w szczególności: 1) prawa do życia i ochrony zdrowia, 2) prawa do wychowania w rodzinie, 3) prawa do godziwych warunków socjalnych, 4) prawa do nauki.
3. Rzecznik podejmuje działania zmierzające do ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem, demoralizacją, zaniedbaniem oraz innym złym traktowaniem.

Art. 9.

1. Rzecznik podejmuje działania przewidziane w ustawie z własnej inicjatywy, biorąc pod uwagę w szczególności informacje pochodzące od obywateli lub ich organizacji, wskazujące na naruszanie praw lub dobra dziecka.
2. Rzecznik powiadamia osobę lub organizację, która zgłosiła informację o naruszeniu praw lub dobra dziecka, o zajęтым przez siebie stanowisku, a w przypadku podjęcia działania – o jego skutkach.

Art. 10.

1. Rzecznik może:
 - 1) zbadać, nawet bez uprzedzenia, każdą sprawę na miejscu,
 - 2) żądać od organów władzy publicznej, organizacji lub instytucji złożenia wyjaśnień, udzielenia informacji lub udostępnienia akt i dokumentów, w tym zawierających dane osobowe, także do wglądu w Biurze Rzecznika Praw Dziecka,
- 2a) zgłosić udział w postępowaniach przed Trybunałem Konstytucyjnym wszczętych na podstawie wniosku Rzecznika Praw Obywatelskich lub w sprawach skargi konstytucyjnej, dotyczących praw dziecka oraz brać udział w tych postępowaniach,
- 2b) występować do Sądu Najwyższego z wnioskami w sprawie rozstrzygnięcia rozbieżności wykładni prawa w zakresie przepisów prawnych dotyczących praw dziecka,
- 2c) wnieść kasację albo skargę kasacyjną od prawomocnego orzeczenia, w trybie i na zasadach określonych w odrębnych przepisach,

- 3) żądać wszczęcia postępowania w sprawach cywilnych oraz wziąć udział w toczącym się już postępowaniu – na prawach przysługujących prokuratorowi,
 - 3a) wziąć udział w toczącym się już postępowaniu w sprawach nieletnich – na prawach przysługujących prokuratorowi,
 - 4) żądać wszczęcia przez uprawnionego oskarżyciela postępowania przygotowawczego w sprawach o przestępstwa,
 - 5) zwrócić się o wszczęcie postępowania administracyjnego, wnosić skargi do sądu administracyjnego, a także uczestniczyć w tych postępowaniach – na prawach przysługujących prokuratorowi,
 - 6) wystąpić z wnioskiem o ukaranie w postępowaniu w sprawach o wykroczenia, w trybie i na zasadach określonych w odrębnych przepisach,
 - 7) zlecać przeprowadzanie badań oraz sporządzanie ekspertyz i opinii.
2. Rzecznik może odmówić ujawnienia danych osobowych osoby, od której uzyskał informację wskazującą na naruszenie praw lub dobra dziecka, oraz osoby, której naruszenie dotyczy, a także dokumentacji zgromadzonej w toku badania sprawy, w tym także wobec organów władzy publicznej, jeżeli uzna to za niezbędne dla ochrony wolności, praw i interesów jednostki.

Art. 10a.

1. Rzecznik może również zwracać się do właściwych organów, organizacji lub instytucji o podjęcie działań na rzecz dziecka z zakresu ich kompetencji.
2. Organy, organizacje i instytucje, o których mowa w ust. 1, podejmują sprawy skierowane przez Rzecznika.
3. Organ, organizacja lub instytucja, do których Rzecznik zwrócił się o podjęcie działań na rzecz dziecka, są obowiązane niezwłocznie, nie później jednak niż w terminie 30 dni, poinformować Rzecznika o podjętych działaniach lub zajętych stanowisku.
4. W przypadku gdy organ, organizacja lub instytucja, o których mowa w ust. 1, nie informują Rzecznika o podjętych działaniach lub zajętych stanowisku albo gdy Rzecznik nie podziela ich stanowiska, może zwrócić się do właściwej jednostki nadrzędnej o podjęcie odpowiednich działań.
5. W przypadku gdy Rzecznik stwierdził w działalności organu, organizacji lub instytucji, o których mowa w ust. 1, naruszenie praw lub dobra dziecka, może żądać wszczęcia postępowania dyscyplinarnego lub zastosowania sankcji służbowych.

Art. 10b.

Organ, organizacja lub instytucja, do których zwróci się Rzecznik, są obowiązane z nim współdziałać i udzielać mu pomocy, a w szczególności:

- 1) zapewnić dostęp do akt i dokumentów badanej sprawy,
- 2) udzielać Rzecznikowi żądanych przez niego informacji i wyjaśnień,
- 3) udzielać wyjaśnień dotyczących podstawy faktycznej i prawnej swoich rozstrzygnięć.

Art. 10c.

Rzecznik może przetwarzać wszelkie informacje, w tym dane osobowe, o których mowa w art. 27 ust. 1 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych (Dz.U. z 2014 r. poz. 1182 i 1662), niezbędne do realizacji swoich ustawowych zadań.

Art. 11.

1. Rzecznik przedstawia właściwym organom władzy publicznej, organizacjom i instytucjom oceny i wnioski zmierzające do zapewnienia skutecznej ochrony praw i dobra dziecka oraz usprawnienia trybu załatwiania spraw w tym zakresie.
2. Rzecznik może również występować do właściwych organów z wnioskami o podjęcie inicjatywy ustawodawczej bądź o wydanie lub zmianę innych aktów prawnych.
3. Organy, instytucje i organizacje, do których Rzecznik zwrócił się z wnioskami określonymi w ust. 1 i 2, są obowiązane ustosunkować się do tych wniosków w terminie 30 dni od daty ich otrzymania.

Art. 11a.

Rzecznik współdziała ze stowarzyszeniami, ruchami obywatelskimi, innymi dobrowolnymi zrzeszeniami i fundacjami działającymi na rzecz ochrony praw dziecka.

Art. 12.

1. Rzecznik przedstawia Sejmowi i Senatowi, corocznie, nie później niż do dnia 31 marca, informację o swojej działalności i uwagi o stanie przestrzegania praw dziecka.
2. Informacja Rzecznika jest podawana do wiadomości publicznej.

[K]

Jan dowiedział się od koleżanki z klasy, że ona otrzymuje wiadomości na swoją skrzynkę mailową i na telefon komórkowy od jakiegoś wielbiciela, który nie chce się ujawnić. Treść przesyłanych wiadomości ją niepokoi, bo sugeruje, że on jest nią zainteresowany, a ona mu tego nie odwzajemnia. Ta sytuacja trwa już kilka tygodni. Najpierw Ewa bagatelizowała sprawę, ale gdy pojawiły się groźby, przestraszyła się. Rozmawiała z rodzicami, zgłosili sprawę na policji. Czy można zaangażować jeszcze inne organy lub instytucje w rozwiązanie sytuacji Ewy?

Przykłady zachowań:

- Jan informuje Ewę o możliwych negatywnych skutkach zjawiska stalkingu i zachęca ją do nie lekceważenia sytuacji, która jej się przydarzyła.
- Ewa ocenia sytuację inaczej, sądzi, że adorator wkrótce zniechęci się i da jej spokój.
- Ewa postanawia włączyć dorosłych w rozwiązanie sytuacji nękania jej przez internet i komórkę, bo sama nie wie jak poradzić sobie z uciążliwym wielbiciele.

Pytania dla uczniów

- Czy zjawisko stalkingu znane jest w waszym otoczeniu (szkolnym, rówieśniczym, środowiskowym)?
- Jakie instytucje, organy i organizacje mogą być pomocne w rozwiązywaniu problemu stalkingu?
- Jak można przeciwdziałać stalkingowi w waszej szkole?

Rozwiązanie

Od 6 czerwca 2011 r. Kodeks karny zawiera przestępstwo tzw. stalkingu polegającego na uporczywym nękanii i prześladowaniu, a także na podszywaniu się pod inną osobę w celu wyrządzenia jej szkody, także osobistej, nie majątkowej. Sytuacja, której dotyczy „stalking”, to forma przemocy psychicznej.

Podsumowanie

Rzecznik Praw Obywatelskich może podjąć działania razem z Rzecznikiem Praw Dziecka i Ministrem Spraw Wewnętrznych oraz Policją zmierzające do wzmocnienia ochrony osób niepełnoletnich przed zagrożeniami pojawiającymi się w sieci. Zgłaszanie tego typu zjawisk osobom dorosłym umożliwia szybkie i skuteczne reagowanie i przeciwdziałanie przemocy.

Przydatne przepisy:

Patrz: Art. 1., art. 8., art. 9., art. 10, art. 16., ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (tj. Dz.U. z 2014 r. poz. 1648, z 2015 r. poz. 1064). Art. 190a., ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. z 1997 r. Nr 88, poz. 553 z późn.zm.)

Art. 1.

1. Ustanawia się Rzecznika Praw Obywatelskich.
2. Rzecznik Praw Obywatelskich, zwany dalej „Rzecznikiem”, stoi na straży wolności i praw człowieka i obywatela określonych w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej oraz w innych aktach normatywnych, w tym również na straży realizacji zasady równego traktowania.
- 2a. W sprawach dzieci Rzecznik współpracuje z Rzecznikiem Praw Dziecka.
3. W sprawach o ochronę wolności i praw człowieka i obywatela Rzecznik bada, czy wskutek działania lub zaniechania organów, organizacji i instytucji, obowiązanych do przestrzegania i realizacji tych wolności i praw, nie nastąpiło naruszenie prawa, a także zasad współżycia i sprawiedliwości społecznej.

Art. 8.

1. Rzecznik podejmuje czynności przewidziane w ustawie, jeżeli poweźmie wiadomość wskazującą na naruszenie wolności i praw człowieka i obywatela, w tym zasady równego traktowania.
2. Rzecznik regularnie sprawdza sposób traktowania osób pozbawionych wolności.

Art. 9.

Podjęcie czynności przez Rzecznika następuje:

- 1) na wniosek obywateli lub ich organizacji;
- 2) na wniosek organów samorządów;
- 2a) na wniosek Rzecznika Praw Dziecka;
- 3) z własnej inicjatywy.

Art. 10.

Wniosek kierowany do Rzecznika jest wolny od opłat, nie wymaga zachowania szczególnej formy, lecz powinien zawierać oznaczenie wnioskodawcy oraz osoby, której wolności i praw sprawa dotyczy, a także określać przedmiot sprawy.

Art. 16.

1. W związku z rozpatrywanymi sprawami Rzecznik może przedstawiać właściwym organom, organizacjom i instytucjom oceny i wnioski zmierzające do zapewnienia skutecznej ochrony wolności i praw człowieka i obywatela i usprawnienia trybu załatwiania ich spraw.
2. Rzecznik może również:
 - 1) występować do właściwych organów z wnioskami o podjęcie inicjatywy ustawodawczej bądź o wydanie lub zmianę innych aktów prawnych w sprawach dotyczących wolności i praw człowieka i obywatela;
 - 2) występować do Trybunału Konstytucyjnego z wnioskami w sprawach, o których mowa w art. 188 Konstytucji;
 - 3) zgłosić udział w postępowaniu przed Trybunałem Konstytucyjnym i brać udział w tym postępowaniu;

- 4) występować z wnioskami do Sądu Najwyższego o podjęcie uchwały mającej na celu wyjaśnienie przepisów prawnych budzących wątpliwości w praktyce lub których stosowanie wywołało rozbieżności w orzecznictwie.
3. W przypadku wystąpienia przez Rzecznika do Trybunału Konstytucyjnego z wnioskiem, o którym mowa w ust. 2 pkt 2, informuje on o tym Rzecznika Praw Dziecka, jeżeli wniosek dotyczy praw dziecka.

Art. 190a.

- § 1. Kto przez uporczywe nękanie innej osoby lub osoby jej najbliższej wzbudza u niej uzasadnione okolicznościami poczucie zagrożenia lub istotnie narusza jej prywatność, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.
- § 2. Tej samej karze podlega, kto, podszywając się pod inną osobę, wykorzystuje jej wizerunek lub inne jej dane osobowe w celu wyrządzenia jej szkody majątkowej lub osobistej.
- § 3. Jeżeli następstwem czynu określonego w § 1 lub 2 jest targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10.
- § 4. Ściganie przestępstwa określonego w § 1 lub 2 następuje na wniosek pokrzywdzonego.

[K]

Jan chce zorganizować w szkole klub poświęcony ochronie praw i wolności. Jest to efekt obserwacji konkretnych zdarzeń w szkole i poza nią, które wskazują na to, że jego rówieśnicy powinni nauczyć się szacunku dla innych ludzi i zacząć aktywnie działać na rzecz osób potrzebujących. Zastanawia się, jaki program zaproponować dla tej aktywności. Wie, że działania obywatelskie – stowarzyszeń i fundacji na rzecz tej przestrzeni – są nieocenione w państwie prawa. Z jakich dobrych wzorców mógłby skorzystać?

Przykłady zachowań:

- Jan sprawdza, czy na stronie NGO.pl, znajdują się informacje o organizacjach pozarządowych zajmujących się ochroną praw i wolności.
- Jan śledzi strony wybranych organizacji – Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka, Polskiego Czerwonego Krzyża, Polskiej Akcji Humanitarnej, Polskiego Stowarzyszenia Edukacji Prawnej, Centrum Edukacji Obywatelskiej, by zdecydować o zakresie działania klubu.
- Jan odwiedza wybrane organizacje, by porozmawiać o możliwości współpracy.

 ?**Pytania dla uczniów**

- Czy znasz organizacje pozarządowe działające w Twoim najbliższym otoczeniu na rzecz ochrony praw i wolności?
- Czy znasz podobne organizacje działające na terenie Polski?
- Czy znasz polskie organizacje działające poza Polską na rzecz ochrony praw i wolności?

Rozwiązanie

Jan, chcąc działać na rzecz ochrony praw i wolności w klubie szkolnym, podejmuje się pracy na przykładzie istniejących dobrych wzorców (działających NGO's), które mają pomóc przywrócić zaufanie do prawa i nauczyć młodych ludzi korzystania z gwarancji zawartych w prawie dla ochrony swoich praw i wolności.

Podsumowanie

Wiedza na temat aktywności organizacji pozarządowych, w tym zajmujących się ochroną praw i wolności, stanowi istotne wzmocnienie w rozwoju społeczeństwa obywatelskiego. Możliwość rozwiązywania problemów na przykładzie działających blisko stowarzyszeń czy fundacji sprzyja kształtowaniu pozytywnych postaw społecznych, w tym uczy młodzież angażowania się na rzecz potrzebujących w dzielnicach, miastach, na wsi.

Przydatne przepisy:

Statuty NGO, zamieszczone na stronach: www.hfhr.pl, www.pck.pl, www.pah.org.pl, www.psep.pl, www.ceo.org.pl

[K]

Jan wyjechał do babci na wieś. Gdy dojeżdżał do domu babci, poczuł dziwny zapach spalin. Po powitaniu i krótkiej rozmowie dowiedział się od babci, że to sąsiad dokucza wszystkim w okolicy paląc w piecu tworzywami sztucznymi, które zatrują środowisko i niszczą zdrowie okolicznym mieszkańcom. Jan postanowił działać. Co powinien zrobić w pierwszej kolejności?

Przykłady zachowań:

- Jan szuka w internecie informacji na temat praw ochrony środowiska.
- Jan rozmawia o dokuczliwości emisji spalin z osobami zamieszkującymi w pobliżu domu babci.
- Jan organizuje sąsiedzkie spotkanie, na którym wspólnie z sąsiadami zastanawiają się nad rozwiązaniem problemu uciążliwych spalin.

Pytania dla uczniów

- Czy znasz instytucje publiczne zajmujące się ochroną środowiska w Polsce?
- Czy znasz organizacje zajmujące się ochroną środowiska w Polsce?
- Czy wiesz jakie regulacje prawne obowiązują w zakresie ochrony środowiska w naszym kraju?

Rozwiązanie

Jan upewnił się u babci, czy podejmowane były już jakieś interwencje związane z uciążliwą emisją powstającą w wyniku spalania odpadów przez sąsiada. Babcia poinformowała wnuka, że były to głównie sąsiedzkie prośby. Jan udał się do sąsiada ponownie z prośbą o zaprzestanie spalania odpadów zatrujących otoczenie. Sąsiad wyśmiał Jana i poradził mu, by nie mieszał się do lokalnych spraw. Jan skorzystał z faktu, że w pobliskim urzędzie mieści się straż miejska, poszedł tam i przedstawił problem. Uzyskał informację, co trzeba zrobić, by straż mogła podjąć interwencję. Wrócił do domu, opowiedział babci całą sytuację, zaprosił sąsiadów, napisali pismo, pod którym wszyscy się podpisali. Rano Jan zaniósł pismo – skargę do biura straży miejskiej.

Podsumowanie

Zasada zrównoważonego rozwoju wyrażona w art. 5 Konstytucji RP (Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju), zakłada pozostawienie środowiska w nie pogorszonym stanie dla przyszłych pokoleń. To wymaga wspólnej troski o zachowanie środowiska zarówno przez organy i instytucje publiczne, jak i samych obywateli.

Przydatne przepisy:

Patrz: Art. 74. 1. Konstytucji RP. Art. 379. ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (tj. Dz.U.2013.0.1232)

Art. 74. Konstytucji RP stanowi, że:

1. Władze publiczne prowadzą politykę zapewniającą bezpieczeństwo ekologiczne współczesnemu i przyszłym pokoleniom.
2. Ochrona środowiska jest obowiązkiem władz publicznych.
3. Każdy ma prawo do informacji o stanie i ochronie środowiska.
4. Władze publiczne wspierają działania obywateli na rzecz ochrony i poprawy stanu środowiska.

Art. 379. Czynności kontrolne

1. Marszałek województwa, starosta oraz wójt, burmistrz lub prezydent miasta sprawują kontrolę przestrzegania i stosowania przepisów o ochronie środowiska w zakresie objętym właściwością tych organów. 2. Organy, o których mowa w ust. 1, mogą upoważnić do wykonywania funkcji kontrolnych pracowników podległych im urzędów marszałkowskich, powiatowych, miejskich lub gminnych lub funkcjonariuszy straży gminnych. 3. Kontrolujący, wykonując kontrolę, jest uprawniony do: 1) wstępu wraz z rzeczoznawcami i niezbędnym sprzętem przez całą dobę na teren nieruchomości, obiektu lub ich części, na których prowadzona jest działalność gospodarcza, a w godzinach od 6 do 22 – na pozostały teren; 2) przeprowadzania badań lub wykonywania innych niezbędnych czynności kontrolnych; 3) żądania pisemnych lub ustnych informacji oraz wzywania i przesłuchiwanie osób w zakresie niezbędnym do ustalenia stanu faktycznego; 4) żądania okazania dokumentów i udostępnienia wszelkich danych mających związek z problematyką kontroli. 4. Wójt, burmistrz lub prezydent miasta, starosta, marszałek województwa lub osoby przez nich upoważnione są uprawnieni do występowania w charakterze oskarżyciela publicznego w sprawach o wykroczenia przeciw przepisom o ochronie środowiska. 5. Wójt, burmistrz lub prezydent miasta, starosta lub marszałek województwa występują do wojewódzkiego inspektora ochrony środowiska o podjęcie odpowiednich działań będących w jego kompetencji, jeżeli w wyniku kontroli organy te stwierdzą naruszenie przez kontrolowany podmiot przepisów o ochronie środowiska lub występuje uzasadnione podejrzenie, że takie naruszenie mogło nastąpić, przekazując dokumentację sprawy. 6. Kierownik kontrolowanego podmiotu oraz kontrolowana osoba fizyczna obowiązani są umożliwić przeprowadzanie kontroli, a w szczególności dokonanie czynności, o których mowa w ust. 3.

[K]

Klasa Jana uczestniczy dzisiaj w zajęciach z edukacji prawnej, głównym tematem spotkania będą naruszenia prawa w przestrzeni wirtualnej.

Jan przygotował dwa pytania:

1. Czy nękanie przez internet jak karalne?
2. Czy ktoś, kto obraża i zniesławia w sieci, ponosi odpowiedzialność za swoje czyny?

Przykłady zachowań:

- Jan niewiele wie o naruszaniu prawa w internecie, rodzice limitują mu dostęp do sieci.
- Jan spotyka się w szkole i poza szkołą z coraz częstszymi przykładami łamania prawa za pomocą internetu (pomawianie, ośmieszanie, agresja słowna), chce nauczyć się reagować na takie sytuacje.
- Czy nieinteresowanie się tym, co dzieje się w internecie, ustrzeże od problemów?

Pytania dla uczniów

- Jak rozpoznać naruszenie prawa w internecie?
- Jakie instytucje, organy i organizacje czuwają nad bezpieczeństwem w sieci?
- Jakie podjąć działania, gdy podejrzewamy lub wiemy, że prawo zostało przekroczone, a czyn miał miejsce w internecie?

Rozwiązanie

Nie ma zgody w polskim prawie na to, by internet był miejscem bezkarnych czynów. Zauważenie symptomów niepokojących działań powinno być zgłaszane osobom dorosłym. One, działając w imieniu niepełnoletnich, mogą podejmować aktywności przeciwdziałające tym procesom – zgłosić zdarzenie na policję, do prokuratury, do Głównego Inspektora Ochrony Danych Osobowych.

Podsumowanie

Nie jest prawdą, że internet zapewnia anonimowość, więc trudno identyfikować sprawców czynów karalnych. W przestrzeni wirtualnej, tak jak w przestrzeni realnej, obowiązują określone zasady, kto ich nie przestrzega, ponosi konsekwencje. Przepięstwo zniesławienia (art. 212 kk) i zniewagi (art. 216 kk) są ścigane z oskarżenia prywatnego. Oznacza to, że osoba zniesławiona lub znieważona musi we własnym zakresie wnieść do sądu karnego akt oskarżenia.

Przydatne przepisy:

Patrz: Art. 212., art. 216., ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. z 1997 r. Nr 88, poz. 553 z późn. zm.). Art. 107. kw. ustawy z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń (tj. Dz.U.2015.1094 ze zm.).

Art. 212. kk.

- § 1. Kto pomawia inną osobę, grupę osób, instytucję, osobę prawną lub jednostkę organizacyjną nie mającą osobowości prawnej o takie postępowanie lub właściwości, które mogą poniżyć ją w opinii publicznej lub narazić na utratę zaufania potrzebnego dla danego stanowiska, zawodu lub rodzaju działalności, podlega grzywnie, karze ograniczenia albo pozbawienia wolności do roku.
- § 2. Jeżeli sprawca dopuszcza się czynu określonego w § 1 za pomocą środków masowego komunikowania, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.
- § 3. W razie skazania za przestępstwo określone w § 1 lub 2 sąd może orzec nawiązkę na rzecz pokrzywdzonego, Polskiego Czerwonego Krzyża albo na inny cel społeczny wskazany przez pokrzywdzonego.
- § 4. Ściganie przestępstwa określonego w § 1 lub 2 odbywa się z oskarżenia prywatnego.

Art. 216. kk.

- § 1. Kto znieważa inną osobę w jej obecności albo choćby pod jej nieobecność, lecz publicznie lub w zamiarze, aby zniewaga do osoby tej dotarła, podlega grzywnie albo karze ograniczenia wolności.
- § 2. Kto znieważa inną osobę za pomocą środków masowego komunikowania, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku.
- § 3. Jeżeli zniewagę wywołało wyzywające zachowanie się pokrzywdzonego albo jeżeli pokrzywdzony odpowiedział naruszeniem nietykalności cielesnej lub zniewagą wzajemną, sąd może odstąpić od wymierzenia kary.
- § 4. W razie skazania za przestępstwo określone w § 2 sąd może orzec nawiązkę na rzecz pokrzywdzonego, Polskiego Czerwonego Krzyża albo na inny cel społeczny wskazany przez pokrzywdzonego.
- § 5. Ściganie odbywa się z oskarżenia prywatnego.

Art. 107.

Kto w celu dokuczenia innej osobie złośliwie wprowadza ją w błąd lub w inny sposób złośliwie niepokoi, podlega karze ograniczenia wolności, grzywny do 1 500 złotych albo karze nagany.

Biblioteczka

Art. 4.

Obywatelstwo polskie nabywa się:

- 1) z mocy prawa;
- 2) przez nadanie obywatelstwa polskiego;
- 3) przez uznanie za obywatela polskiego;
- 4) przez przywrócenie obywatelstwa polskiego.

Art. 14.

Małoletni nabywa obywatelstwo polskie przez urodzenie, w przypadku gdy:

- 1) co najmniej jedno z rodziców jest obywatelem polskim;
- 2) urodził się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, a jego rodzice są nieznanymi, nie posiadają żadnego obywatelstwa lub ich obywatelstwo jest nieokreślone.

Art. 15.

Małoletni nabywa obywatelstwo polskie, gdy został znaleziony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, a jego rodzice są nieznanymi.

Art. 16.

Małoletni cudzoziemiec, przysposobiony przez osobę lub osoby posiadające obywatelstwo polskie, nabywa obywatelstwo polskie, jeżeli przysposobienie pełne nastąpiło przed ukończeniem przez niego 16 lat. W tym przypadku przyjmuje się, że małoletni cudzoziemiec nabył obywatelstwo polskie z dniem urodzenia.

Art. 18.

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej może nadać cudzoziemcowi obywatelstwo polskie.

Art. 19.

1. Nadanie obywatelstwa polskiego następuje na wniosek cudzoziemca.
2. Nadanie obywatelstwa polskiego małoletniemu cudzoziemcowi następuje na wniosek jego przedstawicieli ustawowych.

Art. 30.

1. Za obywatela polskiego uznaje się:

- 1) cudzoziemca przebywającego nieprzerwanie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej co najmniej od 3 lat na podstawie zezwolenia na pobyt stały, zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego Unii Europejskiej lub prawa stałego pobytu, który posiada w Rzeczypospolitej Polskiej stabilne i regularne źródło dochodu oraz tytuł prawny do zajmowania lokalu mieszkalnego;
 - 2) cudzoziemca przebywającego nieprzerwanie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej co najmniej od 2 lat na podstawie zezwolenia na pobyt stały, zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego Unii Europejskiej lub prawa stałego pobytu, który:
 - a) pozostaje co najmniej od 3 lat w związku małżeńskim zawartym z obywatelem polskim lub
 - b) nie posiada żadnego obywatelstwa;
 - 3) cudzoziemca przebywającego nieprzerwanie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej co najmniej od 10 lat, który spełnia łącznie następujące warunki:
 - a) posiada zezwolenie na pobyt stały, zezwolenie na pobyt rezydenta długoterminowego Unii Europejskiej lub prawo stałego pobytu,
 - b) posiada w Rzeczypospolitej Polskiej stabilne i regularne źródło dochodu oraz tytuł prawny do zajmowania lokalu mieszkalnego;
 - 7) cudzoziemca przebywającego nieprzerwanie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej co najmniej od 2 lat na podstawie zezwolenia na pobyt stały, które uzyskał w związku z polskim pochodzeniem.
2. Cudzoziemiec ubiegający się o uznanie za obywatela polskiego, z wyłączeniem cudzoziemca, o którym mowa w ust. 1 pkt 4 i 5, jest obowiązany posiadać znajomość języka polskiego potwierdzoną urzędowym poświadczeniem, o którym mowa w art. 11a ustawy z dnia 7 października 1999 r. o języku polskim (Dz.U. Nr 90, poz. 999), przebywa na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej co najmniej od 2 lat na podstawie zezwolenia na pobyt stały, które uzyskał w związku z posiadaniem statusu uchodźcy nadanego w Rzeczypospolitej Polskiej;
- 4) małoletniego cudzoziemca przebywającego na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej na podstawie zezwolenia na pobyt stały, zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego Unii Europejskiej lub prawa stałego pobytu, którego jedno z rodziców jest obywatelem polskim, a drugie z rodziców, nieposiadające obywatelstwa polskiego, wyraziło zgodę na to uznanie;
 - 5) małoletniego cudzoziemca przebywającego na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej na podstawie zezwolenia na pobyt stały, zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego Unii Europejskiej lub prawa stałego pobytu, którego co najmniej jednemu z rodziców zostało przywrócone obywatelstwo polskie, a drugie z rodziców, nieposiadające obywatelstwa polskiego, wyraziło zgodę na to uznanie;
 - 6) cudzoziemca przebywającego nieprzerwanie i legalnie na terytorium z późn. zm.), świadectwem ukończenia szkoły w Rzeczypospolitej Polskiej lub świadectwem ukończenia szkoły za granicą z wykładowym językiem polskim.
3. Do ustalenia, czy cudzoziemiec przebywa nieprzerwanie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, stosuje się przepis art. 195 ust. 4 ustawy z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach (Dz.U. poz. 1650).

Art. 38.

1. Cudzoziemcowi, który utracił obywatelstwo polskie przed dniem 1 stycznia 1999 r. na podstawie:
 - 1) art. 11 lub 13 ustawy z dnia 20 stycznia 1920 r. o obywatelstwie Państwa Polskiego (Dz.U. Nr 7, poz. 44, z późn. zm.),
 - 2) art. 11 lub 12 ustawy z dnia 8 stycznia 1951 r. o obywatelstwie polskim (Dz.U. Nr 4, poz. 25),
 - 3) art. 13, 14 lub 15 ustawy z dnia 15 lutego 1962 r. o obywatelstwie polskim (Dz.U. z 2000 r. Nr 28, poz. 353, z późn. zm.)
- przywraca się obywatelstwo polskie, na jego wniosek.
2. Nie przywraca się obywatelstwa polskiego cudzoziemcowi, który:
 - 1) dobrowolnie wstąpił w okresie od 1 września 1939 r. do 8 maja 1945 r. do służby w wojskach Państw Osi lub ich sojuszników;
 - 2) przyjął w okresie od 1 września 1939 r. do 8 maja 1945 r. urząd publiczny w służbie Państw Osi lub ich sojuszników;
 - 3) działał na szkodę Polski, a zwłaszcza jej niepodległości i suwerenności lub uczestniczył w łamaniu praw człowieka.
3. Nie przywraca się obywatelstwa polskiego cudzoziemcowi, jeżeli stanowi to zagrożenie dla obronności lub bezpieczeństwa państwa albo ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego.

Art. 20.

1. Ustanawia się obywatelstwo Unii. Obywatelem Unii jest każda osoba mająca obywatelstwo Państwa Członkowskiego. Obywatelstwo Unii ma charakter dodatkowy w stosunku do obywatelstwa krajowego, nie zastępując go jednak.
2. Obywatele Unii korzystają z praw i podlegają obowiązkom przewidzianym w Traktatach. Mają między innymi prawo do:
 - a) swobodnego przemieszczania się i przebywania na terytorium Państw Członkowskich;
 - b) głosowania i kandydowania w wyborach do Parlamentu Europejskiego oraz w wyborach lokalnych w Państwie Członkowskim, w którym mają miejsce zamieszkania, na takich samych warunkach jak obywatele tego Państwa;
 - c) korzystania na terytorium państwa trzeciego, w którym Państwo Członkowskie, którego są obywatelami, nie ma swojego przedstawicielstwa, z ochrony dyplomatycznej i konsularnej każdego z pozostałych Państw Członkowskich, na takich samych warunkach jak obywatele tego Państwa;
 - d) kierowania petycji do Parlamentu Europejskiego, odwoływania się do Europejskiego Rzecznika Praw Obywatelskich oraz zwracania się do instytucji i organów doradczych Unii w jednym z języków Traktatów oraz otrzymywania odpowiedzi w tym samym języku. Prawa te są wykonywane na warunkach i w granicach określonych przez Traktaty i środki przyjęte w ich zastosowaniu.

Art. 23.

Dowód osobisty wydaje się nieodpłatnie.

Art. 24.

1. Dowód osobisty wydaje się na wniosek.
2. Wniosek o wydanie dowodu osobistego składa się w organie dowolnej gminy na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.
3. Wniosek o wydanie dowodu osobistego składa się w formie pisemnej lub w formie dokumentu elektronicznego na zasadach określonych w ustawie z dnia 17 lutego 2005 r. o informatyzacji działalności podmiotów realizujących zadania publiczne.
4. Wydanie dowodu osobistego następuje nie później niż w terminie 30 dni od dnia złożenia wniosku. W szczególnie uzasadnionych przypadkach termin ten może zostać przedłużony, o czym należy zawiadomić wnioskodawcę.

Art. 25.

1. Wniosek o wydanie dowodu osobistego składa osoba posiadająca pełną zdolność do czynności prawnych.
2. W imieniu osoby nieposiadającej zdolności do czynności prawnych lub posiadającej ograniczoną zdolność do czynności prawnych ubiegającej się o wydanie dowodu osobistego wniosek składa rodzic, opiekun prawny lub kurator.
3. Osoba obowiązana do posiadania dowodu osobistego może złożyć wniosek, o którym mowa w ust. 1, nie wcześniej niż 30 dni przed datą 18 urodzin. Przepisu ust. 2 nie stosuje się.

Art. 26.

1. O niemożności złożenia wniosku o wydanie dowodu osobistego spowodowanej chorobą, niepełnosprawnością lub inną niedającą się pokonać przeszkodą wnioskodawca powiadamia organ gminy, który zapewnia przyjęcie wniosku w miejscu pobytu tej osoby, chyba że okoliczności nie pozwalają na przyjęcie tego wniosku.
2. W przypadku gdy złożenie wniosku o wydanie dowodu osobistego w trybie określonym w ust. 1 okaże się nieuzasadnione, odmawia się przyjęcia wniosku w miejscu wskazanym przez wnioskodawcę oraz poucza się go o konieczności złożenia wniosku w formie, o której mowa w art. 24 ust. 3.

Art. 27.

Złożenie w siedzibie organu gminy wniosku o wydanie dowodu osobistego osobie nieposiadającej zdolności do czynności prawnych lub posiadającej ograniczoną zdolność do czynności prawnych wymaga jej obecności przy składaniu wniosku; wyjątek stanowią osoby, które nie ukończyły 5 roku życia.

Art. 28.

Wniosek o wydanie dowodu osobistego zawiera:

- 1) numer PESEL;
 - 2) nazwisko i imię (imiona);
 - 3) nazwisko rodowe;
 - 4) imię ojca;
 - 5) imię i nazwisko rodowe matki;
 - 6) datę i miejsce urodzenia;
 - 7) płeć;
 - 8) obywatelstwo;
 - 9) powód ubiegania się o wydanie dowodu osobistego;
 - 10) adres do korespondencji, opcjonalnie adres poczty elektronicznej lub numer telefonu;
 - 11) własnoręczny czytelny podpis wnioskodawcy, a w przypadku wniosku złożonego w formie dokumentu elektronicznego – podpis uwierzytelniony w sposób określony w art. 20a ust. 1 ustawy z dnia 17 lutego 2005 r. o informatyzacji działalności podmiotów realizujących zadania publiczne;
 - 12) pouczenie o odpowiedzialności karnej za podanie nieprawdziwych danych lub zatajenie.
3. Osoba nosząca nakrycie głowy zgodnie z zasadami swojego wyznania może załączyć do wniosku fotografię przedstawiającą ją w nakryciu głowy, o ile wizerunek twarzy jest w pełni widoczny. W takim przypadku do wniosku załącza się zaświadczenie o przynależności do wspólnoty wyznaniowej zarejestrowanej w Rzeczypospolitej Polskiej.
4. W uzasadnionych przypadkach organ gminy może wydać dowód osobisty na wniosek, do którego została dołączona fotografia przedstawiająca osobę z zamkniętymi oczami, innym niż naturalny wyrazem twarzy lub z otwartymi ustami.

Art. 29.

1. Do wniosku o wydanie dowodu osobistego dołącza się aktualną fotografię odzwierciedlającą, w sposób niebudzący uzasadnionych wątpliwości, wizerunek twarzy osoby ubiegającej się o wydanie dowodu osobistego przedstawiającą ją bez nakrycia głowy i okularów z ciemnymi szklami.
2. Osoba z wrodzonymi lub nabytymi wadami narządu wzroku może załączyć do wniosku fotografię przedstawiającą ją w okularach z ciemnymi szklami. W takim przypadku do wniosku załącza się również orzeczenie o niepełnosprawności osoby do 16 roku życia lub orzeczenie o stopniu niepełnosprawności osoby, która ukończyła 16 lat, z powodu wrodzonej lub nabytej wady narządu wzroku, wydane zgodnie z przepisami ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. z 2008 r. Nr 14, poz. 92, z późn. zm.2).

Art. 30.

1. Dowód osobisty odbiera się osobiście w siedzibie organu gminy, w którym został złożony wniosek.
2. Odbiór dowodu osobistego wydanego osobie nieposiadającej zdolności do czynności prawnych lub posiadającej ograniczoną zdolność do czynności prawnych wymaga obecności tej osoby.
3. Przepisu ust. 2 nie stosuje się, jeżeli osoba ta była obecna przy składaniu wniosku w siedzibie organu gminy albo nie ukończyła 5 roku życia.
4. W przypadku gdy wniosek o wydanie dowodu osobistego został złożony w trybie art. 26 ust. 1, odbiór dowodu osobistego może dokonać pełnomocnik legitymujący się pełnomocnictwem szczególnym do dokonania jego odbioru.

Art. 31.

1. Odbiór dowodu osobistego potwierdza się na formularzu odbioru dowodu osobistego.
2. Formularz odbioru dowodu osobistego zawiera:
 - 1) oznaczenie organu wydającego dowód osobisty;
 - 2) numer wniosku o wydanie dowodu osobistego;
 - 3) serię i numer dowodu osobistego;
 - 4) numer PESEL osoby, której wydano dowód osobisty;
 - 5) nazwisko i imię (imiona) osoby, której wydano dowód osobisty;
 - 6) nazwisko i imię (imiona) wnioskodawcy;
 - 7) datę odbioru dowodu osobistego;
 - 8) własnoręczny czytelny podpis osoby, której wydano dowód osobisty;
 - 9) własnoręczny czytelny podpis wnioskodawcy

Art. 7.

1. Dokument paszportowy wydaje się na wniosek osoby pełnoletniej po przedłożeniu wymaganych dokumentów, pobraniu danych biometrycznych i uiszczeniu należnej opłaty.
2. Paszporty dyplomatyczne i paszporty służbowe Ministerstwa Spraw Zagranicznych są wydawane bez pobierania opłat.
3. W paszportach tymczasowych nie zamieszcza się danych biometrycznych.

Art. 8.

1. Ulga w opłacie za wydanie paszportu przysługuje:
 - 1) emerytom, rencistom, osobom niepełnosprawnym w rozumieniu przepisów ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. z 2011 r. Nr 127, poz. 721, z późn. zm.2), a także współmałżonkom tych osób, pozostającym na ich wyłącznym utrzymaniu;
 - 2) osobom przebywającym w domach pomocy społecznej lub w zakładach opiekuńczych albo korzystającym z pomocy społecznej w formie zasiłków stałych;
 - 3) kombatantom i innym osobom, do których stosuje się przepisy ustawy z dnia 24 stycznia 1991 r. o kombatantach oraz niektórych osobach będących ofiarami represji wojennych i okresu powojennego (Dz.U. z 2012 r. poz. 400);
 - 4) osobom małoletnim do czasu podjęcia ustawowo określonego obowiązku szkolnego, uczniom i studentom;
 - 5) członkom rodzin wielodzietnych w rozumieniu ustawy z dnia 5 grudnia 2014 r. o Karcie Dużej Rodziny (Dz.U. poz. 1863) posiadającym ważną Kartę Dużej Rodziny.
2. W razie zbiegu tytułów uprawniających do ulgi w opłacie za wydanie paszportu przysługuje tylko jedna ulga w opłacie.
3. Ulga w opłacie, o której mowa w ust. 1 pkt 1–4, wynosi 50% kwoty określonej w przepisach wydanych na podstawie art. 11 ust. 1.
4. Ulga w opłacie dla osób, o których mowa w ust. 1 pkt 5, wynosi:
 - 1) w przypadku dzieci 75%,
 - 2) w przypadku rodziców i małżonków rodziców 50%– kwoty określonej w przepisach wydanych na podstawie art. 11 ust. 1.

Art. 13.

1. Wniosek o wydanie dokumentu paszportowego składa się osobiście, z wyjątkiem następujących przypadków:
 - 1) wniosek o wydanie dokumentu paszportowego osobie małoletniej składają rodzice lub ustanowieni przez sąd opiekunowie albo jeden z rodziców lub ustanowionych przez sąd opiekunów wraz z pisemną zgodą drugiego z rodziców lub ustanowionego przez sąd opiekuna, poświadczoną za zgodność podpisu przez organ paszportowy lub notariusza;
 - 2) wniosek o wydanie dokumentu paszportowego osobie ubezwłasnowolnionej całkowicie pozostającej pod władzą rodzicielską składają rodzice, a niepozostającej pod władzą rodzicielską składa opiekun ustanowiony przez sąd.
2. Przy składaniu wniosku o wydanie dokumentu paszportowego osobom, o których mowa w ust. 1, jest wymagana obecność osoby małoletniej, która ukończyła 5 lat, oraz osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie.
3. (uchylony).
4. Przy składaniu wniosku o wydanie paszportu dyplomatycznego lub paszportu służbowego Ministerstwa Spraw Zagranicznych jest wymagana obecność osoby małoletniej oraz osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie.
5. W uzasadnionych przypadkach, gdy w danym państwie nie ma polskiego urzędu konsularnego lub warunki uniemożliwiają lub znacznie utrudniają osobiste złożenie wniosku o wydanie paszportu tymczasowego w urzędzie konsularnym, na ©Kancelaria Sejmu s. 6/22 2015-09-28 wniosek osoby ubiegającej się o wydanie paszportu tymczasowego, konsul może odstąpić od wymogu osobistego złożenia wniosku i osobistego odbioru tego dokumentu.

Art. 14.

1. Na wydanie dokumentu paszportowego osobie małoletniej jest wymagana pisemna zgoda obojga rodziców, których własnoręczność podpisów poświadczą organ paszportowy lub notariusz, chyba że na podstawie orzeczenia sądu jeden z rodziców został pozbawiony władzy rodzicielskiej lub władza ta została ograniczona. W przypadku braku zgodności stanowisk rodziców lub niemożności uzyskania zgody jednego z nich, zgodę na wydanie dokumentu paszportowego zastępuje orzeczenie sądu rodzinnego.
2. Jeżeli uzyskanie zgody jednego z rodziców jest niemożliwe lub znacznie utrudnione, dokument paszportowy za granicą może być wydany za zgodą tylko jednego z rodziców, o ile przemawia za tym dobro małoletniego.
3. W przypadku gdy małoletni przebywa za granicą bez opieki rodziców, paszport tymczasowy może być wydany bez ich zgody.
4. Przepisy ust. 1–3 stosuje się odpowiednio do ustanowionych przez sąd opiekunów małoletniego.

Art. 15.

1. Odbiór dokumentu paszportowego następuje osobiście, z wyjątkiem osoby małoletniej i ubezwłasnowolnionej całkowicie, dla których odbioru dokumentu paszportowego może dokonać jeden z rodziców lub ustanowionych przez sąd opiekunów.
2. W uzasadnionych przypadkach, zwłaszcza w warunkach szczególnie utrudnionego dojazdu do urzędu konsularnego, na wniosek osoby ubiegającej się o wydanie dokumentu paszportowego, konsul może odstąpić od wymogu osobistego odbioru dokumentu paszportowego. W tym przypadku przepisu art. 16 nie stosuje się.

Art. 16.

Osoba odbierająca dokument paszportowy sprawdza za pomocą czytnika elektronicznego, czy dane osobowe i biometryczne zamieszczone w tym dokumencie są zgodne ze stanem faktycznym.

Art. 10.

1. Prawo jazdy jest wydawane przez starostę, w drodze decyzji administracyjnej, na wniosek osoby zainteresowanej, za opłatą oraz po uiszczeniu opłaty ewidencyjnej.
2. Międzynarodowe prawo jazdy jest wydawane przez każdego starostę, na wniosek osoby zainteresowanej, za opłatą na podstawie krajowego prawa jazdy. Międzynarodowe prawo jazdy jest wydawane na okres 3 lat, nie dłużej jednak niż na okres ważności krajowego prawa jazdy.
3. Szefom i cudzoziemskiemu personelowi przedstawicielstw dyplomatycznych, urzędów konsularnych i misji specjalnych państw obcych oraz organizacji międzynarodowych, korzystających z przywilejów i immunitetów dyplomatycznych lub konsularnych na mocy ustaw, umów międzynarodowych bądź powszechnie uznanych zwyczajów międzynarodowych lub na zasadzie wzajemności, oraz innym osobom korzystającym z tych przywilejów i immunitetów uprawnienie do kierowania pojazdem wydaje nieodpłatnie – nie zatrzymując prawa jazdy wydanego w państwie wysyłającym – marszałek województwa mazowieckiego, na wniosek ministra właściwego do spraw zagranicznych.
4. Pozwolenie wojskowe jest wydawane żołnierzom zasadniczej służby wojskowej i żołnierzom służby kandydackiej na czas pełnienia tej służby przez dowódcę jednostki wojskowej prowadzącej szkolenie kierowców.
5. Pozwolenie wojskowe jest wymieniane przez starostę na prawo jazdy tej samej kategorii. Osoba niespełniająca wymagań w zakresie wieku, o których mowa odpowiednio w art. 8 ust. 1 pkt 6 i 7, może otrzymać prawo jazdy z ograniczeniem do kierowania określonymi pojazdami.
6. Opłata, o której mowa w ust. 1 i 2, z wyjątkiem opłaty ewidencyjnej, stanowi dochód powiatu.

Art. 11.

1. Prawo jazdy jest wydawane osobie, która:
 - 1) osiągnęła minimalny wiek wymagany do kierowania pojazdami odpowiedniej kategorii;
 - 2) uzyskała orzeczenie:
 - a) lekarskie o braku przeciwwskazań zdrowotnych do kierowania pojazdem,
 - b) psychologiczne o braku przeciwwskazań psychologicznych do kierowania pojazdem
– nie dotyczy prawa jazdy kategorii AM, A1, A2, A, B1, B, B+E lub T;
 - 3) odbyła szkolenie wymagane do uzyskania prawa jazdy danej kategorii;
 - 4) zdała egzamin państwowy wymagany do uzyskania prawa jazdy odpowiedniej kategorii;
 - 5) uprzedzona o odpowiedzialności karnej za zeznanie nieprawdy lub zatajenie prawdy oświadcza, że zamieszkuje na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej co najmniej przez 185 dni w każdym roku kalendarzowym ze względu na swoje więzi osobiste lub zawodowe, albo gdy nie jest związana z miejscem zawodowo, że przebywa na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej z zamiarem stałego pobytu albo przedstawi zaświadczenie, że studiuje co najmniej od 6 miesięcy.
2. Osoba, która nie ukończyła 18 lat, może uzyskać prawo jazdy kategorii AM, A1, B1 lub T za pisemną zgodą rodzica lub opiekuna.
3. Osoby, o których mowa w art. 8 ust. 2 i 3, do czasu osiągnięcia wymaganego minimalnego wieku do kierowania pojazdami określonych kategorii, o którym mowa w art. 8 ust. 1, mogą otrzymać prawo jazdy z ograniczeniem wynikającym z możliwości prowadzenia określonego pojazdu.
4. Dodatkowym warunkiem wydania prawa jazdy:
 - 1) kategorii C1, C, D1 lub D – jest spełnienie wymagań, o których mowa w ust. 1 pkt 3 i 4, określonych dla prawa jazdy kategorii B;
 - 2) kategorii B+E, C1+E, C+E, D1+E lub D+E – jest spełnienie wymagań, o których mowa w ust. 1 pkt 3 i 4, określonych odpowiednio dla prawa jazdy kategorii B, C1, C, D1 lub D.
5. Osoby, o których mowa w art. 9 ust. 2 pkt 2, w okresie między 21. a 23. rokiem życia otrzymują prawo jazdy kategorii D i D+E z ograniczeniem do wykonywania regularnych przewozów osób na liniach komunikacyjnych w rozumieniu przepisów ustawy z dnia 6 września 2001 r. o transporcie drogowym na trasie nieprzekraczającej 50 km.
6. Dodatkowym warunkiem wydania prawa jazdy osobie, wobec której została wydana decyzja o cofnięciu uprawnienia do kierowania pojazdami w trybie art. 103 ust. 1 pkt 2 lub 3, jest uzyskanie orzeczenia psychologicznego o braku przeciwwskazań psychologicznych do kierowania pojazdem.
7. Przepisy ust. 1 pkt 1–4 oraz ust. 4 stosuje się do pozwolenia wojskowego.

Art. 73.

1. Rejestracji pojazdu dokonuje, na wniosek właściciela, starosta właściwy ze względu na miejsce jego zamieszkania (siedzibę), wydając dowód rejestracyjny i zalegalizowane tablice (tablicę) rejestracyjne oraz nalepkę kontrolną, jeżeli jest wymagana, z zastrzeżeniem ust. 2–5.
2. Rejestracji pojazdu, którego właścicielem jest przedsiębiorstwo wielozakładowe lub inny podmiot, w skład którego wchodzi wydzielone jednostki organizacyjne, może dokonać starosta właściwy ze względu na siedzibę zakładu lub jednostki, na wniosek kierownika zakładu lub wydzielonej jednostki organizacyjnej upoważnionego przez właściciela.
- 2a. Rejestracji pojazdów należących do członków obcych sił zbrojnych, personelu cywilnego i członków rodzin, oraz pojazdów ich wykonawców kontraktowych, przebywających na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, na podstawie umów międzynarodowych, na wniosek władz wojskowych tych sił zbrojnych, dokonuje starosta właściwy ze względu na miejsce pobytu tych osób na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.
- 2b. Rejestracji pojazdów należących do obcych sił zbrojnych przebywających na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, na podstawie umów międzynarodowych, dokonuje właściwy organ Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej. Organ ten wydaje dowód rejestracyjny i zalegalizowane tablice rejestracyjne oraz nalepkę kontrolną, chyba że dla danego pojazdu tablice (tablica) rejestracyjne lub nalepka kontrolna nie są wymagane, a numer rejestracyjny umieszcza się bezpośrednio na pojeździe.
3. Rejestracji pojazdów Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, Biura Ochrony Rządu, Policji, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Służby Wywiadu Wojskowego, Centralnego Biura Antykorupcyjnego, Straży Granicznej, kontroli skarbowej i Służby Celnej dokonują właściwe organy tych jednostek. Organy te wydają dowód rejestracyjny i zalegalizowane tablice (tablicę) rejestracyjne oraz nalepkę kontrolną, chyba że dla danego pojazdu tablice (tablica) rejestracyjne lub nalepka kontrolna nie są wymagane, a numer rejestracyjny umieszcza się bezpośrednio na pojeździe.
- 3a. Producent blankietów dowodów rejestracyjnych, pozwoleń czasowych, nalepek kontrolnych i innych dokumentów wymaganych do rejestracji pojazdów, a także starostowie przekazują odpłatnie wojewodzie mazowieckiemu odpowiednio: blankiety dowodów rejestracyjnych, pozwoleń czasowych, nalepek kontrolnych i innych dokumentów wymaganych do rejestracji pojazdów, a także zalegalizowane tablice rejestracyjne niezbędne do rejestracji, o której mowa w art. 76 ust. 4. Informacje dotyczące przekazanych blankietów dowodów rejestracyjnych, pozwoleń czasowych, nalepek kontrolnych i innych dokumentów wymaganych do rejestracji oraz tablic rejestracyjnych podlegają ochronie zgodnie z przepisami o ochronie informacji niejawnych o klauzuli tajności „tajne” lub „ściśle tajne”.

4. Rejestracji pojazdu należącego do przedstawicielstwa dyplomatycznego, urzędu konsularnego i misji specjalnej państw obcych lub organizacji międzynarodowej, a także ich personelu korzystającego z przywilejów i immunitetów dyplomatycznych lub konsularnych na mocy ustaw, umów bądź powszechnie uznanych zwyczajów międzynarodowych lub na zasadzie wzajemności, dokonuje wojewoda mazowiecki na wniosek ministra właściwego do spraw zagranicznych.
5. W razie powierzenia pojazdu przez zagraniczną osobę fizyczną lub prawną podmiotowi polskiemu, pojazd ten jest rejestrowany przez określony w ust. 1 organ właściwy ze względu na miejsce zamieszkania (siedzibę) podmiotu polskiego.

Art. 74.

1. Czasowej rejestracji pojazdu dokonuje, w przypadkach określonych w ust. 2, starosta właściwy ze względu na miejsce zamieszkania (siedzibę) właściciela pojazdu, wydając pozwolenie czasowe i zalegalizowane tablice (tablicę) rejestracyjne.
2. Czasowej rejestracji dokonuje się:
 - 1) z urzędu – po złożeniu wniosku o rejestrację pojazdu;
 - 2) na wniosek właściciela pojazdu – w celu umożliwienia:
 - a) wywozu pojazdu za granicę,
 - b) przejazdu pojazdu z miejsca jego zakupu lub odbioru na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej,
 - c) przejazdu pojazdu związanego z koniecznością dokonania jego badania technicznego lub naprawy;
 - 3) na wniosek jednostki uprawnionej lub jednostki badawczej producenta pojazdu, przedmiotu wyposażenia lub części – w celu umożliwienia odpowiednich badań;
- 2a. Czasowej rejestracji, o której mowa w ust. 2 pkt 1, można dokonać pomimo braku dołączonych do wniosku o rejestrację dokumentów, o których mowa w art. 72.

Art. 10

§ 1 ustawy z dnia 5 stycznia 2011 roku Kodeks wyborczy (Dz.U. Nr 21 poz. 112 ze zm.) stanowi, że prawo wybierania (czynne prawo wyborcze) ma:

- 1) w wyborach do Sejmu i do Senatu oraz w wyborach Prezydenta Rzeczypospolitej – obywatel polski, który najpóźniej w dniu głosowania kończy 18 lat;
- 2) w wyborach do Parlamentu Europejskiego w Rzeczypospolitej Polskiej – obywatel polski, który najpóźniej w dniu głosowania kończy 18 lat oraz obywatel Unii Europejskiej niebędący obywatelem polskim, który najpóźniej w dniu głosowania kończy 18 lat, oraz stale zamieszkuje na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej;
- 3) w wyborach do organów stanowiących jednostek samorządu terytorialnego:
 - a) rady gminy – obywatel polski oraz obywatel Unii Europejskiej niebędący obywatelem polskim, który najpóźniej w dniu głosowania kończy 18 lat, oraz stale zamieszkuje na obszarze tej gminy,
 - b) rady powiatu i sejmiku województwa – obywatel polski, który najpóźniej w dniu głosowania kończy 18 lat, oraz stale zamieszkuje na obszarze, odpowiednio, tego powiatu i województwa;
- 4) w wyborach wójta w danej gminie – osoba mająca prawo wybierania do rady tej gminy.

Art. 11

§ 1 w/w ustawy stanowi, że prawo wybieralności (bierne prawo wyborcze) ma:

- 1) w wyborach do Sejmu – obywatel polski mający prawo wybierania w tych wyborach, który najpóźniej w dniu wyborów kończy 21 lat;
- 2) w wyborach do Senatu – obywatel polski mający prawo wybierania w tych wyborach, który najpóźniej w dniu wyborów kończy 30 lat;
- 3) w wyborach Prezydenta Rzeczypospolitej – obywatel polski, który najpóźniej w dniu wyborów kończy 35 lat i korzysta z pełni praw wyborczych do Sejmu;
- 4) w wyborach do Parlamentu Europejskiego w Rzeczypospolitej Polskiej – osoba mająca prawo wybierania w tych wyborach, która najpóźniej w dniu głosowania kończy 21 lat, i od co najmniej 5 lat stale zamieszkuje w Rzeczypospolitej Polskiej lub na terytorium innego państwa członkowskiego Unii Europejskiej;
- 5) w wyborach do organów stanowiących jednostek samorządu terytorialnego – osoba mająca prawo wybierania tych organów;
- 6) w wyborach wójta – obywatel polski mający prawo wybierania w tych wyborach, który najpóźniej w dniu głosowania kończy 25 lat, z tym że kandydat nie musi stale zamieszkiwać na obszarze gminy, w której kandyduje.

Art. 1. ust. 1.

Każda informacja o sprawach publicznych stanowi informację publiczną w rozumieniu ustawy i podlega udostępnieniu i ponownemu wykorzystywaniu na zasadach i w trybie określonych w niniejszej ustawie.

Art. 2. ust. 1.

Każdemu przysługuje, (...), prawo dostępu do informacji publicznej (...).

Art. 7. ust 1.

Udostępnianie informacji publicznych następuje w drodze:

- 1) ogłaszania informacji publicznych, w tym dokumentów urzędowych, w Biuletynie Informacji Publicznej (...),
- 2) udostępniania [na wniosek] (...),
- 3) wstępu na posiedzenia organów [kolegialnych, pochodzących z wyborów] i udostępniania materiałów, w tym audiowizualnych i teleinformatycznych, dokumentujących te posiedzenia,
- 4) umieszczania informacji publicznych w centralnym repozytorium informacji publicznych (...).

Art. 10. ust. 1.

Informacja publiczna, która nie została udostępniona w Biuletynie Informacji Publicznej lub centralnym repozytorium, jest udostępniana na wniosek.

Art. 10. ust. 2.

Informacja publiczna, która może być niezwłocznie udostępniona, jest udostępniana w formie ustnej lub pisemnej bez pisemnego wniosku.

Art. 14. ust. 1.

Udostępnianie informacji publicznej na wniosek następuje w sposób i w formie zgodnych z wnioskiem, chyba że środki techniczne, którymi dysponuje podmiot obowiązany do udostępnienia, nie umożliwiają udostępnienia informacji w sposób i w formie określonych we wniosku.

Kodeks postępowania administracyjnego:

Art. 63.

- § 1. Podania (żądania, wyjaśnienia, odwołania, zażalenia) mogą być wnoszone pisemnie, telegraficznie, za pomocą telefaksu lub ustnie do protokołu, a także za pomocą innych środków komunikacji elektronicznej przez elektroniczną skrzynkę podawczą organu administracji publicznej (...).
- § 2. Podanie powinno zawierać co najmniej wskazanie osoby, od której pochodzi, jej adres i żądanie oraz czynić zadość innym wymaganiom ustalonym w przepisach szczególnych.
- § 3. Podanie wniesione pisemnie albo ustnie do protokołu powinno być podpisane przez wnoszącego, a protokół ponadto przez pracownika, który go sporządził (...).

Art. 64. § 1. Jeżeli w podaniu nie wskazano adresu wnoszącego i nie ma możliwości ustalenia tego adresu na podstawie posiadanych danych, podanie pozostawia się bez rozpoznania (...).

Art. 7. ust. 2.

Dostęp do informacji publicznej jest bezpłatny, z zastrzeżeniem art. 15.

Art. 15. ust. 1.

Jeżeli w wyniku udostępnienia informacji publicznej na wniosek (...) podmiot obowiązany do udostępnienia ma ponieść dodatkowe koszty związane ze wskazanym we wniosku sposobem udostępnienia lub koniecznością przekształcenia informacji w formę wskazaną we wniosku, podmiot ten może pobrać od wnioskodawcy opłatę w wysokości odpowiadającej tym kosztom.

Art. 15. ust. 2.

Podmiot, o którym mowa w ust. 1, w terminie 14 dni od dnia złożenia wniosku, powiadomi wnioskodawcę o wysokości opłaty. Udostępnienie informacji zgodnie z wnioskiem następuje po upływie 14 dni od dnia powiadomienia wnioskodawcy, chyba że wnioskodawca dokona w tym terminie zmiany wniosku w zakresie sposobu lub formy udostępnienia informacji albo wycofa wniosek.

Art. 2. ust. 2.

Od osoby wykonującej prawo do informacji publicznej nie wolno żądać wykazania interesu prawnego lub faktycznego.

Art. 13. ust. 1.

Udostępnianie informacji publicznej na wniosek następuje bez zbędnej zwłoki, nie później jednak niż w terminie 14 dni od dnia złożenia wniosku, z zastrzeżeniem ust. 2 i art. 15 ust. 2.

Art. 13. ust. 2.

Jeżeli informacja publiczna nie może być udostępniona w terminie określonym w ust. 1, podmiot obowiązany do jej udostępnienia powiadamia w tym terminie o powodach opóźnienia oraz o terminie, w jakim udostępni informację, nie dłuższym jednak niż 2 miesiące od dnia złożenia wniosku.

Art. 5. ust. 1.

Prawo do informacji publicznej podlega ograniczeniu w zakresie i na zasadach określonych w przepisach o ochronie informacji niejawnych oraz o ochronie innych tajemnic ustawowo chronionych.

Art. 5. ust. 2.

Prawo do informacji publicznej podlega ograniczeniu ze względu na prywatność osoby fizycznej lub tajemnicę przedsiębiorcy. Ograniczenie to nie dotyczy informacji o osobach pełniących funkcje publiczne, mających związek z pełnieniem tych funkcji, w tym o warunkach powierzenia i wykonywania funkcji, oraz przypadku, gdy osoba fizyczna lub przedsiębiorca rezygnują z przysługującego im prawa.

Art. 3. ust. 1.

Prawo do informacji publicznej obejmuje uprawnienia do:

- 1) uzyskania informacji publicznej, w tym uzyskania informacji przetworzonej w takim zakresie, w jakim jest to szczególnie istotne dla interesu publicznego (...).

Art. 16. ust. 1.

Odmowa udostępnienia informacji publicznej (...) przez organ władzy publicznej następuje w drodze decyzji.

Art. 127. kpa

- § 1. Od decyzji wydanej w pierwszej instancji służy stronie odwołanie tylko do jednej instancji.
- § 2. Właściwy do rozpatrzenia odwołania jest organ administracji publicznej wyższego stopnia, chyba że ustawa przewiduje inny organ odwoławczy.
- § 3. Od decyzji wydanej w pierwszej instancji przez ministra lub samorządowe kolegium odwoławcze nie służy odwołanie, jednakże strona niezadowolona z decyzji może zwrócić się do tego organu z wnioskiem o ponowne rozpatrzenie sprawy; do wniosku tego stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące odwołań od decyzji.

Art. 241 kpa.

Przedmiotem wniosku mogą być w szczególności sprawy ulepszenia organizacji, wzmocnienia praworządności, usprawnienia pracy i zapobiegania nadużyciom, ochrony własności, lepszego zaspokajania potrzeb ludności.

Art. 242. § 1.

Wnioski składa się do organów właściwych ze względu na przedmiot wniosku.

Art. 244. § 2.

O sposobie załatwienia wniosku zawiadamia się równocześnie wnioskodawcę.

Art. 246 kpa. § 1.

Wnioskodawcy niezadowolonemu ze sposobu załatwienia wniosku służy prawo wniesienia skargi.

Art. 227 kpa.

Przedmiotem skargi może być w szczególności zaniedbanie lub nienależyte wykonywanie zadań przez właściwe organy albo przez ich pracowników, naruszenie praworządności lub interesów skarżących, a także przewlekłe lub biurokratyczne załatwianie spraw.

Art. 228.

Skargi składa się do organów właściwych do ich rozpatrzenia.

Art. 229.

Jeżeli przepisy szczególne nie określają innych organów właściwych do rozpatrywania skarg, jest organem właściwym do rozpatrzenia skargi dotyczącej zadań lub działalności:

- 1) rady gminy, rady powiatu i sejmiku województwa – wojewoda, a w zakresie spraw finansowych – regionalna izba obrachunkowa,
- 2) organów wykonawczych jednostek samorządu terytorialnego oraz kierowników powiatowych służb, inspekcji, straży i innych jednostek organizacyjnych w sprawach należących do zadań zleconych z zakresu administracji rządowej – wojewoda lub organ wyższego stopnia,
- 3) wójta (burmistrza lub prezydenta miasta) i kierowników gminnych jednostek organizacyjnych, z wyjątkiem spraw określonych w pkt. 2 – rada gminy,
- 4) zarządu powiatu oraz starosty, a także kierowników powiatowych służb, inspekcji, straży i innych jednostek organizacyjnych, z wyjątkiem spraw określonych w pkt. 2 – rada powiatu,
- 5) zarządu i marszałka województwa, z wyjątkiem spraw określonych w pkt. 2 – sejmik województwa,
- 6) wojewody w sprawach podlegających rozpatrzeniu według kodeksu – właściwy minister, a w innych sprawach – Prezes Rady Ministrów,
- 7) innego organu administracji rządowej, organu przedsiębiorstwa państwowego lub innej państwowej jednostki organizacyjnej – organ wyższego stopnia lub sprawujący bezpośredni nadzór,
- 8) ministra – Prezes Rady Ministrów.

Art. 231.

Jeżeli organ, który otrzymał skargę, nie jest właściwy do jej rozpatrzenia, obowiązany jest niezwłocznie, nie później jednak niż w terminie siedmiu dni, przekazać ją właściwemu organowi, zawiadamiając równocześnie o tym skarżącego, albo wskazać mu właściwy organ.

Art. 237.

§ 1. Organ właściwy do załatwienia skargi powinien załatwić skargę bez zbędnej zwłoki, nie później jednak niż w ciągu miesiąca. (...)

§ 3. O sposobie załatwienia skargi zawiadamia się skarżącego.

Art. 238. § 1. Zawiadomienie o sposobie załatwienia skargi powinno zawierać: oznaczenie organu, od którego pochodzi, wskazanie, w jaki sposób skarga została załatwiona, oraz podpis z podaniem imienia, nazwiska i stanowiska służbowego osoby upoważnionej do załatwienia skargi (...) Zawiadomienie o odmownym załatwieniu skargi powinno zawierać ponadto uzasadnienie faktyczne i prawne (...).

Tekst uzupełniający podrozdział

1

Co to jest prawo i czym różnią się normy prawne od norm religijnych, moralnych i obyczajowych?

Pojęcia „prawo” nie można sprowadzić jednak wyłącznie do tekstu aktu normatywnego. Ustawa to nie to samo, co prawo, a gdyby tak było, studia prawnicze byłyby zapewne zbędne, gdyż każdy umiałby odczytać treść przepisów. „Prawo składa się nie tylko z tekstu (...). Jest mechanizmem, na który składają się teksty przepisów i wszystkie zasady ich tworzenia oraz wykładni, warunków ich funkcjonowania (...), a także ukształtowany standard” – twierdzi prof. dr hab. Ewa Łętowska (Sobczak, 2012, s. 13.). Tekstocentryczne podejście do prawa (skupianie się wyłącznie na dosłownym brzmieniu przepisu prawnego) nie uwzględnia standardów wynikających z wiążących Polskę umów międzynarodowych. Członkostwo w Radzie Europy i Unii Europejskiej niesie ze sobą doniosłe skutki w zakresie interpretowania prawa krajowego. Należy zwrócić uwagę zwłaszcza na **unijną zasadę effet utile**, w myśl której liczy się przede wszystkim efektywność prawa (praktyczna skuteczność norm prawnych). Jeżeli akt prawny kreuje uprawnienia, których nie można zrealizować ze względu na brak lub nieefektywność istniejących procedur, to jest to sytuacja niesatysfakcjonująca. Podmiot prawa musi mieć bowiem dostęp do efektywnego środka ochrony swoich praw (por. m.in. wyroki Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej w sprawach Simmenthal 106/77, Factortame C-213/89, Francovich i inni C-6/90, C-9/90). Zasada effet utile wymaga prowsólnotowej interpretacji prawa krajowego. Sądy krajowe, będące jednocześnie sądami unijnymi, muszą doprowadzić do wyrokowania zgodnego z prawem unijnym (w ten sposób dbają o spójność norm prawa krajowego i unijnego). W świetle tej zasady nie mogą również odstąpić od wyrokowania, jeżeli w prawodawstwie krajowym brak wyraźnego uregulowania jakiejś kwestii, która jest uregulowana w prawie unijnym (por. wyrok Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej w sprawie Simone Leitner przeciwko TUI Deutschland GmbH & Co. KG. C-168/00). Nieefektywność prawa polskiego (brak skutecznych procedur realizacji praw jednostki) była wielokrotnie piętnowana przez Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu (por. wyrok ETPC w sprawie Tysiąc przeciwko Polsce, nr 5410/03, wyrok ETPC w sprawie P. oraz S. przeciwko Polsce, nr 57375/08). Podsumowując, prawo to zbiór norm ustanowionych przez państwo z poszanowaniem standardów międzynarodowych, które to normy zostały należycie ogłoszone i są efektywnie realizowane w przewidzianych do tego procedurach. Ponadto zrozumienie prawa nie jest możliwe bez odwołania się do jego sensu – z jakiego powodu zostało ustanowione, dlaczego tak a nie inaczej reguluje określone stosunki społeczne, w jakim celu ma być stosowane? Przy interpretowaniu przepisów prawnych i konstruowaniu norm prawnych należy uwzględnić ducha prawa, jego istotę.

Warto zwrócić uwagę na sposób konstruowania tytułu aktu prawnego. Na tytuł aktu prawnego składają się informacje o: rodzaju tego aktu (w podanym przykładzie jest to ustawa), dacie jego wydania (która nie jest tożsama z datą ogłoszenia) oraz przedmiocie regulacji (tu są to kwestie związane z prowadzeniem doświadczeń na zwierzętach). Z informacji w nawiasie dowiadujemy się natomiast, kiedy i gdzie akt prawny został ogłoszony (w jakim publikatorze). W omawianym przypadku jest to Dziennik Ustaw wydany w 2005 roku z numerem 33. Treść omawianej ustawy została opublikowana pod pozycją 289. Tytuł rozporządzenia obejmuje dodatkowo nazwę organu, który go wydał. Zasady budowy aktów prawnych, w tym konstruowania ich tytułów, określają przepisy rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie zasad techniki prawodawczej (Dz.U. z 2002 r. Nr 100, poz. 908).

Art. 45.

1. Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd.
2. Wyłączenie jawności rozprawy może nastąpić ze względu na moralność, bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny oraz ze względu na ochronę życia prywatnego stron lub inny ważny interes prywatny. Wyrok ogłaszany jest publicznie.

Art. 3.

Kodeksu cywilnego: Ustawa nie ma mocy wstecznej, chyba że to wynika z jej brzmienia lub celu.

Art. 6 ust. 2

Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności: Każdego oskarżonego popełnienie czynu zagrożonego karą uważa się za niewinnego do czasu udowodnienia mu winy zgodnie z ustawą.

Art. 42. ust. 1. zd. 1.

Konstytucji RP Odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto dopuścił się czynu zabronionego pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia.

Art. 1 § 3

Kodeksu karnego: Nie popełnia przestępstwa sprawca czynu zabronionego, jeżeli nie można mu przypisać winy w czasie czynu.

Internetowy System Aktów Prawnych prowadzony na oficjalnej stronie internetowej sejmu RP (www.isap.sejm.gov.pl) to baza danych zawierająca opisy bibliograficzne wszystkich aktów prawnych opublikowanych w Dzienniku Ustaw i Monitorze Polskim, zarówno obowiązujących, jak i nieobowiązujących, wydanych od roku 1918 do chwili obecnej. Do opisów aktów dołączane są ich teksty w formacie pdf: tekst aktu (w postaci takiej jak w dniu ogłoszenia) opracowany w Kancelarii Sejmu w trakcie procesu legislacyjnego jako jego wynik (tylko dla ustaw), tekst ogłoszony (wersja elektroniczna) z Dziennika Ustaw lub Monitora Polskiego), tekst ujednolicony ze zmianami naniesionymi na tekst aktu, sporządzony w Biurze Legislacyjnym Kancelarii Sejmu (tylko dla ustaw). Dostępny na stronie formularz służy do wyszukiwania aktów prawnych. Przed jego użyciem warto zapoznać się z informacjami w zakładce „pomoc” – „struktura opisu dokumentu” i „zasady wyszukiwania”.

Zmiany do ustawy wprowadza się innym aktem prawnym tej samej rangi, tj. ustawą. Powoduje to sytuację, w której poza ustawą główną istnieje wiele tzw. ustaw zmieniających. Dla ustalenia aktualnego brzmienia ustawy głównej konieczne jest wówczas czytanie jej w odniesieniu do wszystkich aktów zmieniających. W celu bezpośredniego naniesienia do tekstu ustawy głównej zmian wprowadzonych ustawami zmieniającymi konieczne jest uchwalenie tzw. tekstu jednolitego. Tekst jednolity ma ułatwić posługiwanie się tekstem aktu prawnego, w którym dokonano wielu zmian. Oficjalny tekst jednolity ustawy jest ogłaszany przez Marszałka Sejmu RP w formie obwieszczenia w Dzienniku Ustaw (teksty jednolite innych aktów prawnych są ogłaszane przez organ właściwy do ich wydania w dzienniku urzędowym, w którym ten akt został opublikowany). Tekst jednolity, będący oficjalną wersją aktu prawnego, należy odróżnić od tzw. tekstu ujednoliconego, który uwzględnia wprawdzie wszelkie wprowadzone zmiany, ale nie jest to tekst oficjalny. Teksty ujednolicone są tworzone przez różne podmioty prywatne, a także urzędy, jeśli brak tekstu jednolitego utrudnia posługiwanie się danym aktem prawnym, np. papierowe wersje kodeksów i innych ustaw dostępne na rynku, teksty aktów dostępne na stronie Sejmu RP, w serwisach prawnych itp.

Krajowa Rada Sądownictwa to niezależny organ konstytucyjny powołany do podejmowania działań, które mają na celu ochronę niezależności sądów i niezawisłości sędziów. Rada pełni rolę quasi-samorządu środowiska sędziowskiego (nie jest sądem i nie sprawuje wymiaru sprawiedliwości). Do kompetencji Krajowej Rady Sądownictwa należy m.in.: rozpatrywanie i ocena kandydatur do pełnienia urzędu na stanowiskach sędziowskich, przedstawianie Prezydentowi RP wniosków o powołanie sędziów, opiniowanie projektów aktów normatywnych dotyczących sądownictwa i sędziów, a także przedstawianie wniosków w tym zakresie, opiniowanie programów szkolenia w ramach aplikacji ogólnej i aplikacji sędziowskiej, podejmowanie uchwał w sprawach wystąpienia do Trybunału Konstytucyjnego o zbadanie zgodności z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej aktów normatywnych w zakresie, w jakim dotyczą niezależności sądów i niezawisłości sędziów. W skład Krajowej Rady Sądownictwa wchodzi przedstawiciele trzech władz: sądowniczej (Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego, Prezes Naczelnego Sądu Administracyjnego, dwóch sędziów Sądu Najwyższego, dwóch sędziów sądów administracyjnych, dwóch sędziów sądów apelacyjnych, ośmiu sędziów sądów okręgowych i jeden sędzia sądu wojskowego), wykonawczej (Minister Sprawiedliwości i osoba powołana przez Prezydenta RP) i ustawodawczej (czterech posłów i dwóch senatorów). Rada działa na podstawie ustawy z dnia 12 maja 2011 r. o Krajowej Radzie Sądownictwa (Dz.U. Nr 126, poz. 714 z późn. zm.). Wartościowa publikacja o Krajowej Radzie Sądownictwa – Pozycja ustrojowa, kompetencje i skład Krajowej Rady Sądownictwa, K. Zawiślak, IUSTITIA 3(9) 2012, pobrano w lipcu 2015 r. ze strony <http://www.kwartalnikiustitia.pl/pozycja-ustrojowa-kompetencje-i-sklad-krajowej-rady-sadownictwa,3702>

Art. 8–9a ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. z 2015 r. poz. 133 z późn. zm.). Nadzór administracyjny ma na celu zagwarantowanie odpowiednich warunków techniczno-organizacyjnych i majątkowych funkcjonowania sądów, wykonywania powierzonych im zadań, a także właściwego toku ich wewnętrznego urzędowania. W ramach nadzoru administracyjnego nie jest możliwe oddziaływanie na sferę orzeczniczą (wyrokowanie), gdyż jest to dziedzina, w sprawowaniu której sędziowie są niezawisli. Uprawnienia nadzorcze ministra sprawiedliwości nie mogą naruszać prawa do sądu, a tym samym niezależności sądów i niezawisłości sędziów.

Ławnik to osoba niebędąca sędzią, która jest członkiem składu orzekającego w pierwszej instancji. Udział ławników w wymiarze sprawiedliwości konstytuuje przepis art. 182 Konstytucji RP. Obecność ławników przy wyrokowaniu jest wyrazem wpływu obywateli na funkcjonowanie władzy sądowniczej. Przy rozstrzyganiu sprawy ławnicy mają równe prawa z sędziami. W świetle ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych ławnikiem może być każda osoba, która: posiada obywatelstwo polskie i korzysta z pełni praw cywilnych i obywatelskich, jest nieskazitelnego charakteru, ukończyła 30 lat, jest zatrudniona, prowadzi działalność gospodarczą lub mieszka w miejscu kandydowania co najmniej od roku, nie przekroczyła 70 lat, jej stan zdrowia pozwala na pełnienie obowiązków ławnika, posiada co najmniej wykształcenie średnie (art. 158 § 1). Ławników wybierają rady gmin (art. 160). Kandydatów na ławników mogą zgłaszać radom gmin: prezesi właściwych sądów, stowarzyszenia, inne organizacje społeczne i zawodowe (z wyłączeniem partii politycznych), co najmniej pięćdziesięciu obywateli mających czynne prawo wyborcze i zamieszkujących stale na terenie gminy dokonującej wyboru (art. 162 § 1). Kadencja ławnika trwa cztery lata (art. 165).

Etapem postępowania karnego jest postępowanie przygotowawcze, prowadzone przez prokuratora lub policję. Ma ono charakter przedsądowy. Stronami tego postępowania są: pokrzywdzony i podejrzany o popełnienie przestępstwa. Jeżeli sprawa zostanie skierowana do sądu, stronami postępowania stają się: oskarżyciel (publiczny, posiłkowy lub prywatny) i oskarżony (wcześniej podejrzany). W tym miejscu warto omówić też kwestię podawania w środkach masowego przekazu nazwisk osób podejrzanych lub oskarżonych o popełnienie przestępstwa (przeciwko którym toczy się postępowanie przygotowawcze lub sądowe). Kwestie te uregulowano w art. 13 ustawy z dnia 26 stycznia 1984 r. Prawo prasowe (Dz.U. Nr 5, poz. 24, z późn. zm.). Istotą przepisu tego artykułu jest ochrona dóbr osobistych osób w nim wymienionych. Jest to także wyraz poszanowania dla konstytucyjnej zasady domniemania niewinności. W praktyce dziennikarskiej przyjęło się, że obowiązek ochrony tych dóbr polega na podawaniu w środkach masowego przekazu pełnego imienia oraz pierwszej litery nazwiska osoby podejrzanej lub oskarżonej. Nie jest to jednak obowiązek prawny (nie wynika z treści przepisów prawnych). Ujawnienie w prasie danych pozwalających zidentyfikować osobę, przeciwko której toczy się postępowanie przygotowawcze lub sądowe, bez jej zgody, może rodzić odpowiedzialność majątkową autora, redaktora lub innej osoby, która spowodowała opublikowanie tego materiału, nie wyłączając odpowiedzialności wydawcy (art. 38 Prawa prasowego). Działania takie mogą również spowodować odpowiedzialność karną (art. 241 § 1 Kodeksu karnego).

Osoba zatrzymana przez organy ścigania ma m.in. prawo do: uzyskania pomocy medycznej, złożenia zażalenia do właściwego miejscowo prokuratora na fakt lub sposób zatrzymania, uzyskania informacji przyczynach zatrzymania, kontaktu z adwokatem, żądania powiadomienia o zatrzymaniu osoby najbliższej, złożenia zażalenia do sądu, domagając się zbadania zasadności, legalności i prawidłowości zatrzymania. **Zatrzymanie** jest formą przymusu, polegającą na krótkotrwałym pozbawieniu osoby wolności. Zatrzymanie osoby co do zasady może mieć miejsce w trybie i przypadkach określonych w przepisach Kodeksu postępowania karnego. Podczas dokonywania zatrzymania funkcjonariusze policji mają m.in. obowiązek: podać osobie zatrzymywanej swój stopień, imię i nazwisko (w sposób umożliwiający odnotowanie tych danych), a także podstawę prawną i przyczynę podjęcia takiej czynności służbowej, wylegitymować osobę zatrzymywaną, poinformować ją o zatrzymaniu oraz uprzedzić o obowiązku podporządkowania się wydawanym poleceniom, a także o możliwości użycia środków przymusu bezpośredniego w przypadku braku podporządkowania się, udzielić pierwszej pomocy medycznej, wysłuchać osobę zatrzymaną o okoliczności zatrzymania oraz sporządzić protokół zatrzymania osoby, a także powiadomić o zatrzymaniu miejscowo właściwego prokuratora. Zatrzymanego należy natychmiast zwolnić, gdy ustanie przyczyna zatrzymania, a także, jeżeli w ciągu 48 godzin od chwili zatrzymania przez uprawniony organ nie zostanie przekazany do dyspozycji sądu wraz z wnioskiem o zastosowanie tymczasowego aresztowania; należy go także zwolnić na polecenie sądu lub prokuratora (art. 248 § 1 Kodeksu postępowania karnego). W sytuacji, gdy prokurator wystąpi do sądu z wnioskiem o tymczasowe aresztowanie, zatrzymany musi być doprowadzony przed sąd w terminie do 48 godzin. Jeżeli w ciągu 24 godzin od przekazania zatrzymanego do dyspozycji sądu nie zostanie doręczone mu postanowienie o zastosowaniu wobec niego tymczasowego aresztowania, także musi zostać zwolniony (art. 248 § 1 Kodeksu postępowania karnego). W postępowaniu przygotowawczym występują dwa podmioty, które należy odróżniać – prokurator i policja. Prokurator jest funkcjonariuszem publicznym prokuratury. **Prokuratura** jest organem ochrony prawnej, którą stanowią Prokurator Generalny, jako organ naczelny, i podlegli mu prokuratorzy (art. 1 ustawy z dnia 20 czerwca 1985 r. o prokuraturze, Dz. U. z 2011 r. Nr 270, poz. 1599 z późn. zm.). Zadaniem prokuratury jest strzeżenie praworządności oraz czuwanie nad ściganiem przestępstw (art. 2 tej ustawy), co następuje m.in. przez: prowadzenie lub nadzorowanie postępowania przygotowawczego w sprawach karnych oraz sprawowanie funkcji oskarżyciela publicznego przed sądami, występowanie z aktem oskarżenia w sprawach karnych, wytaczanie powództw cywilnych oraz składanie wniosków i udział w postępowaniu sądowym w sprawach cywilnych, ze stosunku pracy i ubezpieczeń społecznych – jeżeli wymaga tego ochrona praworządności, interesu społecznego, własności lub praw obywateli, sprawowanie nadzoru nad wykonaniem postanowień tymczasowego aresztowania oraz innych decyzji o pozbawieniu wolności. Prokurator jest organem odpowiedzialnym za prowadzenie postępowania przygotowawczego – śledztwa lub dochodzenia. Podstawową formą prowadzenia postępowania przygotowawczego jest **śledztwo** (art. 303–325 Kodeksu postępowania

karnego), które prowadzi się w sprawach o najpoważniejsze przestępstwa. Śledztwem kieruje prokurator, ale może powierzyć jego prowadzenie policji i sprawować nadzór nad toczącym się postępowaniem. **Policja** to umundurowana i uzbrojona formacja służąca społeczeństwu, przeznaczona do ochrony bezpieczeństwa ludzi oraz do utrzymywania bezpieczeństwa i porządku publicznego (art. 1 ust. 1 ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, Dz. U. z 2015 r., poz. 355 z późn. zm.). Do podstawowych zadań policji należą m.in.: ochrona życia i zdrowia ludzi oraz mienia przed bezprawnymi zamachami naruszającymi te dobra, ochrona bezpieczeństwa i porządku publicznego, inicjowanie i organizowanie działań mających na celu zapobieganie popełnianiu przestępstw i wykroczeń oraz zjawiskom kryminogennym i współdziałanie w tym zakresie z organami państwowymi, samorządowymi i organizacjami społecznymi, wykrywanie przestępstw i wykroczeń oraz ściganie ich sprawców (art. 1 ust. 2 tej ustawy). Policja może prowadzić uproszczoną formę postępowania przygotowawczego, tj. **dochodzenie** (art. 325a–235i Kodeksu postępowania karnego). Dochodzenie prowadzi się w sprawach należących do właściwości sądu rejonowego jako sądu I instancji i co do zasady zagrożonych karą nieprzekraczającą 5 lat pozbawienia wolności (dochodzenie prowadzi się także w przypadku przestępstw przeciwko mieniu, ale tylko wówczas, gdy wartość przedmiotu przestępstwa albo szkoda wyrządzona lub grożąca nie przekracza 200 000 zł– art. 325b Kodeksu postępowania karnego). Dochodzenie jest zazwyczaj prowadzone przez policję, chyba że ze względu na wagę lub zawiłość sprawy prokurator postanowi o prowadzeniu własnego dochodzenia.

Wyjątkowo i wyłącznie w sprawach szczególnej wagi stosuje się instytucję świadka koronnego. Ustawa z dnia 25 czerwca 1997 r. o świadku koronnym (Dz.U. z 2014 r., poz. 1801) stanowi, że świadkiem takim może być podejrzany, dopuszczony do przesłuchania w charakterze świadka postanowieniem sądu na wniosek prokuratora. Jeżeli zachodzi uzasadniona obawa niebezpieczeństwa w znacznych rozmiarach dla życia, zdrowia, wolności albo mienia świadka lub osoby dla niego najbliższej, sąd – a w postępowaniu przygotowawczym – prokurator mogą wydać postanowienie o zachowaniu w tajemnicy okoliczności umożliwiających ujawnienie tożsamości świadka, w tym danych osobowych, jeżeli nie mają one znaczenia dla rozstrzygnięcia w sprawie (art. 184. § 1 Kodeksu postępowania karnego). Mamy wówczas do czynienia ze świadkiem anonimowym – świadkiem incognito.

Za składanie fałszywych zeznań można ponieść odpowiedzialność karną (w myśl art. 233 Kodeksu karnego zeznawanie nieprawdy lub zatajanie prawdy podlega karze pozbawienia wolności do lat 3). Odbierając zeznania, sąd poucza świadka o takiej odpowiedzialności karnej. Jedyną osobą, która może bezkarnie kłamać w trakcie prowadzonego postępowania, jest oskarżony. Nie ponosi bowiem odpowiedzialności za to, co mówi. Przyjmuje się bowiem, że prawo do obrony w postępowaniu karnym obejmuje także prawo do mówienia nieprawdy (lub do milczenia).

W charakterze świadka nie wolno przesłuchiwać m.in.: obrońcy co do faktów, o których dowiedział się, udzielając porady prawnej lub prowadząc sprawę (art. 178 ust.1 Kodeksu postępowania karnego), duchownego co do faktów, o których dowiedział się przy spowiedzi (art. 178 ust. 2 Kodeksu postępowania karnego), osób zobowiązanych do zachowania tajemnicy w zakresie ochrony zdrowia psychicznego, na okoliczność przyznania się (wobec nich) przez osobę z zaburzeniami psychicznymi do popełnienia czynu zabronionego (art. 52. ustawy z dnia 19 sierpnia 1997 r. o ochronie zdrowia psychicznego, Dz. U. z 2011 r.Nr 231, poz. 1375), biegłego lub lekarza udzielającego pomocy medycznej oskarżonemu, na okoliczność złożonego przez oskarżonego oświadczenia dotyczącego zarzucanego mu czynu (art. 199 Kodeksu postępowania karnego), osób zobowiązanych do zachowania tajemnicy państwowej, na okoliczności objęte tą tajemnicą, jeżeli nie zostały zwolnione z obowiązku zachowania tajemnicy przez uprawniony organ przełożony (art. 179 Kodeksu postępowania karnego), osób zobowiązanych do zachowania tajemnicy notarialnej, adwokackiej, radcy prawnego, lekarskiej lub dziennikarskiej, na okoliczności objęte tą tajemnicą, jeżeli nie zostały zwolnione z obowiązku zachowania tajemnicy przez sąd (i tylko wówczas, gdy jest to niezbędne dla dobra wymiaru sprawiedliwości, a okoliczność nie może być ustalona na podstawie innego dowodu (art. 180 § 2 Kodeksu postępowania karnego), osób korzystających z immunitetu dyplomatycznego bez wyrażenia przez te osoby zgody na przesłuchanie ich w charakterze świadka (art. 581 Kodeksu postępowania karnego), mediatora prowadzącego postępowanie mediacyjne (art. 178a Kodeksu postępowania karnego).

Prawo odmowy złożenia zeznań przysługuje świadkowi, który jest osobą najbliższą dla oskarżonego, także świadkowi, który w innej toczącej się sprawie jest oskarżony o współudział w przestępstwie objętym postępowaniem. Możliwość uchylenia się od odpowiedzi na zadane pytanie przysługuje świadkowi, jeżeli jej udzielenie mogłoby narazić jego lub osobę dla niego najbliższą na odpowiedzialność za przestępstwo lub przestępstwo skarbowe (art. 182 i art. 183 § 1 Kodeksu postępowania karnego). Sąd może zwolnić od złożenia zeznania lub odpowiedzi na pytania osobę pozostającą z oskarżonym w szczególnie bliskim stosunku osobistym, jeżeli osoba taka o to wnosi (art. 185 tej ustawy).

Składając zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa, należy pamiętać, że w myśl art. 238 Kodeksu karnego zawiadomienie organów ścigania o niepopelnionym przestępstwie podlega odpowiedzialności karnej. Karane jest również fałszywe oskarżanie innej osoby o popełnienie przestępstwa (art. 234 Kodeksu karnego). W obu sytuacjach negatywne konsekwencje przewidziane są jednak tylko wtedy, gdy ktoś świadomie wprowadził w błąd policję lub prokuratora (można przypisać winę umyślną).

Art. 3.1.

ustawy z dnia 20 czerwca 1985 r. o prokuraturze (Dz.U.2011.270.1599 ze zm.). Zadania określone w art. 2 Prokurator Generalny i podlegli mu prokuratorzy wykonują przez:

- 1) prowadzenie lub nadzorowanie postępowania przygotowawczego w sprawach karnych oraz sprawowanie funkcji oskarżyciela publicznego przed sądami;
- 2) wytaczanie powództw w sprawach karnych i cywilnych oraz składanie wniosków i udział w postępowaniu sądowym w sprawach cywilnych, ze stosunku pracy i ubezpieczeń społecznych, jeżeli tego wymaga ochrona praworządności, interesu społecznego, własności lub praw obywateli;
- 3) podejmowanie środków przewidzianych prawem, zmierzających do prawidłowego i jednolitego stosowania prawa w postępowaniu sądowym, administracyjnym, w sprawach o wykroczenia oraz w innych postępowaniach;
- 4) sprawowanie nadzoru nad wykonaniem postanowień o tymczasowym aresztowaniu oraz innych decyzji o pozbawieniu wolności;
- 5) współpracę z jednostkami naukowymi w zakresie prowadzenia badań dotyczących problematyki przestępczości, jej zwalczania i zapobiegania oraz kontroli;
- 5a) gromadzenie, przetwarzanie i analizowanie w systemach informatycznych danych, w tym danych osobowych, pochodzących z prowadzonych lub nadzorowanych na podstawie ustawy postępowań oraz z udziału w postępowaniu sądowym, administracyjnym, w sprawach o wykroczenia lub innych postępowaniach prowadzonych na podstawie ustawy, przekazywanie danych i wyników analiz właściwym organom, w tym organom innych państw, organizacjom międzynarodowym, w tym ponadnarodowym, oraz organom Unii Europejskiej, jeżeli przewiduje to ustawa lub umowa międzynarodowa ratyfikowana przez Rzeczpospolitą Polską lub jeżeli przekazywanie danych i wyników analiz tym organom i organizacjom wynika z odrębnych przepisów; administratorem tych danych, w rozumieniu przepisów ustawy o ochronie danych osobowych, gromadzonych i przetwarzanych w ogólnokrajowych systemach informatycznych prokuratury jest Prokurator Generalny;
- 6) zaskarżanie do sądu niezgodnych z prawem decyzji administracyjnych oraz udział w postępowaniu sądowym w sprawach zgodności z prawem takich decyzji;
- 7) koordynowanie działalności w zakresie ścigania przestępstw, prowadzonej przez inne organy państwowe;
- 7a) nadzór nad zgodnością z prawem inicjowania i przeprowadzania czynności operacyjno-rozpoznawczych przez organy ścigania w zakresie przewidzianym w ustawach regulujących organizację i przedmiot działania tych organów;
- 8) współdziałanie z organami państwowymi, państwowymi jednostkami organizacyjnymi i organizacjami społecznymi w zapobieganiu przestępczości i innym naruszeniom prawa;
- 8a) współpracę z szefem Krajowego Centrum Informacji Kryminalnych w zakresie niezbędnym do realizacji jego zadań ustawowych;

- 8b) współpracę i udział w działaniach podejmowanych przez organizacje międzynarodowe lub ponadnarodowe oraz zespoły międzynarodowe, działające na podstawie umów międzynarodowych, w tym umów konstytuujących organizacje międzynarodowe, ratyfikowanych przez Rzeczpospolitą Polską;
- 9) opiniowanie projektów aktów normatywnych;
- 10) podejmowanie innych czynności określonych w ustawach.

Art. 1 ust. 2 ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o policji (tj. Dz.U.2015.355 ze zm.).

Do podstawowych zadań policji należą:

- 1) ochrona życia i zdrowia ludzi oraz mienia przed bezprawnymi zamachami naruszającymi te dobra;
- 2) ochrona bezpieczeństwa i porządku publicznego, w tym zapewnienie spokoju w miejscach publicznych oraz w środkach publicznego transportu i komunikacji publicznej, w ruchu drogowym i na wodach przeznaczonych do powszechnego korzystania;
- 3) inicjowanie i organizowanie działań mających na celu zapobieganie popełnianiu przestępstw i wykroczeń oraz zjawiskom kryminogennym i współdziałanie w tym zakresie z organami państwowymi, samorządowymi i organizacjami społecznymi;
- 4) wykrywanie przestępstw i wykroczeń oraz ściganie ich sprawców;
- 5) nadzór nad specjalistycznymi uzbrojonymi formacjami ochronnymi w zakresie określonym w odrębnych przepisach;
- 6) kontrola przestrzegania przepisów porządkowych i administracyjnych związanych z działalnością publiczną lub obowiązujących w miejscach publicznych;
- 7) współdziałanie z policjami innych państw oraz ich organizacjami międzynarodowymi, a także z organami i instytucjami Unii Europejskiej na podstawie umów i porozumień międzynarodowych oraz odrębnych przepisów;
- 8) gromadzenie, przetwarzanie i przekazywanie informacji kryminalnych;
- 9) (uchylony)
- 10) prowadzenie zbiorów danych zawierających informacje gromadzone przez uprawnione organy o odciskach linii papilarnych osób, niezidentyfikowanych śladach linii papilarnych z miejsc przestępstw oraz o wynikach analizy kwasu deoksyrybonukleinowego (DNA).

Art. 14 ust. 1

ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o policji (tj. Dz.U.2015.355 ze zm.). W granicach swych zadań policja wykonuje czynności: operacyjno-

-rozpoznawcze, dochodzeniowo-śledcze i administracyjno-porządkowe w celu:

- 1) rozpoznawania, zapobiegania i wykrywania przestępstw i wykroczeń;
 - 2) poszukiwania osób ukrywających się przed organami ścigania lub wymiaru sprawiedliwości, zwanych dalej „osobami poszukiwanymi”;
 - 3) poszukiwania osób, które na skutek wystąpienia zdarzenia uniemożliwiającego ustalenie miejsca ich pobytu należy odnaleźć w celu zapewnienia ochrony ich życia, zdrowia lub wolności, zwanych dalej „osobami zaginionymi”.
2. Policja wykonuje również czynności na polecenie sądu, prokuratora, organów administracji państwowej i samorządu terytorialnego w zakresie, w jakim obowiązek ten został określony w odrębnych ustawach.
3. Policjanci w toku wykonywania czynności służbowych mają obowiązek respektowania godności ludzkiej oraz przestrzegania i ochrony praw człowieka.
4. Policja w celu realizacji ustawowych zadań może korzystać z danych o osobie, w tym również w formie zapisu elektronicznego, uzyskanych przez inne organy, służby i instytucje państwowe w wyniku wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych oraz przetwarzać je w rozumieniu ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych (Dz.U. z 2014 r. poz. 1182 i 1662), bez wiedzy i zgody osoby, której dane te dotyczą.
5. Administrator danych, o których mowa w ust. 4, jest obowiązany udostępnić dane osobowe policjantowi wskazanemu w imiennym upoważnieniu Komendanta Głównego Policji, Komendanta CBŚP, komendantów wojewódzkich Policji lub uprawnionego policjanta, po okazaniu tego upoważnienia oraz legitymacji służbowej. Fakt udostępnienia tych danych podlega ochronie na podstawie ustawy z dnia 5 sierpnia 2010 r. o ochronie informacji niejawnych (Dz.U. Nr 182, poz. 1228 oraz z 2015 r. poz. 21).
- 5a. Policja może, w zakresie koniecznym do wykonywania jej ustawowych zadań, korzystać z informacji kryminalnej zgromadzonej w Krajowym Centrum Informacji Kryminalnych.
- 5b. W celu wykonywania zadań w zakresie kontroli ruchu drogowego, o których mowa w art. 129 ustawy z dnia 20 czerwca 1997 r. – Prawo o ruchu drogowym (Dz.U. z 2012 r. poz. 1137, z późn. zm.4), Policja może prowadzić wyszukiwania informacji za pośrednictwem Krajowego Punktu Kontaktowego, na zasadach określonych w art. 80k–80r tej ustawy.

Art. 15 ust. 1

ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (tj. Dz.U.2015.355 ze zm.). Policjanci wykonując czynności, o których mowa w art. 14, mają prawo:

- 1) legitymowania osób w celu ustalenia ich tożsamości;
- 2) zatrzymywania osób w trybie i przypadkach określonych w przepisach Kodeksu postępowania karnego i innych ustaw;
- 2a) zatrzymywania osób pozbawionych wolności, które na podstawie zezwolenia właściwego organu opuściły areszt śledczy albo zakład karny i w wyznaczonym terminie nie powróciły do niego;
- 3) zatrzymywania osób stwarzających w sposób oczywisty bezpośrednie zagrożenie dla życia lub zdrowia ludzkiego, a także dla mienia;
- 3a) pobierania od osób odcisków linii papilarnych lub wymazu ze śluzówki policzków:
 - a) w trybie i przypadkach określonych w przepisach Kodeksu postępowania karnego oraz ustawy z dnia 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (Dz.U. z 2014 r. poz. 24),
 - b) w celu identyfikacji osób o nieustalonej tożsamości oraz osób usiłujących ukryć swoją tożsamość, jeżeli ustalenie tożsamości w inny sposób nie jest możliwe;
 - c) za ich zgodą – w celu identyfikacji osób zaginionych lub zwłok ludzkich o nieustalonej tożsamości;
- 3b) pobierania odcisków linii papilarnych lub materiału biologicznego ze zwłok nieustalonej tożsamości;
- 4) przeszukiwania osób i pomieszczeń w trybie i przypadkach określonych w przepisach Kodeksu postępowania karnego i innych ustaw;
- 4a) obserwowania i rejestrowania przy użyciu środków technicznych obrazu z pomieszczeń przeznaczonych dla osób zatrzymanych lub doprowadzonych w celu wytrzeźwienia, policyjnych izb dziecka, pokoi przejściowych oraz tymczasowych pomieszczeń przejściowych;
- 5) dokonywania kontroli osobistej, a także przeglądania zawartości bagaży i sprawdzania ładunku w portach i na dworcach oraz w środkach transportu lądowego, powietrznego i wodnego, w razie istnienia uzasadnionego podejrzenia popełnienia czynu zabronionego pod groźbą kary;
- 5a) obserwowania i rejestrowania przy użyciu środków technicznych obrazu zdarzeń w miejscach publicznych, a w przypadku czynności operacyjno-rozpoznawczych i administracyjno-porządkowych podejmowanych na podstawie ustawy – także i dźwięku towarzyszącego tym zdarzeniom;
- 6) żądania niezbędnej pomocy od instytucji państwowych, organów administracji rządowej i samorządu terytorialnego oraz przedsiębiorców prowadzących działalność w zakresie użyteczności publicznej; wymienione instytucje, organy oraz przedsiębiorcy są obowiązani, w zakresie swojego działania, do udzielenia tej pomocy, w zakresie obowiązujących przepisów prawa;

7) zwracania się o niezbędną pomoc do innych przedsiębiorców i organizacji społecznych, jak również zwracania się w nagłych wypadkach do każdej osoby o udzielenie doraźnej pomocy, w ramach obowiązujących przepisów prawa;

Art. 244.

- § 1.** Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 roku Kodeks postępowania karnego (Dz.U.1997.89.555. ze zm.). Policja ma prawo zatrzymać osobę podejrzaną, jeżeli istnieje uzasadnione przypuszczenie, że popełniła ona przestępstwo, a zachodzi obawa ucieczki lub ukrycia się tej osoby albo zatarcia śladów przestępstwa bądź też nie można ustalić jej tożsamości albo istnieją przesłanki do przeprowadzenia przeciwko tej osobie postępowania w trybie przyspieszonym.
- § 1a.** Policja ma prawo zatrzymać osobę podejrzaną, jeżeli istnieje uzasadnione przypuszczenie, że popełniła ona przestępstwo z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej, a zachodzi obawa, że ponownie popełni przestępstwo z użyciem przemocy wobec tej osoby, zwłaszcza gdy popełnieniem takiego przestępstwa grozi.
- § 1b.** Policja zatrzymuje osobę podejrzaną, jeśli przestępstwo, o którym mowa w § 1a, zostało popełnione przy użyciu broni palnej, noża lub innego niebezpiecznego przedmiotu, a zachodzi obawa, że ponownie popełni ona przestępstwo z użyciem przemocy wobec osoby wspólnie zamieszkującej, zwłaszcza gdy popełnieniem takiego przestępstwa grozi.
- § 2.** Zatrzymanego należy natychmiast poinformować o przyczynach zatrzymania i o przysługujących mu prawach, w tym o prawie do skorzystania z pomocy adwokata lub radcy prawnego, do korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza, jeżeli nie włada w wystarczającym stopniu językiem polskim, do złożenia oświadczenia i odmowy złożenia oświadczenia, do otrzymania odpisu protokołu zatrzymania, do dostępu do pierwszej pomocy medycznej oraz o prawach wskazanych w art. 245, art. 246 § 1 i art. 612 § 2, jak również o treści art. 248 § 1 i 2, a także wysłuchać go.
- § 3.** Z zatrzymania sporządza się protokół, w którym należy podać imię, nazwisko i funkcję dokonującego tej czynności, imię i nazwisko osoby zatrzymanej, a w razie niemożności ustalenia tożsamości – jej rysopis oraz dzień, godzinę, miejsce i przyczynę zatrzymania z podaniem o jakie przestępstwo się ją podejrzewa. Należy także wciągnąć do protokołu złożone przez zatrzymanego oświadczenia oraz zaznaczyć udzielenie mu informacji o przysługujących prawach. Odpis protokołu doręcza się zatrzymanemu.
- § 4.** Niezwłocznie po zatrzymaniu osoby podejrzananej należy przystąpić do zebrania niezbędnych danych, a także o zatrzymaniu zawiadomić prokuratora. W razie istnienia podstaw, o których mowa w art. 258 § 1–3, należy wystąpić do prokuratora w sprawie skierowania do sądu wniosku o tymczasowe aresztowanie.
- § 5.** Minister Sprawiedliwości określi, w drodze rozporządzenia, wzór pouczenia, o którym mowa w § 2, zawierającego w szczególności informacje o przysługujących zatrzymanemu uprawnieniach: do korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza, do złożenia oświadczenia i odmowy złożenia oświadczenia, do otrzymania odpisu protokołu zatrzymania, do dostępu do pierwszej pomocy medycznej, jak również o prawach wskazanych w § 2, w art. 245, art. 246 § 1 oraz art. 612 § 2 oraz informację o treści art. 248 § 1 i 2, mając na względzie konieczność zrozumienia pouczenia także przez osoby niekorzystające z pomocy pełnomocnika.

Art. 245.

- § 1. Zatrzymanemu na jego żądanie należy niezwłocznie umożliwić nawiązanie w dostępnej formie kontaktu z adwokatem lub radcą prawnym, a także bezpośrednią z nimi rozmowę; w wyjątkowych wypadkach, uzasadnionych szczególnymi okolicznościami, zatrzymujący może zastrzec, że będzie przy niej obecny.
- § 2. Przepis art. 517j § 1 oraz przepisy wydane na podstawie art. 517j § 2 stosuje się odpowiednio.
- § 3. Przepisy art. 261 stosuje się odpowiednio, z tym że zawiadomienie następuje na żądanie zatrzymanego.

Art. 246.

- § 1. Zatrzymanemu przysługuje zażalenie do sądu. W zażaleniu zatrzymany może się domagać zbadania zasadności, legalności oraz prawidłowości jego zatrzymania.
- § 2. Zażalenie przekazuje się niezwłocznie sądowi rejonowemu miejsca zatrzymania lub prowadzenia postępowania, który również niezwłocznie je rozpoznaje.
- § 3. W razie uznania bezzasadności lub nielegalności zatrzymania sąd zarządza natychmiastowe zwolnienie zatrzymanego.
- § 4. W wypadku stwierdzenia bezzasadności, nielegalności lub nieprawidłowości zatrzymania sąd zawiadamia o tym prokuratora i organ przełożony nad organem, który dokonał zatrzymania.
- § 5. W razie zbiegu zażaleń na zatrzymanie i tymczasowe aresztowanie można rozpoznać je łącznie.

Art. 247.

- § 1. Prokurator może zarządzić zatrzymanie i przymusowe doprowadzenie osoby podejrzanej albo podejrzanego, jeżeli zachodzi uzasadniona obawa, że:
 - 1) nie stawią się na wezwanie w celu przeprowadzenia z ich udziałem czynności, o których mowa w art. 313 § 1 lub art. 314, albo badań lub czynności, o których mowa w art. 74 § 2 lub 3,
 - 2) mogą w inny bezprawny sposób utrudniać postępowanie.
- § 2. Zatrzymanie i przymusowe doprowadzenie, o którym mowa w § 1, może także nastąpić, gdy zachodzi potrzeba niezwłocznego zastosowania środka zapobiegawczego.
- § 3. W związku z zatrzymaniem można też zarządzić przeszukanie. Przepisy art. 220–222 i art. 224 stosuje się odpowiednio.
- § 4. Niezwłocznie po doprowadzeniu przeprowadza się z udziałem zatrzymanego czynności wskazane w § 1, a po ich dokonaniu należy zwolnić go, o ile nie zachodzi potrzeba stosowania środka zapobiegawczego.
- § 5. Rozstrzygając w przedmiocie środka zapobiegawczego, prokurator niezwłocznie zwalnia zatrzymanego albo występuje do sądu z wnioskiem o zastosowanie tymczasowego aresztowania.

§ 6. Do zatrzymania, o którym mowa w § 1, stosuje się odpowiednio art. 246.

§ 7. Zarządzenia, o których mowa w § 1, wykonuje Policja lub inne organy, o których mowa w art. 312, w zakresie swych właściwości, jeżeli ustawa uprawnia je do zatrzymywania osoby. Zarządzenia dotyczące zatrzymania i przymusowego doprowadzenia żołnierza w czynnej służbie wojskowej wykonują właściwe organy wojskowe.

Art. 248.

§ 1. Zatrzymanego należy natychmiast zwolnić, gdy ustanie przyczyna zatrzymania, a także jeżeli w ciągu 48 godzin od chwili zatrzymania przez uprawniony organ nie zostanie on przekazany do dyspozycji sądu wraz z wnioskiem o zastosowanie tymczasowego aresztowania; należy go także zwolnić na polecenie sądu lub prokuratora.

§ 2. Zatrzymanego należy zwolnić, jeżeli w ciągu 24 godzin od przekazania go do dyspozycji sądu nie doręczono mu postanowienia o zastosowaniu wobec niego tymczasowego aresztowania.

§ 3. Ponowne zatrzymanie osoby podejrzanej na podstawie tych samych faktów i dowodów jest niedopuszczalne.

Art. 12 ust 1

ustawy z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz.U.2013.628 ze zm.), środkami przymusu bezpośredniego są:

- 1) siła fizyczna w postaci technik:
 - a) transportowych,
 - b) obrony,
 - c) ataku,
 - d) obezwładnienia;
- 2) kajdanki:
 - a) zakładane na ręce,
 - b) zakładane na nogi,
 - c) zespolone;
- 3) kaftan bezpieczeństwa;
- 4) pas obezwładniający;
- 5) siatka obezwładniająca;
- 6) kask zabezpieczający;
- 7) pałka służbowa;
- 8) wodne środki obezwładniające;
- 9) pies służbowy;
- 10) koń służbowy;
- 11) pociski niepenetracyjne;
- 12) chemiczne środki obezwładniające w postaci:
 - a) ręcznych miotaczy substancji obezwładniających,
 - b) plecakowych miotaczy substancji obezwładniających,
 - c) granatów łzawiących,
 - d) innych urządzeń przeznaczonych do miotania środków obezwładniających;
- 13) przedmioty przeznaczone do obezwładniania osób za pomocą energii elektrycznej;
- 14) cela zabezpieczająca;
- 15) izba izolacyjna;
- 16) pokój izolacyjny;
- 17) kolczatka drogowa i inne środki służące do zatrzymywania oraz unieruchamiania pojazdów mechanicznych;
- 18) pojazdy służbowe;
- 19) środki przeznaczone do pokonywania zamknięć budowlanych i innych przeszkód, w tym materiały wybuchowe;
- 20) środki pirotechniczne o właściwościach ogłuszających lub olśniewających.

Art 11

ustawy z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz.U.2013.628 ze zm.).

Środków przymusu bezpośredniego można użyć lub wykorzystać je w przypadku konieczności podjęcia co najmniej jednego z następujących działań:

- 1) wyegzekwowania wymaganego prawem zachowania zgodnie z wydanym przez uprawnionego poleceniem;
- 2) odparcia bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby;
- 3) przeciwdziałania czynnościom zmierzającym bezpośrednio do zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby;
- 4) przeciwdziałania naruszeniu porządku lub bezpieczeństwa publicznego;
- 5) przeciwdziałania bezpośredniemu zamachowi na ochraniane przez uprawnionego obszary, obiekty lub urządzenia;
- 6) ochrony porządku lub bezpieczeństwa na obszarach lub w obiektach chronionych przez uprawnionego;
- 7) przeciwdziałania zamachowi na nienaruszalność granicy państwowej;
- 8) przeciwdziałania niszczeniu mienia;
- 9) zapewnienia bezpieczeństwa konwoju lub doprowadzenia;
- 10) ujęcia osoby, udaremnienia jej ucieczki lub pościgu za tą osobą;
- 11) zatrzymania osoby, udaremnienia jej ucieczki lub pościgu za tą osobą;
- 12) pokonania biernego oporu;
- 13) pokonania czynnego oporu;
- 14) przeciwdziałania czynnościom zmierzającym do autoagresji.

Art. 2 ust. 1

ustawy z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz.U.2013.628 ze zm.).

Uprawnieni do używania lub wykorzystywania środków przymusu bezpośredniego i broni palnej są:

- 1) funkcjonariusze Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego;
- 2) funkcjonariusze Agencji Wywiadu;
- 3) funkcjonariusze Biura Ochrony Rządu;
- 4) funkcjonariusze celni;
- 5) funkcjonariusze Centralnego Biura Antykorupcyjnego;
- 6) inspektorzy i pracownicy kontroli skarbowej;
- 7) strażnicy Państwowej Straży Łowieckiej;
- 8) strażnicy Państwowej Straży Rybackiej;
- 9) funkcjonariusze Policji;
- 10) funkcjonariusze i żołnierze Służby Kontrwywiadu Wojskowego;
- 11) funkcjonariusze Służby Więziennej;
- 12) funkcjonariusze i żołnierze Służby Wywiadu Wojskowego;
- 13) strażnicy straży gminnych (miejskich);
- 14) funkcjonariusze Straży Granicznej;
- 15) strażnicy Straży Leśnej;
- 16) strażnicy Straży Marszałkowskiej;
- 17) funkcjonariusze straży ochrony kolei;
- 18) funkcjonariusze Straży Parku;
- 19) żołnierze Żandarmerii Wojskowej lub wojskowych organów porządkowych;
- 20) pracownicy ochrony uprawnieni do użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego lub broni palnej na podstawie przepisów ustawy z dnia 22 sierpnia 1997 r. o ochronie osób i mienia;
- 21) inspektorzy Inspekcji Transportu Drogowego;
- 22) członkowie służby porządkowej, o których mowa w ustawie z dnia 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych;
- 23) pracownicy zakładów poprawczych, schronisk dla nieletnich lub młodzieżowych ośrodków wychowawczych.

Art. 5.

ustawy z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U.2014.382)
Wobec nieletniego mogą być stosowane środki wychowawcze oraz środek poprawczy w postaci umieszczenia w zakładzie poprawczym; kara może być orzeczona tylko w wypadkach prawem przewidzianych, jeżeli inne środki nie są w stanie zapewnić resocjalizacji nieletniego.

Art. 6.

Wobec nieletnich sąd rodzinny może:

- 1) udzielić upomnienia;
- 2) zobowiązać do określonego postępowania, a zwłaszcza do naprawienia wyrządzonej szkody, do wykonania określonych prac lub świadczeń na rzecz pokrzywdzonego lub społeczności lokalnej, do przeproszenia pokrzywdzonego, do podjęcia nauki lub pracy, do uczestniczenia w odpowiednich zajęciach o charakterze wychowawczym, terapeutycznym lub szkoleniowym, do powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach albo do zaniechania używania alkoholu lub innego środka w celu wprowadzania się w stan odurzenia;
- 3) ustanowić nadzór odpowiedzialny rodziców lub opiekuna;
- 4) ustanowić nadzór organizacji młodzieżowej lub innej organizacji społecznej, zakładu pracy albo osoby godnej zaufania – udzielających poręczenia za nieletniego;
- 5) zastosować nadzór kuratora;
- 6) skierować do ośrodka kuratorskiego, a także do organizacji społecznej lub instytucji zajmujących się pracą z nieletnimi o charakterze wychowawczym, terapeutycznym lub szkoleniowym, po uprzednim porozumieniu się z tą organizacją lub instytucją;
- 7) orzec zakaz prowadzenia pojazdów;
- 8) orzec przepadek rzeczy uzyskanych w związku z popełnieniem czynu karalnego;
- 9) orzec umieszczenie w młodzieżowym ośrodku wychowawczym albo w rodzinie zastępczej zawodowej, która ukończyła szkolenie przygotowujące do sprawowania opieki nad nieletnim;
- 10) orzec umieszczenie w zakładzie poprawczym;
- 11) zastosować inne środki zastrzeżone w niniejszej ustawie do właściwości sądu rodzinnego, jak również zastosować środki przewidziane w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, z wyłączeniem umieszczenia w rodzinie zastępczej spokrewnionej, rodzinie zastępczej niezawodowej, rodzinnym domu dziecka, placówce wsparcia dziennego, placówce opiekuńczo-wychowawczej i regionalnej placówce opiekuńczo-terapeutycznej.

Art. 7.

§ 1. ustawy z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U.2014.382,)

Sąd rodzinny może:

- 1) zobowiązać rodziców lub opiekuna do poprawy warunków wychowawczych, bytowych lub zdrowotnych nieletniego, a także do ścisłej współpracy ze szkołą, do której nieletni uczęszcza, poradnią psychologiczno-pedagogiczną lub inną poradnią specjalistyczną, zakładem pracy, w którym jest zatrudniony, oraz lekarzem lub zakładem leczniczym;
- 2) zobowiązać rodziców lub opiekuna do naprawienia w całości lub w części szkody wyrządzonej przez nieletniego;
- 3) (uchylony).

§ 2. Sąd może zwrócić się do właściwych instytucji państwowych lub społecznych oraz jednostek samorządowych o udzielenie niezbędnej pomocy w poprawie warunków wychowawczych, bytowych lub zdrowotnych nieletniego.

Art. 5. 1.

Ustawy z dnia 9 listopada 1995 r. o ochronie zdrowia przed następstwami używania tytoniu i wyrobów tytoniowych (Dz.U.1996.10.55 ze zm.) zabrania się palenia wyrobów tytoniowych, z zastrzeżeniem art. 5a:

- 1) na terenie przedsiębiorstw podmiotów leczniczych i w pomieszczeniach innych obiektów, w których są udzielane świadczenia zdrowotne,
- 2) na terenie jednostek organizacyjnych systemu oświaty, o których mowa w przepisach o systemie oświaty, oraz jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, o których mowa w przepisach o pomocy społecznej,
- 3) na terenie uczelni,
- 4) w pomieszczeniach zakładów pracy innych niż wymienione w pkt 1 i 2,
- 5) w pomieszczeniach obiektów kultury i wypoczynku do użytku publicznego,
- 6) w lokalach gastronomiczno-rozrywkowych,
- 7) w środkach pasażerskiego transportu publicznego oraz w obiektach służących obsłudze podróżnych,
- 8) na przystankach komunikacji publicznej,
- 9) w pomieszczeniach obiektów sportowych,
- 10) w ogólnodostępnych miejscach przeznaczonych do zabaw dzieci,
- 11) w innych pomieszczeniach dostępnych do użytku publicznego.

Ciekawa publikacja dotycząca strefy Schengen jest dostępna na stronie:
http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/e-library/docs/schengen_brochure/schengen_brochure_dr3111126_pl.pdf – „Europa bez granic. Strefa Schengen”, Komisja Europejska, 2014-2019.

Przydatnym narzędziem są także opracowania Centrum Projektów Informatycznych – jednostki budżetowej podległej Ministrowi Administracji i Cyfryzacji – dostępne na:
http://www.cpi.gov.pl/sis_i_vis,53.html w podanych tam odnośnikach.

Pełna nazwa dokumentu to Układ z Schengen z dnia 14 czerwca 1985 r. między Rządami Państw Unii Gospodarczej Beneluksu, Republiki Federalnej Niemiec oraz Republiki Francuskiej w sprawie stopniowego znoszenia kontroli na wspólnych granicach.

Schengen – informacje, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, strona archiwalna
<https://www.msw.gov.pl/pl/aktualnosci/5087,dok.html> (dostęp: lipiec 2015 r.).

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady Europejskiej (WE) nr 562/2006 z dnia 15 marca 2006 r. ustanawiające wspólnotowy kodeks zasad regulujących przepływ osób przez granice, Dz.U. UE 2006 L 105/1.

Rozporządzenie Rady (WE) nr 539/2001 z dnia 15 marca 2001 r. wymieniające państwa trzecie, których obywatele muszą posiadać wizy podczas przekraczania granic zewnętrznych, oraz te, których obywatele są zwolnieni z tego wymogu, Dz.U. UE 2001 L 81/1.

Rozporządzenie Rady Europejskiej (WE) nr 343/2003 z dnia 18 lutego 2003 r. ustanawiające kryteria i mechanizmy określania państwa członkowskiego właściwego dla rozpatrywania wniosku o azyl, wniesionego w jednym z państw członkowskich przez obywatela państwa trzeciego, Dz.U. UE 2003 L 50/1, tzw. rozporządzenie dublińskie.

Polscy obywatele mają prawo do swobodnego wjazdu na terytorium innego państwa członkowskiego bez żadnych szczególnych formalności. Ewentualne kontrole przygraniczne (w rejonie granicy wewnętrznej) nie mają charakteru odprawy granicznej, tzn. że w ich wyniku nie można decydować o możliwości wjazdu na teren danego państwa. Ich celem może być jedynie np. walka z przestępczością transgraniczną.

Ciekawa publikacja „Polska w strefie Schengen”, Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, Warszawa 2009 r., dostępna na archiwalnej stronie UKiE (pozyskane 27 lipca 2015 r.):
[http://www.cie.gov.pl/HLP/files.nsf/0/BC22AD146CCB3C4DC12575CB002B1457/\\$file/boszura_schengen.pdf](http://www.cie.gov.pl/HLP/files.nsf/0/BC22AD146CCB3C4DC12575CB002B1457/$file/boszura_schengen.pdf)

Wzmoczona ochrona zewnętrznej granicy strefy Schengen i związane z nią ewentualne kontrole graniczne nie mogą naruszać prawa obywateli państw członkowskich do traktowania ich przez służby graniczne danego państwa jak własnych obywateli (zasada traktowania narodowego).

Na mocy art. 13 Rozporządzenia (WE) nr 1931/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 20 grudnia 2006 r. ustanawiającego przepisy dotyczące małego ruchu granicznego na zewnętrznych granicach lądowych państw członkowskich i zmieniającego postanowienia Konwencji z Schengen Polska może zawierać umowy z państwami trzecimi w ramach tzw. małego ruchu granicznego. Dotychczas umowa o małym ruchu granicznym została podpisana przez Polskę jedynie z Ukrainą (obowiązuje od 1 lipca 2009 r.).

Art. 9. zd. 2.

TUE Obywatel Unii jest każda osoba mająca obywatelstwo Państwa Członkowskiego.
Obywatelstwo Unii ma charakter dodatkowy w stosunku do obywatelstwa krajowego i nie zastępuje go.

W Polsce kwestie te reguluje ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. Kodeks wyborczy (Dz.U. Nr 21, poz. 112 z późn. zm.).

Rozporządzenie WE Nr 1049/2001 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 30 maja 2001 r.
w sprawie publicznego dostępu do dokumentów Parlamentu Europejskiego, Rady i Komisji
(Dz.U. UE 2001 L 145/43).

Informacje na temat dotychczasowych inicjatyw obywatelskich oraz zasad ich przygotowania są udostępnione na oficjalnej stronie prowadzonej przez Komisję Europejską:

<http://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/welcome>.

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady UE Nr 211/2011 z dnia 16 lutego 2011 r. w sprawie inicjatywy obywatelskiej (Dz.U. UE 2011 L 65/1).

Art. 21. ust. 1.

TfUE Każdy obywatel Unii ma prawo do swobodnego przemieszczania się i przebywania na terytorium Państw Członkowskich, z zastrzeżeniem ograniczeń i warunków ustanowionych w Traktatach i w środkach przyjętych w celu ich wykonania.

Art. 3. ust. 2.

TUE Unia zapewnia swoim obywatelom przestrzeń wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości bez granic wewnętrznych, w której zagwarantowana jest swoboda przepływu osób, w powiązaniu z właściwymi środkami w odniesieniu do kontroli granic zewnętrznych, azylu, imigracji, jak również zapobiegania i zwalczania przestępczości.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2004/38/WE z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie prawa obywateli Unii i członków ich rodzin do swobodnego przemieszczania się i pobytu na terytorium państw członkowskich, zmieniająca rozporządzenie (EWG) nr 1612/68 i uchylająca dyrektywy 64/221/EWG, 68/360/EWG, 72/194/EWG, 73/148/EWG, 75/34/EWG, 75/35/EWG, 90/364/EWG, 90/365/EWG oraz 93/96/EWG.

Stosownie do postanowień Dyrektywy:

1. w przypadku pobytu krótszego niż trzy miesiące jedynym wymogiem stawianym obywatelom Unii jest posiadanie ważnego dowodu tożsamości (dowód osobisty lub paszport); Państwo przyjmujące może wymagać, aby obecność na jego terytorium została dodatkowo zgłoszona (art. 5 pkt 1 i 5 Dyrektywy), ale poza tym nie jest dozwolone nakładanie na obywateli Unii innych warunków i formalności;
2. każdy obywatel Unii posiada prawo pobytu na terytorium innego państwa członkowskiego przez okres dłuższy niż trzy miesiące, jeżeli w państwie tym ma status pracownika najemnego lub pracuje na własny rachunek albo posiada wystarczające środki dla siebie i swojej rodziny oraz jest objęty pełnym ubezpieczeniem zdrowotnym; Prawo pobytu powyżej trzech miesięcy może być uzależnione m.in. od zarejestrowania pobytu przez obywateli Unii lub uzyskania zezwolenia na pobyt przez członków ich rodzin niebędących obywatelami Unii (art. 6–15 Dyrektywy);
3. obywatel Unii, który legalnie zamieszkuje w państwie przyjmującym przez minimum pięć lat, ma w tym państwie prawo stałego pobytu, pod warunkiem, że nie wykonano względem niego decyzji o wydaleniu; po nabyciu prawa stałego pobytu, można je utracić jedynie w wyniku dwuletniej, nieprzerwanej nieobecności w państwie przyjmującym (art. 16 i art. 21 Dyrektywy).

Podział kompetencji w Unii Europejskiej <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=uriserv:ai0020> (dostęp: lipiec 2015 r.).

Unia ma wyłączne kompetencje w dziedzinach, takich jak: unia celna, ustanawianie reguł konkurencji niezbędnych do funkcjonowania rynku wewnętrznego, polityka pieniężna w tzw. strefie euro, zachowanie morskich zasobów biologicznych w ramach wspólnej polityki rybołówstwa, wspólna polityka handlowa. Unii przysługuje także wyłączna kompetencja do zawierania umów międzynarodowych, jeżeli ich zawarcie zostało przewidziane w akcie ustawodawczym Unii, umożliwia Unii wykonywanie jej wewnętrznych kompetencji lub może wpływać na wspólne zasady lub zmieniać ich zakres (art. 3 ust. 2 TfUE).

Kompetencje dzielone przysługują Unii Europejskiej m.in. w zakresie: rynku wewnętrznego, polityki społecznej (w odniesieniu do aspektów określonych w przepisach traktatowych), spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej, rolnictwa i rybołówstwa (z wyłączeniem zachowania morskich zasobów biologicznych), środowiska, ochrony konsumentów, transportu, sieci transeuropejskich, energii; przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości, wspólnych problemów bezpieczeństwa w zakresie zdrowia publicznego w odniesieniu do aspektów określonych w niniejszym Traktacie (art. 4 ust. 2 TfUE).

Unia Europejska może prowadzić działania mające na celu wspieranie, koordynowanie lub uzupełnianie działań państw członkowskich w dziedzinach, takich jak: ochrona i poprawa zdrowia ludzkiego, przemysł, kultura, turystyka, edukacja, kształcenie zawodowe, młodzież i sport, ochrona ludności, współpraca administracyjna (art. 6 TfUE).

Art. 45. TfUE

1. Zapewnia się swobodę przepływu pracowników wewnątrz Unii.
2. Swoboda ta obejmuje zniesienie wszelkiej dyskryminacji ze względu na przynależność państwową między pracownikami Państw Członkowskich w zakresie zatrudnienia, wynagrodzenia i innych warunków pracy.
3. Z zastrzeżeniem ograniczeń uzasadnionych względami porządku publicznego, bezpieczeństwa publicznego i zdrowia publicznego, swoboda ta obejmuje prawo:
 - a) ubiegania się o rzeczywiście oferowane miejsca pracy;
 - b) swobodnego przemieszczania się w tym celu po terytorium Państw Członkowskich;
 - c) przebywania w jednym z Państw Członkowskich w celu podjęcia tam pracy, zgodnie z przepisami ustawowymi, wykonawczymi i administracyjnymi dotyczącymi zatrudniania pracowników tego Państwa;
 - d) pozostawania na terytorium Państwa Członkowskiego po ustaniu zatrudnienia, na warunkach ustalonych przez Komisję w rozporządzeniach.
4. Postanowienia niniejszego artykułu nie mają zastosowania do zatrudnienia w administracji publicznej.

Art. 49. TfUE (...)

Z zastrzeżeniem postanowień rozdziału dotyczącego kapitału, swoboda przedsiębiorczości obejmuje podejmowanie i wykonywanie działalności prowadzonej na własny rachunek, jak również zakładanie i zarządzanie przedsiębiorstwami, a zwłaszcza spółkami (...) na warunkach określonych przez ustawodawstwo Państwa przyjmującego dla własnych obywateli.

Art. 54. TfUE

Na potrzeby stosowania postanowień niniejszego rozdziału spółki założone zgodnie z ustawodawstwem Państwa Członkowskiego i mające swoją statutową siedzibę, zarząd lub główne przedsiębiorstwo wewnątrz Unii są traktowane jak osoby fizyczne mające obywatelstwo Państwa Członkowskiego (...).

Art. 49 TfUE

Ograniczenia swobody przedsiębiorczości obywateli jednego Państwa Członkowskiego na terytorium innego Państwa Członkowskiego są zakazane w ramach poniższych postanowień. Zakaz ten obejmuje również ograniczenia w tworzeniu agencji, oddziałów lub filii przez obywateli danego Państwa Członkowskiego, ustanowionych na terytorium innego Państwa Członkowskiego. (...)

Art. 52. ust. 1. TfUE

Postanowienia niniejszego rozdziału oraz środki podjęte na ich podstawie nie przesądzają o zastosowaniu przepisów ustawowych, wykonawczych lub administracyjnych przewidujących szczególne traktowanie cudzoziemców, uzasadnione względami porządku publicznego, bezpieczeństwa publicznego lub zdrowia publicznego.

Art. 51. TfUE

Postanowienia niniejszego rozdziału nie mają zastosowania do działalności, która w jednym z Państw Członkowskich jest związana, choćby przejściowo, z wykonywaniem władzy publicznej.

Dyrektywa 2005/36/WE Parlamentu Europejskiego i Rady Europejskiej z dnia 7 września 2005 r. w sprawie uznawania kwalifikacji zawodowych (Dz.U. UE L 2005 255/22).

Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy
(Dz.U. z 2014 r., poz. 1502 z późn. zm.)

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny
(Dz.U. z 2014 r., poz. 121 z późn. zm.)

Ustawa z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej
(Dz.U. z 2015 r., poz. 584 z późn. zm.)

Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 5 grudnia 2002 r. w sprawie przypadków, w których wyjątkowo jest dopuszczalne zatrudnianie młodocianych, którzy nie ukończyli gimnazjum, osób niemających 16 lat, które ukończyły gimnazjum, oraz osób niemających 16 lat, które nie ukończyły gimnazjum (Dz.U. z 2002 r. Nr 214, poz. 1808)

Do najpopularniejszych umów cywilnoprawnych, tj. regulowanych przepisami z zakresu prawa cywilnego, należą umowa o dzieło i umowa zlecenia. W przypadku umowy o dzieło wykonawca odpowiada za rezultat końcowy, a nie sposób, w jaki go osiągnął, np. namalowanie obrazu, napisanie książki – ważny jest sam produkt, a nie to, czy wykonawca malował lub pisał wieczorami, chorując, czy w weekendy. Umowa o dzieło jest umową rezultatu (powstał określony produkt, którego żądał zamawiający). Natomiast przy umowie zlecenia przyjmujący zlecenie zobowiązuje się do dokonania określonych czynności dla dającego zlecenie, za których ostatecznie efekt nie jest odpowiedzialny, np. przeprowadzenie szkolenia. Umowa zlecenia to umowa starannego działania (np. szkolenie musi być przeprowadzone na właściwy temat i na odpowiednim poziomie, ale zapłata wynagrodzenia nie jest uzależniona od tego, czy uczestnicy szkolenia opanują ten temat czy nie). Umowy cywilnoprawne nie kreują prawa do urlopu (wypoczynkowego, macierzyńskiego czy wychowawczego) ani do świadczeń, jak np. zasiłek opiekuńczy, odprawa, itp. Uprawnienia takie są związane z umową o pracę – zawieraną na gruncie prawa pracy.

Stosownie do brzmienia art. 98 § 1 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (Dz.U. z 2015 r., poz. 583 z późn. zm.), w myśl którego każdy rodzic może działać samodzielnie jako przedstawiciel ustawowy dziecka, do zawarcia umowy przez dziecko w wieku 13–18 lat wystarczająca jest zgoda jednego rodzica (opiekuna prawnego). Przepis tego samego artykułu uzasadnia dodatkowo możliwość zawarcia przez rodzica (opiekuna prawnego) umowy zlecenia lub o dzieło w imieniu dziecka. W przypadku dzieci w wieku 13–18 lat istnieją zatem dwie możliwości: albo dziecko zawiera umowę za zgodą rodzica (opiekuna prawnego), albo osoba ta zawiera taką umowę w imieniu dziecka (jako jej przedstawiciel ustawowy). Dzieci w wieku do 13 lat co do zasady nie mogą zawierać umów, nawet za zgodą rodzica lub opiekuna prawnego. Umowy te są z mocy prawa nieważne. Odwołując się jednak do art. 98 § 1 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, rodzic lub opiekun prawny może zawrzeć taką umowę w imieniu dziecka.

Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych
(Dz.U. z 2012 r., poz. 361 z późn. zm.)

ONZ	Rada Europy	Unia Europejska
<p>Organizacja międzynarodowa, która obecnie posiada 193 członków. Celem jej istnienia jest zapewnienie pokoju i bezpieczeństwa na świecie, rozwoju współpracy między narodami, a także wspieranie przestrzegania praw człowieka.</p>	<p>Międzynarodowa organizacja rządowa, której członkami są prawie wszystkie państwa Europy i kilka państw spoza tego kontynentu (w sumie 47 państw). Celem jej istnienia jest osiągnięcie większej jedności między członkami, ochrona i wcielanie w życie ideałów stanowiących wspólne dziedzictwo i ułatwianie postępu ekonomicznego i społecznego.</p>	<p>Jest to gospodarczo-polityczny związek demokratycznych państw Europy. Jako organizacja międzynarodowa funkcjonuje od 2009 roku. Obecnie liczy 28 państw członkowskich. Celem jej istnienia jest doprowadzenie do integracji politycznej, gospodarczej i społecznej państw członkowskich.</p>

<p>Prawa osobiste</p>	<p>Prawo do życia</p> <p>Zakaz tortur</p> <p>Zakaz pracy niewolniczej</p> <p>Wolność osobista</p> <p>Prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego</p> <p>Wolność myśli, sumienia i wyznania</p> <p>Prawo do rzetelnego procesu sądowego</p> <p>Zakaz dyskryminacji</p>
<p>Prawa polityczne</p>	<p>Czynne i bierne prawo wyborcze</p> <p>Wolność zgromadzeń</p> <p>Wolność stowarzyszania się</p> <p>Wolność wyrażania opinii</p> <p>Prawo do informacji o działalności władzy</p>
<p>Prawa ekonomiczne, socjalne, kulturalne</p>	<p>Prawo do własności</p> <p>Prawo do edukacji</p> <p>Prawo do dostępności opieki zdrowotnej</p> <p>Prawo do pracy</p> <p>Prawo do zabezpieczenia socjalnego</p> <p>Prawo do korzystania z dóbr kultury</p>

Art. 1

Wszyscy ludzie rodzą się wolni i równi pod względem swojej godności i swoich praw. Są oni obdarzeni rozumem i sumieniem i powinni postępować wobec innych w duchu braterstwa.

Art. 2

Każdy człowiek posiada wszystkie prawa i wolności zawarte w niniejszej Deklaracji bez względu na jakiegokolwiek różnice rasy, koloru, płci, języka, wyznania, poglądów politycznych i innych, narodowości, pochodzenia społecznego, majątku, urodzenia lub jakiegokolwiek innego stanu [...].

Art. 3

Każdy człowiek ma prawo do życia, wolności i bezpieczeństwa swojej osoby.

Art. 4

Nie wolno nikogo czynić niewolnikiem ani nakładać na niego służebności; niewolnictwo i handel niewolnikami są zakazane we wszystkich swych postaciach.

Art. 12

Nikt nie może być poddany arbitralnemu ingerowaniu w jego życie prywatne, rodzinne, domowe lub korespondencję ani też atakom na jego honor i dobre imię. Każdy człowiek ma prawo do ochrony prawnej przeciwko takim ingerencjom i atakom.

Art. 23.1.

Każdy człowiek ma prawo do pracy, swobodnego wyboru zatrudnienia, sprawiedliwych i zadowalających warunków pracy i do ochrony przed bezrobociem. 2. Każdy człowiek, bez żadnej dyskryminacji, ma prawo do równej płacy za równą pracę.

Art. 26

Każdy człowiek ma prawo do oświaty.

Grzelak przeciwko Polsce, 2010: Skarżący podnieśli w sprawie, że ich syn, który zgodnie z ich życzeniem zrezygnował z lekcji religii w szkole podstawowej, nie miał możliwości uczęszczania na alternatywne zajęcia (np. z etyki). W czasie kiedy inne dzieci uczestniczyły w lekcjach religii, syn państwa Grzelaków musiał przebywać w bibliotece lub sąsiednim pokoju. Europejski Trybunał Praw Człowieka uznał, że brak dostępu do lekcji etyki w polskich szkołach stanowi naruszenie wolności wyznania oraz zakazu dyskryminacji (art. 14 w związku z art. 9 Konwencji).

P. i S. przeciwko Polsce, 2012: Sprawa 14-letniej Agaty z Lublina, której odmówiono dostępu do legalnego zabiegu przerwania ciąży, a także dopuszczono się wobec niej i jej matki licznym naruszeń prawa do prywatności, a także wolności od niehumanitarnego i poniżającego traktowania. ETPC orzekł naruszenie art. 3, 5 i 8 Konwencji.

Opuz przeciwko Turcji, 2009: Trybunał stwierdził naruszenie art. 2 Konwencji (prawo do życia) w związku z zabójstwem matki skarżącej przez jej ex-męża pomimo wielokrotnego zawiadania policji o stosowaniu przez niego przemocy. Brak pomocy ze strony władz krajowych i ochrony skarżącej przed agresją męża skutkowało naruszeniem art. 3 Konwencji (zakaz niehumanitarnego i poniżającego traktowania). Natomiast ogólna pasywność tureckiego wymiaru sprawiedliwości wobec sprawców przemocy domowej jako przestępstwa skierowanego przeciwko kobietom stanowiło naruszenie art. 14 Konwencji (zakaz dyskryminacji).

Art. 31 – wolność człowieka podlega ochronie prawnej

Art. 32 – wszyscy są wobec prawa równi

Art. 33 – równość praw kobiet i mężczyzn w życiu rodzinnym, politycznym, społecznym i gospodarczym

Art. 38 – prawna ochrona życia

Art. 40 – zakaz tortur, okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania i karania. Zakaz stosowania kar cielesnych

Art. 41 – nietykalność osobista i wolność osobista

Art. 47 – ochrona prawna życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz prawo do decydowania o swoim życiu osobistym

Art. 53 – wolność sumienia i religii

Art. 64 – prawo do własności, innych praw majątkowych i dziedziczenia

Art. 68 – prawo do ochrony zdrowia

Art. 70 – prawo do nauki

Art. 72 – ochrona praw dziecka i in.

Prawa osobiste, cywilne	<p>Prawo do życia i rozwoju</p> <p>Prawo do tożsamości (rejestracji, imienia, nazwiska, obywatelstwa)</p> <p>Prawo do posiadania rodziny</p> <p>Prawo do swobody myśli, sumienia i wyznania</p> <p>Wolność wypowiedzi, wyrażania poglądów i występowania w sprawach dziecka dotyczących</p> <p>Wolność od przemocy fizycznej, psychicznej, seksualnej, wyzysku i okrucieństwa</p>
Prawa socjalne	<p>Prawo do odpowiednich warunków życia</p> <p>Prawo do ochrony zdrowia</p> <p>Prawo do zabezpieczenia socjalnego</p> <p>Prawo do czasu wolnego i wypoczynku</p>
Prawa kulturalne	<p>Prawo do nauki</p> <p>Prawo do informacji</p> <p>Prawo do znajomości swoich praw</p> <p>Prawo do korzystania z dóbr kultury</p>

Szczególne prawa zostały przyznane dzieciom z niepełnosprawnością umysłową lub fizyczną czy też niedostosowanym społecznie.

Starsze dzieci powinny mieć również zagwarantowane prawa polityczne, w postaci wolności stowarzyszania się i organizowania zgromadzeń w celach pokojowych.

Wiek	Uprawnienie/status
– 9 miesięcy	Warunkowa możliwość dziedziczenia (tzw. <i>nasciturus</i>) przez dziecko poczęte, pod warunkiem, że urodzi się żywe: art. 927 kodeksu cywilnego (kc).
0	Zdolność prawna: art. 8 kc. Można prowadzić postępowanie w sprawach nieletnich w zakresie zapobiegania i zwalczania demoralizacji: art. 1 ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich (upn).
13	Ograniczona zdolność do czynności prawnych: art. 15 kc. Można prowadzić postępowanie w sprawach nieletnich o czyny karalne: art. 1 upn.
15	Wiek zgody (możliwość wyrażania zgody na relacje o charakterze seksualnym): art. 200 kodeksu karnego (kk). Możliwość ponoszenia odpowiedzialności karnej za wyjątkowo poważne przestępstwa: art. 10 kk.
16	Prawo kobiety do samodzielnego złożenia wniosku do sądu o zgodę na zawarcie małżeństwa: art. 10 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (krio). Pełny dostęp do informacji na temat własnego stanu zdrowia: art. 31 ustawy o zawodzie lekarza i lekarza dentystry (uzl). Możliwość wyrażenia zgody kumulatywnej (łącznie z rodzicem) na świadczenie zdrowotne: art. 32 uzl.
17	Ponoszenie odpowiedzialności karnej: art. 10 kk. W przypadku popełnienia występku między 17 a 18 rokiem życia sąd stosuje zamiast kary środki wychowawcze, lecznicze albo poprawcze: art. 10 kk.
18	Uzyskanie pełnoletności: art. 10 kc. Uzyskanie pełnej zdolności do czynności prawnych: art. 11 kc
21	Możliwość wykonywania środków wychowawczych lub poprawczych: art. 1 upn. Młodocianym jest sprawca, który w chwili popełnienia czynu zabronionego nie ukończył 21 lat i w czasie orzekania w pierwszej instancji 24 lat: art. 115 § 10 kk.

Art. 25 kk: obrona konieczna

Przykład: użycie siły w sytuacji odpierania czyjegoś ataku

Art. 26 kk: stan wyższej konieczności

Przykład: zburzenie stodoły sąsiada, by ratować jego gospodarstwa przed pożarem

Art. 27 kk: dozwolone ryzyko; eksperyment

Przykład: uczestnictwo w badaniach klinicznych

Art. 28 kk: błąd co do faktu

Art. 29 kk: błąd co do kontraktu

Art. 30 kk: błąd co do prawa

Art. 31 kk: niepoczytalność, poczytalność ograniczona jako okoliczność wyłączająca winę

Art. 344 kk: nieposłuszeństwo rozkazowi polecającemu popełnienie przestępstwa

Informacyjnej	<p>Zakaz udostępniania dokumentacji medycznej osobom nieupoważnionym.</p> <p>Zakaz zadawania pytań przez pracodawcę odnośnie do stanu cywilnego i planów rodzicielskich.</p>
Cielesnej	<p>Ochrona przed molestowaniem i wykorzystywaniem seksualnym.</p> <p>Ochrona przed utrwalaniem i rozpowszechnianiem wizerunku nagiej osoby.</p>
Terytorialnej	<p>Ochrona miru domowego.</p> <p>Zakaz przeglądania cudzych rzeczy.</p>
Komunikacyjnej	<p>Zakaz otwierania korespondencji.</p> <p>Zakaz podsłuchiwania rozmów telefonicznych</p>

Art. 12.

Dziennikarz jest obowiązany:

2. chronić dobra osobiste, a ponadto interesy działających w dobrej wierze informatorów i innych osób, które okazują mu zaufanie.

Art. 13.2.

Nie wolno publikować w prasie danych osobowych i wizerunku osób, przeciwko którym toczy się postępowanie przygotowawcze lub sądowe, jak również danych osobowych i wizerunków świadków, pokrzywdzonych i poszkodowanych, chyba że osoby te wyrażą na to zgodę.

Art. 14.1.

Publikowanie lub rozpowszechnianie w inny sposób informacji utrwalonych za pomocą zapisów fonicznych i wizualnych wymaga zgody osób udzielających informacji.

5. Nie wolno bez zgody osoby zainteresowanej publikować informacji oraz danych dotyczących prywatnej sfery życia, chyba że wiąże się to bezpośrednio z działalnością publiczną danej osoby.

Art. 15.2.

Dziennikarz ma obowiązek zachowania w tajemnicy: 1) danych umożliwiających identyfikację autora materiału prasowego, listu do redakcji lub innego materiału o tym charakterze, jak również innych osób udzielających informacji opublikowanych albo przekazanych do opublikowania, jeżeli osoby te zastrzegły nieujawnianie powyższych danych; 2) wszelkich informacji, których ujawnienie mogłoby naruszyć chronione prawem interesy osób trzecich.

System powszechny (międzynarodowy)	ONZ, Rada Praw Człowieka w Genewie, Międzynarodowy Trybunał Karny	
System regionalny (funkcjonujący na poszczególnych kontynentach)	Afrykański (Afrykańska Karta Praw Człowieka i Ludów)	Komisja Praw Człowieka i Ludów Afrykański Trybunał Praw Człowieka i Ludów
	Interamerykański (Amerykańska Konwencja Praw Człowieka)	Międzyamerykańska Komisja Praw Człowieka Międzyamerykański Trybunał Praw Człowieka
	Arabski (Arabska Karta Praw Człowieka)	Komitet Ekspertów Praw Człowieka
	Europejski	Rada Europy Unia Europejska OBWE
System wewnątrz krajowy	Zależny od obowiązującego w danym kraju prawa	
System pozarządowy (w ramach funkcjonowania organizacji pozarządowych)	Czerwony Krzyż Czerwony Półksiężyc Amnesty International Międzynarodowa Fundacja Helsińska Human Rights Watch	

EDUKACJA
PRAWNA
W SZKOLE

2016

